

**You have downloaded a document from
RE-BUS
repository of the University of Silesia in Katowice**

Title: Przemiany funkcjonalno-przestrzenne Starego Miasta w Mysłowicach w latach 1913-2013

Author: Weronika Dragan

Citation style: Dragan Weronika. (2016). Przemiany funkcjonalno-przestrzenne Starego Miasta w Mysłowicach w latach 1913-2013. Katowice : Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego.

Uznanie autorstwa - Użycie niekomercyjne - Bez utworów zależnych Polska - Licencja ta zezwala na rozpowszechnianie, przedstawianie i wykonywanie utworu jedynie w celach niekomercyjnych oraz pod warunkiem zachowania go w oryginalnej postaci (nie tworzenia utworów zależnych).

UNIwersYTET ŚLĄSKI
W KATOWICACH

Biblioteka
Uniwersytetu Śląskiego

Ministerstwo Nauki
i Szkolnictwa Wyższego

Weronika Dragan

Przemiany funkcjonalno-przestrzenne Starego Miasta w Mysłowicach w latach 1913–2013

WYDAWNICTWO
UNIwersytetu śląskiego
KATOWICE 2016

**Przemiany funkcjonalno-przestrzenne
Starego Miasta w Mysłowicach
w latach 1913–2013**

Mamie

NR 3475

Weronika Dragan

**Przemiany funkcjonalno-przestrzenne
Starego Miasta w Mysłowicach
w latach 1913–2013**

Redaktor serii: Nauki o Ziemi
Mariusz Rzętała

Recenzent
Andrzej Matczak

Redaktor: Mariola Massalska
Projekt okładki: Magdalena Starzyk
Redaktor techniczny: Barbara Arenhövel
Korektor: Lidia Szumigala
Łamanie: Edward Wilk

Copyright © 2016 by
Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego
Wszelkie prawa zastrzeżone

ISSN 0208-6336
ISBN 978-83-8012-884-2
(wersja drukowana)
ISBN 978-83-8012-885-9
(wersja elektroniczna)

Wydawca
Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego
ul. Bankowa 12B, 40-007 Katowice
www.wydawnictwo.us.edu.pl
e-mail: wydawus@us.edu.pl

Wydanie I. Ark. druk. 23,0 + 3 wkładki. Ark. wyd. 26,5.
Papier Sora Matt Plus 90 g, vol. 1.2. Cena 32 zł (+ VAT)
Druk i oprawa: „TOTEM.COM.PL Sp. z o.o.” Sp.K.
ul. Jacewska 89, 88-100 Inowrocław

Wstęp

Rozwój miast jest procesem ciągłym i skomplikowanym, powodującym wyraźne przeobrażenia przestrzeni miejskiej. Każdy etap w historii tworzenia się ośrodka miejskiego pozostawia w jego przestrzeni elementy trwałe (budynki, układ komunikacyjny itp.), które są wyrazem pełnionych dawniej funkcji. Jak podaje MAIK (2000), w planie wielu współczesnych miast można rozpoznać zarys urbanistyczny z poprzednich okresów, np. ze średniowiecza. Układ ten, poprzez badanie jego morfologii i funkcji, jest przedmiotem zainteresowania geografii historycznej miast. Na konieczność łączenia obu tych kierunków wskazał K. DZIEWOŃSKI (1956, s. 756) w definicji, którą można podzielić na trzy części. Pierwsza określa miasto jako „historycznie ukształtowane terytorialne ugrupowanie ludzkie (osiedle) oraz związane z nimi urządzenia trwałe [...]”. Kolejny fragment wskazuje na przedmiot badań, jakim są przemiany funkcjonalno-przestrzenne. DZIEWOŃSKI stwierdza mianowicie, że „urządzenia trwałe są rezultatem społecznej działalności człowieka [...]”. Trzecia część definicji podkreśla ważność badania funkcji miasta jako „formy użytkowania urządzeń trwałych i terenu [...]”.

Kluczem do wyjaśnienia współczesnego stanu wykrystalizowanego układu miasta jest dobre poznanie jego historii oraz rozpoznanie uwarunkowań przemian miejskich. Początkowo procesy urbanizacji zachodzą wokół tzw. jąder, którymi zwykle są już istniejące miasta bądź obiekty przemysłowe, skrzyżowania ważniejszych szlaków komunikacyjnych czy też sprzyjające warunki środowiska przyrodniczego (LISZEWSKI, 2012). Skupiska te przeobrażane są następnie pod wpływem różnorodnych grup czynników: przyrodniczych (odgrywających jednak coraz mniejszą rolę wraz z postępem rozwoju ośrodka), politycznych i społeczno-gospodarczych. Według KIEŁCZEWSKIEJ-ZALESKIEJ (1972) to właśnie czynnik gospodarczy, rozwój techniki i ustrój społeczny w głównej mierze determinują charakter osadnictwa, który jest wynikiem historycznej ewolucji. Przy wskazywaniu na czynniki sprawcze przemian miasta należy pamiętać, że żaden ośrodek tego typu nie

jest odizolowanym „samotnym tworem” w regionie, lecz zawsze istnieją inne miejscowości oddziałujące w mniejszym lub większym stopniu na jego rozwój. Ponadto każdy region podlega przemianom adekwatnym do jego umiejscowienia w przestrzeni i historii, a tym samym wyznacza on kierunki przekształceń istniejących w nim miast.

Mysłowice położone są w południowo-wschodniej części regionu śląskiego. Od wschodu bezpośrednio graniczą z regionem małopolskim (obecnie są to miasta Sosnowiec i Jaworzno). Obszar Śląska cechował się dużą zmiennością granic wewnętrznych i zewnętrznych oraz przynależności państwowej, wraz z którą zmieniali się zarządcy miast górnośląskich i obowiązujące w nich prawa. Górny Śląsk, a więc i Mysłowice, po okresie Polski piastowskiej do połowy XIV w. znalazł się kolejno pod panowaniem: Czech (1327–1474 oraz 1490–1526), Monarchii Węgierskiej (1474–1490), Monarchii Habsburgów (1526–1741) oraz Prus, później Cesarstwa Niemieckiego (1742–1922). Podczas ostatniego z wymienionych okresów rozpoczął się proces silnej industrializacji, co przyczyniło się do powstania nowych miast, a także rozrostu tych już istniejących, a mających swe korzenie w średniowieczu (w tym także Mysłowic).

W latach 1862–1915 zaznaczył się wyraźny okres rozkwitu Mysłowic, nazywany często „złotymi latami” omawianego ośrodka (SULIK, 2007). Miasto nabrało ówczesnie dużego tempa rozwojowego, kiedy to obok dynamicznego rozwoju przemysłu górniczo-hutniczego i ekspansji przestrzennej wzmacniała się również funkcja miast-wrót (KRZYSZTOFIK, 2004). Powstało wiele nowych instytucji związanych z obsługą ruchu granicznego – pasażerskiego i towarowego – pomiędzy trzema państwami: Prusami (Mysłowice), Rosją (Królestwo Polskie) i Austrią (Wolne Miasto Kraków). Kluczowym momentem w historii miasta było utworzenie „Stacji Rejestracyjnej”, co przyczyniło się do wpisania Mysłowic na mapę świata jako głównego ośrodka pośrednictwa emigracyjnego do Ameryki. Stały się one miastem wielofunkcyjnym i wielokulturowym, z dobrze rozwiniętą infrastrukt-

turą techniczną. Wybuch I wojny światowej w 1914 r. zamknął kolejny rozdział w historii Górnego Śląska (Lis, 1993), w tym także miasta objętego badaniami. Przesunięcie granicy z rzeki Przemszy o kilkadziesiąt kilometrów na zachód spowodowało, iż Mysłowice od początku lat 20. XX w. weszły na negatywną ścieżkę rozwoju i współcześnie są miastem praktycznie nieistniejącym w powszechnej świadomości społecznej (KANTOR-PIETRAGA, KRZYSZTOFIK, 2011).

Nieustanne przemiany, jakie zachodzą w regionie katowickim, wywierają duży wpływ na ewolucję Mysłowic. Niniejsze opracowanie przedstawia przekształcenia funkcjonalno-przestrzenne miasta od czasów jego powstania po współczesność, ze szczególnym uwzględnieniem etapu maksymalnego rozwoju oraz regresu ośrodka.

Przedmiot i cele badań

Przedmiotem badań niniejszego studium są Mysłowice, a w zasadzie ich najstarsza część – Stare Miasto, będące od 1999 r. jednostką pomocniczą miasta (tj. osiedlem). Obszar Starego Miasta stanowi rdzeń Mysłowic, które rozwijały się w okolicy Parku Zamkowego i wokół lokacyjnego rynku. W strukturze badanej dzielnicy zachował się średniowieczny układ przestrzenny świadczący o genezie miasta i dawnych funkcjach miejskich. Układ funkcjonalno-przestrzenny Starego Miasta podlega współcześnie daleko posuniętej recesji, a, jak wiadomo, miasto pozbawione specyficznych, wyrazistych dzielnic traci swoją „osobowość”, stając się jedynie obszarem zurbanizowanym (JAŁOWIECKI, SZCZEPAŃSKI, 2009). Badana jednostka mieści się w północno-wschodniej części administracyjnego obszaru miasta i jest jednym z 14 osiedli w obrębie Mysłowic.

Celem poznawczym niniejszego opracowania jest identyfikacja oraz wyjaśnienie struktury funkcjonalno-przestrzennej Starego Miasta w Mysłowicach w okresie kończącym jego przynależność do państwa niemieckiego (1913 r.) oraz w warunkach gospodarki rynkowej po transformacji z przełomu XX i XXI w. (2013 r.), jak również ukazanie dynamiki przemian badanego obszaru pomiędzy wskazanymi latami. Ważną częścią opracowania jest identyfikacja determinant politycznych, gospodarczych i geograficznych oraz ukazanie uwarunkowań odpowiadających za rozwój i regres ośrodka. Ponadto zamierzeniem końcowym jest próba skonstruowania autorskiego modelu przemian funkcji i struktury funkcjonalno-przestrzennej Starego Miasta w oparciu o funkcjonujące w literaturze koncepcje badawcze.

Celem metodycznym badań była próba zastosowania metody CONZENA (1960, 1962) do ukazania przemian struktury funkcjonalno-przestrzennej

dzielnicy staromiejskiej jako historycznego obszaru występującego we wszystkich etapach rozwoju miasta. Umożliwiło to przeprowadzenie badań w sposób ewolucyjny wraz z identyfikacją okresu powstania poszczególnych form przestrzennych.

Cel aplikacyjny odnosi się natomiast do praktycznego zastosowania wiedzy o układzie funkcjonalno-przestrzennym oraz o jego przemianach przy sporządzaniu planów rewitalizacji lub planów zagospodarowania przestrzennego historycznej części miasta. Dzięki temu możliwe stanie się zachowanie wartości materialnej z poprzednich epok, będącej świadectwem dawnej świetności Mysłowic.

Uzasadnienie podjęcia tematu

Zarówno studia fizjonomiczno-morfologiczne, jak i badania struktury funkcjonalnej miasta mają długą tradycję i są dobrze rozwinięte na gruncie polskiej geografii. Pierwszy nurt łączy się z badaniami użytkowania ziemi oraz morfogenezą i morfologią, natomiast drugi należy do silniej rozwiniętych kierunków w polskiej geografii osadnictwa i najczęściej odnosi się on do bazy ekonomicznej (KACZMAREK i in., 1999). Pomimo tak dobrze rozwiniętych badań nad strukturami funkcjonalno-przestrzennymi miast występuje wyraźny niedobór tego typu opracowania dla Mysłowic. Studia w zakresie struktury funkcjonalno-przestrzennej ośrodków miejskich średniej wielkości (w tym Mysłowic) podejmowane są bowiem znacznie rzadziej niż nad dużymi miastami konurbacji katowickiej, zwłaszcza Katowicami, Sosnowcem czy Bytomiem. Studium niniejsze przedstawia przemiany struktury funkcjonalno-przestrzennej Starego Miasta w Mysłowicach w ujęciu dynamicznym. W literaturze dotyczącej miasta Mysłowice zauważalny jest brak ujęć o charakterze porównawczym. Podstawowym źródłem wiedzy o mieście są dwa tomy monografii historycznej SULIKA: *Historia Mysłowic do 1922 r.* (2007) oraz drugi tom *Historii Mysłowic 1922–1945* (2011). Dowodzi to, że niniejsze opracowanie ma charakter uzupełniający i wzbogacający o ujęcie dynamiczne oraz o analizę porównawczą wyjaśniającą ewolucję miasta, jak również umożliwia zupełnie nowe spojrzenie na badany problem – od strony geograficzno-historycznej.

Hipotezy badawcze

Według K. DZIEWOŃSKIEGO (1947) każde miasto przechodzi przez pewien cykl rozwojowy, co powoduje gwałtowne i nasilające się przemiany układu miejskiego. W ten sposób wskazał on na związek przeszłości z teraźniejszością, formułując tezę,

iż poszczególne etapy są jedynie fazami bardziej długotrwałego procesu (KOTER, KULESZA, 1994). Potwierdza to również REGULSKI (1980), stwierdzając, że każdy stan osiągnięty przez miasto jest stanem przejściowym – stanowi punkt wyjścia do następnego etapu rozwoju. Na wyraz przestrzeni miejskiej mają wpływ różne elementy i powiązania pomiędzy nimi. Wyróżnić można cztery główne zależności między elementami układu miejskiego: topograficzne, funkcjonalne, dynamiczne i architektoniczne. Bardzo często dochodzi do łączenia się poszczególnych sprzężeń (powiązania mieszane) pomiędzy wymienionymi elementami (DZIEWOŃSKI K., 1962). Z kolei badania funkcjonalne opierały się na założeniu, że każdy element spełnia w systemie określoną funkcję. Wskazanie tych funkcji jest tożsame z wyjaśnieniem zjawisk zachodzących w systemie (SZTOMPKA, 1971; SULIBORSKI, 1989). Tak zarysowany problem rozwoju ośrodka miejskiego stanowi punkt wyjścia do sformułowania hipotez badawczych będących podstawą wykonanych badań empirycznych:

- w cyklu rozwojowym Mysłowic możliwe jest wyodrębnienie etapów o odmiennej sytuacji ekonomicznej, związanych zarówno z dynamicznym rozwojem miasta, jak i jego kryzysem funkcjonalno-przestrzennym;
- wszelkie przeobrażenia funkcjonalno-przestrzenne zachodzą pod wpływem zmieniającej się w czasie grupy czynników, zarówno polityczno-geograficznych, jak i ekonomicznych, które odpowiadają za rozwój bądź regres badanego ośrodka miejskiego;
- w strukturze przestrzennej Starego Miasta występują obiekty stanowiące materialną spuściznę wcześniejszych okresów historycznych, które nadal dominują w przestrzeni miejskiej i jednocześnie zachowały przeważnie pierwotnie pełnione funkcje.

Na podstawie wyżej wymienionych założeń sformułowano hipotezę pomocniczą odnoszącą się do szczegółowej analizy dynamiki przestrzeni miejskiej – w przestrzeni dzielnicy staromiejskiej pomiędzy poszczególnymi elementami zachodzą różnorakie powiązania (społeczne, ekonomiczne, przestrzenne), które wpływają na przemiany zarówno przestrzeni miejskiej obszaru badań, jak i całego miasta. Zmiany zachodzące na drodze ewolucji doprowadzają do przekształcenia całej struktury funkcjonalno-przestrzennej Mysłowic, co oddziałuje na sytuację Starego Miasta i odwrotnie.

nica ta stanowi śródmiejską część Mysłowic, które położone są w strefie węzłowej konurbacji katowickiej. Obszar badań w linii północ – południe rozciąga się od dawnej KWK „Mysłowice” (która jednak nie wchodzi w obszar badań) po granicę z dzielnicą Brzęczkowice-Słupna. Linie tę można wyznaczyć ciągiem ulic: Bytomska – Grunwaldzka – Powstańców – Promenada. Od wschodu granicę stanowi koryto rzeki Czarnej Przemszy oddzielające Mysłowice od Modrzejowa (obecnie dzielnicy Sosnowca), natomiast od zachodu obszar dzielnicy ogranicza linia kolejowa, która również dzieli śródmieście na część wschodnią i zachodnią. Stare Miasto związane jest także ze współczesnym miejskim centrum administracyjnym, w którym można wyróżnić trzy główne przestrzenie publiczne:

- Rynek;
- plac Wolności;
- stację PKP wraz z placem dworcowym.

Pozostałe ogólnodostępne przestrzenie dzielnicy pełnią funkcję rekreacyjną, a są nimi Park Zamkowy oraz ul. Promenada. Przyjęcie wyznaczonego w ten sposób obszaru badań pozwala na dokładne ukazanie przemian funkcjonalno-przestrzennych miasta w ujęciu ewolucyjnym. Ponadto przestrzeń osiedla Stare Miasto można podzielić na tzw. stare miasto (lokacyjne) oraz nowe miasto, które kształtowało się od drugiej połowy XIX w. (ryc. 1).

Zakres czasowy. Dolną granicę zakresu czasowego wyznacza pierwsza wzmianka o myśłowickiej osadzie z 1301 r., jednak etap miejski badanego ośrodka rozpoczyna się wraz z nadaniem mu praw miejskich po 1281 r. (oficjalnie przyjmuje się dopiero 1360 r.). Górna granica nawiązuje natomiast do badań współczesnych, które zostały przeprowadzone w lipcu 2013 r. Jak podaje ZAGOŹDŻON (1988), „czasowe” ujmowanie struktur i procesów osadniczych jest typowe dla ujęć historycznych. Dla ułatwienia badania genezy form osadniczych dokonano periodyzacji dziejów miasta. W toku postępowania badawczego, z racji przyjętych tak rozległych ram czasowych, w ciągłości rozwoju ośrodka miejskiego wyznacza się dwa przekroje czasowe o odmiennym stadium rozwoju, tj. 1913 r. oraz 2013 r. W dużym stopniu determinują one periodyzację rozwoju całego ośrodka miejskiego, a pozostałe okresy zostaną zasygnalizowane w trakcie wyjaśniania uwarunkowań wpływających na sytuację gospodarczo-przestrzenną wyodrębnionych powyżej lat oraz określania ich przemian.

Zakres przestrzenny i czasowy

Zakres przestrzenny wyznacza określona w statucie osiedla granica Starego Miasta (ryc. 1). Dziel-

Materiały źródłowe i metody badawcze

W badaniach historyczno-geograficznych podejmowane są próby dojścia do genezy i klasyfikacji

Ryc. 1. Lokalizacja obszaru badań w przestrzeni administracyjnej Mysłowic

Źródło: Opracowanie własne.

Fig. 1. Location of the study site in the administrative area of Mysłowice

Source: By author.

układów współczesnych, zarówno w oparciu o źródła historyczne, jak i studia kartograficzne (UHORCZAK, 1932).

Źródła wykorzystane w badaniach można zaklasyfikować do trzech grup: kartograficznych, pisanych oraz ikonograficznych. Materiały archiwalne pochodzą z Archiwum Państwowego w Katowicach, Muzeum Miasta Mysłowice, Śląskiej Biblioteki Cyfrowej, zbiorów kartograficznych Wydziału Nauk o Ziemi Uniwersytetu Śląskiego oraz Instytutu Geografii i Gospodarki Przestrzennej Uniwersytetu Jagiellońskiego. Część pozyskanych informacji pochodzi także ze zbiorów osób prywatnych. Ponadto posłużono się zasobem bibliograficznym następujących jednostek: Centrum Informacji Naukowej i Biblioteki Akademickiej w Katowicach, Wydziału Nauk o Ziemi Uniwersytetu Śląskiego, Biblioteki Śląskiej w Katowicach, Biblioteki Instytutu Geografii i Gospodarki Przestrzennej Uniwersytetu Jagiellońskiego oraz Repozytorium Cyfrowego Instytutu Geografii i Przestrzennego Zagospodarowania Polskiej Akademii Nauk w Warszawie.

Na materiały kartograficzne składają się archiwalne plany i mapy Mysłowic. Podstawowymi źró-

dłami tej grupy są plany miasta z 1910 r. (w skali 1:1 000) oraz z 1911 r. (w skali 1:6 300), obejmujące obszar dzisiejszego Starego Miasta. Pozwoliły one na odtworzenie układu funkcjonalno-przestrzennego dla okresu przed I wojną światową. Z kolei do celów interpretacyjnych współczesnej struktury przestrzennej wykorzystano *Plan miasta Mysłowice* z 2009 r. – karton *Centrum* w skali 1:10 000 oraz *Mapę Internetową – Mysłowice* opracowaną przez Wydział Geodezji i Katastru Urzędu Miasta w Mysłowicach (www.geodezja.myslowice.pl), której treść zweryfikowano na podstawie map topograficznych i badań terenowych. Materiały kartograficzne pochodzące z XIX w. i drugiej połowy XX w. pełnią funkcję pomocniczą przy analizie dynamiki przemian przestrzeni Starego Miasta, a skala ich zawiera się w przedziale od 1:10 000 do 1:50 000.

Materiały pisane obejmują z kolei przede wszystkim księgi adresowe (*Adressbuch*), uwzględniające Mysłowice z lat: 1901, 1909, 1911 i 1914, jak również *Urzędowy Spis Abonentów Państwowej Sieci Telefonicznej* z 1929 r. (1928/1929). Pozostałymi źródłami pisanyymi wykorzystanymi w niniejszych badaniach były plany i informacje z początków XX w. zawar-

te w aktach miasta Mysłowice, a także monografie historyczne poświęcone miastu. Materiały te posłużyły do sporządzenia oraz uzupełnienia bazy instytucjonalnej Mysłowic z początków XX w. Celem lepszego poznania realiów ówczesnego życia społecznego przestudiowano także ponad 300 numerów „Kuryera Śląskiego” z 1913 r. oraz *Protokolarz albo „Czerwoną Księgę” Mysłowic* (2002), sięgnięto również do wybranych pozycji literatury pięknej – m.in. *Pamiętników KRASZEWSKIEGO* (1972).

Celem weryfikacji danych z powyższych dwóch grup materiałów źródłowych wykorzystano również materiały ikonograficzne w postaci kilkuset archiwalnych zdjęć i pocztówek pochodzących z różnych historycznych okresów rozwoju miasta. Były one szczególnie przydatne przy określeniu nazw prowadzonych działalności, jak również ich umiejscowienia w przestrzeni badanego obszaru. Materiały te zostały udostępnione autorce przez Muzeum Miasta Mysłowice oraz osoby prywatne.

W badaniach struktury funkcjonalno-przestrzennej znaczącą rolę odgrywa rozmieszczenie procesów i obiektów w przestrzeni miasta, co wymaga szczegółowych studiów kartograficznych (ZDROJEWSKI, 1994). Po dokonanej wstępnej selekcji materiałów źródłowych za główną ścieżkę postępowania badawczego przyjęto metodę CONZENA (1960; 1962). Polega ona na analizie zestawionych chronologicznie planów miasta, a efektem końcowym jest obraz przemian elementów miejskich. Wykorzystano również bezpośrednią obserwację terenową jako zasadniczą metodę badań w geografii osadnictwa (SZYMAŃSKA, 2009), a w trakcie inwentaryzacji zwracano uwagę zarówno na funkcje budynku/działki miejskiej, jak również na cechy ich fizjonomii i rozlokowanie w przestrzeni. Efektem inwentaryzacji urbanistycznej jest zbiór informacji o stanie zainwestowania i użytkowania obszaru, dzięki któremu możliwe jest sporządzenie map tematycznych (SIEJKOWSKA-KOBERIDZE, 2012). Ponadto wykorzystano metody statystyczne, które pomocne były przy usystematyzowaniu i weryfikacji uzyskanych wyników liczbowo-opisowych. Do przedstawienia struktury funkcjonalnej wykorzystano tzw. miernik syntetyczny Zioly, do którego zastosowano kryteria Hellwiga (RUNGE J., 2007). Natomiast przy prezentacji danych morfologiczno-przestrzennych posłużono się metodą wyznaczenia elementów wiodących w strukturze Weavera w modyfikacji Doi. Oprócz tego określono relacje między badanymi elementami struktury funkcjonalno-przestrzennej w oparciu o współczynnik korelacji liniowej Pearsona.

Struktura pracy

Opracowanie dzieli się na pięć głównych części: pierwsza zawiera założenia teoretyczne przeprowadzonych badań, na które składają się zagadnienia terminologiczne związane ze strukturą funkcjonalno-przestrzenną miasta, a także koncepcje i modele teoretyczne. W części tej przeprowadzono również przegląd literatury przedmiotu w dwóch ujęciach: studium przypadków badań nad strukturą funkcjonalno-przestrzenną miasta oraz wykorzystanych koncepcji badawczych.

W drugiej części zarysowano historię rozwoju miasta Mysłowice, jak również umiejscowiono je na tle ośrodków miejskich kształtujących się w obrębie rdzenia konurbacji katowickiej.

W trzeciej, o charakterze empirycznym, zastosowano wyniki badań i analiz materiałów źródłowych w celu przedstawienia stanu struktury funkcjonalno-przestrzennej miasta w latach 1913 oraz 2013. W części tej wskazano również na uwarunkowania, które przyczyniły się do rozwoju oraz późniejszego regresu miasta.

Czwarta część stanowi podsumowanie przeprowadzonych badań poprzez ukazanie dynamiki zmian funkcjonalno-przestrzennych w latach 1913–2013. Uwypuklono w nim również kontrast pomiędzy strukturą funkcjonalną obu analizowanych lat. Na koniec podjęto próbę stworzenia autorskiego modelu procesów przemian funkcji i struktury funkcjonalnej obszaru badań w oparciu o koncepcje badawcze funkcjonujące w literaturze.

Piąta część to aneks, w którym znajdują się szczegółowe tabele inwentaryzacyjne dotyczące obydwu badanych lat, jak również mapy obrazujące strukturę przestrzenną etapów rozwoju miasta oraz mapa delimitacji konurbacji katowickiej.

* * *

Podziękowania za poświęcony czas, cenne wskazówki i uwagi składam Recenzentowi prof. dr. hab. Andrzejowi Matczakowi oraz Osobom i Instytucjom, które wsparły przygotowanie książki swoimi radami i materiałami: prof. dr. hab. Jerzemu Runge, dr. hab. Robertowi Krzysztofikowi, dr. hab. Andrzejowi Zborowskiemu, prof. dr. hab. Alfredowi Sulikowi, dr. Marcie Chmielewskiej, Leonardowi Czarnocie, mgr. Dariuszowi Faleckiemu, Muzeum Miasta Mysłowice i Archiwum Państwowemu w Katowicach.

Rozdział 1

Założenia metodologiczne opracowania

Pojęcie miasta i złożoność kryteriów jego identyfikacji w dotychczasowej literaturze przedmiotu

Rozpoczynając rozważania o tematyce miejskiej, należy wyjaśnić samo pojęcie **miasta**. Jak zauważa HERBERT (1972), istnieje różnica pomiędzy fizycznym wyrazem miasta (z „cementu i cegły”) a jego odzwierciedleniem funkcjonalnym, czyli miejscem w określony sposób powiązanym z otoczeniem. Natomiast PACIONE (2009) wskazuje na różnice między miastem w sensie fizycznym a miastem jako kategorią jakości społecznej, gdzie efektem oddziaływania miejskiego środowiska jest styl życia jego mieszkańców. Ludność wykazująca silną koncentrację i zamieszkująca konkretną zurbanizowaną przestrzeń zróżnicowaną pod względem funkcjonalnym i społecznym może tworzyć tzw. miejskość (CASTELLS, 1982).

Najstarsze określenie miasta odnosi się do jednostki osadniczej, której administracyjnie nadano status miejski (MALISZ, 1971; DROBEK, 2002). Przez status miejski należy rozumieć prawa miejskie, czyli zbiór zasad określających organizację władzy, funkcjonowanie sądownictwa, gospodarkę miejską (np. przywileje targowe) oraz prawa mieszczan – miejskich mieszkańców (RUNGE A., RUNGE J., 2008). Definicja miasta, oparta na arbitralnej decyzji władzy i obowiązująca już w średniowieczu, jest powszechnie stosowana do czasów współczesnych (JAŁOWIECKI, 1972). Problematyką miejską zajmuje się wiele dyscyplin naukowych, co przekłada się na różne jej definiowanie, gdyż geograf kładzie nacisk na przestrzeń, socjolog na społeczność, a ekonomista na relacje między poszczególnymi elementami. WALLIS (1977) pisze o mieście jako systemie złożonym z dwóch powiązanych, choć jednocześnie autonomicznych, podsystemów: urbanistycznego (elementy materialne stworzone przez człowieka i elementy naturalne) oraz społecznego (zbiorowość użytkowników miasta). Z kolei GORZELAK (2008) z punktu

widzenia ekonomii podzielił system miasta na dwa rodzaje. Pierwszym jest miasto aktywne, składające się z określonych elementów (mieszkańców, instytucji, infrastruktury), pomiędzy którymi zachodzą relacje (materialne, decyzyjne, informacyjne). Posiada ono także zarząd samorządowy oraz relacje z otoczeniem. W drugim ujęciu miasto jest biernym zbiorem ludzi, obiektów o różnych funkcjach i ośrodków decyzyjnych. Odrębną kwestią jest ujęcie metodologiczne, w którym miasto stanowi zespół cech wyodrębnionych z konkretnej rzeczywistości, lecz jednocześnie pozostających ze sobą w silnych zazwyczaj związkach przyczynowo-skutkowych (ZIÓLKOWSKI, 1965). Ponadto można wyróżnić kilka ujęć dotyczących rozważań nad zagadnieniem miast (RUNGE A., 2013):

- społeczno-demograficzne, odnoszące się do wielkości zaludnienia, prawidłowości rozmieszczenia ludności, podziału ludności miejskiej na grupy społeczne oraz zachodzących między nimi relacji;
- morfologiczno-funkcjonalne, które zwraca uwagę na formy zagospodarowania przestrzennego lub rolę pełnioną przez dany ośrodek względem zaplecza;
- sieciowe, które zakłada istnienie punktów węzłowych oraz powiązań między nimi;
- systemowe, traktujące zbiór miast w kategoriach systemu i własności systemowych, nawiązujące jednocześnie do ujęcia dynamicznego.

Najogólniej miastem można nazwać jednostkę osadniczą w formie punktowej lokalizacji o charakterze nierolniczym (LÖSCH, 1961), będącą miejscem, w którym koncentruje się coraz większa część ludności (BEAUJEU-GARNIER, CHABOT, 1971) i działalności, a wraz z nimi – problemów gospodarczych, społecznych, kulturowych, administracyjno-politycznych i przyrodniczych (DOMAŃSKI, 1993, 2006). Istnienie miasta jest przeważnie niezależne od terenu, na którym się ono rozciąga, zaś jego istota polega na powiązaniach z rozległymi obszarami, zachodzących na wyższym stopniu organizacji (RAJMAN, 2003). Zatem miasto jest organizmem wysoce złożo-

nym zarówno ekonomicznie, jak i społecznie, a jego głównymi użytkownikami są ludzie i podmioty gospodarcze (PTASZYŃSKA-WOŁCZKOWICZ, 1984).

Każde współczesne miasto o wielowiekowej historii cechuje się heterogenicznością zabudowy oraz zagospodarowania przestrzeni, gdyż miejski krajobraz składa się z elementów powstałych w różnych okresach historycznych (BROL, 2004). W tak ukształtowanej strukturze przestrzennej miasta działa społeczność, która kształtuje jego strukturę społeczno-przestrzenną, organizując się w mniej lub bardziej uporządkowany sposób oraz przekształcając przestrzeń miejską. W tym miejscu przybliżenia wymaga pojęcie **struktury przestrzennej miasta**. Samo słowo „struktura” (z łac. *struere* – budować) oznacza sposób rozlokowania elementów danej całości oraz relacje istniejące pomiędzy nimi (SULIBORSKI, 1989). Struktura miejskiej przestrzeni zależy od wielu czynników (przyrodniczych, historycznych itd.), lecz rozlokowanie jej elementów w każdym odrębnym przypadku będzie odmienne (BURY, REGULSKI, 1984), gdyż generalnie nie ma dwóch miast lub układów o identycznej strukturze przestrzennej. WERWICKI (1973, s. 8) sądzi, iż strukturę przestrzenną miasta tworzą „nałożone na siebie i wzajemnie oddziałujące układy rozmieszczenia różnych typów działalności ludzkiej, jak i związanych z nimi urządzeń trwałych oraz układów rozmieszczenia ludności i zabudowy mieszkaniowej, rozpatrywane na tle historycznie ukształtowanego układu przestrzennego miasta [...]”.

Struktura przestrzenna miasta ma różne wymiary (LISZEWSKI, 2000, 2012; SŁODCZYK, 2003):

- morfologiczny (analiza układów i relacji występujących pomiędzy jednostkami morfologicznymi oraz ich korzeni historycznych);
- demograficzny (gęstość zaludnienia, rozmieszczenie ludności);
- społeczny (rozmieszczenie grup społecznych)
- funkcjonalny (rozmieszczenie funkcji i struktura form użytkowania terenu). W przeprowadzonych badaniach skupiono się na dwóch aspektach struktury przestrzennej miasta, a mianowicie na ujęciu morfologicznym i różnicowaniu funkcjonalnym.

Definiując **morfologię miasta** odnosimy się do formy zabudowy oraz sposobu rozlokowania elementarnych jednostek składowych miasta, takich jak dzielnica, rejon urbanistyczny (KUCIŃSKI, 1994). Najogólniej rzecz ujmując, urbomorfologia bada kształt oraz budowę form krajobrazu kulturowego, czyli formy osadnicze, a głównym narzędziem badań jest plan miasta i jego trzy elementy fizyczne, tj. ulica, plac i budowla (PIRVELI, 2011). Uznając działki i ulice za podstawowe elementy morfologiczne miasta, można przeprowadzić analizę różnych sys-

temów: sieci ulicznej, bloków urbanistycznych czy kompleksów zabudowy z różnych okresów (KOTER, KULESA, 2008). Najniższy poziom analizy reprezentują elementy morfologiczne, na które składają się ulice, działki miejskie, pojedyncze budynki, pomniki. Kolejnym poziomem w hierarchii morfologicznej jest jednostka – blok urbanistyczny. Zespół bloków urbanistycznych lub mała dzielnica stanowią układ morfologiczny prosty, z kolei duża dzielnica lub małe miasto tworzą układ morfologiczny złożony (KOTER, 1994; SŁODCZYK, 2003). W pełni ukształtowane duże miasto, o dużej heterogeniczności dzielnic, stanowi pod względem morfologicznym układ wielokrotnie złożony. Miasto powinno być zatem traktowane jako układ jednostek morfologicznych o odmiennych cechach i różnym rozmieszczeniu elementów prostych powstających w określonym czasie (ZAGOŹDŻON, 1971; GOLACHOWSKI i in., 1974). Podsumowując rozważania nad morfologią miast, należy przytoczyć definicję zaproponowaną przez KOTERA (1994, s. 26), która zakłada, że „morfologia miasta (urbomorfologia) jest nauką o budowie zewnętrznej (tj. kształcie i fizjonomii zabudowy) i wewnętrznej (tj. rozplanowaniu) organizmu miejskiego oraz pochodzeniu i ewolucji składających się na ten organizm części, czyli ich genezie [...]”.

Problematyka morfologiczna wzbogacana jest często o klasyfikację funkcjonalną miasta, zwłaszcza wtedy, gdy aspekt funkcjonalny ma swoje odzwierciedlenie w urządzeniach trwałych i formach użytkowania terenu (ZDROJEWSKI, 1994). Poprzez **strukturę funkcjonalną miasta** należy rozumieć rozlokowanie w przestrzeni miasta (lub mniejszej jednostki urbanistycznej) działalności gospodarczych pozostających we wzajemnych relacjach zarówno ze sobą, jak i z pozostałymi elementami przestrzeni miejskiej. Mówiąc o strukturze funkcjonalnej, należy również zwrócić uwagę na intensywność i dywersyfikację przestrzenną form użytkowania ziemi, nieuprawnionym jest bowiem ograniczenie się jedynie do różnicowania zatrudnienia mieszkańców (a zatem tzw. wartości ekonomicznych).

Miasta odgrywają szczególnie istotną rolę w organizacji przestrzennej i w rozwoju społeczno-gospodarczym kraju. **Funkcje miasta** są wyrazem społeczno-gospodarczego procesu podziału pracy, który stanowi podstawę organizacji przestrzennej (JERCZYŃSKI, 1977), niezależnie od jej rangi rozpatrywanej zarówno od strony miasta, jak i całej sieci osadniczej regionu (SULIBORSKI, 1983). Najogólniej poprzez pojęcie funkcji miasta należy rozumieć działalność gospodarczą i społeczną, którą dana jednostka administracyjna odznacza się w przestrzeni wyższego rzędu (funkcje egzogeniczne) oraz która zapewnia podstawy egzystencji mieszkańców jednostki (funkcje endogeniczne). Funkcje miasta

podlegają przekształceniom w czasie pod wpływem różnorodnych czynników sprawczych o różnej skali: lokalnych, regionalnych lub krajowych. Tym samym zmiana funkcji, zwłaszcza dominującej, powoduje przeobrażenia całej struktury funkcjonalnej. SULIBORSKI (2006) wskazuje na konieczność interpretacji funkcji w trzech aspektach: społecznym, ekonomicznym i morfologicznym, co ma prowadzić do rozumienia jej w kategoriach społeczno-ekonomiczno-przestrzennych, a nie tylko ekonomicznych. Funkcje miasta mogą przybierać typ dominujący (miasto wyspecjalizowane), mieszany, współdecydujący o rozwoju miasta oraz lokalny (funkcje podstawowe). W uproszczeniu działalność miasta przedstawiają dwie grupy funkcji (MAIK, 2000):

- produkcyjne – przemysł i rzemiosło;
- usługowe – handlowe, administracyjno-usługowe, komunikacyjne, kulturalne i turystyczno-rekreacyjne.

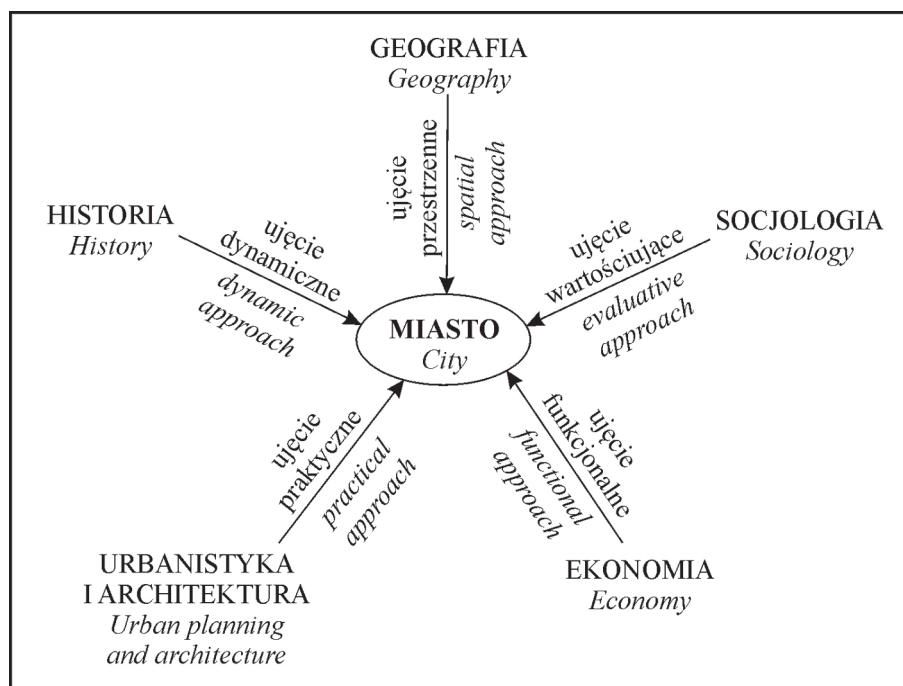
Problemy badawcze miasta Ujęcie strukturalne

Podjęta w niniejszym studium problematyka struktury funkcjonalno-przestrzennej ośrodka miejskiego mieści się w zakresie jednej z subdyscyplin geograficznych, a mianowicie geografii miast. Zajmuje się ona krajobrazem miejskim, dąży do wykrycia prawidłowości determinujących jego powstanie, rozwój i fizjonomię oraz związki z otoczeniem (ORMICKI, 1932). Z kolei wzbogacenie rozważanej problematyki o ujęcie dynamiczne nawiązuje do geografii historycznej miast. Niewątpliwie połączenie to wskazuje na interdyscyplinarność prowadzonych badań, plasujących się tym samym na pograniczu geografii i historii. Zamieszczony uprzednio przegląd definicji miasta udowadnia, że jest to specyficzny przedmiot badań, powiązany z szeregiem dyscyplin wykraczających daleko poza geografie – socjologią, urbanistyką czy ekonomią. Wymaga to przybliżenia problematyki i zakresu powiązań geografii miast z innymi naukami.

Problematyka interdyscyplinarności badania miasta, a jednocześnie zacieranie się granic pomiędzy poszczególnymi naukami, sygnalizowana jest w wielu opracowaniach naukowych (m.in. JAŁOWIECKI, 1971; KORCELLI, 1974, 1978; MAIK, 2012). Związki geografii miast z innymi dyscyplinami naukowymi są bardzo wyraźne i nawet z pobieżnej jedynie analizy wynika, że poruszane zagadnienia przemian struktury przestrzennej i funkcjonalnej wchodzą w zakres kilku nauk (LISZEWSKI, 1997; KACZMAREK i in., 1999). Studia fizjonomiczne i morfologiczne,

oprócz geografii, nawiązują do historii i archeologii oraz urbanistyki i architektury, natomiast studia funkcjonalne – do demografii i ekonomii. Analiza przestrzeni miejskiej nie powinna wykluczać człowieka, który, stanowiąc jej zasadniczą część, przekształca ją i w tym miejscu kreuje się związek z kierunkiem socjologicznym („socjologią miast”). Kompleksowe połączenie wszystkich nauk, dające pełny obraz miasta, łącznie z aspektami przyrodniczymi czy wręcz biologicznymi, zawierają monografie miast. Można wydzielić dwa rodzaje monografii: ogólne, poświęcone pełnemu opisowi przedmiotu badań, oraz monografie ukierunkowane na konkretny aspekt przestrzeni miejskiej, np. gospodarkę (WERWICKI, 1994).

Każda ze wskazanych dyscyplin daje inne spojrzenie na miasto, zwraca uwagę na inne elementy jego struktury. Niewątpliwie miasto jest przedmiotem zainteresowania zarówno geografa fizycznego, jak i społeczno-ekonomicznego, którzy koncentrują się na wykrywaniu różnicowania przestrzennego i powiązań między elementami (GOLACHOWSKI, 1971) oraz ich zmianami w czasie. Geograf nie tylko przypisuje dane zjawisko do konkretnego miejsca na globie ziemskim, lecz również lokalizuje je w czasie (DZIEWOŃSKI K., 1976). Z kolei przedmiotem zainteresowania socjologii są zjawiska społeczne zachodzące w przestrzeni miejskiej (RYBICKI, 1971), czyli różnicowanie klasowe ludności, migracje, styl życia oraz rozlokowanie tychże zjawisk na badanym obszarze, jak również przyporządkowywanie ich do umownych modeli struktury społeczno-przestrzennej miast. Przekształceniami przestrzeni miejskiej zajmują się ponadto urbaniści, którzy sporządzają diagnozy stanu istniejących układów jednostek terytorialnych. Dostosowują oni badaną przestrzeń do zmieniających się potrzeb człowieka i możliwości techniczno-ekonomicznych (MALISZ, 1971) oraz dążą do podziału funkcjonalnego miast (MALISZOWA, 1974). GZELL (2008) stwierdza, że miasto jest autonomiczne, a urbanistyka ma porządkować jego przestrzeń i niwelować konflikty w niej występujące. Badania historyczne dziejów miejskich są bardzo obszerne. Najogólniej dotyczą one opisu miast na tle wydarzeń historycznych w różnych okresach ich istnienia (PUŚ, 1997), pozwalają także poznać dziedzictwo kulturowe i kształtować tożsamość kulturową. Wkład poszczególnych dyscyplin naukowych w rozwój badań miejskich w sposób syntetyczny przedstawia rycina 2. Wynika z niej, iż geografia nadaje badaniom miejskim aspekt przestrzenny, socjologia dodaje problematykę wartości społecznych, ekonomia zaś wartości funkcjonalne. Z kolei aspekt historyczny wzbogaca badania o charakter dynamiczny, natomiast urbanistyka o charakter praktyczny.

Ryc. 2. Związki badań miejskich z poszczególnymi dyscyplinami naukowymi

Źródło: Opracowanie własne.

Fig. 2. Links between urban research and other scientific disciplines

Source: By author.

Badania w niniejszym opracowaniu skupiały się na analizie ewolucji przestrzeni miejskiej, która stanowi przedmiot zainteresowania *stricto* geografii historycznej miasta. Dostosowując definicję geografii historycznej podaną przez ARNOLDA (1951, s. 12) do poziomu miejskiego, można powiedzieć, że geografia historyczna miasta „jest nauką, która przedstawia dzieje krajobrazu kulturalnego i historyczno-politycznego, bada rolę i znaczenie środowiska geograficznego w rozwoju [...]” gospodarczym i społecznym ośrodka miejskiego. W badaniach historycznych osadnictwa najczęściej podejmuje się tematykę morfogenezy miast oraz zagadnienia związane z formami użytkowania ziemi i przemianami struktury przestrzennej, zwykle w oparciu o metodę retrogresywną analizy planu miasta (KOTER, KULESZA, 1994; SZULC, 1994). Fakt zmienności miasta w czasie powoduje również zmiany w jego strukturze przestrzennej (DZIEWOŃSKI K., 1971). Jak podaje DOBROWOLSKA (1970), istotną cechą rozwoju historycznego jest jego nierównomierny rytm, tj. cofanie się i zamieranie jednych elementów, a narastanie innych. Analiza ośrodków miejskich w ujęciu historycznym nadaje jej cechy dynamiczne oraz umożliwia śledzenie przyczyn rozwoju lub regresu tych ośrodków.

Podążając za koncepcją ewolucji miasta, można wysunąć pewne wnioski w kwestii jego przemian i przedstawić je w ujęciu modelowym. Każde miasto w swoim cyklu rozwojowym przechodzi przez kolejne stadia charakterystyczne dla danego okresu historycznego. Proces ten podobny jest do rozwoju demo-

graficznego, jednak dotyczy on formy przestrzennej (miasta) i jej organizacji (struktury funkcjonalno-przestrzennej). KUCIŃSKI (1994) przytacza model rozwojowy Taylora, w którym autor nawiązuje do modelu życia ludzkiego. W ten sposób faza inicjalna rozwoju miasta to etap „dziecięcy”, następny jest etap „młodociany”, kolejny zaś „młodzieńczy” (tu już pojawiają się fabryki). Miasto przechodzi do etapu „wczesnej dojrzałości”, a następnie „dojrzałości”, gdzie występuje już duża różnorodność form użytkowania terenu. W przypadku miast polskich proces ich rozwoju przebiega w nieco odmienny sposób niż w ośrodkach miejskich zachodnich czy wschodnich. Wynika to głównie z tła historycznego, natomiast w drugiej kolejności ze specyfiki oddziaływania czynników lokalnych i regionalnych. Ośrodki miejskie rozwijały się pod wpływem różnych czynników sprawczych oraz w różnych ustrojach społeczno-gospodarczych (KOSTROWICKI, 1952). Pod koniec lat 40. XX w. K. DZIEWOŃSKI (1947) wyróżnił pięć faz rozwoju miasta, które składają się na jeden pełny cykl rozwojowy, tj.:

- okres powstania miasta średniowiecznego;
- okres pełnego rozkwitu miasta średniowiecznego;
- załamanie się rozwoju miasta średniowiecznego;
- schyłkowy renesans miasta średniowiecznego;
- okres rewolucji przemysłowej.

Należy zauważyć, że schemat ten obecnie nie stanowi już pełnego cyklu. Koniec XX w. oraz początek XXI w. przyniosły proces kształtowania się form metropolitalnych, a poprzedzała go faza transforma-

cji gospodarczej, która z kolei stanowiła przejście z fazy gospodarki centralnie planowanej do wolno-rynkowej. W ten sposób wykryły się kolejne dwa stadia cyklu przemian miasta.

Pisząc o rozwoju miasta, nie można pominąć aspektu demograficznego. Mieszkańcy, na drodze migracji oraz miejsc swojej koncentracji, kształtują otaczającą ich przestrzeń. Dynamika rozwoju społeczeństwa miejskiego oraz procesów gospodarczych wpływa na tempo przemiany kolejnych stadiów rozwojowych (DEMBOWSKA, 1989). Ogólnym przedstawieniem rozwoju miasta w oparciu o przemieszczenia ludności oraz związane z tym przemiany urbanizacyjne jest model **stadiów rozwoju miasta** – (KLAASSEN, PAELINCK, 1979):

- I faza (urbanizacji), często określana jako stadium pierwotne, związana jest z koncentracją ludności w obszarach centralnych miasta. Zjawisko to występuje wtedy, gdy zaistnieje czynnik wzmacniający siły dośrodkowe obszarów miejskich (np. przemysł), który determinuje koncentrację ludności w centralnych obszarach przemysłowo-mieszkaniowych. Z kolei cała jednostka osadnicza w miarę rozrastania się wkracza na otaczające ją tereny wiejskie (BERG et al., 1982). Podczas procesu urbanizacji teren, na którym faza ta zachodzi, jak i jego mieszkańcy nabierają charakteru miejskiego (SZYMAŃSKA, 2007);
- II faza (suburbanizacji) jest procesem wykraczającym poza granice miasta. Początki tego zjawiska związane były z rozwojem taniej masowej komunikacji, co spowodowało rozluźnienie więzi między miejscem pracy a miejscem zamieszkania (CHAMPION, 2001). W związku z powyższym następuje dynamiczny rozwój suburbiów (obszarów podmiejskich), w wyniku którego kształtuje się strefa dojazdów do pracy, przy jednoczesnym ubywaniu ludności w centralnych obszarach miasta;
- III faza (dezurbanizacji) związana jest z procesem zajmowania przez ludność stref dotychczas słabiej zaludnionych, powodując „rozlewanie się” miasta, a zarazem powiększając przestrzeń zurbanizowaną. Następuje więc kryzys miasta centralnego przy jednoczesnym wzroście obszarów wokół miejskiego regionu funkcjonalnego (SŁODCZYK, 2003);
- IV faza (reurbanizacji) spowodowana jest przemianami gospodarczo-społecznymi miasta, nadaniem nowej, lepszej jakości przestrzeni miejskiej. Proces ten polega na przeciwdziałaniu rozlewaniu się miasta, w wyniku czego następuje ponowna intensyfikacja zabudowy w centrum (PARYSEK, 2008).

W literaturze przedmiotu wyróżnia się dodatkowo kolejną fazę, przeciwną do urbanizacji, a mianowicie

fazę **kontrurbanizacji**. Obejmuje ona wzrost liczby ludności w strefach zewnętrznych aglomeracji miejskiej, jednak nie jest on wystarczający, by kompensować zmniejszanie się liczby mieszkańców jego centrum (KORCELLI, 1980). Następuje wówczas spadek liczby ludności w całym układzie, spowodowany przestrzenną dekoncentracją ludności (GRZESZCZAK, 1996).

Poza modelem stadialnego rozwoju miasta każde z nich ma także swój **cykl życiowy**. FORRESTER (1970) założył, że rozwój miasta jest procesem ciągłym, a każdy ze stanów jest tylko sytuacją przejściową na drodze do kolejnej fazy życia miasta. Model ten zakłada, że ośrodek miejski to system społeczny, na który składają się trzy podsystemy: gospodarka miasta, zatrudnienie oraz mieszkalnictwo (BUDNER, 2011). Autor modelu stwierdził, że miasto podczas 250 lat przechodzi przez kolejne stany, począwszy od wzrostu (okres około 100 lat) przez fazę spadku (obejmującą czas pomiędzy 100 a 180 lat) po okres stagnacji (po 180–250 latach). Podczas pierwszego okresu następuje napływ pracowników na skutek powstawania miejsc pracy (przedsiębiorstw). Proces ten nasila się aż do momentu pełnego wykorzystania wolnych terenów miejskich. W drugiej fazie następuje pogorszenie jakości substancji mieszkaniowej centralnych obszarów miasta i rozwój stref peryferyjnych (DOMAŃSKI, 2006). Z kolei okres po upływie 180 lat życia miasta charakteryzuje się względną stabilizacją. W dalszym ciągu rozwija się strefa peryferyjna przy jednoczesnym spadku ludności w centrum miasta i wzroście przeciętnej gęstości zaludnienia.

Prezentowany model rozwoju miasta przedstawia jego ogólne przemiany przestrzenno-gospodarcze, od których zależą poszczególne składowe rozwoju ekonomicznego. Wraz z przemianami urbanizacyjnymi zmienia się organizacja ekonomiczna miasta. Na przykładzie **ewolucji organizacji handlu detalicznego** w zależności od kosztów bieżących zmiany te ukazał REGULSKI (1986). Autor wyróżnił dwie fazy w rozwoju miasta: przedprzemysłową oraz przemysłową. W pierwszej z nich, przy małym i rozproszonym popycie na towary, najwłaściwszą formą organizacji handlu były okresowe targi. Wraz z ewolucją osadniczą i stabilizacją popytu zaczynają powstawać sklepy rzemieślnicze. W drugiej fazie rozwijają się sklepy wyspecjalizowane, które bezpośrednio związane są z produkcją. Z czasem w przestrzeń miejską wkraczają sklepy samoobsługowe i domy towarowe, jednocześnie wypierając sklepy właścicieli indywidualnych. W ten sposób samonapędzający się miejski „organizm” powoduje ewolucję struktur funkcjonalno-przestrzennych miasta. Jednak rozwój miejski nie jest procesem ciągłym, gdyż w historii jego istnienia pojawiają się momenty krytyczne (ROGOWSKA, 2010) prowadzące do stagnacji, a nawet regresu miasta.

Przestrzeń miasta i jej własności

Najogólniej można przyjąć, że przestrzeń jest tym wszystkim, co nas otacza, jednak byłoby to nadmierne uproszczenie. Pojęcie to wyraźnie wiąże się z pojęciem struktury utożsamianej jako zbiór elementów wraz z relacjami zachodzącymi między nimi. Z kolei poprzez relacje rozumie się oddziaływania pomiędzy obiektami, które prowadzą do konkretnych zmian tych obiektów. Przestrzeń może mieć charakter obiektywny bądź subiektywny. W pierwszym przypadku jest to przestrzeń konkretna oraz odpowiadająca temu, co ją wypełnia. Do najważniejszych jej właściwości zalicza się własności geometryczne, które pozwalają na dokonywanie pomiarów oraz określanie jednorodności lub izotopowości przestrzeni. W drugim przypadku mamy do czynienia z subiektywną przestrzenią, która jest cechą umysłu pozwalającą dokonywać strukturalizacji nieuporządkowanych zjawisk. Odnosi się ona do wyobrażeń przestrzennych mających miejsce w kontekście odbioru form fizycznych, które pozwalają na określenie zjawisk subiektywnych (LISOWSKI, 2003).

W geografii przez przestrzeń rozumie się środowisko człowieka, które zostało ukształtowane w toku ewolucji. Z punktu widzenia nauk społecznych przestrzeń oznacza stan świadomości określonej grupy osób (RUNGE A., RUNGE J., 2008). Istotną właściwością przestrzeni społecznej jest traktowanie jej jako tworu społeczeństwa. Jest ona bowiem wytworem zarówno natury, jak i ludzi; ze względu na rodzaje ludzkich działań wyróżnia się przestrzeń (RUNGE J., 2011c): produkcji, codziennego życia, pracy, okazjonalną czy też dnia i nocy. Rozmieszczenie działalności człowieka w przestrzeni tworzy historycznie ukształtowane układy o określonej strukturze przestrzennej, która kształtowana jest poprzez dążenia do zachowania ładu przestrzennego (KUCIŃSKI, 1994).

Pojęciem związanym ze strukturą funkcjonalno-przestrzenną obszaru zurbanizowanego jest **przestrzeń miejska**. Tworzą ją obiekty fizyczne (naturalne i antropogeniczne), a zamieszkują i użytkują ludzie, tworząc różne instytucje, organizacje i stosunki społeczne (SZUL, 1990). Z kolei LISZEWSKI (2012) stwierdza, że organizacja przestrzeni miejskiej jest tym, co wyróżnia ją z ogólnej przestrzeni geograficznej. Ten rodzaj przestrzeni może być również utożsamiany z powierzchnią zurbanizowaną, lecz należy zachować przy takiej klasyfikacji pewien „umiar”, gdyż stwierdzenie to będzie odnosić się jedynie do przestrzeni o dominującym zainwestowaniu miejskim. Ze społecznego punktu widzenia przestrzeń jest stopniowalna, czyli z jednej strony występują tereny o dużym znaczeniu kulturowym lub religijnym dla wielkich zbiorowości, z drugiej

natomiast strony istnieją w obrębie miasta przestrzenie społecznie „niczyje” (KARWIŃSKA, 2008). Gdy elementom pewnej przestrzeni przypisywane jest znaczenie (symbolika), m.in. ze względu na pełnione funkcje, wtedy mówimy o krajobrazie kulturowym (LISOWSKI, 2003; MYGA-PIĄTEK, 2012), który często stanowi spuściznę historyczną danego obszaru. Jak podaje SIERECKA-NOWAKOWSKA (2001), każde miasto posiada „miejsce specjalne”, ważne dla wszystkich, będące **przestrzenią publiczną**. Mianem przestrzeni publicznej, szczególnie handlowej i usługowej, określa się miejsca, do których dostęp nie jest ograniczony ani fizycznie, ani symbolicznie (SZCZEPAŃSKI, SZCZEPAŃSKA, 1990). Przestrzeń ta może być traktowana jako „scena” miasta, pełna ludzi i wzajemnych relacji (MAIK, 2011a). MAIK (2011b) zauważa również, że w ostatnich czasach zachodzą przemiany tego typu obszarów, gdy z miejsca bezpośrednich kontaktów stają się one przestrzeniami wypełnionymi tłumem osób realizujących osobiste potrzeby konsumpcyjne w oderwaniu od potrzeb pozostałych użytkowników. Coraz częściej przestrzenie publiczne stają się ponadto terenami o ograniczonym dostępie. W mieście można wyróżnić kilka typów przestrzeni publicznej, m.in. są to (BIERWIACZONEK, NAWROCKI, 2012):

- rynki i place miejskie;
- ulice;
- tereny otwarte, zielone i rekreacyjne;
- miejsca konsumpcji (np. centra handlowe);
- miejsca spotkań społecznych;
- wybrzeża;
- przestrzenie lokalne (np. skwery).

Przestrzenią publiczną o szczególnym znaczeniu, będącą węzłem życia administracyjnego, społecznego i handlowo-usługowego, jest **centrum miasta**. Jak podaje GÓRKA (1995), granice centrum często są rozmyte i nie pokrywają się z zasięgiem „starego miasta”; można wyodrębnić je na podstawie fizjonomii, natężenia ruchu (metoda izokinetyczna), rozmieszczenia ludności (niższa gęstość), wartości renty gruntowej (metoda finansowa), występowania skupień placówek o ponadlokalnym oddziaływaniu (metoda użytkowania ziemi). Jest to „jądro śródmiejskie” (JUCHNOWICZ, 1971) lub swego rodzaju „serce” miasta o najbardziej zróżnicowanym zgrupowaniu miejsc pracy, któremu towarzyszą częste dojazdy (WOLANIUK, 2012). Do użytkowania typu śródmiejskiego JUCHNOWICZ (1971) zalicza trzy zasadnicze działalności: handel detaliczny, usługi i administrację oraz trzy użytkowania towarzyszące: komunikację, zieleni i powierzchnie gospodarcze. Centralne części miast, zwłaszcza tych z długowiecznym rodowodem historycznym, zawierają w swojej przestrzeni wartościowe zabytki kulturowe, często o dużym znaczeniu, nie tylko w skali lokalnej. Z uwagi na to miejscy „liderzy” powinni tak organizować prze-

strzeń publiczną, aby możliwie najpełniej zachować wszystkie jej wartości kulturowo-historyczne (PĘSKI, 2001; AMIN, THRIFT, 2012).

Kryteria i podziały koncepcji badawczych dotyczących przestrzeni miejskiej

Pierwszych badań przestrzeni miejskiej dokonywano poprzez **ocenę jej fizjonomii** w oparciu o szczegółowe plany miast oraz obserwację terenu. Jak podaje LESZCZYCKI (1932), przy analizie fizjonomii miasta zwracano uwagę na: ulice i drogi oraz ich punkty węzłowe, fizjonomię budynków (piętrowość, rodzaj materiału budowlanego, kształt dachu, typ budynku) oraz ich użyteczność i funkcjonalność, jak również na powierzchnię niezabudowaną (wody, cmentarze, nieużytki, place itp.). Pierwszorzędnym środkiem zobrazowania i zrozumienia geograficznego wyrazu miasta jest „plan krajobrazowy”, czyli plan będący kartograficznym przedstawieniem fizjonomii miasta oraz jego struktury (SIMCHE, 1928). Badania te jednak nie oddawały pełnego obrazu przestrzeni miejskiej, pomijały także relacje przestrzenne (aspekt funkcjonalny). Badania fizjonomiczne zostały zatem zastąpione badaniami budowy wewnętrznej miasta i genezy rozwoju poszczególnych jego części, czyli morfologią miasta (MISZEWSKA, 2005). Powstaje konieczność niezależnego, lecz równoczesnego określenia struktury funkcjonalnej ludności, struktury morfologicznej oraz charakteru wzajemnych powiązań, wyrażających się w formach użytkowania ziemi oraz w urządzeniach trwałych (DZIEWOŃSKI K., 1962, 1990). Badania struktury funkcjonalno-przestrzennej miast mają wspólne korzenie (krajoznawczy kierunek badawczy) z badaniami morfologicznymi (LISZEWSKI, 1994). Wieloaspektowa analiza szeroko rozumianej struktury przestrzennej miasta pozwala zrozumieć ruch wewnątrzmijski oraz potrzebna jest do celów planistycznych, będąc podstawą do właściwych decyzji sporządzenia planu rozwoju miasta (KIELCZEWSKA-ZALESKA, 1981). MAIK (1998) podkreśla, iż głównym problemem funkcjonalizmu jest wskazanie roli, jaką dany element odgrywa w funkcjonowaniu określonej całości, przy czym wyróżnia dwa ujęcia. Pierwsze obejmuje badania funkcjonalno-genetyczne odnoszące się do morfologii obszaru, czyli identyfikacji genezy oraz wskazania kolejnych stadiów rozwoju danego układu. Drugie ujęcie (funkcjonalno-strukturalne) nawiązuje do badań funkcjonalnych, wskazuje zatem miejsce danego elementu w większej całości.

Jak podaje MATCZAK (1992), poznanie struktury funkcjonalnej miast oraz zachodzących w niej zmian

jest ważnym zagadnieniem, gdyż to właśnie miasta spełniają podstawową rolę w organizacji przestrzeni i rozwoju społeczno-gospodarczym kraju. Z kolei JAROSZEWSKA i MAIK (1994) wskazują na rozległość i różnorodność problematyki funkcjonalnej miast, podkreślając, że badania te należą do silnie rozwiniętych w polskiej geografii osadnictwa. Jednak, jak podkreśla JERCZYŃSKI (1973), najsilniej rozwinęły się dwa kierunki:

- struktury zawodowej – zatrudnienia oraz struktury funkcjonalnej miast;
- teorii ośrodków centralnych.

Tak zarysowana problematyka badawcza przestrzeni miejskiej stanowi wstęp do rozważania nad wiodącymi koncepcjami z tego zakresu. Przeprowadzony przegląd teorii powinien pozwolić na wybranie tych, które umożliwią pełną interpretację i wyjaśnienie zjawisk zachodzących w mieście będącym przedmiotem badań niniejszego opracowania.

Pierwszą teorią w badaniach funkcjonalnych osadnictwa jest dobrze rozwinięta i często podejmowana koncepcja **bazy ekonomicznej**. Koncepcja ta dotyczy podziału ludności na grupę egzogeniczną (miastotwórczą) i endogeniczną (uzupełniającą). Po raz pierwszy takiego podziału dokonał w 1907 r. Sombart (DZIEWOŃSKI K., 1967, 1971). Z kolei w Polsce jednej z pierwszych typologii ośrodków miejskich w myśl teorii bazy ekonomicznej dokonał WEJCHERT (1947), który wyróżnił trzy typy miast: rolne, usługowe i przemysłowe. Innego podziału ludności miasta podjął się KOSIŃSKI (1958a, 1958b), który wyróżnił trzy grupy funkcjonalne ludności:

- miastotwórczą;
- uzupełniającą;
- zawodowo bierną (do tej grupy zaliczył także ludność utrzymującą się ze źródeł niezarobkowych oraz studentów).

Należy w tym miejscu dodać, iż podstawą przynależności do grupy uzupełniającej lub miastotwórczej była rola i zasięg działania zakładu pracy.

W teorii bazy ekonomicznej miasto traktowane jest jako funkcjonalna całość cechująca się określonymi relacjami między poszczególnymi elementami (DZIEWOŃSKI K., 1967; MAIK, 1992). Dobrze odzwierciedla to mechanizm modelu Lowry'ego, którego istota polega na pierwotnym impulsie egzogenicznym, który na zasadzie „wygasającej fali” wywołuje serię zmian w celu dostosowania elementu endogenicznego do zmieniającej się liczby ludności miasta (MAIK, 2012).

W badaniach bazy ekonomicznej stosuje się dwie grupy metod badawczych: bezpośrednie i pośrednie. Pierwszy rodzaj badań jest kosztowny i pracochłonny, gdyż posiada charakter monograficzny i przeprowadzany jest przede wszystkim w terenie, np. w oparciu o ankiety (JERCZYŃSKI, 1973). Z uwagi na

to częściej stosowaną metodą jest pomiar pośredni, którego zadaniem jest dostarczenie podstaw do analizy zróżnicowań wielkości ekonomiczno-społecznych pomiędzy ośrodkami (JERCZYŃSKI, 1971). Teoria bazy ekonomicznej w szczególności dotyczy miast jako miejsc koncentrujących w sobie różnorodność zadań i największy potencjał ludnościowy (SULIBORSKI, 1983). Model bazy ekonomicznej często wchodzi w skład bardziej rozbudowanych modeli (WRÓBEL, 1980). Współcześnie w badaniach opartych na klasycznej teorii pojawia się ważki problem dostępności danych statystycznych dotyczących zatrudnienia ludności z uwagi na brak państwowych badań statystycznych obejmujących mikro- i małe przedsiębiorstwa.

Powyższa teoria odnosi się jedynie do struktury funkcjonalnej, z kolei **konceptje ekologiczne** nawiązują do trzech modeli struktury przestrzennej miasta. Pionierski model koncentryczny zaproponował w 1924 r. Burgess, a nazywany jest on teorią pierścieniowego rozwoju struktur społeczno-przestrzennych miasta (SZYMAŃSKA, 2009). Przewiduje on, że w mieście ludzie rywalizują o ograniczoną przestrzeń; ci, którzy byli w stanie więcej zapłacić za ziemię, osiągnęli najbardziej pożądane lokalizacje dla swoich domów czy przedsiębiorstw. Osoby i działalności o najniższym poziomie rozwoju gospodarczego były wypychane na obszary biedniejsze. Burgess zasugerował, że proces ten doprowadził do podziału na strefy funkcjonalne oraz do segregacji mieszkaniowej w miastach (DANIEL, HOPKINSON, 1989). Mieszkańcy każdego wydzielonego kręgu (od I – centrum miasta do V – krąg położony najdalej od centrum) charakteryzują się określonym zestawem cech społecznych i demograficznych (SŁODCZYK, 2003). Krytyka modelu Burgessa przyczyniła się do stworzenia w 1939 r. przez ekonomistę Hoyta modelu klinowego, inaczej nazywanego sektorowym. W modelu tym rozwój miasta dokonuje się wzdłuż osi komunikacyjnych, a zatem wewnętrzna struktura miast uwarunkowana jest właściwościami dróg wybiegających promieniście z centrum miasta (główne drogi wylotowe lub linie kolejowe). Różna dostępność oraz atrakcyjność osadnicza terenów sprawiają, że wokół niektórych z tych dróg tworzą się sektory nakładające się na układ pierścieniowy. Swoistym uzupełnieniem opisanych powyżej modeli jest model wieloośrodkowy (policentryczny) Harrisa i Ullmana z 1945 r. Bazuje on na założeniu, iż w obrębie jednego systemu miejskiego, obok głównego centrum, istnieje również szereg innych, wyspecjalizowanych ośrodków wspólnie tworzących rodzaj układu mozaikowego. Modele klasyczne są uproszczonymi schematami miast, ale nie ich fotografiami. W rzeczywistości przestrzenne struktury mają bardziej złożony charakter i zwykle nie bywają jednorodne,

lecz mieszane, łącząc w sobie układy koncentryczne, sektorowe i wieloośrodkowe (DOMAŃSKI, 1993).

Przy wyjaśnianiu zjawisk zachodzących w przestrzeni miejskiej można również odnieść się do kwestii **użytkowania ziemi**, czyli rozlokowania w badanej przestrzeni różnych form użytków ekonomicznych i technicznych. Klasyczna teoria HAIGA (1926) wyjaśnia, że najwyższa wartość renty grunтовой (ang. *site rent*) występuje w miejscach charakteryzujących się najniższymi łącznymi kosztami transportu i największymi korzyściami aglomeracyjnymi (KORCELLI, 1974, 1975). Oznacza to, że najwyższą wartość renty mają działki położone w śródmieściu, a układ ten modyfikować mogą ciągi komunikacyjne podwyższające wartość działek wzdłuż nich położonych. Z kolei do drugiej teorii (neoklasycznej) doszedł ALONSO (1960), który do klasycznej teorii użytkowania ziemi dodał aspekt powierzchni zajmowanej przez poszczególnych użytkowników (KORCELLI, 1974, 1975). Do czynników modyfikujących wartość renty grunтовой zalicza się ponadto: warunki fizjograficzne, odległość od dzielnicowych centrów usługowych, status społeczno-ekonomiczny centrów usługowych, czynniki historyczne, jakość istniejącego zagospodarowania, planowane kierunki rozwoju przestrzennego miasta oraz zasady strefowania (SŁODCZYK, 2003). Powoduje to, iż dana działka przyniesie różne wartości renty w zależności od rodzaju działalności gospodarczej na niej funkcjonującej. W takiej sytuacji cena, wynikająca z zysków możliwych do osiągnięcia na danym terenie przez daną działalność, determinuje zróżnicowanie lokalizacji podmiotów gospodarczych w przestrzeni miasta, np. centrum – handel i usługi, a peryferie – przemysł oraz funkcja mieszkaniowa.

Określona struktura funkcjonalno-przestrzenna miasta wpływa również na jego znaczenie w regionie. Problem ten wyjaśnia stworzona w 1933 r. przez CHRISTALLERA **teoria ośrodków (miejsc) centralnych**. Istotą tej koncepcji jest nierównomierność rozmieszczenia działalności gospodarczych i hierarchiczny układ miast. Priorytetem dla autora było ustalenie czynników, które determinują wielkość i rozmieszczenie miast na danym obszarze. Mechanizm kształtujący strukturę sieci osadniczej widzi on w funkcjach centralnych (SOKOŁOWSKI, 2006). Według Christallera (cyt. za NOWOSIELSKA, 1992, s. 18) funkcjami centralnymi są głównie te usługi, które podlegają konsumpcji przez ludność regionu, a można podzielić je na dziewięć pozycji:

- instytucje administracyjne różnych szczebli (np. urzędy rządowe, komendy policji);
- instytucje kulturalne i rządowe (np. szkoły, kościoły, muzea);
- instytucje ochrony zdrowia (np. szpitale, apteki, gabinety lekarskie);

- instytucje użyteczności publicznej (np. hotele, kina, wydawnictwa);
- instytucje organizacji życia gospodarczego i społecznego (np. cechy, kluby);
- instytucje handlowe i finansowe (np. sklepy, banki, składy, targi);
- zakłady rzemiosła i gospodarki komunalnej (np. piekarnie, rzeźnie, gazownie);
- rynek pracy;
- instytucje związane z transportem i komunikacją (np. stacje kolejowe, urzędy pocztowe).

Każdy ośrodek miejski, który wytwarza dobra centralne lub świadczy usługi centralne, posiada strefę wpływów, czyli obszary uzupełniające, lub swoje rynki (SŁODCZYK, 2003). Zróżnicowanie zasięgu oddziaływania wynika z hierarchiczności funkcji centralnych, co z kolei warunkuje ich rozmieszczenie. Tworzy się wówczas układ przestrzenny oparty na regularnych sześciobokach, kształtowany przez maksymalną odległość, jaką konsument gotów jest pokonać w celu nabycia danego dobra lub usługi (SOKOŁOWSKI, 2006).

Wykorzystana w niniejszym studium koncepcja **cyklu przemian działki miejskiej** (ang. *burgage cycle*) CONZENA (1960) stanowi pomoc przy analizie zmian morfologiczno-fizjonomicznych przestrzeni miejskiej i nawiązuje do przeobrażeń struktury przestrzennej. Koncepcja ta odnosi się do identyfikacji szczegółowej (w mikroskali), a jej celem jest określenie bardziej ogólnego zjawiska, jakim jest stopniowe wypełnianie działki (HALL, BARRETT, 2012). W dalszych badaniach Conzen koncepcję tę rozszerzył o analizę cyklu rozwojowego całych bloków miejskich (KOTER, KULESZA, 2007), a jednym z aspektów, na który zwrócił szczególną uwagę, była relacja między działkami a planami bloków budynków (WHITEHAND, 2001). Znaczny postęp metodologiczny w badaniach morfologicznych spowodował rozwój techniki analizy planu miasta, co umożliwiło wykrycie prawidłowości i podobieństw w ulicy, a zwłaszcza wzoru działki (LARKHAM, 2006). W procesie morfologicznego rozwoju działki miejskiej wyróżnia się pięć faz (CONZEN, 1962; ZAGOŹDŻON, 1988; CHMIELEWSKA, 2010):

- faza inicjalna – wprowadzenie zabudowy;
- faza wypełnienia – zagęszczenie zabudowy;
- faza nasycenia/kulminacji – maksymalne wypełnienie;
- faza redukcji/recesji – zanikanie zabudowy;
- faza ugoru miejskiego/sanacji – całkowity zanik zabudowy.

Poza elementami morfologicznymi i funkcjonalnymi w przestrzeni miejskiej istnieje także pewna społeczność determinująca **gęstość zaludnienia ośrodka miejskiego**. Jedną z najbardziej znanych zależności w geografii miast, opisujących zróżni-

cowanie demograficzne miasta, jest reguła Clarka, zgodnie z którą wraz z odległością od centrum miasta zmniejsza się gęstość zaludnienia. Jednak reguła ta pomijała zmiany zachodzące w miastach na skutek wyludniania się centrów. Wyjaśnił to NEWLING (1969), który cykl rozwojowy ośrodka miejskiego ujął w cztery fazy:

- faza młodości – niewielkie miasto o koncentracji ludności w centralnej części;
- faza wczesnej dojrzałości – maksymalna gęstość zaludnienia w centrum przy niewielkim rozwoju terytorialnym;
- faza późnej dojrzałości – początkowy etap wyludniania się centrum oraz rozwój terytorialny (największa gęstość zaludnienia występuje w strefie otaczającej centrum);
- faza starości – powstaje centralny krater zaludnienia oraz postępuje rozwój terytorialny wraz z przesunięciem się zagęszczenia ludności na peryferyjne dzielnice mieszkaniowe.

Znaczącą zaletą koncepcji czterofazowego cyklu rozwojowego jest identyfikacja centralnego krateru gęstości zaludnienia w dojrzałych miastach, który częściowo można tłumaczyć wysoką ceną ziemi w centralnych przestrzeniach miejskich. Krater ten, na skutek migracji wahałowych (dojazdy do pracy, szkół, urzędów administracji publicznej), w ciągu dnia wypełnia się jednak znaczną liczbą ludności (LISZEWSKI, 2000).

Z punktu widzenia problematyki poruszanej w opracowaniu pomocną koncepcją wydaje się także **teoria miast-wróć**. Jak podaje BIRD (1977), po raz pierwszy określenia tego użyto w 1933 r. w odniesieniu do amerykańskiego typu miast powstających wraz z postępującym osadnictwem. Jednak przełomem była konceptualizacja zagadnienia *gateway cities* dokonana przez BURGHARDTA (1971). Podstawowe założenie tej teorii mówi, iż rozwój tego typu miast następuje pomiędzy dwoma zróżnicowanymi gospodarczo, przestrzennie i demograficznie zapleciami (KRZYSZTOFIK, 2012). Ośrodki bramne umiejscawiane są w taki sposób, że tylko z jednej strony posiadają swoją strefę obsługi, w związku z czym mogą mieć gorsze warunki dla rozwoju transportu lub handlu towarowego, a strefa ta w odmiennych przypadkach może objąć obszar pełnego zaplecza wokół miasta (KRZYSZTOFIK, 2004). Ważnym elementem tej teorii jest zbadanie funkcji miastotwórczych, zarówno centralnych, jak i wyspecjalizowanych, a wskazanie charakteru struktury funkcjonalnej odbywa się na podstawie struktury zatrudnienia. Ponadto należy pamiętać, że miasta-wrota posiadają specyficzną strukturę zatrudnienia, tj. wysoki udział w handlu i transporcie w porównaniu np. z rolnictwem czy przemysłem (KRZYSZTOFIK, 2004). W tego typu ośrodkach dobrze

rozwijają się również tzw. działalności towarzyszące wzmożonemu ruchowi migracyjnemu (baza noclegowa, gastronomiczna).

W literaturze przedmiotu funkcjonuje również modyfikacja teorii zaproponowana przez BIRDA (1977). Teorię Gateway Cities autor ten umiejscowił na równym poziomie z dwoma innymi modelami teoretycznymi, tj. Central Place i Agglomeration/Scale Economies, w oparciu o triangulację wyróżnionych układów lokalizacyjnych. Zastosował on pojęcie miast-wróć odnośnie do ośrodków portowych, jednak w swoim modelu umiejscawia je również w strefie wewnętrznej regionów (BIRD, 1977; KRZYSZTOFIK, 2004, 2012).

Współczesne miasta są złożonymi organizmami, które nieustannie ewoluują. Proces ten można odnieść do **teorii samoorganizacji** zaczerpniętej z nauk fizycznych. Teoria ta ukazuje, w jaki sposób złożone systemy przechodzą od jednej struktury do innej, przy założeniu, że badane systemy:

- są otwarte na wymianę z otoczeniem;
- odznaczają się występowaniem nieliniowości;
- znajdują się w stanie odległym od równowagi.

Układy spełniające powyższe kryteria w pewnych warunkach rozwijają się w coraz bardziej skomplikowane struktury. Warunkami tymi są wybicie układu ze stanu równowagi oraz występowanie nieliniowości. W takich warunkach tworzą się struktury dyssypatywne, które rozpraszają energię (DOMAŃSKI, 2000, 2006, 2008). W tym miejscu należy jednak wyraźnie podkreślić, iż w geografii społeczno-ekonomicznej dyssypacja, w przeciwieństwie do ujęcia stosowanego w przypadku fizyki, stanowi swoistego rodzaju metaforę naukową.

Z teorią ośrodków centralnych oraz teorią regionów ekonomicznych lub krajobrazu gospodarczego Lösch'a pewne powiązania wykazuje **teoria struktur dyssypatywnych**. Jak podaje DOMAŃSKI (2006, 2008), ewolucja systemu osadniczego związana jest z wprowadzeniem nowych działalności do jednostek osadniczych oraz ze wzajemnym oddziaływaniem pomiędzy jednostkami osadniczymi tworzącymi system. Ponadto wiąże się z wzajemnym oddziaływaniem między rozmieszczeniem ludności oraz działalnościami gospodarczymi. W procesach tych dochodzi do efektów mnożnikowych i kulminacyjnych.

Model wyjaśniający powstawanie struktur dyssypatywnych odnosi się do krystalizacji sieci wiejskich ośrodków osadniczych, jednak teoria ta znajduje zastosowanie również w geografii miast. Stan początkowy, tj. stan równowagi, odnosi się do równomiernie rozłożonych osiedli rolniczych. Korzystne położenie niektórych z nich zadecydowało o powstaniu nadwyżki dóbr, a następnie destabilizacji układu, co zaczyna przejawiać się w postaci przepływu

dóbr między miejscowościami. Z czasem dochodzi do różnicowania struktury morfologicznej i specjalizacji funkcji poszczególnych miejscowości. Ośrodki wyższego rzędu są strukturami dyssypatywnymi, których istnienie związane jest z przepływem dóbr, ludzi i informacji (DOMAŃSKI, 2000, 2008; KRZYSZTOFIK, 2014).

Wzbogacenie badań o aspekt czasowy powoduje odejście od klasycznych funkcjonalnych studiów miejskich. Umożliwia to **ujęcie genetyczno-funkcjonalne**, które jest reorientacją klasycznej analizy funkcjonalnej odnoszącej się do teorii bazy ekonomicznej (SULIBORSKI, 2003). Wieloaspektowe pojęcie funkcji jest szczególnie korzystne w badaniach genetycznych opartych o metodę retrospektywną (SULIBORSKI, 1994a). W strukturalizmie i funkcjonalizmie podstawową rolę w wyjaśnianiu zmiany odgrywa traktowanie struktury jako procesu, gdyż struktura nie jest dana – trzeba ją odtworzyć dedukcyjnie. W podejściu genetyczno-funkcjonalnym przyjęto cztery główne założenia (SULIBORSKI, 1994a, 2003, 2010, 2012):

- funkcje stanowią podstawowy atrybut miasta, generując przekształcenia: społeczne, gospodarczo-polityczne i morfologiczno-przestrzenne;
- istnieje historyczna ciągłość ośrodka miejskiego, przebiegająca pod wpływem działania różnorodnych czynników sprawczych (funkcjonalnych). Rozpoznanie tych uwarunkowań umożliwia wyróżnienie procesów i tworzących je stadiów (faz), kształtujących funkcje i strukturę funkcjonalną miasta;
- każde miasto ma właściwą dla siebie ścieżkę przemian, wyrażającą się jego rozwojem, stagnacją lub upadkiem. Przemiany funkcji i struktury funkcjonalnej pozostawiają ślady zapisane w postaci form morfologicznych, zagospodarowania oraz świadomości społecznej;
- zmiany struktury funkcjonalnej mogą dokonywać się w ramach modyfikacji struktur istniejących lub polegają na jej całkowitej przebudowie.

W ujęciu genetyczno-funkcjonalnym miasto traktowane jest jak zmieniający się system społeczno-gospodarczy, a badanie jego przemian dokonywane jest za pomocą analizy pochodzenia, trwałości i zmian funkcji (SULIBORSKI, 2010). W związku z trudnością pozyskania danych dotyczących zatrudnienia ludności, zamiast odwoływać się do teorii bazy ekonomicznej, postanowiono nawiązać do **bazy instytucjonalnej**. System instytucjonalny rozpatrywany jest w odniesieniu do trzech podsystemów: politycznego (P), ekonomicznego (E) i kulturowego (K). Koncepcja ta umożliwia szersze spojrzenie na problem rozwoju miasta, w którym każdy stan (etap) historyczny zostaje zapisany w postaci instytucjonalnej (SZAJNOWSKA-WYSOCKA, 1995). Główne założenia

koncepcji instytucjonalnego zorganizowania miasta stanowią, że:

- baza instytucjonalna życia publicznego jest podstawą wszelakich oznak jego natury materialnej i ideologicznej;
- zintegrowana forma przestrzeni politycznej, ekonomicznej i kulturowej stanowi przestrzeń organizacyjną miasta, wyrażoną instytucjami;
- funkcje miasta są szczególnym wyrazem jego struktury;
- współczesna struktura miejska stanowi optymalną postać jej przemian w czasie.

Koncepcja **zależności od ścieżki rozwoju** (ang. *path dependence*) odnosi się natomiast do określenia szlaku przemian ośrodka miejskiego. Zakres prowadzonych badań odpowiada dwóm nurtom (PIERSON, 2000). W pierwszym, szerokim podejściu, badacze skupiają się na procesach, które utrzymują wybrany kierunek rozwoju. Z kolei w drugim, węższym podejściu, dodatkowo określa się przyczyny, które miały wpływ na podjęcie danego szlaku rozwoju. Istota koncepcji *path dependence* polega na uporządkowaniu procesów w czasową sekwencję i wyjaśnianiu poprzez identyfikację wyborów lub warunków nadających zjawisku określoną drogę przemian (GWOSDZ, 2004a, 2004b). W podejściu zależności od szlaku muszą być spełnione następujące założenia (MAHONEY, 2000; GWOSDZ, 2003):

- określenie punktu początkowego, od którego rozpoczyna się sekwencja wydarzeń. Za moment początkowy można przyjąć nieprzewidziane zda-

rzenie (np. arbitralną decyzję) lub szczególnie spłot (ang. *critical conjuncture*) oddzielnych dotąd sekwencji wydarzeń;

- podkreślenie fundamentalnego znaczenia najwcześniejszych faz procesu dla dalszego jego przebiegu;
- udowodnienie, że przebieg procesu jest ciągiem przyczynowo-skutkowym o właściwościach deterministycznych, mających charakter kumulujących się efektów (ang. *self-reinforcing*) albo przyczynowego związku sekwencyjnego (ang. *reactive sequences*).

Struktura funkcjonalno-przestrzenna miasta w świetle literatury przedmiotu

Przegląd literatury przedmiotu

Niniejszy przegląd przeprowadzony został w oparciu o wybrane pozycje bibliograficzne poruszające problematykę badań nad strukturą funkcjonalno-przestrzenną miasta. Analizowana literatura została dodatkowo pogrupowana według koncepcji, w myśl której autor wyjaśniał stan bądź przemiany struktury danego ośrodka lub ośrodków miejskich. Przeprowadzona kwerenda bibliograficzna umożliwiła wyróżnienie następujących nurtów teoretycznych oraz problematyki ich dotyczącej (tab. 1.):

Tabela 1. **Badania nad strukturą funkcjonalno-przestrzenną miasta w świetle koncepcji – wybór**

Table 1. **Research on functional and spatial structure of the town in view of theories – selection**

Teoria / <i>Theory</i>	Autor (rok publikacji) / <i>Author (publication year)</i>	Sposób prezentacji wyników badań / <i>Presentation of research results</i>
Bazy ekonomicznej	Kosiński (1958); Dziewoński K., Jerczyński (1971); Kroszel (1971); Kozłowski (1977); Drobek (1987); Suliborski (1994); Matczak, Szymańska (1997, 2000); Matczak (1999); Trzepacz (2005/06)	trójkąt Ossana, mapa, ideogram
Użytkowania ziemi (w tym sukcesja funkcji)	Jelonek, Werwicki (1971); Bromek, Kortus (1972); Werwicki (1973); Liszewski (1977); Mydel (1978, 1979a, 1979b, 1994a, 1994b); Jaworowski (1981); Kaczmarek (1992); Miszevska (1995); Kwiatek-Sołtys (1996); Matczak, Szymańska (1997); Matczak (1999); Miszevska (2000); Górka (2004); Sikorski (2012)	mapa, histogram, model
Ośrodków centralnych	Bromek (1947); Kozłowski (1977); Matczak, Szymańska (1997); Matczak (1999)	mapa
Gęstości zaludnienia	Mydel (1979); Matykowski (1990)	mapa, krzywa Lorenza
Przemiany cyklu działki	Koter (1969); Miszevska (1994, 2000, 2002); Kotlicka (2008); Wojtkiewicz (2009); Chmielewska (2011, 2012)	mapa, ideogram, histogram
Genetyczno-funkcjonalna	Suliborski (1991); Krzysztofik (2003b); Suliborski, Wójcik, Kulawiak (2011)	histogram, tabela
Bazy instytucjonalnej	Szajnowska-Wysocka (1994, 1995, 1997)	trójkąt Ossana
Ścieżki zależności	Gwosdz (2004, 2014)	mapa, histogram, model
Miast-zlepieńców	Szmytkie (2005/2006, 2008, 2009)	mapa, graf, histogram
Funkcji miejsca	Suliborski (2011)	mapa

Źródło: Opracowanie własne.

Source: By author.

- *Baza ekonomiczna*. W swoich badaniach koncepcję tę zastosował między innymi KOSIŃSKI (1958a, 1958b), który dokonał podziału ludności na grupy: miastotwórczą, uzupełniającą oraz zawodowo bierną w odniesieniu do średnich i dużych miast polskich. Podobną klasyfikację przyjął KROSZEL (1971) na potrzeby analizy struktury funkcjonalnej miast ówczesnego województwa opolskiego. Analizę porównawczą w zakresie bazy ekonomicznej średnich miast polskich, ze szczególnym uwzględnieniem Tarnowa, Rzeszowa i Nowego Sącza, przeprowadzili natomiast DZIEWOŃSKI i JERCZYŃSKI (1971). Do koncepcji bazy ekonomicznej odnosi się także SULIBORSKI (1994b), który na jej podstawie identyfikuje funkcje przemysłowe oraz określa ich znaczenie w integracji sieci osadniczej istniejącego wtedy jeszcze województwa piotrkowskiego (obecnie w obrębie województwa łódzkiego). Identyfikacji roli niewielkiego Korfantowa w systemie osadniczym Opolszczyzny dokonał DROBEK (1987), a przemiany struktury funkcjonalno-przestrzennej podszczecińskiego Gryfina zostały przeanalizowane przez TRZEPACZA (2005/2006).
 - *Użytkowanie ziemi i sukcesja funkcji*. Analizę układu przestrzennego terenów Łodzi przeprowadził LISZEWSKI (1977), który odkrył ponadto prawa i zależności w użytkowaniu ziemi. Autor ten przebadiał również przemiany strukturalne i przestrzenne terenów miejskich oraz sformułował czynniki różnicowania ich rozmieszczenia. Interesującą pozycją z zakresu problematyki użytkowania ziemi jest publikacja GÓRKI (2004) dotycząca krakowskiej dzielnicy staromiejskiej. Studiami nad użytkowaniem ziemi zajmowali się ponadto: w Krakowie – BROMEK i KORTUS (1972) oraz MYDEL (m.in. 1977, 1979a, 1979b, 1994a, 1994b); w Skierniewicach – KACZMAREK (1992); w Sieradzu – JAWOROWSKI (1981); w Krzeszowicach – KWIATEK-SOŁTYS (1996), a w przypadku terenów poprzemysłowych i przemysłowych Wrocławia – SIKORSKI (2012).
 - *Teoria ośrodków centralnych*. Ukazaniem roli danego miasta w regionie, w nawiązaniu do koncepcji CHRISTALLERA (1933), zajmowali się: BROMEK (1947); KOZŁOWSKI (1977); MATCZAK (1999) oraz MATCZAK i SZYMAŃSKA (1997). Analiza sieci miast Polski w tym ujęciu została natomiast dokonana przez SOKOŁOWSKIEGO (2006). Ponadto teorię tę zastosowano do badań nad wyposażeniem instytucjonalnym miast powiatowych Polski oraz do identyfikacji ich znaczenia w regionie (PETRYSZYN, 2005).
 - *Gęstość zaludnienia*. Badania nad rozmieszczeniem i przemianami gęstości zaludnienia realizowano często w nawiązaniu do analiz użytkowania ziemi (JELONEK, WERWICKI, 1971; MYDEL, 1979a). Przykładem badań obejmujących strukturę przestrzenną w odniesieniu do gęstości zaludnienia *sensu stricto* jest praca MATYKOWSKIEGO (1990) dotycząca Gniezna.
 - *Cykl przemian działki* (w tym metoda analizy planu miasta). Badania prowadzone w świetle tej koncepcji obejmują przede wszystkim niewielkie fragmenty przestrzeni, m.in. działki miejskie (WOJTKIEWICZ, 2009), bloki urbanistyczne (MISZEWSKA, 1994, 2000, 2002), tereny poprzemysłowe (KOTLIKA, 2008) oraz dzielnice (CHMIELEWSKA, 2011), jednakże dokonywano również studiów nad całym ośrodkiem miejskim, np. w przypadku Łodzi (KOTER, 1969) czy Katowic (CHMIELEWSKA, 2012).
 - *Teoria genetyczno-funkcjonalna*. Podstawą badań nad strukturą funkcjonalno-przestrzenną w myśl przedmiotowej teorii jest periodyzacja ewolucji ośrodka miejskiego. Dokonali tego na przykładzie Łodzi SULIBORSKI (1991) oraz SULIBORSKI, WÓJCIK i KULAWIAK (2011). Ponadto do teoretycznych podstaw genotypu funkcjonalnego polskich miast lokacyjnych w okresie od XIII do XX w. nawiązał KRZYSZTOFIK (2003b), wyróżniając trzy typy funkcjonalne: centralny, wyspecjalizowany oraz mieszany.
 - *Baza instytucjonalna*. Jednym z pierwszych zastosowań tej teorii było opracowanie dotyczące Sosnowca (SZAJNOWSKA-WYSOCKA, 1994). W dalszej kolejności dokonano natomiast analizy miast konurbacji katowickiej odnośnie do systemu PEK (SZAJNOWSKA-WYSOCKA, 1995, 1997).
 - *Ścieżki zależności*. Koncepcja ta została zastosowana przez GWOSDZA (2004a, 2014) w badaniach nad ewolucją rangi miast górnośląskich i jej mechanizmami, a także w analizie struktury przestrzennej i gospodarczej konurbacji katowickiej po 1989 r.
 - *Miasta-zlepienie*. Ujęcie to zostało zastosowane przez SZMYTKIEGO (m.in. 2009) do określenia złożoności wewnątrzmięskiej struktury funkcjonalno-przestrzennej miast powstałych w wyniku procesów inkorporacyjnych miejscowości sąsiednich.
- Już na wstępie zauważono, iż w wielu przypadkach przy omawianiu struktur miasta odnoszono się do kilku koncepcji badawczych jednocześnie. Dotyczyło to m.in. opracowań monograficznych Brodnicy (MATCZAK, SZYMAŃSKA 1997) i Łasku (MATCZAK 1999), które cechują się wielowątkowością badań strukturalnych. Autorzy wyjaśniają stan struktury funkcjonalno-przestrzennej miast oraz określają ich pozycję w regionie. Odwołują się przy tym do koncepcji bazy ekonomicznej, użytkowania ziemi oraz teorii ośrodków centralnych. Syntezy dotyczącej gospodarki obu miast dokonali w swym opracowaniu

MATCZAK i SZYMAŃSKA (2000). Interesującą metodą analityczną zastosowaną w tych publikacjach było oparcie postępowania badawczego na mapach z siatką geometrycznych pól podstawowych, ukazujących rozmieszczenie badanych zjawisk. Do podziału gospodarki miasta na sektor endo- i egzogeniczny wraz z określeniem powiązań regionalnych nawiązuje także KOZŁOWSKI (1977), którego praca ukazuje strukturę funkcjonalną i ustala funkcje centralne na przykładzie Zielonej Góry. Oprócz łączenia ww. teorii spotykano się ponadto z wyjaśnianiem struktury przestrzennej miasta w oparciu o przemiany użytkowania terenu oraz gęstość zaludnienia. Problematykę tę podjął MYDEL (1979b) w swojej publikacji na temat rozwoju struktury przestrzennej Krakowa oraz JELONEK i WERWICKI (1971), którzy skupili się natomiast na strukturze przestrzennej Tarnowa. W obu przypadkach skonstruowano modele tych przemian dotyczące kształtowania się stref użytkowania ziemi. Ponadto MYDEL (1979b) skonstruował profil gęstości zaludnienia Krakowa w nawiązaniu do koncepcji Newllinga. Zupełnie inne badania przeprowadziła MISZEWSKA (2000), która przedstawiła sukcesję funkcjonalno-przestrzenną oraz cykl przemian morfologicznych w nawiązaniu do przemian użytkowania ziemi we Wrocławiu. Uzupełniając autorka dokonała także analizy przemian wybranych bloków urbanistycznych.

Interesującą pozycją ze względu na proces wyjaśniania zagadnień struktury przestrzennej miast wydaje się publikacja WERWICKIEGO (1973). Studium to przedstawia proces kształtowania się struktur przestrzennych siedmiu polskich miast średniej wielkości. Badania zostały przeprowadzone w kontekście koncentracji użytków miejskich, usług oraz ludności, których rozmieszczenie zostało wyjaśnione w oparciu o model koncepcji ekologicznej. Zwieńczeniem badań autora było opracowanie schematu (modelu) struktury przestrzennej średniego miasta o funkcjach wojewódzkich.

Jednym z kluczowych zagadnień dotyczących problematyki badań nad strukturą przestrzenną miasta są ponadto interpretacje przemian użytkowania ziemi przedstawione przez MYDLA (1977, 1978, 1979a, 1979b, 1994a, 1994b). Publikacje te dotyczą delimitacji Krakowa na strefy użytkowania ziemi, gęstości zaludnienia oraz zmiany form użytkowania przestrzeni w zależności od odległości od centrum miasta (wg wyznaczonej osi profilu). Z kolei układ przestrzenny ośrodków usługowych w Polsce, a zwłaszcza w byłym województwie krakowskim, w oparciu o koncepcję CHRISTALLERA (1933) przedstawia BROMEK (1947). W innej publikacji BROMKA i KORTUSA (1972) dokonano wyodrębnienia stref urbanistycznych Krakowa na podstawie analizy użytkowania ziemi i rozwoju demograficznego.

Godną uwagi pozycją jest również książka KOTERA (1969) ukazująca genezę układu przestrzennego Łodzi przemysłowej. Metodą prowadzonych badań była analiza sekwencji archiwalnych planów miasta. Autor przyjął ewolucyjny tok postępowania, istniejące elementy przestrzenne zostały bowiem odniesione do kształtujących je okresów historycznych.

Przedstawiony pokrótce przegląd najistotniejszej literatury przedmiotu oprócz aspektu konceptualistycznego porusza również kwestie związane ze stosowaniem określonych tendencji w sposobie prezentacji danych analitycznych. Najczęściej wybierane były przedstawienia mapowe: kartogramy, kartodiagramy czy zobrazowania powstałe w oparciu o geometryczne pola teoretyczne (podstawowe), co jest zgodne z przestrzennym charakterem prowadzonych badań. Relatywnie często stosowano również histogramy i typogramy, które umożliwiały graficzną wizualizację danych ilościowych, typologię oraz ich porównywanie. Częstym wyborem dla przedstawienia wyników badań uzyskanych w oparciu o bazę ekonomiczną i instytucjonalną był ponadto tzw. trójkąt Ossana. Odnosił się on do procentowego udziału w strukturze funkcjonalnej miasta trzech sektorów gospodarki bądź też poszczególnych podsystemów PEK.

Przegląd literatury dotyczącej Mysłowic

Powyższy przegląd literatury dotyczącej studium przypadków badań struktury funkcjonalno-przestrzennej jednoznacznie wskazuje na wyraźny niedobór tego typu opracowań dla Mysłowic. Miasto to omawiane jest głównie w studiach dotyczących całej konurbacji katowickiej (np. KŁOSOWSKI, RUNGE, PROKOP, 1996; SZAJNOWSKA-WYSOCKA 1996, 1997; TKOCZ, 1998a, 1998b), które w sposób ogólny przedstawiają funkcje Mysłowic. Tego typu pracą jest studium wiedzy geograficzno-ekonomicznej o województwie śląskim pod redakcją TKOCZ (*Województwo śląskie...*, 2008). W publikacji tej poruszone zostały m.in. tematy dotyczące podziału administracyjnego, przemysłu, usług czy transportu odnośnie do całego województwa, ale ze wskazaniem na konkretne ośrodki miejskie, w tym Mysłowice. Z kolei osadnictwo *stricte* miejskie w granicach Górnośląskiego Związku Metropolitalnego zostało przedstawione przez PETRYSZYNA i ZUZAŃSKĄ-ŻYŚKO (2008). Autorzy przybliżyli genezę i proces kształtowania się sieci osadniczej oraz strukturę przestrzenną i funkcje miast GZM.

Niewątpliwie jedną z kluczowych pozycji literaturowych poświęconych zespołowi miast górnośląskich, uwzględniającą również Mysłowice, jest publikacja GWOSDZA (2004a) – *Ewolucja rangi miej-*

scowości w konurbacji przemysłowej. *Przypadek Górnego Śląska*. Autor przedstawia w niej zmiany funkcji i rangi miejscowości górnośląskich na tle rozwoju konurbacji przemysłowej, wskazuje także czynniki, które w jego ocenie przyczyniły się do zmian w hierarchii miast omawianego regionu. GWOSDZ (2004a) wyróżnił siedem historycznych okresów, poczynając od okresu przedkolejowego, a kończąc na czasach po transformacji gospodarczej. W siedmiu rozdziałach autor nakreśla stan i uwarunkowania przemian miast górnośląskich. Interesującym rozwiązaniem było zastosowanie koncepcji zależności od ścieżki rozwoju do ukazania zmian funkcjonalnych miast konurbacji, w tym także Mysłowic.

Od strony ujęcia instytucjonalnego badanego problemu na uwagę zasługuje publikacja SZAJNOWSKIEJ-WYSOCKIEJ (1995) – *Podstawy zorganizowania miast konurbacji górnośląskiej*. Założenia metodyczne zawarte w przytoczonej pracy przedstawiono częściowo w podrozdziale *Problemy badawcze miasta. Ujęcie strukturalne*, a odnoszą się one do instytucjonalnego zorganizowania miasta. Autorka za właściwe określenie miejskości uważa następujące składowe systemu miejskiego: polityczne (P), ekonomiczne (E) i kulturowe (K). W oparciu o koncepcję bazy instytucjonalnej SZAJNOWSKA-WYSOCKA (1995) dokonuje analizy dynamiki rozwoju miast konurbacji oraz określa przemiany struktury miejskich instytucji. Problematykę hierarchii funkcjonalnej miast, również na podstawie bazy instytucjonalnej, przedstawił natomiast PETRYSZYN (2005) w publikacji *Instytucyjne podstawy ośrodków centralnych poziomu powiatowego w Polsce*. Autor odwołuje się do teorii Christallera w celu określenia wielkości i znaczenia miast powiatowych w ujęciu regionalnym, w tym także w województwie śląskim.

Prac poruszających problematykę struktury funkcjonalno-przestrzennej Mysłowic w szerokim tego słowa znaczeniu należy szukać *a priori* w publikacjach o charakterze historycznym. Kompendium wiedzy w tym zakresie stanowi dwutomowe opracowanie SULIKA (2007, 2011) poświęcone historii Mysłowic – I tom opisuje zdarzenia do 1922 r., z kolei II tom ukazuje fakty z okresu od 1922 r. do 1945 r. Wątki poruszane w obydwu publikacjach odnoszą się do tematyki historycznej i politycznej, ale także ekonomiczno-przestrzennej. Dzieje miasta podzielone są na okresy i zestawione chronologicznie w rozdziałach (lub częściach) monografii, które opisują sytuację Mysłowic w określonym czasie historycznym. Podobny schemat rozwoju badanego miasta przedstawia publikacja pod redakcją DŁUGOBORSKIEGO (*Mysłowice. Zarys...*, 1977), która dodatkowo uzupełnia historię miasta o okres Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej. Wcześniejsza praca DŁUGOBORSKIEGO (*Szki-ce z dziejów...*, 1961), również porusza problematykę ewolucji miasta aż po lata 60. XX w., jednak, jak

sam tytuł publikacji wskazuje, stanowi ona jedynie szkice z dziejów Mysłowic. Na szczególną uwagę zasługuje natomiast książka POCHMARY (1963) o ściśle historycznym charakterze – *Dzieje Mysłowic*. Autor poprzez analizę źródeł historycznych przedstawia obraz miasta od czasów jego powstania do 1945 r., umiejscawiając go na tle wydarzeń historycznych o randze regionalnej i krajowej. Dodatkowych cennych informacji o układzie przestrzennym średniowiecznych Mysłowic dostarcza zamieszczony we wspomnianej publikacji zrekonstruowany plan miasta z 1590 r. (POCHMARA, 1963). Niewątpliwie brakuje pozycji dotyczących sytuacji miasta po transformacji gospodarczej. Historyczny aspekt rozwoju struktury przestrzennej m.in. Mysłowic w sposób ogólny przedstawiła LAMPARSKA-WIELAND (2004). Próba przybliżenia przemian struktury przestrzenno-funkcjonalnej Mysłowic w latach 1990–2012 jest także praca DRAGAN (2013a). Autorka ukazuje uwarunkowania przemian przestrzennych miasta, jak również wskazuje na dualizm wewnątrzmięjski.

Badania własne

Schemat postępowania badawczego

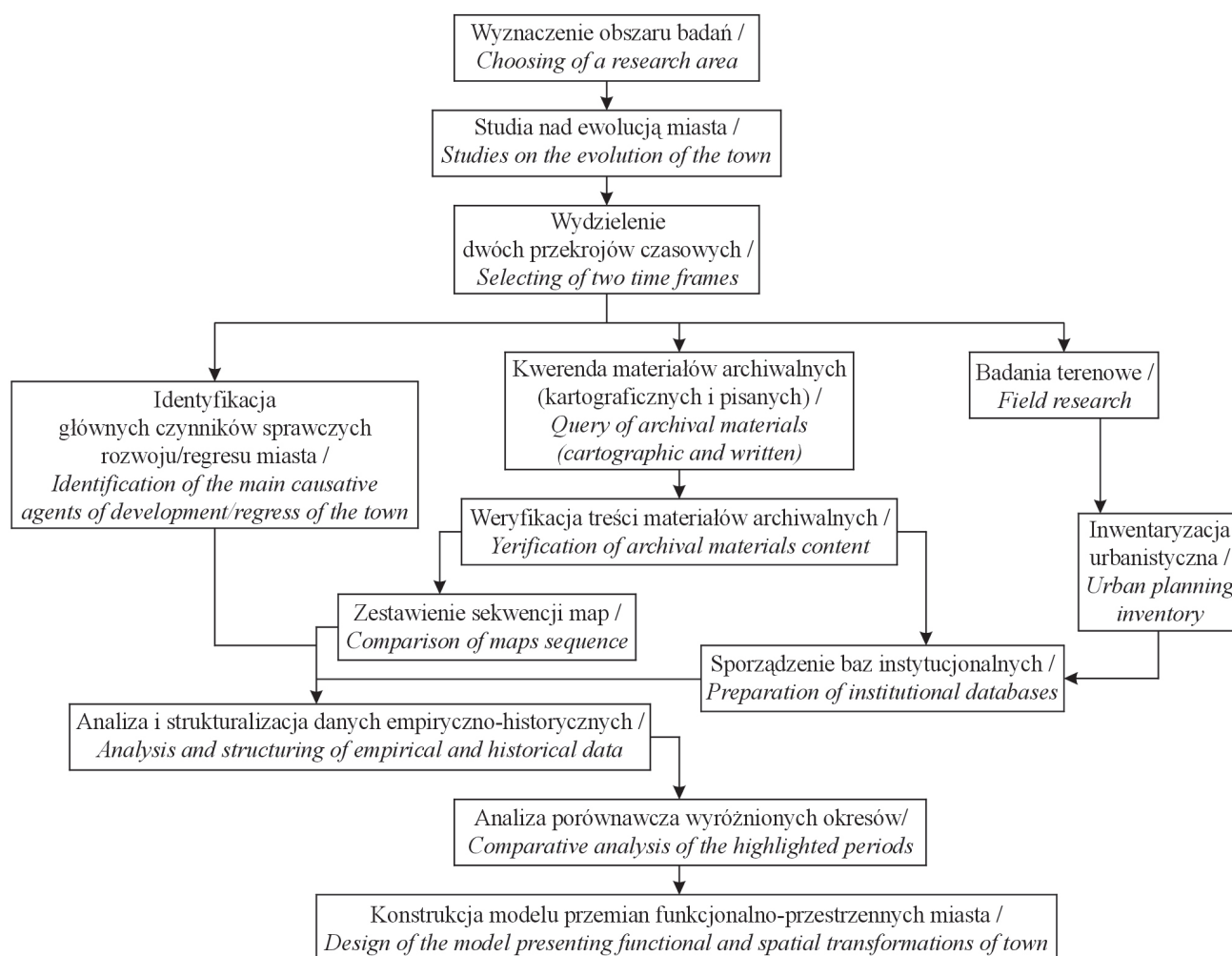
Dokonany powyżej przegląd wybranych koncepcji badawczych umożliwił osadzenie badań własnych autorki niniejszego opracowania w ujęciu koncepcyjnym. Wyrażne nawiązanie do ewolucyjnego badania historycznego rozwoju miasta wiąże się z metodologią badań w ujęciu genetyczno-funkcjonalnym. Oparto się na założeniu KOTERA (1994) stwierdzającego, iż każdy rozwój przestrzenny miasta można zatrzymać w dowolnym momencie i przeanalizować dokładnie jego stan funkcjonalno-przestrzenny. SULIBORSKI (2010) pisze, iż z założeń koncepcji genetyczno-funkcjonalnej wynika historyczna ciągłość ośrodka miejskiego, a każdy z nich ma właściwą sobie ścieżkę przemian. W celu określenia szlaku przemian Mysłowic w badaniach zastosowano koncepcję zależności od ścieżki rozwoju (ang. *path dependent*). Skupiono się na ścieżce reakcyjnej, która jest sekwencją czasowo uporządkowanych i przyczynowo powiązanych zdarzeń, gdzie każde z nich jest reakcją na wcześniejsze, jak również przyczyną wydarzenia późniejszego (MAHONEY, 2000, 2001).

Podstawą przyjętej procedury badawczej, przedstawionej w postaci schematu (ryc. 3), było wyznaczenie obszaru badań. Szczegółową analizę przemian funkcjonalno-przestrzennych miasta można przeprowadzić w różnych skalach (mikro, mezo lub makro), jednak w niniejszym studium uwaga zosta-

ła zwrócona na przemiany budynków składających się na strukturę przestrzenną Starego Miasta jako jednego z podstawowych elementów budujących przestrzeń miejską Mysłowic. W celu pełniejszego spojrzenia na proces ewolucji miasta analizę wykonano w oparciu o pełny wymiar czasowy istnienia Mysłowic (od momentu powstania miasta do czasów współczesnych). Takie ujęcie pozwala na wskazanie przełomowych momentów w rozwoju badanego ośrodka, jak również procesów powodujących przemiany struktury funkcjonalno-przestrzennej miasta. Współczesny stan przestrzeni miejskiej wywodzi się z wcześniejszych okresów, a formy miejskie posiadają swoją genezę, która stanowi swoisty łącznik z przeszłością (PIRVELI, 2011).

Kolejny krok badawczy wiązał się z wydzieleniem dwóch okresów (etapów) w rozwoju miasta, cechujących się odmiennym układem funkcjonalno-przestrzennym. Następnie przystąpiono do określania głównych czynników sprawczych wpływających zarówno na rozwój przestrzeni miejskiej w okresie historycznym, jak i jej współczesny regres (ryc. 3.).

Kolejny etap obejmował dwa rodzaje prac badawczych, a mianowicie kwerendę materiałów archiwalnych (kartograficznych i pisanych) oraz inwentaryzację urbanistyczną (ryc. 3). Efektem było sporządzenie bazy instytucjonalnej dla obydwu wydzielonych okresów badawczych. Posłużono się przy tym koncepcją bazy instytucjonalnej, umożliwiającą szersze spojrzenie na problem rozwoju miasta, w którym każdy etap historyczny zostaje zapisany w postaci instytucjonalnej (SZAJNOWSKA-WYSOCKA, 1995). Dla 1913 r. przeprowadzono kwerendę źródeł pisanych, wśród których podstawową rolę odegrał rejestr handlowy z 1914 r. (*Oberschlesisches Handels-Adressbuch...*, 1914). Dużym mankamentem powyższego materiału archiwalnego był brak informacji o lokalizacji danej działalności. W celu uzupełnienia bazy wykorzystano książki adresowe z 1901 r. (*Adressbuch von Myslowitz*, 1901), 1909 r. (*Adressbuch aller...*, 1911), 1911 r. (*Adressbuch für Kattowitz...*, 1911) i 1914 r. (KÖHLER, 1914) oraz materiały ikonograficzne, a także plany miasta z 1910 r. w skali 1:1 000 oraz z 1911 r. w skali 1:6 300. Pod-

Ryc. 3. Schemat postępowania badawczego

Źródło: Opracowanie własne.

Fig. 3. Research procedures

Source: By author.

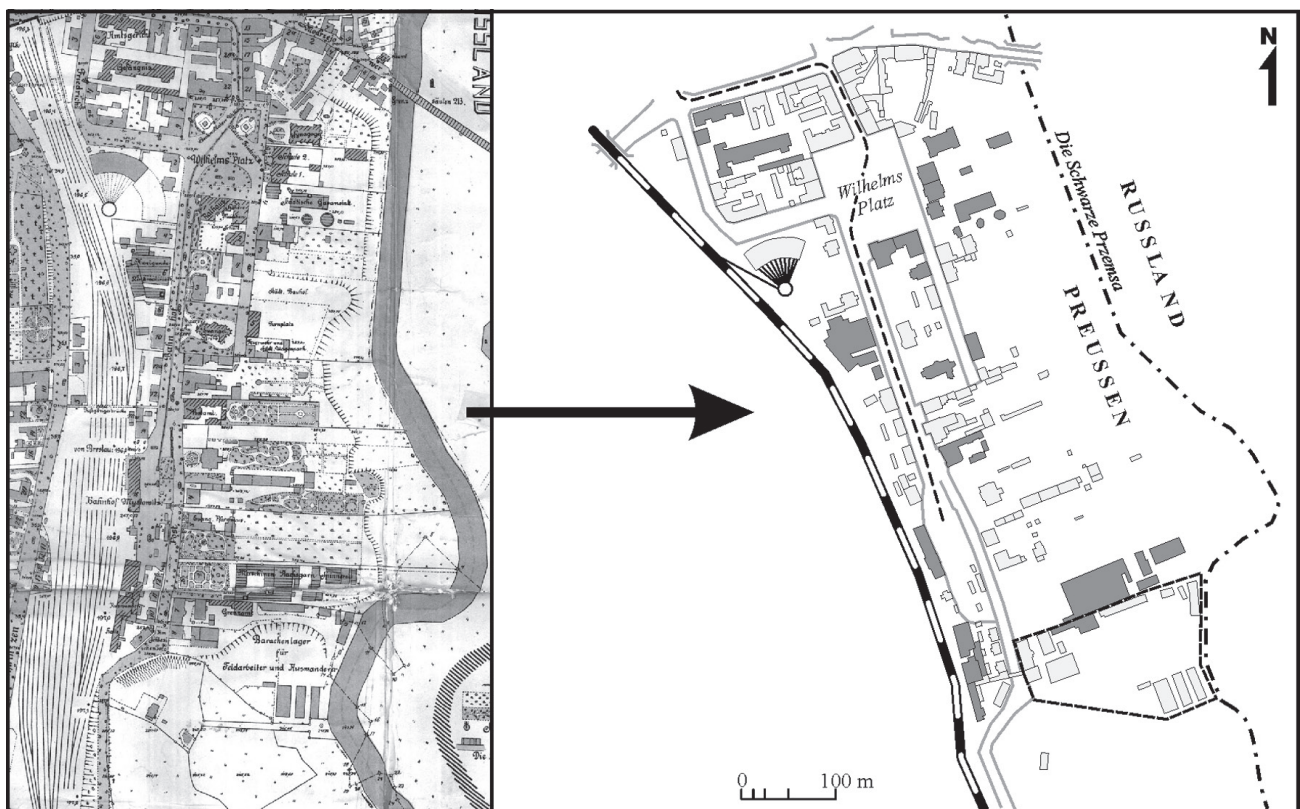
jęto zatem próbę odtworzenia bazy instytucjonalnej dla okresu historycznego.

Procedurą niezbędną przy wykorzystaniu archiwalnych materiałów źródłowych jest ich weryfikacja (ryc. 3). Z racji specyfiki badań, a mianowicie ich historycznego charakteru, przyjęto dwie różne metody pozyskania informacji o przestrzeni wybranego fragmentu miasta. W studiach historycznych wykorzystano analizę i krytykę archiwalnych źródeł kartograficznych oraz ikonograficznych. Z kolei wiedzę o współczesnym układzie i fizjonomii Starego Miasta pozyskano na drodze obserwacji terenowej. Zakres badań obejmował stan, typy oraz rozlokowanie zabudowy i działalności gospodarczych oraz ich oddziaływanie na otoczenie (DRAGAN, 2014). Prace terenowe przeprowadzono w okresie od sierpnia 2012 r. do lipca 2013 r.

W dalszej kolejności przystąpiono do analizy materiałów kartograficznych. W kwestii tej odwołano się do metody analizy planu miasta CONZENA (1960, 1962), którą przeprowadzono w oparciu o sekwencję zestawionych w sposób chronologiczny planów Mysłowic. Każdy plan przedstawia rozmieszczenie „śladów trwałych”, będących pozostałością po danej fazie rozwoju miasta (GEORGE, 1956). Sekwencja taka umożliwia więc doszukiwanie się wzajemnych zależności pomiędzy poszczególnymi komponenta-

mi struktury. Podczas morfologicznej analizy miasta zwracano uwagę na trzy elementy, tj. formy przestrzenne, ich rozkład oraz zmianę w czasie (MOUDON, 1997). Kolejnym krokiem w postępowaniu badawczym było przygotowanie archiwalnych materiałów kartograficznych do dalszych analiz przy zastosowaniu technik GIS. Archiwalne plany miasta wymagały kalibracji oraz nadania im georeferencji w układzie współrzędnych PUWG 1992 (EPSG: 2180). Do tego celu wykorzystano współczesną mapę topograficzną w skali 1:10 000. Treść zarejestrowanych materiałów kartograficznych po ich digitalizacji posłużyła jako podkład, na którym dokonano wizualizacji przemian przestrzeni miejskiej w badanym fragmencie Mysłowic (DRAGAN, 2014) (ryc. 4.).

Sporządzenie map oraz baz instytucjonalnych dla wyróżnionych okresów, a także zidentyfikowanie procesów i czynników sprawczych powodujących przemiany przestrzeni miejskiej umożliwiło przejście do zasadniczego etapu przeprowadzonych badań. Na podstawie uporządkowanych danych empiryczno-historycznych dokonano analizy poszczególnych struktur funkcjonalno-przestrzennych oraz ich wyjaśnienia w oparciu o konkretne modele teoretyczne. Jak podaje SULIBORSKI (2010), podstawą określenia funkcji jest ocena wyglądu miasta, zajęć jego mieszkańców oraz pozycji zajmowanej przez

Ryc. 4. Fragment planu Mysłowic z 1911 r. oraz jego rekonstrukcja

Źródło: Opracowanie własne; ze zbiorów Muzeum Miasta Mysłowice (plan miasta z 1911 r., sygn. MMM/H/362).

Fig. 4. Part of the town map of Mysłowice in 1911 and its reconstruction

Source: By author; the Museum of the Town Mysłowice's collection (town plan of 1911, ref. no. MMM/H/362).

nie w regionie. Problematyka struktury funkcjonalnej miasta obejmuje analizę rozlokowania działalności gospodarczych w jego przestrzeni oraz ich wzajemnych relacji. Podstawą egzystencji i rozwoju każdego ośrodka miejskiego są wykonywane przez jego mieszkańców różnorakie działalności społeczno-gospodarcze (SŁODCZYK, 2003). Funkcje te mogą być rozpatrywane zarówno wewnątrzmięsko, jak i z poziomu systemu osadniczego jako całości. Jednakże nie wszystkie funkcje mają to samo znaczenie; największą wartość przypisuje się tym, które nadają miastu specyficzne cechy ogniskujące wiele różnorodnych interesów (KIELCZEWSKA-ZALESKA, 1972). Następnym etapem opracowania wiązała się z analizą porównawczą układów przestrzennych dwóch wyróżnionych okresów (ryc. 3). Zgodnie z zastosowaną koncepcją genetyczno-funkcjonalną efektem końcowym przeprowadzonych badań jest modelowe ujęcie przemian funkcjonalno-przestrzennych obszaru badań.

Wyjaśnienia związane z tokiem postępowania badawczego

Specyfika niniejszego studium – opierającego się m.in. na badaniach historycznych – pociąga za sobą pewne trudności przy realizacji poszczególnych celów badawczych. W pierwszej kolejności potrzebna jest, wspomniana już uprzednio, weryfikacja danych źródłowych. W toku podjętych prac badawczych jednym z najczęściej występujących utrudnień był brak informacji o lokalizacji podmiotów gospodarczych bądź niekonsekwencja nazewnictwa w języku niemieckim. Wymuszało to poszukiwania odpowiedzi we wcześniejszych lub relatywnie niewiele późniejszych materiałach źródłowych (pisanych, kartograficznych, ikonograficznych, a także przekazach ustnych). Jednakże, z uwagi na charakter tych baz danych, nie jest możliwe odtworzenie pełnej struktury instytucjonalnej dla badanego obszaru. W wyniku

przeprowadzonych badań archiwalnych niezlokalizowanych pozostało 11,24% działalności z badanego okresu. Procent ten dotyczy całego obszaru Mysłowic, tak więc nie wszystkie z niezidentyfikowanych działalności znajdują się na obszarze badań. Kolejny problem, jaki napotkano przy określaniu lokalizacji danych podmiotów gospodarczych, dotyczy braku precyzyjnego wskazania miejsca. Często zamiast podania numeru budynku podawana jest jedynie ulica bądź adres zamieszkania właściciela, a nie rzeczywisty adres prowadzonej przez niego działalności. Jednak mimo tych trudności podjęto starania umieszczenia placówki w badanej przestrzeni, zaznaczając te najbardziej wątpliwe. Pomimo istnienia dodatkowych źródeł informacji o działalnościach ich wykorzystanie nie było możliwe z racji ograniczenia czasowego prowadzonych badań. Do zbioru tych źródeł zaliczają się m.in. informacje o kamienicach z okresu pruskiego (znajdujące się w archiwum Urzędu Miasta) czy obszerne archiwalne rejestry handlowe. Badania zawarte w niniejszej książce stanowią pierwszą tego typu próbę odtworzenia szczegółowej bazy instytucjonalnej dla Mysłowic i – pomimo pewnej, niemożliwej do uniknięcia, niekompletności – baza ta umożliwiła przeprowadzenie pełnej procedury badawczej. Inne utrudnienie stwarzała niewielka dostępność materiałów źródłowych, zwłaszcza archiwalnych. Większość z nich jest własnością osób prywatnych i tylko do niektórych z nich uzyskano dostęp dzięki uprzejmości właścicieli.

Swoiste trudności napotkano również przy analizie kartograficznej. Pozyskane mapy i plany miasta nie dotyczą dokładnie badanych okresów, tym samym wymagały one zaktualizowania ich treści w takim zakresie, aby mogły posłużyć jako podkład kartograficzny pod wizualizację. W tym miejscu również pojawiły się wątpliwości co do właściwego oddania układu badanej przestrzeni, gdzie posilkowano się sekwencją planów miasta.

Rozdział 2

Zarys fizyczno-geograficzny i rys historyczny rozwoju Mysłowic

Środowiskowe uwarunkowania rozwoju miasta

Mysłowice zlokalizowane są w dwóch mezoregionach południowej części Wyżyny Śląskiej (KONDRACIKI, 1994, 2011; *Słownik geograficzno-krajoznawczy...*, 2000): na Wyżynie Katowickiej (oznaczenie w międzynarodowym układzie dziesiętnym 341.13, północna część miasta) oraz Pagórach Jaworznickich (341.14, część południowa). Granice administracyjne mają dwojaki charakter: naturalny, biegnąc wzdłuż dolin rzecznych po krawędziach kompleksów leśnych lub lokalnych jednostek geomorfologicznych, bądź sztuczny, a zatem niezależny od cech środowiska. Wschodnią granicę miasta tworzą rzeki Brynica, Czarna Przemsza i Przemsza (na południowy wschód od miejsca połączenia się Czarnej Przemszy z Białą Przemszą), południową natomiast stanowi ławeczko-dzieńkowicki kompleks leśny (CZYŁOK, GADEK, TYC, 2002; *Opracowanie ekofizjograficzne...*, 2005) oraz krawędź tzw. Gór Dzieńkowskich (PARUSEL, KARKOSZ, MEISEL, 2010). Zdecydowanie odmienny charakter przyjmuje zachodnia granica Mysłowic, która w znacznej mierze została wyznaczona w sposób sztuczny (za wyjątkiem niewielkich odcinków w dolinach Boliny i Przyrwy).

Budowa geologiczna i rzeźba terenu

Obszar administracyjny Mysłowic położony jest w obrębie niecki górnośląskiej. W strefie przypowierzchniowej dominują utwory górnokarbońskie, występują ponadto utwory triasowe, trzecio- oraz czwartorzędowe. Znaczna część obszaru miasta zbudowana jest ze skał karbonu górnego, z kolei utwory triasowe (margle, wapienie i dolomity) wraz z ilami i piaskami budują podłoże jedynie w południowej i południowo-wschodniej części miasta (mezoregion Pagórów Jaworznickich) – (RAHMONOV, GAJOS, CZUBAN, PARUSEL, 2014). Na powierzchni zalegają osady czwartorzędowe, takie jak plejstoceńskie piaski,

żwiry i gliny, oraz najmłodsze utwory holocenne – namuły oraz piaski rzeczne w obrębie najniższych teras zalewowych w dolinach rzecznych (*Geologische Karte...*, 1913; RACKI, BARDZIŃSKI, ZIELIŃSKI, 1999; CZYŁOK, GADEK, TYC, 2002; *Opracowanie ekofizjograficzne...*, 2005).

Obszar miasta w znacznym stopniu ma charakter wypłaszczony o nachyleniach nieprzekraczających 3%, jednak maksymalna deniwelacja jest dość znacząca i osiąga 100,5 m. Najwyższy punkt na mapie Mysłowic stanowi tzw. grzęda Starej Wesołej (334 m n.p.m.), a najniżej położone jest dno doliny Przemszy na południowej granicy miasta (233,5 m n.p.m.) (CZYŁOK, GADEK, TYC, 2002; *Opracowanie ekofizjograficzne...*, 2005). Rzeźba ma charakter zrębowy i zaliczana jest do rzeźby dojrzałej. W obrębie południowej części Wyżyny Śląskiej, gdzie położone są Mysłowice, ukształtowały się liczne wyniosłości, rowy i kotliny tektoniczne związane z alpejskimi ruchami górotwórczymi. Poczynając od północy, miasto leży w obrębie następujących jednostek regionalizacji geomorfologicznej: wschodniej części Płaskowyżu Murckowskiego, zachodniego fragmentu Kotliny Mysłowickiej, zachodniej części Garbu Imielin-Jaworzno oraz fragmentu Kotliny Mlecznej (GILEWSKA, 1972). Z uwagi na wielowiekową presję antropogeniczną jednym z ważniejszych czynników oddziałujących na współczesny stan rzeźby terenu w Mysłowicach jest człowiek. Jak podają CZYŁOK, GADEK i TYC (2002), ślady działalności antropogenicznej są niejednokrotnie lepiej rozpoznawalne w rzeźbie terenu niż jej naturalne formy. Najwięcej cech środowiska, w tym i ukształtowanie terenu, zbliżonych do naturalnych obserwuje się jedynie w niektórych fragmentach południowej i południowo-wschodniej części obszaru administracyjnego Mysłowic, gdzie natężenie antropopresji jest najniższe.

Sieć hydrograficzna i wody podziemne

Mysłowice wchodzą w skład zlewni Przemszy (Brynica, Bolina, Czarna Przemsza, Potok Bręcz-

kowicki, Potok z Brzezinki, Rów Kosztowski) oraz Mlecznej: wschodnia część zlewni Przyrwy, inaczej Potoku Ławeckiego (*Podział hydrograficzny Polski*, 1983; *Opracowanie ekofizjograficzne...*, 2005). Do sieci hydrograficznej miasta zalicza się także ujściowy odcinek Rawy, liczne rowy melioracyjne (w tym okresowe i epizodyczne) oraz sztuczne zbiorniki wodne w postaci zawodnionych niecek osiadań, sztucznych stawów i osadników przemysłowych. Silna presja człowieka przejawia się również w uregulowaniu większości współcześnie występujących cieków przy jednoczesnym zaniku charakterystycznych dla obszarów dolinnych stawów hodowlanych (CZYŁOK, GADEK, TYC, 2002).

Miasto usytuowane jest na pograniczu trzech Głównych Zbiorników Wód Podziemnych (GZWP), a charakter występowania wód podziemnych związany jest bezpośrednio z budową geologiczną poszczególnych części Mysłowic. GZWP Mikołów – Sosnowiec oraz Tychy – Siersza wykształcone są w utworach górnokarbońskich (piaskowcach oraz zlepieńcach) i podlegają silnemu drenażowi na skutek górniczej eksploatacji towarzyszących im pokładów węgla kamiennego. Trzeci ze zbiorników wód podziemnych, GZWP Chrzanów, związany jest z utworami triasowymi w południowo-wschodniej części miasta. Nieliczne są pozostałości naturalnego kontaktu wód podziemnych z powierzchnią terenu – źródła, co jest niekorzystnym skutkiem działalności górniczej i odwadniania wyrobisk w postaci obniżenia zwierciadła wód podziemnych (RÓŻKOWSKI, 1991; *Opracowanie ekofizjograficzne...*, 2003).

Pokrywa glebowa

Przedstawione uprzednio cechy budowy geologicznej Mysłowic powinny wpływać na zróżnicowaną pokrywę glebową. Jednak z racji wspomianej już silnej presji człowieka pedosfera uległa nieodwracalnym przekształceniom i często nie nawiązuje do utworów geologicznych stanowiących skały macierzyste. Czynniki powodującymi degradację gleb są zwałowiska odpadów przemysłowych i komunalnych (RAHMONOV, PARUSEL, 2011), a także postępująca i niejednokrotnie niekontrolowana urbanizacja, a zwłaszcza rozwój budownictwa w obrębie dawnych terenów rolniczych (PARUSEL, KOWALCZYK, BANASZEK, DRAGAN, 2014). W Mysłowicach, podobnie jak i w przypadku innych miast konurbacji katowickiej, tego typu obszary przekształcane są najczęściej na potrzeby funkcji mieszkaniowych, produkcyjnych i usługowych (głównie centrów handlowych i logistycznych). Na terenach użytkowanych przez człowieka dominują gleby antropogeniczne.

Wśród fragmentarycznie zachowanych gleb naturalnych na obszarze Mysłowic dominują gleby bielcowe oraz brunatne. Pierwszy typ związany jest z podłożem piaszczysto-zwirowym i kompleksami lasów iglastych, natomiast gleby brunatne wykształciły się głównie na utworach gliniastych, piaszczysto-gliniastych lub na zwietrzelinach karbońskich piaskowców. Inna odmiana gleb brunatnych występuje w południowej części miasta i związana jest z łałami mioceńskimi. W pokrywie glebowej Mysłowic miejscowo można spotkać ponadto rędziny brunatne i inicjalne związane ze skałami węglanowymi w południowej i południowo-wschodniej części miasta, a także niewielkie i najczęściej zdegradowane kompleksy mad rzecznych, gleb torfowych oraz torfowo-murszowych zachowane fragmentarycznie w dolinach rzecznych (CZYŁOK, GADEK, TYC, 2002; *Opracowanie ekofizjograficzne...*, 2005).

Mysłowice na tle kształtowania się miast konurbacji katowickiej

Mysłowice są jednym z kilkudziesięciu miast tworzących konurbację katowicką usytuowaną w centralnej części województwa śląskiego (aneks, załącznik I). Omawiany zespół miejski składa się z trzech regionów historyczno-geograficznych: Zagłębia Krakowskiego, Zagłębia Dąbrowskiego oraz wschodniej części Górnego Śląska (Zagłębia Górnos Śląskiego). Policentryczny charakter zespołu wiąże się z jego genezą (TKOCZ, 1998a), a zasadniczymi czynnikami rozwoju urbanistycznego regionu był proces dynamicznej industrializacji oraz budowa głównych linii kolejowych w drugiej połowie XIX w., odbywające się na tle ówczesnego podziału politycznego (RYKIEL, 1985, 1991; KASZOWSKA, PUKOWSKA-MITKA, RUNGE, 1992).

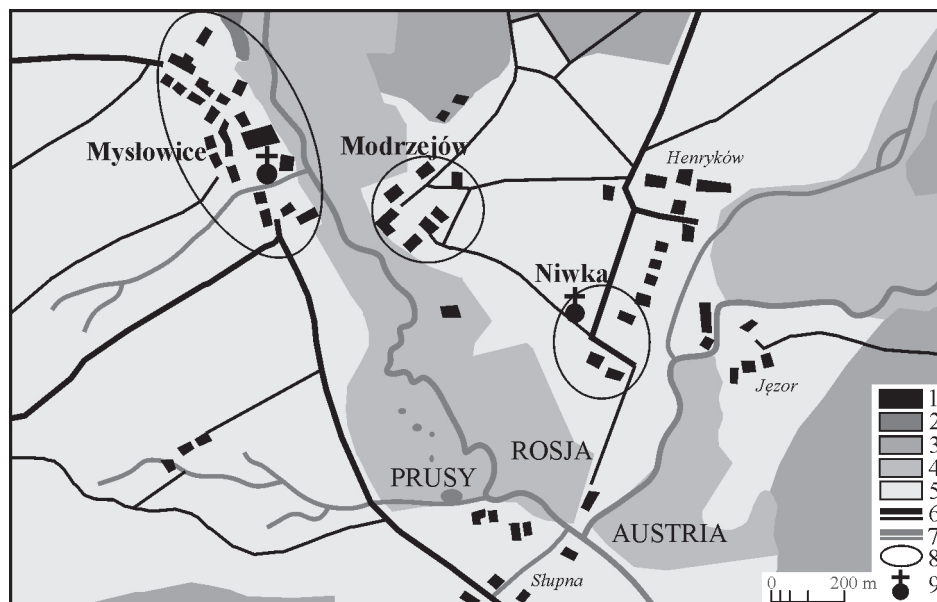
Miasto położone jest w strefie węzłowej konurbacji (aneks, załącznik I) i wraz z Bytomiem, Chorzowem, Dąbrową Górniczą, Gliwicami, Jaworzniem, Katowicami, Piekarami Śląskimi, Rudą Śląską, Siemianowicami Śląskimi, Sosnowcem, Świętochłowicami, Tychami i Zabrzem należy od 2007 r. do Górnos Śląskiego Związku Metropolitalnego. Jest to organizacja międzygminna, nazywana również Górnos Śląsko-Zagłębiowską Metropolią „Silesia”, a konurbacja katowicka jest największą tego typu jednostką w Europie Środkowej. Na powierzchni 1 218 km² zamieszkuje ok. 2 mln mieszkańców (www.gzm.org.pl/).

Specyfika konurbacji katowickiej polega na jej złożoności osadniczej oraz zróżnicowanej genezie wchodzących w jej skład ośrodków. Większość miast

kształtowała się w fazie intensywnej industrializacji, jednak 8 z nich posiada genezę feudalną: Będzin, Bytom, Czeladź, Gliwice i Mysłowice (KANTOR-PIETRAGA, KRZYSZTOFIK, RUNGE, 2011) w obrębie rdzenia konurbacji oraz Pyskowice, Mikołów i Siewierz w strefie peryferyjnej. W związku z powyższym początki urbanizacji na terenie omawianego zespołu miejskiego sięgają XIII w. Najstarsze miasta lokowano na prawie niemieckim przy głównych szlakach handlowych wiodących z Krakowa do Wrocławia, Kluczborka i Nysy oraz z Bytomia do Raciborza, Opola czy Oświęcimia. Jedną z przyczyn intensyfikacji rozwoju górnośląskiej sieci miejskiej był wzrost produkcji rzemieślniczej oraz wymiany handlowej, dzięki czemu rozrastały się osady targowe i podgrodzia (SPERKA, 2011). Pierwszym wzmiankowanym miastem przyszłej konurbacji był gród Bytom (1136 r., lokacja 1254 r.), przy którym rozwijały się osady pomocnicze (Bobrowniki, Łagiewniki, Piekary) związane z początkiem akcji osadniczej (HORWAT, 1996). Odminną kwestią jest lokacja osady targowej Mysłowice, która przypada najprawdopodobniej na drugą połowę XIII w. (ok. 1281 r.), jednak do czasów współczesnych nie zachowały się żadne dokumenty świadczące o tym wydarzeniu. Jak podaje RAJMAN (1998), spuścizną średniowiecza było ukształtowanie się zintegrowanego regionu pogranicza śląsko-małopolskiego z dobrze rozwiniętym osadnictwem i układem dróg łączących Małopolskę (Kraków) ze Śląskiem (Wrocław). U progu okresu nowożytnego

południowo-wschodnia część Górnego Śląska (m.in. Bieruń, Mikołów, Mysłowice) związana była z miastem Pszczyną i funkcjonowała jako odrębna jednostka przestrzenno-administracyjna (Ziemia Pszczyńska). Obszar ten stanowił swoiste latyfundium. Było ono ludne i bogate, prężnie rozwijały się tu miasta, kuźnie oraz handel tranzytowy, formowały się także nowe wsie i przysiółki, m.in. Dzieńkowice, Wesola, Ligota, Czułów (POLAK, 2000). Z kolei wsie takie jak Imielin, Chełm oraz Kosztowy – mimo iż położone na zachodnim brzegu Przemszy – zostały wcielone do pruskiego Śląska dopiero w 1818 r. W omawianym okresie nie istniały jeszcze w obecnym kształcie miasta: Katowice, Królewska Huta, Dąbrowa Górnicza, Ruda Śląska, Siemianowice Śląskie, Sosnowiec, Świętochłowice i Zabrze. Funkcjonowały jedynie liczne wioski składające się na te późniejsze miasta tworzące konurbację przemysłową (HORNIG, 1954) i stanowiące współcześnie ich dzielnice. Jak podaje SULIK (1969), pod koniec XVIII w. Górny Śląsk był jednym z najsłabiej zaludnionych obszarów – średnia gęstość zaludnienia wynosiła zaledwie ok. 30 os./km².

Wiek XVIII to okres kształtowania się nowych, bardziej złożonych form osadniczych. Na obszarze pogranicza śląsko-małopolskiego powstał pierwszy preindustrialny zespół miejski Mysłowice – Modrzejów – Niwka (ryc. 5.). Geneza tej ówczesnej konurbacji związana była z przebiegiem politycznej granicy prusko-rosyjskiej, gdzie dwa ośrodki rozwijające się

Ryc. 5. Rejon XVIII-wiecznego zespołu miejskiego Mysłowice – Modrzejów – Niwka

Objaśnienia: 1 – zabudowa, 2 – lasy, 3 – zbiorniki wodne, 4 – zalewiska, 5 – pozostałe tereny, 6 – drogi, 7 – ciek, 8 – obszar miast konurbacji, 9 – obiekty sakralne

Źródło: Opracowanie własne na podstawie: *III zdjęcie wojskowe – tzw. edycja franciszkańsko-józefińska (1869–1887)* z: www.mapire.eu i KRZYSZTOFIK, 2008.

Fig. 5. Area of the Mysłowice – Modrzejów – Niwka urban conurbation in the 18th century

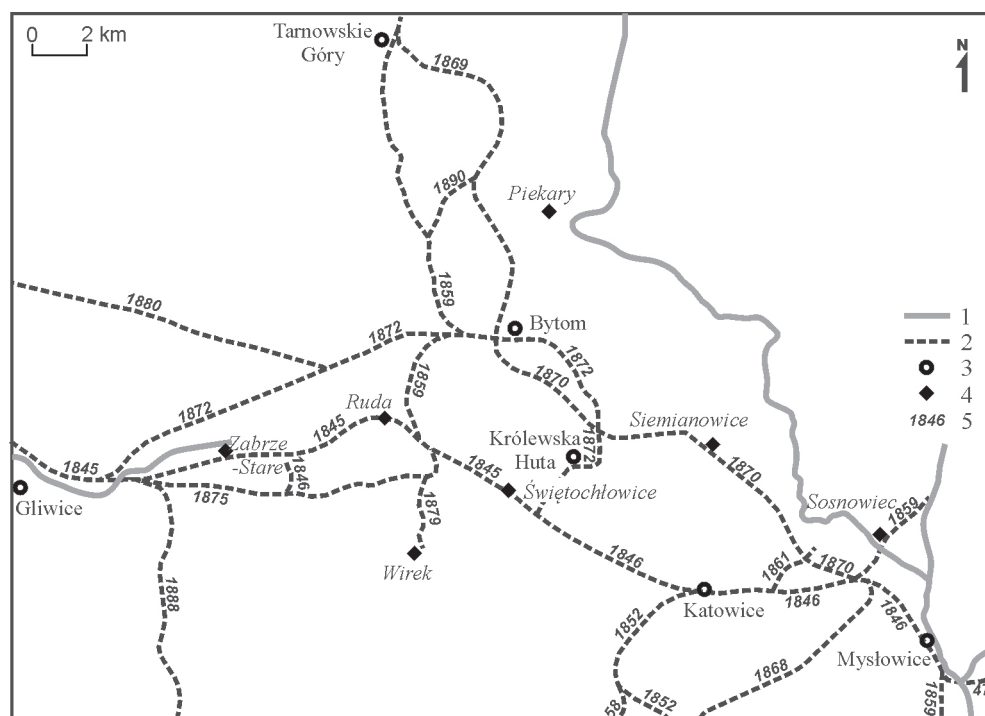
Explanations: 1 – buildings, 2 – forests, 3 – water reservoirs, 4 – wetlands, 5 – other areas, 6 – roads, 7 – water courses, 8 – area of the towns of the conurbation, 9 – religious buildings

Source: By author based on: *The Third Military Survey (1869–1887)* from: www.mapire.eu and KRZYSZTOFIK, 2008.

po jej przeciwnych stronach i konkurujące ze sobą tworzyły tzw. miasta bliźniacze (Mysłowice – Modrzejów). W wyniku dalszych procesów urbanizacyjnych pogranicza powstał kolejny ośrodek miejski (Niwka) (ryc. 5.), stanowiący konkurencję dla ówczesnego Modrzejowa (KRZYSZTOFIK, 2006, 2008). Do połowy XIX w. głównym ośrodkiem rejonu katowicko-mysłowickiego były Mysłowice, w których skupiała się znaczna liczba kupców i rzemieślników (JAROS, 1976). Układ ten został zmodyfikowany przez dynamiczny rozwój nowego środka masowego transportu – kolei żelaznej, w efekcie czego możliwe było ukształtowanie się nowych miejscowości. Wówczas miastem konkurencyjnym dla Mysłowic stały się przybierające w siłę nieodległe Katowice, a Modrzejów stał się ośrodkiem o relacjach partnerskich.

W latach 1840–1861 do czołówki miast pod względem dynamiki ludności należały Bytom (przyrost o 131%), Mysłowice (o 109%) oraz Gliwice (o 64%), natomiast pozostałe miasta ówczesnego zespołu miejskiego, mające charakter wiejski lub cechy kolonii przemysłowych, nie dorównywały im (HORNIG, 1954). Powstanie górnośląskiej konurbacji przemysłowej w latach 40. XIX w., a także stykowość regionu z Austrią (Wolnym Miastem Krakowem) i Rosją (Królestwem Polskim) spowodowały, iż Górny Śląsk był regionem dominującym gospodarczo (RYKIEL, 1985). Dalszy rozwój zespołu miejsko-przemysłowego był możliwy dzięki budowie w latach 1842–1846

tzw. Kolei Górnośląskiej, tj. linii kolejowej Wrocław – Opole – Kędzierzyn – Gliwice – Świętochłowice – Katowice – Mysłowice. W 1847 r. Mysłowice połączono dalej w kierunku wschodnim z Krakowem przez Szczakową (obecnie dzielnica Jaworzna) i Trzebinę. Niepodważalną kwestią jest fakt, iż kolej stała się motorem napędzającym rozwój gospodarczo-terytorialny konurbacji przemysłowej. Wzdłuż linii kolejowych powstawały nowe miasta i osiedla miejskie (w tym nowe osady dla kolejarzy), a także lokowano kolejne zakłady przemysłu hutniczo-górniczego. Istotność transportu kolejowego jako czynnika silnie prorozwojowego dobrze obrazuje przykład Bytomia, który był wiodącym ośrodkiem miejskim, jednak za sprawą decyzji władz municypalnych pominięty został przy tworzeniu wspomnianej pierwszej linii kolejowej z Wrocławia (ryc. 6.). Ucierpiała na tym ekonomika miasta, które bezpowrotnie utraciło swoją pozycję na rzecz rozwijających się funkcjonalno-przestrzennie nowych wrót Górnego Śląska – Katowic, a także, w dalszej kolejności, Gliwic (GWOSDZ, 2004a). Drugim ważnym projektem kolejowym było połączenie stolicy ówczesnego rosyjskiego Królestwa Polskiego, Warszawy, z Berlinem i Wiedniem. Zrealizowano to w 1848 r. w wyniku budowy bezpośredniego połączenia europejskich stolic linią warszawsko-wiedeńską przez Bohumin – Kędzierzyn – Szczakową – Granicę – Żabkowice – Częstochowę do Warszawy (ryc. 6.). Dalszy rozwój

Ryc. 6. Sieć kolejowa Górnośląskiego Zagłębia Węglowego w XIX w.

Objaśnienia: 1 – rzeki/kanaly wodne, 2 – linie kolejowe, 3 – miasta, 4 – pozostałe miejscowości, 5 – rok oddania do eksploatacji linii kolejowej
Źródło: Opracowanie własne na podstawie: *Historia Śląska*, 1976, aneks.

Fig. 6. Railway network of the Upper Silesian Coal Basin in the 19th century

Explanations: 1 – rivers/water canals, 2 – railway lines, 3 – towns, 4 – other settlements, 5 – year of commissioning of the railway line
Source: By author based on: *Historia Śląska*, 1976, appendix.

sieci kolejowej wiązał się z sukcesywnym przedłużaniem kolejnych odcinków i tym samym w 1863 r. możliwe stało się domknięcie pętli Mysłowice – Nowy Bieruń – Oświęcim – Bohumin – Kędzierzyn – Mysłowice (SOIDA i in., 1997). Na drugą połowę XIX w. przypada najszybszy rozwój kolejnictwa na Górnym Śląsku, a zwłaszcza w Prusach (KOZIARSKI, 1990).

W ten sposób ukształtowały się trzy główne węzły komunikacyjne leżące w granicach trzech państw: Granica (Rosja), Mysłowice (Prusy) i Szczakowa (Austria). Kwestią, na którą należy zwrócić w tym miejscu szczególną uwagę, jest intensyfikacja gospodarczo-urbanistyczna tych trzech punktów zbornych. Faktem jest, iż węzły komunikacyjne determinują rozwój instytucjonalny nakierowany na obsługę ruchu kolejowego (tranzytu i osób), w wyniku czego wzrasta ranga miejscowości. Podobnie było także w przypadku wspomnianych trzech miejscowości nadgranicznych. O ile średniowieczne Mysłowice posiadały także miastotwórczy przemysł i zabudowę miejską, o tyle Szczakowa i Granica (obecnie Maczki, dzielnica Sosnowca) rozwój zawdzięczają właśnie budowie linii kolejowej i stacji granicznych. Do momentu budowy Kolei Warszawsko-Wiedeńskiej obszar Granicy porastał kompleks leśny. Dopiero lata 40. i 50. XIX w. przyniosły rozwój funkcjonalno-przestrzenny tej miejscowości, która tworzyła się w kierunku zewnętrznym od stacji kolejowej (SKWARA, 2003). Status osiedla Granica uzyskała w 1858 r. W podobny sposób przebiegał rozwój Szczakowej – pierwotnie osady młynarskiej, jednak w tym przypadku przestrzeń miejska wykształciła się wokół dworca kolejowego, włączając teren pierwotnej osady (WOJTOŃ, 2003).

Jak podkreśla M. DZIEWOŃSKI (1976), czynnik komunikacyjny był jednym z podstawowych elementów wpływających na rozwój górnośląskiego zespołu miejskiego. Momentem kluczowym dla prężnie rozwijających się do tej pory Granicy oraz Mysłowic było oddanie do użytku w 1859 r. zachodniego odgałęzienia Kolei Warszawsko-Wiedeńskiej (Ząbkowice – Dąbrowa – Sosnowiec – Szopienice), które z czasem stało się główną trasą transportu w relacji Rosja – Prusy – Rosja. Spowodowało to zmniejszenie znaczenia dotychczasowych stacji granicznych, szczególnie zauważalne w przypadku Granicy (SOIDA i in., 1997).

Do grupy wymienionych uprzednio czynników determinujących rozwój urbanistyczno-gospodarczy ówczesnej konurbacji katowickiej dodać należy dynamiczną industrializację regionu, która miała miejsce w XIX w. W związku z rozwojem hutnictwa, kolei żelaznej oraz przemysłu maszynowego, włókienniczego i cementowego stale wzrastało zapotrzebowanie na węgiel kamienny. Podkreślić należy

również fakt, iż szczególny wzrost produkcji przemysłowej Górnego Śląska miał miejsce tuż przed wybuchem I wojny światowej, co było bezpośrednią konsekwencją przymusu uzbrojenia armii niemieckiej (POPIOLEK, 1959). W 1913 r. wydobyto 50 mln t tego surowca, co stawiało Górną Śląsk na 4. miejscu pod tym względem w skali globalnej, po Stanach Zjednoczonych (517 mln t), Anglii (292 mln t) i pozostałej części Niemiec (190 mln t) (KORTUS, 1964). Jak zauważa SZCZANIECKA-MANIKOWSKA (1979), zależność między uprzemysłowieniem a urbanizacją najlepiej dostrzegalna jest w miejscach lokalizacji nowych zakładów przemysłowych o dużym znaczeniu gospodarczym. Kształtują się w ten sposób aglomeracje miejsko-przemysłowe, cechujące się dysproporcją pomiędzy rozwojem przemysłu i urbanizacją, z przewagą pierwszego procesu (ZAGOŹDŻON, 1988). Konsekwencją rozwoju przemysłu było kształtowanie się nowych miast górniczych i hutniczych. Należy jednak pamiętać, że sam przemysł ciężki nie zawsze zapewnia uzyskanie praw miejskich przez daną miejscowość. W tym miejscu za zasadniczy przykład posłużyć mogą Katowice, które prawa miejskie uzyskały dopiero w 1865 r. Od drugiej połowy XIX w. rola tego miasta jako ośrodka administracyjno-dyspozycyjno-przemysłowego stale wzrasta. Imponuje ono nowoczesnością i dobrym wyposażeniem instytucjonalnym (FAŁECKI, 1996). Rozwój miasta był możliwy dzięki powstaniu węzła komunikacyjnego na styku drogi z Bytomia do Mysłowic i Oświęcimia oraz linii kolejowej Wrocław – Mysłowice – Kraków i Kolei Warszawsko-Wiedeńskiej (JANISZEWSKI, 1991; RZEWICZOK, 2006). Na obszarze omawianego zespołu miejskiego proces rozrostu terytorialnego miast i osiedli miejskich postępował dynamicznie i chaotycznie, często na drodze wchłaniania pobliskich obszarów wiejskich lub mniejszych osiedli miejskich. Koncentracja zakładów przemysłowych, miast i ludności doprowadziła do zatarcia się granic między poszczególnymi jednostkami osadniczymi oraz poprawy skomunikowania regionu. W latach 1891–1913 ukształtowała się sieć tramwajowa łącząca wszystkie miasta konurbacji z wyjątkiem Mikołowa i Tarnowskich Gór (SOCZÓWKA, 2012). Jak pisze KLAUBMANN (1911, 1997, s. 183): „Niezwyczajny postęp widać w dziedzinie komunikacji. Zwłaszcza transport osób rozwiązany został znakomicie. Cały obszar Górnego Śląska objęła gęsta sieć komunikacji tramwajowej [...]”.

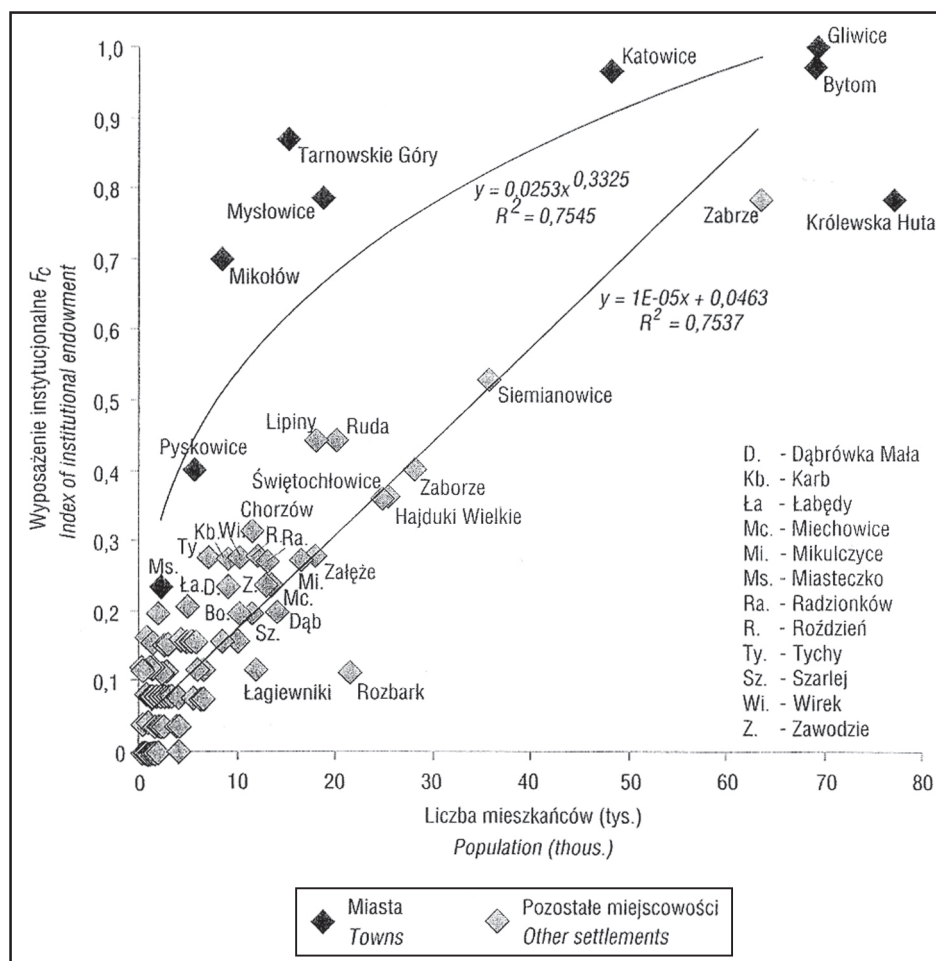
Koniec XIX w. związany jest z dominującą pozycją Gliwic, zwłaszcza pod względem funkcji finansowych, jak również działalności handlowo-rzemieślniczych. Niewątpliwie dużym walorem tego miasta było dogodne położenie w bliskiej odległości rzeki Odry (nad jej prawym dopływem, Kłodnicą) oraz bezpośrednio na szlaku kolejowym w kierunku

ku Wrocławia. Drugorzędną rolę odgrywał Bytom jako ośrodek usługowo-sądowniczy górnośląskiego zespołu miejskiego. Regionalne znaczenie posiadały również Mysłowice, zwłaszcza w handlu bydłem, natomiast ponadregionalne – jako miasto o centralnych funkcjach granicznych.

Jak wykazał GWOSDZ (2004a), w 1914 r. Gliwice, Bytom i Katowice były miastami najlepiej wyposażonymi w instytucje. W odniesieniu do liczby mieszkańców wysoką pozycją odznaczały się Tarnowskie Góry, Mikołów oraz Mysłowice (ryc. 7.). Wyposażenie instytucjonalne tego ostatniego, średniego miasta, praktycznie dorównywało Zabrze i Królewskiej Hucie, które były kilka razy większe ludnościowo. Autor wykazał także, że do momentu podziału górnośląskiego zespołu miejskiego w 1922 r. wymienione miasta, będące w trójce najlepiej rozwiniętych ośrodków miejskich, posiadały dobrze rozwinięte ponadlokalne funkcje usługowe. Było to wynikiem dogodnego położenia na pograniczu obszarów rolniczo-przemysłowych. W oparciu o transgraniczne funkcje wrót rozwijały się Mysłowice, a charakter ośrodka wielofunkcyjnego położonego peryferyjnie

miały Tarnowskie Góry. Do wielkich osad fabrycznych ówczesnej konurbacji zaliczały się Królewska Huta i Zabrze. To ostatnie do 1922 r. było największym osiedlem o statusie wiejskim w Europie. Wymienione ośrodki odgrywały ważne role w systemie funkcjonalno-przestrzennym regionu, a sieć tę uzupełniały mniejsze osady przemysłowe, m.in. Siemianowice, Ruda czy Wirek (GWOSDZ, 2004a). Należy dodać, iż gwałtowny rozwój demograficzno-przemysłowy górnośląskich miast uwiłoczniał silne kontrasty między miejscowościami pruskimi a ośrodkami na terenie zaborów rosyjskiego i austriackiego (RUNGE J., 1999).

W okresie międzywojennym panowały specyficzne warunki rozwoju miast konurbacji katowickiej, głównie za sprawą podziału jej obszaru pomiędzy dwa państwa – Niemcy i Polskę. Niewątpliwie jest to czas niebywałej koniunktury Katowic, które urosły do rangi stolicy województwa śląskiego, tworząc w 1924 r. tzw. Wielkie Katowice (GASIDŁO, 2004, 2007). Czynnikiem miastotwórczym (poza wspomnianymi funkcjami administracyjno-dyspozycyjnymi oraz funkcjonowaniem Katowic jako węzeł

Ryc. 7. Hierarchia miejscowości w 1914 r.

Źródło: Gwosdz, 2004, s. 71.

Fig. 7. Hierarchy of settlements in 1914

Source: Gwosdz, 2004, p. 71.

komunikacyjny) było włączenie sąsiednich uprzemysłowionych gmin (Tkocz, 1995). W niemieckiej części konurbacji postępował rozwój Bytomia, Gliwice i Zabrze. Ograniczeniu uległy wprawdzie dotychczasowa rola i wpływy tych miast, jednak rywalizacja i konflikty międzypaństwowe wpłynęły na liczne inwestycje usługowo-mieszkaniowe w ich obrębie jako wyraz wyższości cywilizacyjnej Niemców (PETRYSZYN, ZUZAŃSKA-ŻYŚKO, 2008). Warto wspomnieć w tym miejscu budowę w latach 20. XX w. monumentalnych jak na ówczesne warunki budynków dworcowych w Bytomiu i Gliwicach wraz z uruchomieniem w 1936 r. regularnego połączenia kolejowego Bytom – Berlin, obsługiwanego przez jednostki spalinowe osiągające prędkość 160 km/h (SOIDA i in., 1997). W wyniku postępującego rozwoju wspomnianych miast w latach 1927–1929 podjęto próbę utworzenia tzw. trójmiasta Gliwice – Zabrze – Bytom, jednak koncepcja ta nigdy nie została zrealizowana (SZCZYPKA-GWIAZDA, 2003).

W latach 1939–1945 miasta Górnośląskiego Zagłębia Węglowego należały do rejencji katowickiej (Regierung Kattowitz), a pod względem przemysłowym region ten był uważany za drugi okręg w Trzeciej Rzeszy oraz największy w Europie Środkowej (SULIK, 1989a). II wojna światowa to czas zniszczeń układów funkcjonalno-przestrzennych miast, po którym nastał okres gospodarki centralnie planowanej. Po 1945 r., dzięki polityce skierowanej na rozwój przemysłu, często kosztem historycznych układów przestrzennych miast (na przykład w Bytomiu), oraz przy braku podziałów politycznych wewnątrz zespołu miejskiego nastąpił okres koniunktury Górnośląskiego Okręgu Przemysłowego (GOP). Wyjątkowa koncentracja miast i osiedli na powierzchni ok. 800 km² oraz liczne i ścisłe powiązania funkcjonalno-gospodarczo-przestrzenne wpłynęły na ukształtowanie się jednego organizmu wielkomiejskiego (DZIEWOŃSKI M., 1967; IWANICKA-LYRA, 1969). W okresie socjalizmu kontynuacja rozwoju gospodarki opartej na przemyśle tradycyjnym doprowadziła do deficytu wolnych terenów nadających się pod dalszy rozwój urbanistyczno-przestrzenny miast. Skutkiem takiej sytuacji były coraz częstsze procesy inkorporowania sąsiednich jednostek osadniczych przez rozrastające się ośrodki miejskie. Doprowadziło to do istotnych zmian podziałów administracyjnych regionu katowickiego na poziomie podstawowych jednostek administracyjnych – gmin miejskich i wiejskich (RUNGE J., 2003). W latach 50. i 70. XX w. zaznaczają się największe zmiany terytorialno-administracyjne związane z decyzjami odgórnymi – odpowiednio 36 i 33 przypadki zmiany granic w województwie katowickim (RUNGE J., 2005b) oraz 11 i 17 zmian w samej konurbacji katowickiej. Prowadziło to do rozrostu istniejących ośrodków

miejskich i tworzenia się niejednokrotnie złożonych struktur funkcjonalno-przestrzennych, m.in. Dąbrowy Górniczej, Mysłowic, Sosnowca, Tychów.

Zmiana modelu gospodarki po 1989 r. przyniosła nowe tendencje gospodarczo-przestrzenne. Jak zauważa Tkocz (1998b), nastąpiła redukcja funkcji górniczych i produkcyjnych na rzecz wzrostu funkcji usługowych, w wyniku czego nastąpił wzrost liczby miast reprezentujących typ usługowo-przemysłowy (Katowice, Czeladź, Gliwice, Sosnowiec, Tarnowskie Góry, Zabrze). Na stopniowe przemiany struktury funkcjonalnej miast po transformacji gospodarczej wskazuje także KŁOSOWSKI (2006). Autor ten wykazał, iż w 1991 r. dominowała grupa miast cechująca się typem przemysłowo-usługowym, a w 2002 r. najliczniejszy był typ usługowo-przemysłowy. Na początku XXI w. Katowice i Czeladź reprezentowały typ usługowy, przy czym największa zmiana dokonała się w przypadku Czeladzi (z przemysłu na usługi), co było związane z całkowitą likwidacją górnictwa węglowego oraz rozwojem centrów handlowo-usługowych wzdłuż drogi ekspresowej Katowice–Warszawa.

Bardzo ważnym jest wskazanie rangi miast jako ośrodków usługowych z zastosowaniem zarówno wskaźnika poziomu usług, jak i przestrzennego oddziaływania placówek (KŁOSOWSKI, 2008). Jak wykazali GWOSDZ i SOBALA-GWOSDZ (2012), współcześnie duże znaczenie ma zdolność wykreowania działalności ponadlokalnych z zakresu usług. Dominującą rolę odgrywają Katowice z dobrze rozwiniętymi usługami egzogenicznymi, znacznie wyprzedzając pozostałe miasta. Najgorzej prezentują się miasta monofunkcyjne (m.in. Zabrze, Ruda Śląska, Jaworzno) oraz rozwijające się w oparciu o przemysł w gospodarce centralnie planowanej (Sosnowiec, Bytom). Autorzy wskazują na słabość sektora egzogenicznego tych miast, chociaż strukturalnie nie różnią się one od najmocniejszych pod tym względem miast konurbacji katowickiej.

Przemiany wynikające z transformacji gospodarczej oddziałują również na sferę demograficzną miast konurbacji katowickiej. Zespół ten kształtował się w wyniku rozwoju przemysłu, który przyczynił się do znacznego wzrostu wielkości ośrodków miejskich. Od początku XIX w. nasilał się proces zagęszczania centralnej części obecnego województwa śląskiego, szczególnie zaś rdzenia konurbacji (BEREZOWSKI, 1980; SPÓRNA, 2012). Postępująca po 1945 r. dalsza industrializacja regionu doprowadziła do koncentracji ludności w miastach, a tym samym do wzrostu liczby dużych miast (KANTOR-PIETRAGA, KRZYSZTOFIK, 2009). Nie bez znaczenia dla zmian ludnościowych w rdzeniu konurbacji były zmiany administracyjne związane z inkorporacją sąsiednich miejscowości. W rozwoju historycznym konurba-

cji katowickiej zaznacza się równoleżnikowy układ przemian społeczno-gospodarczych oraz przemieszczanie się centrum administracyjnego. Wskazuje na to J. RUNGE (2011b, s. 138), pisząc, iż „od drugiej połowy XVIII w. (Tarnowskie Góry, Bytom, Gliwice), przez przełom XIX i XX w. (Katowice), aż po lata 70. XX w. (Dąbrowa Górnicza, Sosnowiec) ujawnia się zasadnicza oś przemian konurbacji [...]”. Wraz z pojawieniem się nowego modelu gospodarki po 1989 r. zmiany uległy również tendencje migracyjnej. Już w latach 90. XX w. w zasadzie we wszystkich miastach liczących powyżej 25 tys. mieszkańców zaznaczał się ubytek ludności (RUNGE J., 2000). Współcześnie odbywa się natomiast odpływ mieszkańców z miast rdzenia konurbacji do jej strefy peryferyjnej. Problem kurczenia się miast, nasilający się po 1990 r., dotyczy głównie dawnych miast przemysłowych, zwłaszcza tych, których baza ekonomiczna opierała się na przemyśle tradycyjnym (KRZYSZTOFIK, SZMYTKIE, 2010; RUNGE J., 2011a; RUNGE A., 2013), dlatego ma miejsce systematyczny odpływ ludności z miast rdzenia konurbacji katowickiej (tab. 2).

Tabela 2. przedstawia dynamikę zmian liczby ludności w miastach rdzenia konurbacji katowickiej w latach 1990–2012, jednak z racji rozpadu administracyjnego niektórych ośrodków miejskich na początku lat 90. XX w. (Będzina, Mysłowice i Tychów), w celu ograniczenia błędu interpretacyjnego, obliczano dynamikę dla lat 1995–2012. Tempo ubytku mieszkańców poszczególnych miast jest zróżnicowane, choć najmniejszy spadek ich liczby występuje w ośrodkach średniej wielkości (RUNGE A., 2008), takich jak np. Jaworzno (4%) i Mysłowice (5,6%). Relatywnie niewielki spadek wystąpił także w przypadku Będzina (6,9%) i Czeladzi (8,6%). Wymienione miasta sąsiadują bezpośrednio ze strefą peryferyjną konurbacji, a więc jednocześnie nie są tak silnie zurbanizowane, jak miasta centralnej części strefy węzłowej. Z kolei największą depopulacją charakteryzuje się Bytom (23%), którego szeroko pojęty „wizerunek” jest mało atrakcyjny jako promiennik. Ponadto dość niekorzystną sytuacją demograficzną cechują się również Ruda Śląska i Piekary Śląskie, w których spadek w latach 1990–2012 wyniósł 14,2%, oraz Sosnowiec, Gliwice, Katowice

Tabela 2. Zmiany liczby ludności miast rdzenia konurbacji katowickiej w latach 1990–2012

Table 2. Population changes in towns of the Katowice conurbation core in the years 1990–2012

Miasto / Town	Rok/Lata / Year/Years							procent / percent
	1990	1995	2000	2005	2010	2012	1995–2012	
	liczba ludności w tys. / population (in thous.)						tys. / in thous.	
<i>Będzin</i>	76 222	63 069	59 719	58 820	59 133	58 735	–4 334	6,9
<i>Bytom</i>	231 206	226 810	195 807	187 943	177 266	174 724	–52 086	23,0
<i>Chorzów</i>	131 902	125 226	118 708	114 686	111 843	111 168	–4 058	11,2
<i>Czeladź</i>	37 597	36 466	35 336	34 227	33 803	33 345	–3 121	8,6
<i>Dąbrowa Górnicza</i>	136 862	130 448	132 858	130 128	126 079	124 701	–5 747	4,4
<i>Gliwice</i>	214 202	213 392	205 092	199 451	187 830	186 210	–27 182	12,7
<i>Jaworzno</i>	99 547	98 210	97 119	96 217	94 831	94 305	–3 905	4,0
<i>Katowice</i>	366 798	351 521	330 625	317 220	311 421	307 233	–44 288	12,6
<i>Mysłowice</i>	93 748	79 766	75 949	75 183	75 501	75 305	–4 461	5,6
<i>Piekary Śląskie</i>	68 502	66 984	61 347	59 675	58 022	57 502	–9 482	14,2
<i>Ruda Śląska</i>	171 034	165 873	152 280	146 582	143 566	142 346	–23 527	14,2
<i>Siemianowice Śląskie</i>	81 123	78 101	74 782	72 685	70 296	69 539	–8 562	11,0
<i>Sosnowiec</i>	259 353	247 499	234 486	226 034	216 961	213 513	–33 986	13,7
<i>Świętochłowice</i>	60 504	59 600	56 852	55 327	53 304	52 372	–7 228	12,1
<i>Tychy</i>	191 723	133 760	133 463	131 153	129 507	129 112	–4 648	3,5
<i>Zabrze</i>	205 029	201 302	197 111	191 247	181 399	179 452	–21 850	10,9

Objaśnienia: kursywa – miasta, których obszar administracyjny zmniejszył się w wyniku secesji w latach 90. XX w.

Explanations: *italics* – towns where the administrative area was reduced due to the secession in the 1990s.

Źródło: Opracowanie własne na podstawie: Rocznik Statystyczny Województwa Śląskiego, 1991; Bank Danych Lokalnych GUS.

Source: By author based on: Statistical Yearbook of the Silesian Voivodeship, 1991; Local Data Bank of the Central Statistical Office of Poland.

i Świętochłowice (ubytek w granicach 12–14%). Należy również zwrócić uwagę na to, iż kilka miast, w tym Mysłowice, w latach 90. XX w. uległo rozpadowi administracyjnemu, w wyniku czego doszło do spadku liczby mieszkańców. Kwestia ta nieco zaburza obraz dynamiki przemian ludnościowych, jednak nie zmienia to faktu występowania problemu kurczenia się miast rdzenia konurbacji katowickiej.

Zarys rozwoju funkcjonalno-przestrzennego miasta

Rozwój funkcjonalny

Mysłowice to XIII-wieczne miasto z układem miejskim o genezie średniowiecznej z centralnym prostokątnym rynkiem. W jego części środkowej do 1855 r. stał drewniany ratusz. Miasto powstało na szlaku handlowym, a zatem droga w kierunku północno-zachodnim prowadziła do Bytomia, zaś w kierunku południowym – do Krakowa. Mysłowice posiadały wały obronne (stąd nazwa ulicy Wall, obecnie Wałowa) oraz dwie bramy – bytomską i krakowską. Informacje te znajdują potwierdzenie w badaniach archeologicznych przeprowadzonych w obrębie rynku i na ul. Grunwaldzkiej (ŚWIECICKI, TARASIŃSKI, NOCUN, 2001a, 2001b). W okresie wczesnofeudalnym miasto pełniło rolę osady targowej o wybitnie wiejskim charakterze, ze słabo rozwiniętymi działalnościami egzogenicznymi z zakresu handlu i rzemiosła. Ponadlokalny charakter nadawały miastu cotygodniowe targi i roczne jarmarki. Dzięki rozwojowi rzemiosła na myślowickie jarmarki przyjeżdżali kupcy z dalekich stron, m.in. z okolic Raciborza, Bytomia i Olkusza. Jednak za czasów panowania Mieroszewskich rzemiosło cechowało się stagnacją, aż do wydania rozporządzenia z 1746 r., nadającego rzemiosłu przywileje (KSIĄŻEK, 1937). Na uwagę zasługuje także myślowicka parafia, która w XVI w., oprócz samego miasta, obejmowała także okoliczne miejscowości, niejednokrotnie znacznie oddalone: Szopienice, Rozdzień, Modrzejów, Sielec, Zagórze, Dańdówkę, Klimontów, Porąbkę, Niwkę, Pogoń oraz Słupną, Brzęczkowice i Brzezinkę. Mysłowice charakteryzowały się również dobrymi warunkami naturalnymi, na skutek czego ludność miejska trudniła się głównie rolnictwem, leśnictwem i rybołówstwem. Za sprawą rozwoju działalności przemysłowych zmiany przyniósł dopiero XIX w. U schyłku XVII i w pierwszej połowie XVIII w. Mysłowice straciły podstawową funkcję ośrodka rzemiosła i handlu, a ograniczeniu uległa ponadto funkcja administracyjna oraz rola miasta w zakresie

kultu religijnego (SULIK, 1977c). W 1742 r. Mysłowice (z niem. *Mysłowitz*) weszły w skład Prus, stając się miasteczkiem nadgranicznym (odebrano wówczas Mysłowicom prawa miejskie), co dawało jednak nowe możliwości rozwojowe. Jak podaje SULIK (1977c), od ok. 1770 r. do Mysłowic napływali Żydzi trudniący się handlem bydłem, zbożem, galanterią oraz dzierżawą karczm, którzy mieli ożywić gospodarczo osadę. Wraz z upływem czasu zwiększyła się liczba rzemieślników oraz pojawiały się nowe gałęzie rzemiosła, jednak aż do drugiej połowy XIX w. Mysłowice zaliczane były do osad targowych (z niem. *Marktflecken*).

Początek XIX w. to koniunktura myślowickiego hutnictwa cynku powiązanego z rynkiem światowym. W okresie tym w Mysłowicach i miejscowościach podmiejskich powstało 15 hut cynku, a w związku z rosnącym zapotrzebowaniem na surowiec energetyczny nastąpił także rozwój górnictwa węgla kamiennego. Pierwsze kopalnie w rejonie Mysłowic powstały już w XVIII w. – „Bergthal” oraz „Carlssegen” (w kolonii Larysz). Od XIX w. dynamicznie rozwijało się górnictwo – do połowy tego stulecia na obszarze miasta i w sąsiednich miejscowościach istniało 36 kopalń, z czego znaczna większość uruchomiona została do lat 30. XIX w. (61%). Dogodne położenie nad spławną rzeką Przemszą umożliwiało transport węgla do Galicji i Krakowa. W ten sposób wykształciły się powiązania między regionami rozdzielonymi granicą państwową (JAROS, 1961). Ważnym momentem dla przyszłych funkcji górniczych Mysłowic było utworzenie w 1837 r. kopalni „Danzig” oraz w 1840 r. kopalni „Neu Danzig”, gdyż dały one w 1865 r. początek kopalni „Mysłowice”. Obok górnictwa i hutnictwa cynku przez 34 lata w rejonie stawu zamkowego funkcjonowała także huta żelaza „Sophia”, jednak relatywnie szybko stała się ona nierentowna i na początku lat 70. XIX w. uległa likwidacji. Pomimo iż hutnictwo myślowickie praktycznie upadło – do lat 30. XX w. funkcjonowała jedynie niewielka walcownia cynku „Kunegunde”, to górnictwo węgla kamiennego nadal przybierało na sile. W latach 1846–1847 powstała nowa droga zbytu dla myślowickiego węgla, a mianowicie kolej żelazna. W nadprzemszańskim rewirze górniczym w XIX w. ukształtowało się pięć obszarów górnictwa (SULIK, 1977a, 2007):

- pierwszy, związany z obszarem miejskim i dworskim Mysłowic;
- drugi powstał w Janowie i okolicznych lasach myślowickich sięgających po Giszowiec i Murcki;
- trzeci obejmował 8 zakładów górniczych w Słupnej i Brzęczkowicach; w 1819 r. w okolicach Przemszy rozpoczęto budowę sztolni „Stanislaus-Erbstollen”, odwadniającej kopalnię w rejonie Brzęczkowic, Słupnej i Brzezinki;

- czwarty znajdował się na terenie Brzezinki i Kosztów, gdzie mieściło się 9 kopalń;
- piąty obejmował 3 kopalnie w Dzieńkowicach oraz pola górnicze znajdujące się w Krasowach i Wesolej.

Postępujące procesy modernizacyjne doprowadziły do konsolidowania istniejących kopalń tak, aby uzyskać większe obszary eksploatacji i siłę produkcyjną. Pierwszego połączenia dokonano w 1865 r. przy tworzeniu Skonsolidowanej Kopalni Mysłowice, do której w 1885 r. przyłączono kolejne jednostki górnicze i wtedy też zmieniono nazwę na kopalnia „Mysłowice”. W 1869 r. powstała kolejna Skonsolidowana Kopalnia Wanda (którą w 1892 r. włączono do kopalni „Nowa Przemsza”), a następnie w 1879 r. Skonsolidowana Kopalnia Błogosławieństwo Karola i Skonsolidowana Kopalnia Leopoldyne. Jak podaje SULIK (1977a, s. 53), „Mysłowickie kopalnie, szczególnie kopalnia »Mysłowice«, zaczęły liczyć się w skali nieckiej węglowej, a kopalnia »Mysłowice« osiągnęła w 1911 roku po raz pierwszy milion ton wydobycia, utrzymując ten poziom do 1913 roku [...]”. Kopalnie węgla kamiennego miały duży wpływ na rangę miasta w przemysłowym zespole miejskim, dynamizując jego rozwój funkcjonalno-przestrzenny.

Równocześnie z rozwojem przemysłu rozwijały się funkcje związane z ruchem granicznym, co wskazuje na mieszaną charakter funkcjonalny Mysłowic. Położenie miasta u zbiegu granic trzech imperiów, w tzw. Kącie Trzech Cesarstw, oraz dostęp do linii kolejowej i stacji węzłowej wpływały na jego rozwój ekonomiczny oraz w mniejszym stopniu przestrzenny. Rozwój funkcji przemysłowo-usługowych przyczynił się do odzyskania praw miejskich przez Mysłowice w 1861 r. Miasto to w XIX w. systematycznie wyrastało na „bramę” industrialnego Górnego Śląska jako miejscowość pośrednicząca z rolniczymi regionami austriackiej Galicji i rosyjskiego Królestwa Polskiego. Stanowiło ono także jeden z wiodących ośrodków handlu żywcem (bydłem, wieprzowiną, a także końmi). Dynamizacja handlu nadgranicznego w latach 30. XIX w. nastąpiła w związku z budową zakładów przemysłowych w Dąbrowie Górniczej i Niwce, gdyż w Mysłowicach artykuły przemysłowe były dużo tańsze oraz lepszej jakości (SULIK, 1977a). Od momentu utworzenia w mieście stacji emigracyjnej stale wzrastał ruch emigracyjny do krajów Europy Zachodniej oraz do Ameryki, który osiągnął punkt kulminacyjny w 1913 r.

Funkcje graniczne miasta zanikły w 1922 r., kiedy to przesunięto granicę o kilkadziesiąt kilometrów na zachód, a Mysłowice stały się częścią Polski. W okresie międzywojennym starano się jeszcze reaktywować działalność związaną z emigracją ekonomiczną. Dlatego też w 1923 r. utworzono dwie placówki francuskich organizacji: Centralne

Towarzystwo Kopalń Francuskich (Comité Central Houilleres de France) – zajmujące się werbowaniem robotników do kopalń oraz Związek Rolniczy Zniszczonych Obszarów Francji (Confederation Agricole des Regions Devastees de France) – werbujący do prac na roli (SULIK, 2011). Agencje te jednak nie wpłynęły znacząco na rozwój gospodarczy miasta, a funkcje egzogeniczne Mysłowic koncentrowały się na innych działalnościach, tj. przemyśle i handlu. W latach 20. i 30. XX w. działalność wydobywczą kontynuowały skonsolidowane zakłady górnicze: kopalnie „Mysłowice”, „Nowa Przemsza” oraz „Karol”, które należały do Katowickiej Spółki Akcyjnej dla Górnictwa i Hutnictwa. W 1929 r. na świecie rozpoczął się wielki kryzys gospodarczy, który doprowadził do zamknięcia dwóch zakładów, a kopalnia „Mysłowice” była zmuszona ograniczyć wydobycie i zbyt węgla (SULIK, 2011). Czas międzywojenny to również rozwój stołecznych funkcji usługowych z zakresu sądownictwa, obsługi finansowej, a także ponadnarodowych funkcji z zakresu sportu motorowego. W omawianym okresie reaktywowano także Rzeźnię Miejską oraz wybudowano Centralną Targowicę, która stała się wizytówką miasta. Dzięki tym inwestycjom Mysłowice zyskały znaczenie na rynku krajowym i zagranicznym jako główny eksporter bydła do Czechosłowacji, Austrii i Niemiec (*Miasta polskie...*, 1965).

W tym miejscu warto odnotować plan budowy portu węglowego na Przemszy w okolicy Mysłowic. Funkcją planowanego przedsięwzięcia miało być odciążenie ruchu kolejowego oraz umożliwienie zbytu węgla do Gdyni śródlądową drogą wodną. W pierwszej kolejności (w latach 1928–1936) przystąpiono do prac regulacyjnych biegu Przemszy. Jak podaje SULIK (2011), plany budowy wielkiego portu węglowego miały objąć wody i ląd na terenie Modrzejowa o łącznej powierzchni 55 ha. Docelowo zespół składać się miał z portów Modrzejów-Południe (z dwoma basenami węglowymi) oraz Modrzejów-Północ (dwa baseny węglowe i jeden handlowy) (aneks, załącznik II). Zakładano ponadto budowę kanału Przemsza – Wisła oraz dwóch, towarzyszących zespołowi, portów przeładunkowych w Niwce oraz Mysłowicach (SULIK, 2011).

Zgodnie z założeniami planów gospodarki socjalistycznej największe nakłady przeznaczano na rozwój przemysłu, zwłaszcza górnictwa węgla kamiennego. W okresie powojennym był to główny czynnik miastotwórczy, nie tylko w przypadku Mysłowic, ale także całej konurbacji katowickiej. Na terenie ówczesnego miasta funkcjonowały dwie kopalnie: wymieniana już wcześniej kopalnia „Mysłowice”, a także oddana do eksploatacji w 1952 r. kopalnia „Wesoła” (w latach 1967–1990 funkcjonowała ona pod nazwą kopalnia „Lenin”). W kooperacji z przemysłem wy-

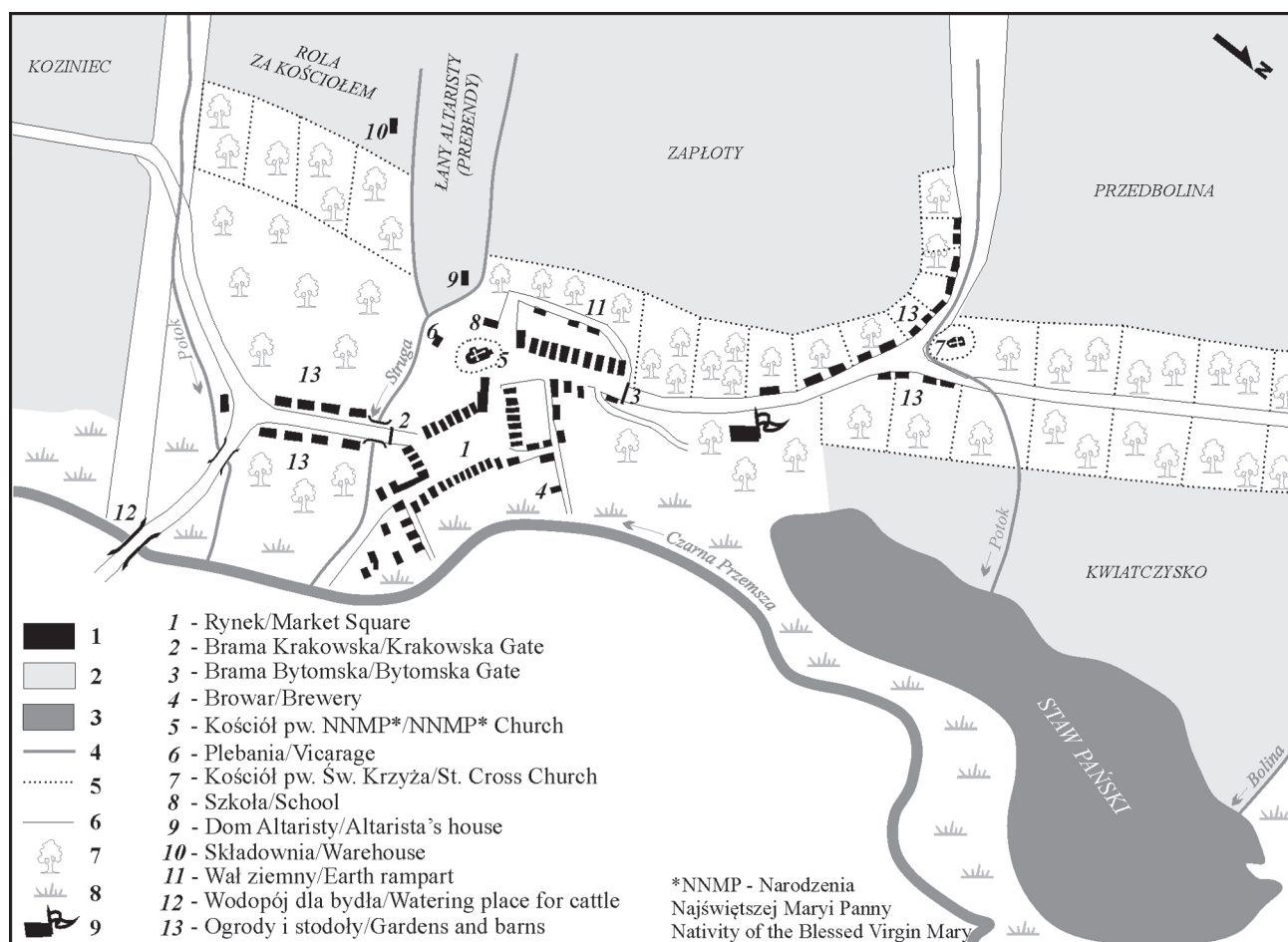
dobywczym rozwijały się przedsiębiorstwa towarzyszące (pomocnicze), m.in. były to: Przedsiębiorstwo Robót Górniczych, Wytwórnia Sprzętu Górniczego „Dehak”, Centralne Zakłady Naprawcze Budownictwa Górniczego oraz Wydział Warsztatowy Przedsiębiorstwa Energomontażowego Przemysłu Węglowego. Z kolei do kluczowego przemysłu przetwórczego zaliczały się m.in. Południowe Zakłady Przemysłu Elektrotechnicznego Zakład Nr 3 oraz Zakłady Mięsne powstałe w 1946 r. Ważnym czynnikiem aktywizacji zawodowej mieszkańców Mysłowic była działalność produkcyjno-usługowa, natomiast jej uzupełnienie stanowiło rzemiosło – najstarsza działalność gospodarcza miasta (GRABANIA, 1977).

Po transformacji gospodarczej w 1989 r. zmiany uległy procesy kształtujące przestrzeń funkcjonalną miasta. Nastąpiło urynkowienie gospodarki oraz rozpoczął się proces restrukturyzacji przemysłu. Mysłowice reprezentują obecnie typ usługowo-przemysłowy, jednak brak jest wiodących działalności miastotwórczych z sektora usługowego. Z kolei przemysł górniczy obecnie obejmuje jedynie KWK

„Mysłowice-Wesoła” (skonsolidowaną z pierwotną kopalnią w 2007 r.), przy czym we właściwej KWK „Mysłowice” wydobywanie zakończono w listopadzie 2008 r.

Rozwój przestrzenny

Wraz ze zmianami funkcjonalnymi postępował rozwój terytorialny Mysłowic. Założkiem miasta był, położony na wzniesieniu nad Przemszą, teren Parku Zamkowego, należący do jego właścicieli. Miasto lokacyjne z zabudową drewnianą rozwijało się na południe od wspomnianej posiadłości panów Mysłowic. Centrum miasta stanowił Rynek ze zwartą (ryc. 8), usytuowaną szczytowo zabudową. Ówczesne Mysłowice położone były pomiędzy rzeką Przemszą (na wschodzie) oraz rozległymi terenami leśnymi (na zachodzie), a na północ i południe rozciągały się pola uprawne, sady i pastwiska zwane: Kwiatczysko, Przed- i Zabolinie, Koziniec oraz Zapłocie (ryc. 8.). Terytorium miasta praktycznie nie uległo zmianie aż

Ryc. 8. Układ przestrzenny Mysłowic w XVI w.

Objaśnienia: 1 – zabudowa, 2 – pola, 3 – staw, 4 – cieki, 5 – granice działek, 6 – drogi, 7 – ogrody, 8 – łąki, 9 – dwór

Źródło: Opracowanie własne na podstawie: LUSTIG, 1887 i POCHMARA, 1963.

Fig. 8. Spatial layout of Mysłowice in the 16th century

Explanations: 1 – buildings, 2 – fields, 3 – pond, 4 – water courses, 5 – border of parcels, 6 – roads, 7 – gardens, 8 – meadows, 9 – manor house

Source: By author based on: LUSTIG, 1887 and POCHMARA, 1963.

do XVIII w., kiedy to władający miastem Jan Krzysztof Mieroszewski wybudował w 1724 r., na zachód od istniejącego miasta, folwark zwany „Janowcem” (Janów) (LUSTIG, 1867; SULIK, 2007). Obszar osady Janów wraz z enklawami (Szabelnią, Piaskiem, hutą „Sophia”, Ogrodem Zamkowym, lasem w północno-zachodniej części Mysłowic oraz terenami kościoła) mieszczącymi się na terenie miasta tworzyły gminę dworską Mysłowice-Zamek. Do połowy XIX w. wokół miasta rozwijały się jedynie okoliczne wsie: Słupna, Brzęczkowice, Brzezinka, Kosztowy, Krasowy, Dzieńkowice oraz kolonie i przysiółki wokół zakładów przemysłowych.

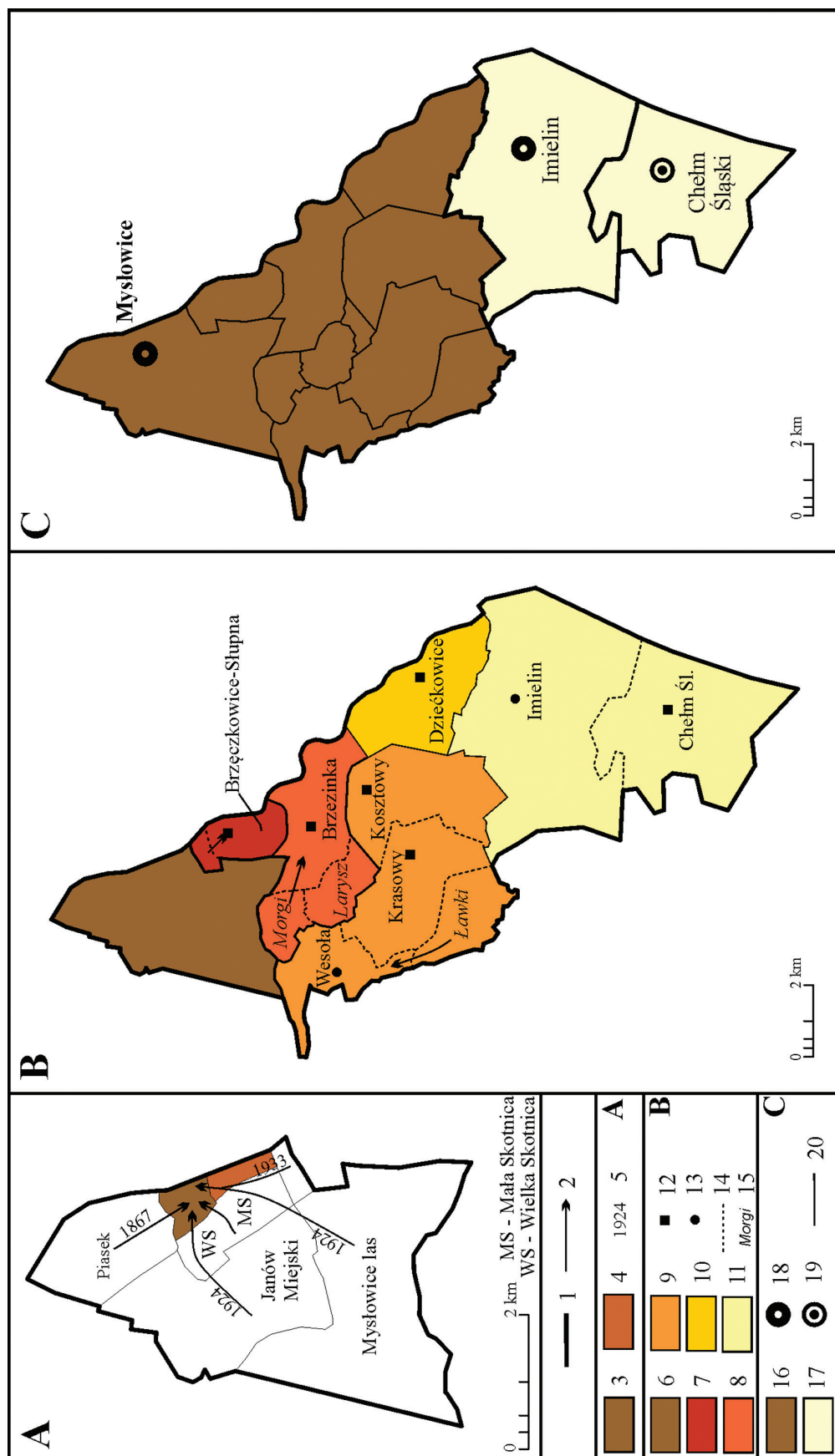
Druga połowa XIX w. przyniosła rozwój terytorialny w wyniku wcielenia do obszaru miejskiego wymienionych uprzednio enklaw, natomiast rozrost przestrzenny był świadectwem dynamicznego rozwoju funkcjonalnego miasta. Konsekwencją przemian terytorialno-funkcjonalnych Mysłowic było, wspomniane już wcześniej, odzyskanie praw miejskich w 1861 r.

Pierwsza inkorporacja miała miejsce w 1847 r., kiedy miasto zyskało dwie parcele: Wielką i Małą Skotnicę (odpowiednio 11,15 ha i 1,93 ha). Z kolei w 1861 r. przyłączono przysiółki Piasek i Szabelnia oraz teren huty „Sophia”. Systematycznie nasilające się od 1858 r. procesy przejmowania kolejnych enklaw skutkowały także przywróceniem miastu terenów Janowa wraz z Ćmokiem (SZWEDA, 2010), co przypuszczalnie miało miejsce w 1874 r. Nastąpiło wówczas rozłączenie Janowa Wiejskiego i Miejskiego (całkowicie połączonych dopiero po 1924 r.). Również w strefie podmiejskiej Mysłowic w 1880 r. dokonano kilku zmian administracyjnych, m.in. utworzono gminę wiejską Brzęczkowice-Słupna, a do gminy wiejskiej Brzezinka włączono kolonie Morgi, Hajdowizna, Larysz (Cerlssegen) oraz Toboła (ryc. 9). W 1918 r. do Mysłowic włączono tereny Ogrodu Zamkowego (29,80 ha). Kolejne poszerzenie obszaru miasta miało miejsce w 1924 r. wraz z włączeniem obszaru dworskiego Mysłowice-Zamek, a następne w 1933 r. części gminy Brzęczkowice-Słupna (*Zmiany administracyjne...*, 1964).

W drugiej połowie XIX w., równolegle do procesów inkorporacyjnych, rozpoczęła się ekspansja zabudowy w trzech kierunkach. W związku z zapotrzebowaniem na mieszkania dla pracujących w górnictwie w północnej części miasta ukształtowało się duże osiedle robotnicze (teren Piasku). Na zachód od miasta lokacyjnego lokalizowane były głównie uciążliwe zakłady przemysłowe (cegielnie, tartak, kopalnie, rzeźnia i in.) oraz nieco później budownictwo patronackie (SULIK, 1977b). Zabudowa o odmiennym charakterze rozwijała się w kierunku dworca kolejowego (część południowa). W 1853 r. przystąpiono do budowy w tym rejonie tzw. Nowego

Rynku – Wilhelmsplatz (obecnie pl. Wolności), przy którym wzniesiono ratusz (1867 r.), synagogę, gazownię oraz reprezentacyjne gmachy szkół. W celu realizacji projektu nowego placu dokonano pierwszych większych wyburzeń zabudowy w tym rejonie (*Plan von einem Theile...*, 1853). W ten sposób ukształtowała się nowoczesna dzielnica Mysłowic (tzw. nowe miasto) z Nowym Rynkiem (wspomniany Wilhelmsplatz), który został połączony handlową Plesserstraße (ul. Grunwaldzka) z rynkiem lokacyjnym.

Czas powojenny to wiele zmian przestrzennych, niejednokrotnie zakrojonych na szeroką skalę. Polityka urbanistyczna lat 70. i 80. XX w. wiązała się z wyburzaniem całych kwartałów zabudowy, zwłaszcza w śródmieściu, wraz z wprowadzeniem nowego typu budownictwa wielorodzinnego. Z kolei polityka administracyjna lat 50. i 70. XX w. wpłynęła na powiększenie obszaru Mysłowic na drodze kolejnych w historii miasta inkorporacji sąsiednich miejscowości. Bezpośrednio po zakończeniu II wojny światowej, bo już w 1945 r., nastąpiło poszerzenie granic administracyjnych o gminę Brzęczkowice-Słupna (ryc. 9). W latach 50. XX w. doszło z kolei zarówno do włączenia terenów gminy Brzezinka (1951 r.), jak również wyłączenia pewnej części miasta na rzecz miasta Szopienice (1953 r.) (*Zmiany administracyjne...*, 1964). Kolejne zmiany terytorialne Mysłowic wiązały się z wejściem w życie reformy administracyjnej z lat 70. XX w., znoszącej status osiedla miejskiego oraz wprowadzającej dwustopniowy podział terytorialny kraju. Na mocy ustawy z 1975 r. do miasta przyłączono gminy wiejskie Kosztowy i Krasowy oraz miasto Wesoła wraz z wsią Ławki. Rok później przyłączono Dzieńkowice, a w 1977 r. Imielin i Chełm Śląski wraz z Kopciowicami (ryc. 9). W ten sposób Mysłowice stały się miastem-zlepieniem o mocno zróżnicowanej i niespójnej strukturze funkcjonalno-przestrzennej. Od tego momentu miasto rozciągnięte było południkowo poprzez wszystkie strefy konurbacji katowickiej: rdzeń – Mysłowice w granicach do 1976 r., strefę wewnętrzną peryferyjną – Imielin oraz strefę zewnętrzną peryferyjną – Chełm Śląski (przyjęto podział konurbacji katowickiej na strefy za KRZYSZTOFIKIEM, 2007) (aneks, załącznik I). Taki układ granic miejskich przetrwał aż do pierwszej połowy lat 90. XX w., kiedy to, wraz z wejściem w życie nowego paradygmatu gospodarki oraz ustawy o samorządzie terytorialnym, wzrosło poczucie samorządności i chęci samostanowienia w zaanektowanych wcześniej miejscowościach, zwłaszcza że działania inkorporacyjne w latach 70. XX w. podejmowane były często wbrew woli społeczeństwa lokalnego. W 1994 r. doszło do rozpadu Mysłowic, w wyniku czego powstało miasto Imielin oraz gmina wiejska Chełm Śląski. Jedną z przyczyn

Ryc. 9. Rozwój terytorialny Mysłowic w okresie kapitalistycznym (A), po 1945 r. (B) oraz rozpad administracyjny (C)

wzmagających dążenia secesyjne była stagnacja społeczno-gospodarcza tych gmin, a swoistym motorem – dobry przykład usamodzielnienia się w 1991 r. Bierunia, Łędzin i Bojszów, włączonych uprzednio do Tychów.

Miejscowości wchodzące aktualnie w administracyjny obszar Mysłowic posiadają swoją genezę oraz ukształtowały się jako odrębne jednostki osadnicze z własną historią. Geneza oraz losy gmin, często odmienne od myśłowickich, przejawiają się w ciążeniach ku innym ośrodkom. Kosztowy wraz z Imielinem oraz Chelmem Śląskim do początków XIX w. należały do klucza lipowskiego (wchodzącego w skład ziemi krakowskiej), a geneza Krasów i Ławek związana jest z ziemią łędzińską. Dzielnice miasta stały się na drodze odgórnych, relatywnie późnych decyzji administracyjnych. Skutkuje to słabą integralnością południowych części miasta z północnym zasadniczym rdzeniem Mysłowic. Problem ten pogłębiany jest przez istniejące bariery przestrzenne, m.in. w postaci przebiegu autostrady A4 na linii północny zachód – południowy wschód czy równoleżnikowego położenia zwartych kompleksów leśnych. W tym miejscu dużą rolę odgrywa również pamięć mieszkańców o niegdyś utraconej samorządności, która co pewien czas jest jedną z przyczyn kolejnych dążeń secesyjnych (DRAGAN, 2012, 2013a).

Kształtowanie się historycznego styku trzech cesarstw

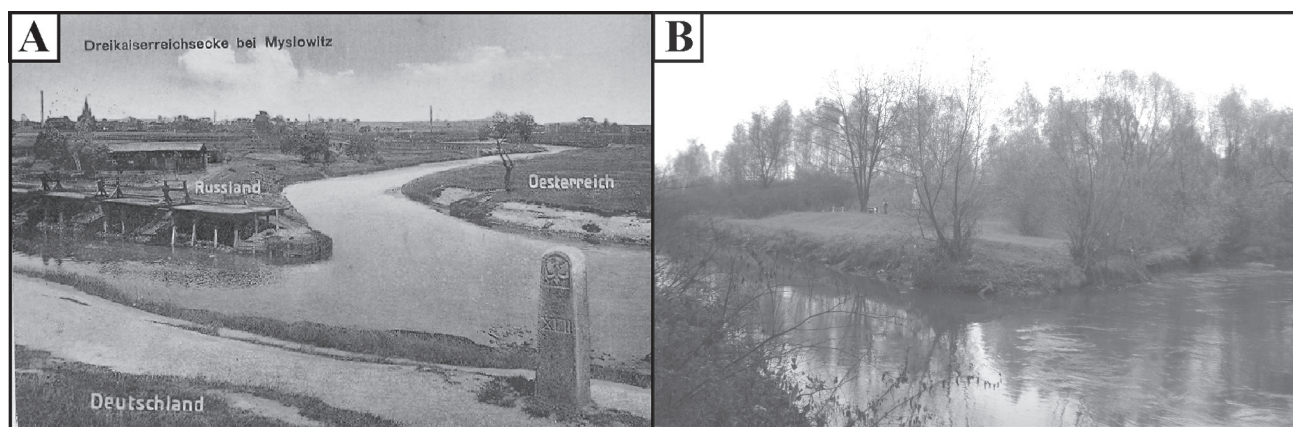
Miejsce, w którym w przeszłości stykały się granice trzech europejskich imperiów: Prus, Austrii i Rosji, a rzeki Czarna i Biała Przemsza łączyły się, tworząc Przemszę, nazwano Kątem Trzech Cesarstw. Początki formowania się Kąta związane są z zajęciem Górnego Śląska przez Cesarstwo Niemieckie w 1742 r. Kolejny kluczowy moment w dziejach tego unikatowego w europejskiej skali miejsca stanowiło zawarcie pokoju pomiędzy Rosją, Prusami i Austrią w 1815 r., co skutkowało zupełnie nowym podziałem Europy. Utworzono wówczas Wolne Miasto Kraków (Rzeczpospolitą Krakowską) pod panowaniem monarchii austriackiej oraz Królestwo Polskie (Księstwo Kongresowe) połączone unią personalną z Rosją i pozostające tym samym pod faktycznym zwierzchnictwem władz w Petersburgu. Jednak już w 1874 r. władze carskiej Rosji zniosły Kongresówkę oraz nadały jej nową nazwę – Kraju Przywiślańskiego. Z kolei cesarstwo austriackie w 1846 r. dokonało formalnej aneksji Krakowa wraz z obwodem krakowskim, tworząc tzw. Nową Galicję, a następnie w 1868 r. połączyło się unią personalną z Węgry,

by ustanowić w ten sposób monarchię austro-węgierską. Doszło wówczas do ukształtowania się faktycznego stanu politycznego Kąta Trzech Cesarstw (DRAGAN, SPÓRNA, 2014).

Z chwilą utworzenia cesarstwa austriacko-węgierskiego miejsce, w którym następuje połączenie Białej i Czarnej Przemszy, zyskało nazwę Drei-Länder-Ecke, która została błędnie przetłumaczona jako Trójkąt Trzech Krajów. Wspomniane wyżej państwa nie tworzyły żadnej figury geometrycznej, a jedynie kąt, dlatego prawidłowa nazwa powinna brzmieć Kąt Trzech Krajów. Przełomowym zdarzeniem dla omawianego terenu stało się niewątpliwie porozumienie zawarte pomiędzy Franciszkiem Józefem I (Austria), Aleksandrem II (Rosja) i Wilhelmem I (Rzesza Niemiecka) w roku 1873, zwane Związkiem Trzech Cesarzy (DRAGAN, SPÓRNA, 2014). „Trójstyk” ten nazwano wówczas Drei-Kaiser-Ecke, co ponownie błędnie przetłumaczono jako Trójkąt Trzech Cesarzy (SULIK, 2007). Mimo to właśnie takie brzmienie nazwy omawianego miejsca ugruntowało się w powszechnej świadomości społecznej. Trend ten utrzymuje się również w przypadku mieszkańców Mysłowic, Sosnowca i Jaworzna, a zatem na terenie bezpośrednio otaczającym „trójstyk” (DRAGAN, SPÓRNA, 2014).

Niepowtarzalny i specyficzny charakter Kąta Trzech Cesarstw wynikał w dużej mierze z dywersyfikacji ekonomicznej przyległych państw (ryc. 10A). Dynamiczny rozwój masowej turystyki w tym rejonie umożliwiło otwarcie wspomnianej uprzednio kilkakrotnie linii kolejowej Wrocław – Opole – Katowice – Mysłowice (Kolej Górnośląska). Dzięki niej miasto zyskało dogodne i szybkie połączenia komunikacyjne nie tylko z centralną i zachodnią częścią Górnego Śląska, ale *de facto* z całą Europą Zachodnią (DRAGAN, SPÓRNA, 2014). Kąt Trzech Cesarstw tygodniowo odwiedzało nawet kilka tysięcy turystów (SULIK, 2007).

Pruska strona Kąta była bardzo dobrze zagospodarowana, mieściła się tu m.in. restauracja Drei-Kaiserreich-Ecke z salą taneczną, ogrodem i stawem, do której wiodła aleja nazywana Promenadą (istnieje do chwili obecnej). Zupełnie inny rodzaj atrakcji turystycznej stanowiła Wieża Bismarcka (niem. *Bismarckturm*), która mieściła się w pruskim narożniku i miała symbolizować potęgę Cesarstwa Niemieckiego (CHMARZYŃSKI, GŁADYSZ, ZIEMBA, 1959). Budowle tego typu były relatywnie powszechnie budowane na rubieżach imperium, m.in. na terenie współczesnej Polski. Ze szczytu wieży rozciągał się widok na panoramę Kąta Trzech Cesarstw, natomiast poniżej niej znajdował się graniczny most kolejowy oraz kładka dla pieszych między Austrią i Prusami. KLAUBMANN w 1911 roku pisze (1996, s. 47):

Ryc. 10. Kąt Trzech Cesarstw (Drei-Kaiser-Ecke) na początku XX w. (A) i w 2013 r. (B)

Źródło: Ze zbiorów Muzeum Miasta Myslowice (sygn. MMM/H/1817) (A) i ze zbiorów autorki (B).

Fig. 10. Three Emperors' Corner (Drei-Kaiser-Ecke) at the beginning of the 20th century (A) and in 2013 (B)

Source: The Museum of Town Myslowice's collection (ref. no. MMM/H/1817) (A) and the author's collection (B).

Płaskowyż na którym leżały Myslowice, kończy się koło dworca. Stamtąd wyżyna spada stromo ku rzece. Znajduje się tam dolina przecięta bardzo wysokim nasypem kolejowym. [...] Pierwsze przeszło mostu było pruskie, a nasyp prawie tak wysoki, jak u wylotu dworca w Mysłowicach. [...] Na stosunkowo małej przestrzeni obejrzeć można było słupy graniczne trzech wielkich państw [...].

Dodatkową atrakcją były rejsy wycieczkowe po Przemszy, które dla najzamożniejszych turystów kursowały nawet do Krakowa.

Wraz ze zmianą położenia granicy państwowej w 1922 r., kiedy to została ona przesunięta o kilkadziesiąt kilometrów na zachód, Kąt stracił na znaczeniu. W okresie międzywojennym przystąpiono ponadto do prac regulacyjnych Czarnej Przemszy, co w konsekwencji doprowadziło do przesunięcia Kąta Trzech Cesarstw w kierunku wschodnim (SULIK, 2011). Do 1953 r. rzeki tworzące niegdyś granice państwowe zachowały znaczenie jako granice jednostek administracyjnych (Myslowic, Sosnowca i Jaworzna). Współcześnie omawiany teren należy już tylko do dwóch miast – Myslowic i Sosnowca – na skutek przejęcia dawnej jaworznickiej kolonii Jęzor

przez drugie z wymienionych miast w 1953 r. Tym samym rzeka Biała Przemsza (włączona do Sosnowca wraz z Jęzorem) utraciła funkcję granicy administracyjnej, zachowały ją natomiast Czarna Przemsza i Przemsza.

W chwili obecnej obszar dawnego Kąta Trzech Cesarzy oznaki pewnej dbałości nosi jedynie we fragmencie położonym na terenie Sosnowca (CZEKAŁSKI, STUDENCKI, 2009) w widłach Białej i Czarnej Przemszy (ryc. 10B). Część leżąca w Mysłowicach, a zatem przestrzeń o najlepszym poziomie zagospodarowania w przeszłości, silnie zarasta, jest również częściowo zaśmiecona przez okolicznych mieszkańców. Podobny stan charakteryzuje część wschodnią leżącą w Sosnowcu-Jęzorze – teren ówczesnej Galicji (DRAGAN, SPÓRNA, 2014). We współczesnym krajobrazie Kąta zdecydowanie dominuje także infrastruktura kolejowa, która dodatkowo pogarsza estetykę tego miejsca. W bezpośrednim sąsiedztwie połączenia rzek Białej i Czarnej Przemszy istnieje 5 mostów nad Przemszą, z których 2 prowadziły linię kolei przemysłowej i w chwili obecnej są już nieczynne. Jedynymi symbolami, które świadczą o historii Kąta Trzech Cesarzy, są obeliski w Mysłowicach (z 2004 r., w miejscu dawnej Wieży Bismarcka) i Sosnowcu (z 2007 r., u zbiegu Białej i Czarnej Przemszy).

Rozdział 3

Mysłowice w 1913 r. jako miasto o znaczeniu międzynarodowym

Uwarunkowania rozwoju funkcjonalno-przestrzennego miasta

Gospodarczo-przestrzenny rozwój Mysłowic nie był procesem ciągłym. Okresy prosperity przedzielone były destymulantami rozwoju w postaci wojen, klęsk żywiołowych (pożarów, powodzi związanych z wylewami Czarnej Przemszy i Przemszy) czy epidemii. Najgroźniejsza wybuchła w 1622 r., kiedy to na skutek tzw. morowego powietrza mieszkańcy umierali bądź uciekali z miasta (SULIK, 2007) – „Mor w Mysłowicach był 1622 a die 1 july ad festum S. Francisci [...]”, tzn. mor w Mysłowicach był w 1622 r. od dnia 1 lipca do święta św. Franciszka (Protokolarz..., 2002).

Jak wspomniano już w rozdziale wcześniejszym, Mysłowice charakteryzowały się dogodnym położeniem geograficznym. Lokalizacja miasta w dolinie rzeki Przemszy, wśród niewielkich wzniesień, oraz położenie na średniowiecznym szlaku handlowym Kraków – Bytom umożliwiały rozwój gospodarczy (*Geologische Karte...*, 1913). Wzrost znaczenia na arenie regionalnej, a nawet międzynarodowej, Mysłowice zawdzięczają w głównej mierze swojemu położeniu geopolitycznemu oraz powstaniu węzła kolejowego. Do kluczowych prorozwojowych czynników ekonomicznych zaliczają się: lokalizacja miasta, organizacja prawno-administracyjna, rozwój przemysłu i kolei żelaznej.

Położenie nadrzeczne

Ważnym czynnikiem miastotwórczym, jak również determinującym rozwój gospodarczy Mysłowic, było jego położenie nad rzeką Czarną Przemszą. Rzeka ta swój obszar źródłowy ma na Wyżynie Krakowsko-Częstochowskiej, a na wysokości Słupnej łączy się z Białą Przemszą, dając początek Przemszy. Przez wiele lat wszystkie trzy rzeki pełniły rolę naturalnych granic międzypaństwowych.

Zlokalizowanie Mysłowic w dolinie rzecznej z jednej strony zapewniało naturalną obronność miasta i umożliwiało gospodarczy rozwój, natomiast z drugiej niosło za sobą pewne zagrożenia. Niebezpiecznymi zjawiskami wiążącymi się z rzeką były jej wezbrania, zmienność koryta oraz ilości wody w nim płynącej. Z kolei do zalet związanych z bliskością cieku niewątpliwie zaliczyć można możliwość jego gospodarczego użytkowania. Wykorzystanie Czarnej Przemszy w początkowej fazie wiązało się z rozwojem rybołówstwa oraz rolnictwa na żyznych glebach hydrogenicznych, wzdłuż biegu rzeki powstawały także liczne młyny (Szabelnia, Brzezinka, Brzęczkowice, Rozdzień).

Jak podaje PANCEWICZ (2001), wraz z rewolucją przemysłową wzrosło znaczenie rzeki jako dogodnego szlaku komunikacyjnego. Stopniowo rozpoczął się rozrost nadrzecznych terenów przemysłowo-portowych, w których zatrudnienie znajdowała okoliczna ludność. W fazie industrializacji to właśnie w pobliżu rzek powstawały pierwsze huty cynku oraz kopalnie. Z kolei uregulowanie odcinka Czarnej Przemszy w okolicy kopalni „Mysłowice” umożliwiło zbyt węgla niskokosztową drogą wodną. Niewątpliwie dużym walorem lokalizacyjnym dla zakładów przemysłowych była bliskość rzek Czarnej Przemszy i Przemszy, które, poza wspomnianym funkcjonowaniem jako śródlądowe drogi wodne, umożliwiały również odwadnianie chodników kopalnianych oraz stanowiły źródło wody dla hut cynku i żelaza.

Przemsza była rzeką splawną, jednak o dość dziwnym charakterze i meandrującą ze zmiennymi warunkami żeglownymi w przeciągu roku. Wzdłuż jej biegu, wraz ze wzrostem industrializacji, budowano kolejne porty załadunkowe i rampy. Obiekty tego typu powstawały zarówno w Mysłowicach, jak i prężnie rozwijających się podmiejskich miejscowościach nadrzecznych (Brzęczkowice, Brzezinka, Dzieckowice). Galary (barki) załadowane węglem, cynkiem bądź wapnem płynęły z prądem rzeki do Krakowa, Warszawy, a nawet Gdańska (SULIK, 2007). Dochodowy zbyt myślowickich surowców zapewniał

chłonny rynek krakowski, gdzie wywożono węgiel kamienny, a sprowadzano drewno, rudy cynku oraz sól z Wieliczki i Bochni. Pomimo uruchomienia kolei żelaznej pobliskie kopalnie nadal korzystały z transportu rzeczno, który był bardziej opłacalny z uwagi na niższe taryfy przewozowe (SULIK, 2007). Poza surowcami mineralnymi drogą wodną transportowano również płody rolne (m.in. słoninę, owoce, ziemniaki).

Na początku XIX w. komunikacyjna funkcja Przemszy zdecydowała także o tym, że przez pewien okres rzeka ta była częścią szlaku pocztowego z Mysłowic do Krakowa. Przesyłki były przewożone przez Dzieńkowice, gdzie w kolonii Jazd przeprawiano się przez rzekę, do Chrzanowa i dalej w kierunku wschodnim (Dzieńkowice, 2005).

Dynamiczny rozwój Mysłowic i funkcjonowanie rzeki jako granicy państwowej między trzema cesarstwami (Kąt Trzech Cesarstw) przyczyniły się do rozwoju turystyki, w której również wykorzystywano rzekę jako szlak wycieczek parowcem (relacja Mysłowice – Kraków). Strategiczne znaczenie, jakie Czarna Przemsza miała jako granica państwa najpierw z Czechami, następnie Habsburgami, a od 1742 r. Prusami, trwało aż do wybuchu I wojny światowej.

Lokacja miasta

W początkach XIII w. na terenie dzisiejszej Polski rozpoczęły się przemiany struktury przestrzennej ośrodków osadniczych, które doprowadziły do powstania miast lokacyjnych (KULESA, 2011). Status miejski miał zaludnić oraz ożywić gospodarczo protomiejskie jednostki osadnicze (SŁODCZYK, 2012). Przyjmuje się, że lokacja Mysłowic na prawie niemieckim (magdeburskim) miała miejsce w drugiej połowie XIII w., jednak jedyny zachowany dokument poświadczający o posiadanych już prawach miejskich pochodzi dopiero z 1360 r. Mysłowice zyskały nowy ustrój miejski, tj. strukturę administracyjno-organizacyjną oraz charakterystyczny układ urbanistyczny. Jak już wcześniej wspomniano, centrum miasta stanowił rynek (z ratuszem) służący jako plac targowy, z którego wychodziły cztery ulice. Miasto nie posiadało murów obronnych – ich rolę spełniał wał ziemny – a wjazd do niego umożliwiały dwie główne bramy: krakowska i bytomska (oraz trzecia, mniejsza, na obecnej ul. Kaczej). Wewnątrz obwarowań mieściła się zabudowa, a budynek sakralny był jedynym obiektem murowanym w pierwotnym mieście. Mysłowice wkomponowywały się w tzw. śląski typ rozplanowania (SULIK, 1969), które w praktycznie niezmiennym stanie funkcjonowało aż do połowy XIX w.

Wraz z przyjęciem praw miejskich obszar Mysłowic został podzielony na dwie części – obszar dworski (własność właścicieli miasta) i miejski (objęty władzą samorządową). Poza samorządnością ludność zyskała wiele przywilejów, m.in. prawa wyłączności uprawiania rzemiosła i handlu oraz warzenia piwa. Mieszczan uwolniono ponadto spod bezpośredniej jurysdykcji pana oraz zwolniono z płacenia czynszu z tytułu prowadzenia działalności gospodarczej. Zmiany ustrojowe oraz stopniowe modyfikowanie organizacji miasta przyczyniło się do postępu w sferze gospodarczej. Dzięki wskazanym zmianom Mysłowice stały się terytorialnie wyodrębnioną i gospodarczo samodzielną jednostką osadniczą.

Przemysł hutniczo-górnictwy

Proces uprzemysłowienia w XIX w. doprowadził do powstania w rejonie myślowickim hut cynku i żelaza. „Gorączka cynku” panująca na Górnym Śląsku związana była z dużym popytem na ten surowiec na rynkach w Anglii i Indiach (SULIK, 1988). Wraz z rozwojem hutnictwa wzrastało zapotrzebowanie na surowiec energetyczny, którym był węgiel kamienny. Dodatkowo możliwość zbytu tego surowca na rynek krakowski zapoczątkowała dynamiczny rozwój górnictwa węglowego w Mysłowicach oraz w ich strefie podmiejskiej (Brzęczkowice, Brzezinka). Węgiel z kopalń myślowickich był wykorzystywany w krakowskich i galicyjskich cegielniach, kuźniach, browarach, gorzelniach czy wapiennikach, a także do ogrzewania mieszkań (JAROS, 1990).

Powstawanie zakładów przemysłowych o dużym znaczeniu gospodarczym przyczyniło się do rozwoju urbanistycznego ich najbliższej okolicy (SCZANIEC-KA-MANIKOWSKA, 1979). Na obrzeżach lokacyjnego miasta, wokół większych zakładów przemysłowych, powstawały i następnie rozrastały się kolonie robotnicze. Jedno z większych osiedli tego typu, obejmujące obszar Piasku i Szabelni, wybudowano dla robotników kopalni „Danzig” i „Neu Danzig”. Z chwilą przejęcia w 1889 r. kopalni „Mysłowice” przez Katowicką Spółkę Akcyjną dla Górnictwa i Hutnictwa (ryc. 11.) podjęto działania, których wynikiem było ukształtowanie się zwartej zabudowy mieszkaniowej dla robotników miejscowych oraz przybyłych z Galicji i Kongresówki (SULIK, 1971). Dzięki działaniom ww. kopalni nastąpił rozwój zabudowy mieszkaniowej na zachód od centrum Mysłowic, gdzie dotąd zlokalizowane były głównie uciążliwe zakłady przemysłowe – cegielnie, rzeźnia i tartak.

Koniunktura przemysłu wydobywczego doprowadziła do koncentracji wartości ekonomicznych i technicznych, co w konsekwencji wpłynęło na rozwój strefy zurbanizowanej w wyniku napływu siły

Ryc. 11. Kopalnia „Mysłowice” na początku XX w.

Źródło: Ze zbiorów Muzeum Miasta Mysłowice (sygn. MMM/H/2451).

Fig. 11. The “Mysłowice” coal mine at the beginning of the 20th century

Source: The Museum of Town Mysłowice’s collection (ref. no. MMM/H/2451).

roboczej na tereny sąsiadujące z zakładem przemysłowym (STYK, 2002). Dopiero kryzys ekonomiczny lat 70. XIX w. przyczynił się do zaniku hutnictwa cynku i żelaza w Mysłowicach.

Transport kolejowy

W dobie industrializacji, obok warunków naturalnych oraz rozwoju przemysłu, niezwykle istotnym czynnikiem przyspieszającym ekspansję miast stała się kolej żelazna, a zwłaszcza lokalizacja stacji węzłowej. Przez węzeł komunikacyjny należy rozumieć miejsce, w którym łączą się co najmniej trzy ważne linie komunikacyjne (BEREZOWSKI, 1979). Punkty, w których zbiegały się trasy wiodące z różnych kierunków (często państw), stanowiły dogodne miejsce dla przesiadek pasażerów, jak również do przeładunku towarów (BEAUJEU-GARNIER, CHABOT, 1971). Sprawna obsługa stacji węzłowych wymagała zatrudnienia większej liczby pracowników, co dodatkowo sprzyjało rozkwitowi miejscowości stanowiących węzły kolejowe, gdyż wzmagало napływ ludności.

Niedorozwój transportu kołowego na Górnym Śląsku spowodował zwrócenie uwagi na możliwości wynikające z powstania kolei, która z czasem stała się wiodącym czynnikiem rozwoju gospodarczego tego regionu. Od momentu budowy pierwszej linii kolejowej (w latach 1842–1846) trwała swoista symbioza industrializacji i kolei, rozwój przemysłu był możliwy dzięki nowemu systemowi transportowe-

mu, zaś kolej żelazna w dużej mierze funkcjonowała dzięki przemysłowi (SOIDA i in., 1997).

Mysłowice otrzymały połączenie z Wrocławiem w 1846 r. (Kolej Górnośląska), w roku następnym z Krakowem, a w 1859 r. z Nowym Bieruniem (1863 r. – przedłużenie do Oświęcimia). Wtedy też stały się ważną stacją węzłową (SULIK, 1968), oprócz pełnienia funkcji stacji granicznej. Tym samym przez węzeł w Szczakowej (obecnie dzielnica Jaworzna) Mysłowice miały połączenie z koleją warszawsko-wiedeńską (za pośrednictwem Granicy, obecnie Maczki w Sosnowcu), a przez Oświęcim z Wyłącznie Uprzywilejowaną Koleją Północną Cesarza Ferdynanda (SULIK, 1988). Umożliwiło to dynamiczny rozwój gospodarczy i przestrzenny miasta:

Kolej żelazna stała się nowym, ważnym odbiorcą węgla potrzebnego do opalania parowozów. Ponadto spowodowała wzrost zapotrzebowania na stalowe szyny, przyczyniając się do rozwoju hutnictwa żelaza. Przede wszystkim jednak umożliwiła wysyłanie na dziesiątki, a nawet setki kilometrów znacznych ilości towarów [...], takich jak np. węgiel kamienny [...] (JAROS, 1990, s. 32).

Sama lokalizacja stacji kolejowej na obszarze dotąd niezagospodarowanym z czasem zyskiwała miano „nowego rdzenia” miasta (BEAUJEU-GARNIER, CHABOT, 1971), wokół którego postępował rozwój urbanistyczny. Taka sytuacja miała miejsce również w Mysłowicach, gdzie utworzenie stacji kole-

jowej znacznie ożywiło handel o dalszym zasięgu, jak również ruch emigracyjny. Wzdłuż torów kolejowych rozwijała się zabudowa mieszkaniowa oraz gospodarcza. Doprowadziło to do rozbudowy fragmentu miasta zlokalizowanego na południe od lokacyjnego rynku aż po dworzec kolejowy, a zatem w oparciu m.in. o czynnik komunikacyjny ukształtowało się tzw. nowe miasto (DRAGAN, 2013b, 2014).

Położenie nadgraniczne

Już w 1443 r., po wykupie Księstwa Siewierskiego przez biskupa krakowskiego, rzeka Przemsza stanowiła granicę z Czechami, a później z krajami monarchii habsburskiej, od 1742 r. była natomiast granicą Prus z Rzeczpospolitą aż do II rozbioru Polski (SULIK, 1988). Jeżeli granica utrzymywała się przez historycznie znaczący okres, to można mówić o jej stabilności, co wiąże się z dywersyfikacją etniczną, kulturową i gospodarczą pogranicza (SOBCZYŃSKI, 2008).

Rolą granicy jest rozdzielenie dwóch różnych obszarów, rozgraniczanie zwierzchnictwa państw, co przyczynia się do formowania odmiennych warunków polityczno-gospodarczych między nimi (PYTEL, SITEK, 2012). Niewątpliwie od charakteru granicy zależy sposób kształtowania się regionów po przeciwnych jej stronach oraz możliwość rozwoju terenów przygranicznych (SITEK, 2010). Ponadto funkcje granicy państwowej, jak i relacje między pograniczami,

z czasem mogą podlegać pewnym przekształceniom (CIOK, 1990). Z kolei antropogeniczne lub przyrodnicze punkty umożliwiające przekroczenie granicy pełnią funkcję miejsc integrujących sąsiednie terytoria (CZEPczyński, SZMYTKOWSKA, 2003). Tego typu punktem był most na Czarnej Przemszy, łączący Modrzejów z Mysłowicami; stanowił on miejsce strategiczne dla osiągania celów gospodarczych ówczesnych władz miejskich (Mieroszewscy) oraz państwowych (Prusy), a także wzmożonej wymiany handlowej. Drugi tego typu obiekt, tym razem między Austrią i Prusami, położony był w sąsiedniej gminie wiejskiej Słupna. Z racji peryferyjnej lokalizacji (brak bezpośredniego kontaktu z obszarem zurbanizowanym) względem ośrodków miejskich jego okolica nie była tak dobrze zagospodarowana, jak w poprzednim przypadku (ryc. 12.).

Głównym czynnikiem determinującym rozwój ówczesnych Mysłowic niewątpliwie było położenie nadgraniczne (ryc. 12.), w dalszej natomiast kolejności – przemysł. Według BAŃSKIEGO (2010, s. 501) „granice można traktować jako źródło korzyści lokalizacyjnych, stymulujące rozwój lokalny. Rozwój handlu przygranicznego, [...] hotelarstwo i gastronomia oraz obsługa ruchu tranzytowego mogą przyczynić się do rozwoju obszarów sąsiadujących z granicą [...]”. Niekwestionowaną rolą granicy, będącej wszak swoistą barierą, jest rozdzielenie dwóch różnych obszarów dzięki rozgraniczeniu zwierzchnictwa poszczególnych państw (PYTEL, SITEK, 2012). Z kolei miejscem ogniskującym tak lokalny, jak i międzyterytorialny

Mysłowice Oj. P. a. d. Przemsza!

Ryc. 12. Pogranicze rosyjsko-pruskie (widok z Modrzejowa na Mysłowice) – początek XX w.

Źródło: Ze zbiorów Muzeum Miasta Mysłowice (sygn. MMM/H/2159).

Fig. 12. The Russian-Prussian frontier (view from Modrzejów onto Mysłowice) at the beginning of the 20th century

Source: The Museum of Town Mysłowice's collection (ref. no. MMM/H/2159).

ruch transgraniczny były przejścia graniczne (CZEP-CZYŃSKI, SZMYTKOWSKA, 2003). W Mysłowicach granicę można było przekroczyć w dwóch miejscach: Mysłowice (Prusy) – Modrzejów (Rosja), Mysłowice-Słupna (Prusy) – Jęzor (Galicja w obrębie Austro-Węgier).

Międzynarodowa ranga Mysłowic jako wyraz funkcji granicznych

Splot zarysowanych uprzednio uwarunkowań zadecydował o wzroście koniunktury myślowickiej gospodarki, jak również o awansie miasta do rangi ośrodka międzynarodowego. Czerpał on niewątpliwie korzyści z peryferyjnego względu Rzeszy Niemieckiej położenia oraz lokalizacji na styku trzech obszarów odmiennych zarówno pod względem gospodarczym, jak i społecznym. Pomimo istnienia bariery przyrodniczej, jaką stanowiła rzeka Czarna Przemsza (a nieco dalej w kierunku południowo-wschodnim Przemsza), oraz jej funkcji politycznej Mysłowice utrzymywały ścisłe relacje z miejscowościami pogranicza. Z chwilą uruchomienia linii kolejowych we wszystkich możliwych kierunkach (z Wrocławia i Opola do Oświęcimia oraz przez Szczakową do Granicy i Krakowa) myślowicka stacja stała się głównym węzłem kolejowym. Mysłowice pośredniczyły zarówno w handlu tranzytowym w kierunku wschód – zachód, jak również w migracjach stałych i sezonowych, podejmowanych głównie z pobudek ekonomicznych. Spowodowało to rozwój działalności gospodarczych, zwłaszcza zajmujących się handlem hurtowym i spedycją.

Na mapie świata Mysłowice zlokalizowane były pomiędzy dwoma regionami skrajnie wręcz zróżnicowanymi pod względem społeczno-ekonomicznym. Same stanowiły część dobrze rozwiniętych wschodnich Niemiec (industrialnego Górnego Śląska). Region ten sam w sobie był konkurencyjny na rynkach europejskich. Z drugiej strony rozpościęrały się obszary w głównej mierze rolniczej Galicji oraz uprzemysławiającego się dopiero Królestwa Polskiego. Dywersyfikacja ekonomiczno-społeczna pomiędzy tymi trzema regionami stykowymi, jak również różnice kulturowe i historyczne, wzajemnie się przenikały i tym samym potęgowały efekt Mysłowic jako miast-wróć. Warto zwrócić uwagę na fakt, iż z położenia nadgranicznego wynikają nie tylko korzyści, lecz także negatywne zjawiska, często przybierające kolosalne wręcz rozmiary. Na prosperity miasta oddziaływały w dużej mierze wydarzenia międzynarodowe, jak i sytuacje poszczególnych państw bądź ich części. Do tego typu

przyczyn ograniczających lub wzmagających ruch transgraniczny można zaliczyć przede wszystkim: klęski żywiołowe, konflikty zbrojne (np. wojny bałkańskie) czy ograniczenia importowe stosowane przez niemieckie władze, m.in. na wwóz wieprzowiny.

Ruch tranzytowy za pośrednictwem Mysłowic odbywał się głównie na linii rolniczy wschód – industrialny zachód. Tendencje te zauważalne są w różnicowaniu rodzaju przewożonych towarów, jak również w specjalizacji lokalnych spółek trudniących się handlem hurtowym. Ze względu na przemysłową genezę regionu górnośląskiego oraz wysoki poziom rozwoju gospodarczego Niemiec przez myślowickie „wrota” wywożono wysokiej jakości wyroby przemysłowe oraz surowce mineralne, zwłaszcza ceniony na rynkach zagranicznych węgiel kamienny. Jak podają anonse prasowe z 1913 r., tylko w jednym miesiącu przewieziono przez myślowicką stację 114 tys. ton węgla do Austro-Węgier, a 1,4 tys. ton do Rumunii („Kurier Śląski”, 9 września 1913 r.). Z kolei na rynki zachodnie dostarczane były płody rolne oraz produkty pochodzące z hodowli. Zapotrzebowanie na tego typu towary wiąże się z charakterem regionu, a mianowicie znaczny poziom uprzemysłowienia i urbanizacji uniemożliwia samodzielne zaspokojenie potrzeb żywieniowych stale i dynamicznie rosnącej liczby ludności. Szczególnie deficytowym towarem w ośrodkach miejskich części niemieckiej było mięso, które po tej stronie granicy osiągało wskutek powyższego wysokie ceny. Relacje polityczno-gospodarcze Prus z pozostałymi cesarstwami nie były jednolite. Niemcy prowadziły politykę opartą na taryfach protekcyjnych (podobnie Rosja), które ograniczały powiązania handlowe z „Kongresówką”. Z kolei wiele traktatów handlowych państwa Habsburgów z Niemcami skutkowało bardziej liberalną polityką celną, co wiązało się z niższymi opłatami importowymi. W 1913 r. przez Mysłowice tygodniowo wwożono ok. 800 sztuk bydła z Austro-Węgier oraz tylko w listopadzie 1 tys. wieprzy z Polski (przy ograniczeniu 1 160 sztuk), natomiast miesiąc później ograniczono import do 20 sztuk miesięcznie („Kurier Śląski”, 5 grudnia 1913 r.). Pomimo silnych ograniczeń celnych Mysłowice nadal pozostały ośrodkiem zaopatrzeniowym miast górnośląskich (SULIK, 1988). Innym rodzajem mięsa sprowadzanym ze wschodniej Europy przez myślowicką stację był drób. W niemieckich miastach stale rosło zapotrzebowanie na gęsi, w związku z czym przeładunek w Mysłowicach w jednym dniu 1913 r. sięgnął 2,9 tys. sztuk gęsi („Kurier Śląski”, 29 sierpnia 1913 r.).

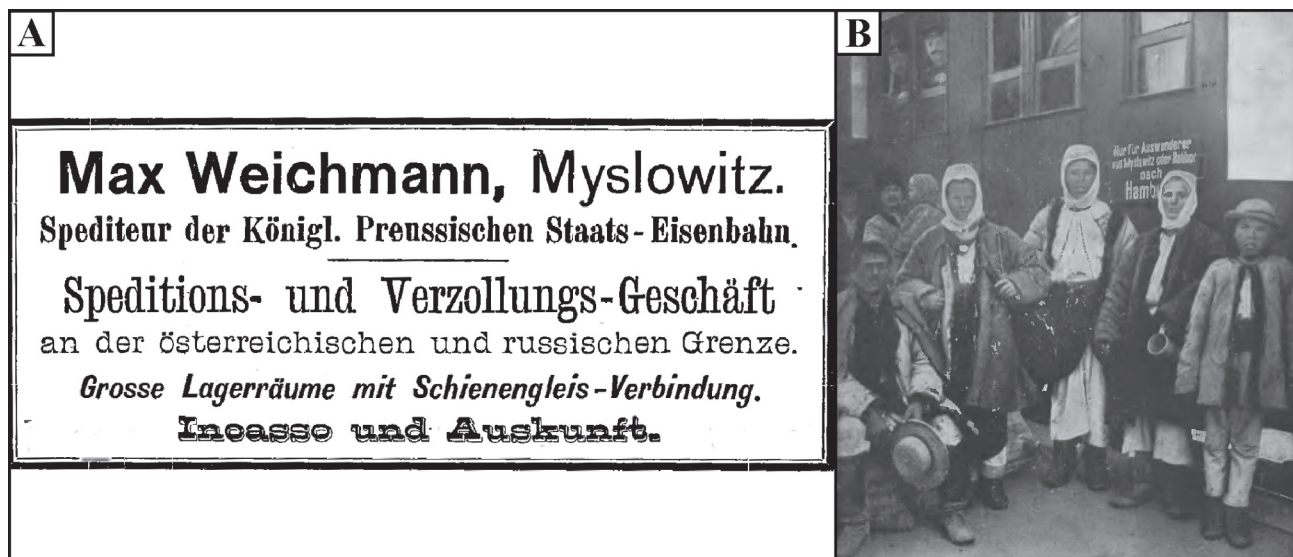
Pewne perturbacje w przepływie towarów były powodowane czynnikami losowymi. Jednym z takich wydarzeń, mających miejsce w 1913 r. i zniekształcających główne tendencje w międzynarod-

wym handlu, była powódź w Galicji. Przyczyniła się ona do nieurodzaju oraz pogłębiła biedę ludności, i tak już na tym terenie dotkliwą. Zapoczątkowało to wielki eksport (który liczył nawet ok. 80–90 wagonów ziemniaków dziennie) z Niemiec na wschód przez stację przeładunkową w Mysłowicach („Kurier Śląski”, 16 i 22 listopada 1913 r.). Wydarzenie to miało jednak wydźwięk krótkotrwały. Omawiane miasto zaistniało w skali międzynarodowej również jako miejsce handlu końmi. Na targi organizowane w Mysłowicach sprowadzano konie z Rosji, a następnie wysyłano do Belgii, Holandii, a nawet Afryki Południowej (SULIK, 1988).

Jednak nic tak nie wpłynęło na wzrost znaczenia Mysłowic w skali globalnej, jak ruch wędrowkowy ludności. Podłoże tego zjawiska tkwi w niezbyt korzystnych warunkach bytowych na ziemi ojczystej, a najbardziej zacofanym regionem Wschodniej Europy była Galicja. Dominującym zajęciem tamtejszych mieszkańców była praca na roli oraz hodowla, a w obliczu relatywnie częstych klęsk żywiołowych sprzedaż produktów praktycznie za bezcen uniemożliwiała egzystencję. Model wielodzietnej rodziny, stale rosnące długi podatkowe, dość znaczący udział niekorzystnych rolniczo terenów górskich i podgórskich oraz parcelacja gruntów ornych na coraz mniejsze części nie pozostawiały wyboru wielu mieszkańcom wsi. Dodatkowym bodźcem popychającym młodych do emigracji z ojczystego kraju była chęć uniknięcia werbunku do wojska. Innym czynnikiem wpływającym na nasilenie się migracji, zwłaszcza ludności żydowskiej z zaboru rosyjskiego i austro-węgierskiego, były prześladowania na tle rasowym. Pobudki te doprowadziły do masowej

emigracji z ziem Europy Południowo-Wschodniej, głównie do Ameryki.

Podróż zwerbowanej ludności odbywała się Galicyjską Koleją Transwersalną, która prowadziła z Husiatyna i Stanisławowa (obecnie Iwano-Frankivsk na Ukrainie) przez Sanok, Krosno, Jasło, Nowy Sącz, Limanową i Rabkę do Suchej (obecnie Sucha Beskidzka). Wiodły stąd dwie trasy do Niemiec przez pruski dworzec w Mysłowicach – pierwsza z nich przez Skawinę i Oświęcim, druga przez Żywiec, Bielsko i Dziedzice. Wówczas Mysłowice stały się dla wielu wychodźców swoistą „bramą” do tzw. lepszego świata. Załącznikiem rozkwitu funkcji towarzyszących ruchowi wychodźczemu było utworzenie w pomieszczeniach dworca kolejowego w 1894 r. stacji rejestracyjno-emigracyjnej spedytora Maxa Weichmanna (DRAGAN, 2015b) (ryc. 13A). Bardzo szybko okazało się, że pierwotna lokalizacja przyjęta dla agentury jest niewystarczająca, a emigracja przybiera coraz większe rozmiary. Przeniesiono wówczas siedzibę stacji do budynku mieszczącego się w bezpośrednim sąsiedztwie dworca kolejowego – przy Poststraße 8 (obecnie ul. Powstańców 23). Początkowo firma spedycyjna werbowała chłopstwo ze wschodnioeuropejskich wsi (ryc. 13B) dla dwóch towarzystw okrętowych: Hamburg-Amerikanische Packetfahrt-Actien-Gesellschaft (HAPAG) w Hamburgu oraz Norddeutscher Lloyd (NDL) w Bremie. Dalszy rozwój placówki przyczynił się do zapoczątkowania w 1905 r. kolejnych dwóch kooperacji z następującymi towarzystwami: Red Star Line w Antwerpii oraz Holand-America Line z siedzibą w Rotterdamie, a także do współdziałania z towarzystwem okrętowym Pacific-Canada Schiffahrt-

Ryc. 13. Reklama firmy spedycyjnej M. Weichmanna (A) oraz emigranci z Europy Południowo-Wschodniej (B)

Źródło: KEGEL, 1890, wkładka (A); KNÖTEL, 1910, wkładka (B).

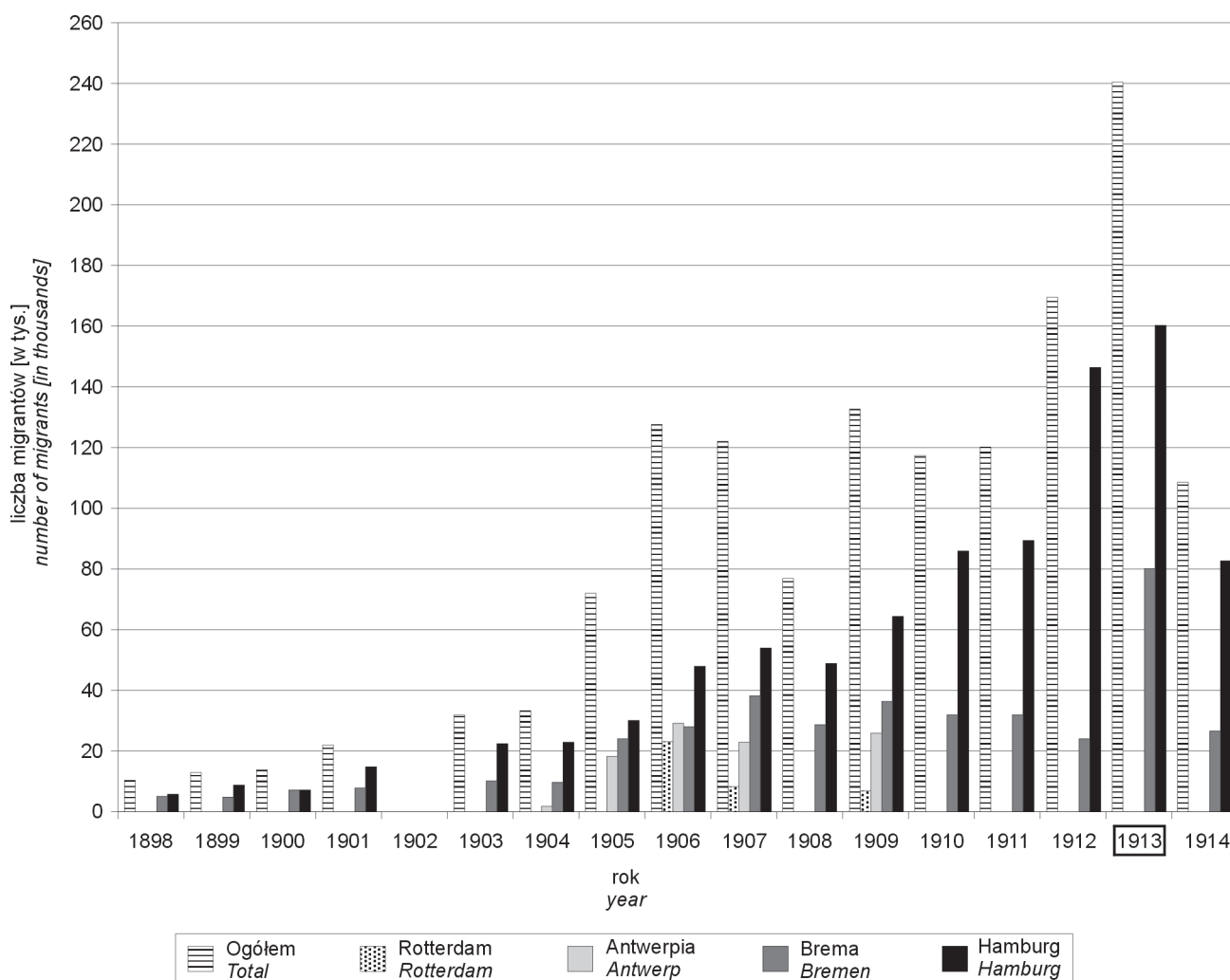
Fig. 13. Advertisement of M. Weichmann's shipping company (A) and emigrants from South-Eastern Europe (B)

Source: KEGEL, 1890, insert (A); KNÖTEL, 1910, insert (B).

gesellschaft, które miało swą agenturę w Szczakowej (SULIK, 2007). Mysłowicka stacja rejestracyjna rozwijała się prężnie po wschodniej stronie Poststraße. Prócz siedziby agentury na jej obszarze znajdował się również kompleks baraków dla czekających na odprawę wychodźców, budynek urzędu celnego/granicznego oraz pomieszczenia kontroli lekarskiej, a w 1908 r. stację połączono z dworcem kolejowym charakterystyczną przewiązką, która zachowała się do czasów współczesnych (DRAGAN, 2015b).

Z roku na rok emigracja przez Mysłowice przybierała coraz większe rozmiary, osiągając punkt kulminacyjny w 1913 r. (tj. 17,5% z 1,4 mln wszystkich zarejestrowanych wyjazdów emigracyjnych). Dwa duże niemieckie porty odprawiły wówczas do Ameryki 240,4 tys. emigrantów: 66,7% przez Hamburg i 33,3% przez Bremę (ryc. 14). Wychodźcy, na ogół zwerbowani z nędznych i przeludnionych terenów wiejskich, prezentowali mieszankę różnych narodowości, byli to m.in. Rosjanie, Polacy, Ukraińcy, Słowacy, Chorwaci, Serbowie, Rumuni, Węgrzy i Buł-

garzy, których łączył jeden cel – Ameryka (ryc. 15A) (DRAGAN, 2015b). Do I wojny światowej przez Mysłowice przepłynęło się prawie 1,4 mln osób w poszukiwaniu bardziej godnego życia. Najwięcej emigrantów trafiało do portu w Hamburgu (63,9%), następnie do Bremy (28%) oraz Antwerpii (6,9%) i Rotterdamu (1,2%). Można również zauważyć dość znaczący spadek emigracji zamorskiej w 1908 r. (ryc. 14.). Mogło się to wiązać z przewidywanym wybuchem wojny austriacko-serbskiej, kiedy to do służby powoływano rezerwistów, jak również wprowadzono zakaz opuszcza kraju dla mężczyzn (*Pamiętniki emigrantów...*, 1977). Wielki wymiar wychodźstwa do Ameryki, które często obejmowało całe rodziny, sprawił, iż Mysłowice wpisały się na mapę świata jako „wrota” znane z pośrednictwa emigracji zamorskiej (DRAGAN, 2015b). Jednak należy pamiętać, że ruch wędrowniczy za ocean nie zawsze przyjmował charakter migracji jednostronnych. Część chłopstwa wracała do swoich rodzin po zarobieniu satysfakcjonującej ilości pieniędzy.

Ryc. 14. Liczba wychodźców zarejestrowanych w myślowickiej agenturze emigracyjnej na wyjazd do Ameryki w latach 1898–1914
Źródło: Opracowanie własne na podstawie: SULIK, 2007.

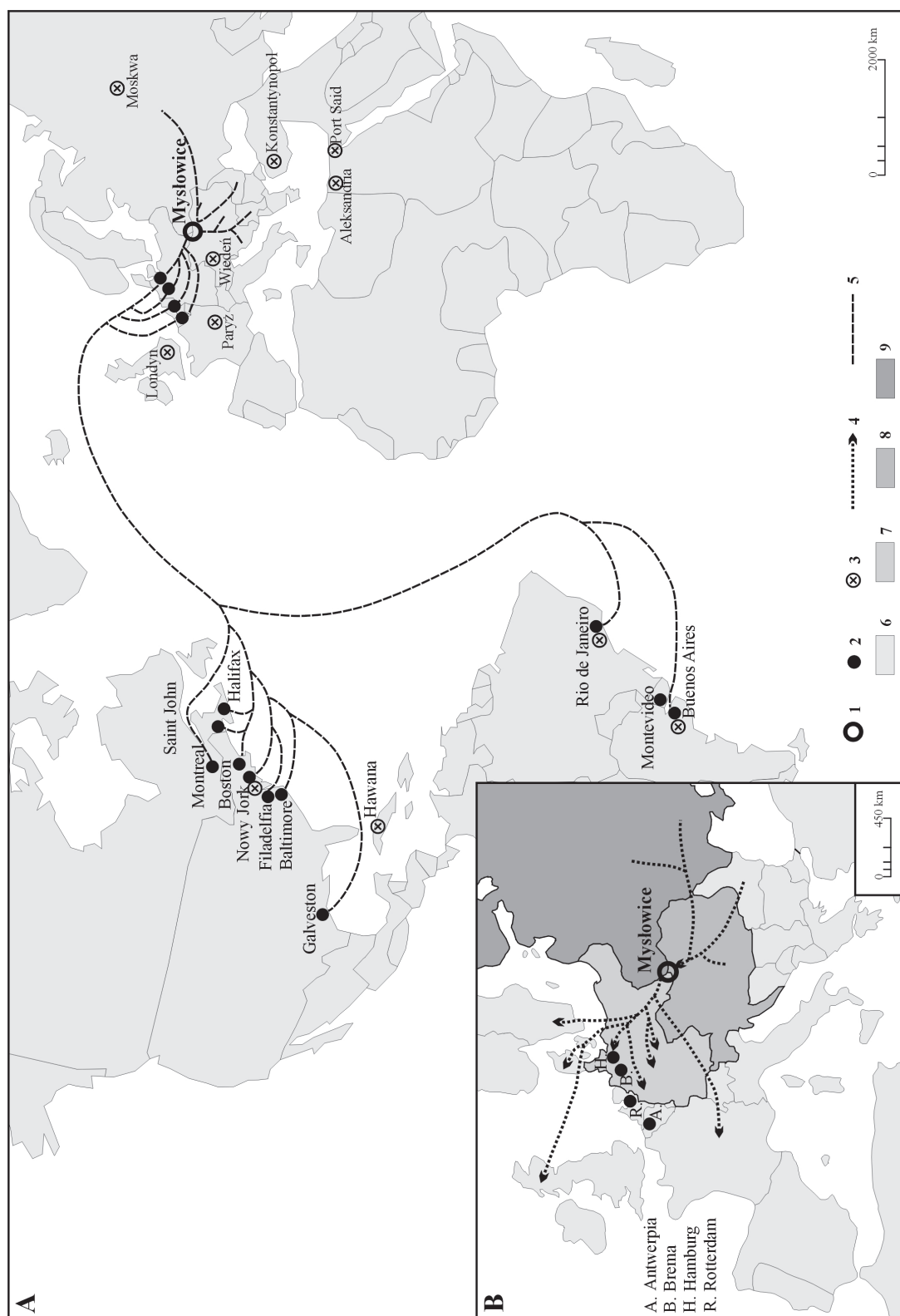
Fig. 14. The number of emigrants registered in the Mysłowice emigration agency intending to leave for America in the years 1898–1914
Source: By author based on: SULIK, 2007.

Ruch wędrowniczy ludności nie ograniczał się jedynie do migracji za ocean, przyjmował on również formę migracji sezonowych (ryc. 15B). Do Mysłowic przybywały rzesze robotników rolnych udających się do pracy głównie na rolnicze obszary Niemiec (do Saksonii, Meklemburgii, Anhalt i Oldenburgu). Z czasem pojawiali się także agenci z innych państw Europy, m.in. Francji, Szkocji, Danii, Szwecji, w których istniało zapotrzebowanie na robotników do tego typu prac. W związku z nasilaniem się tego zjawiska w 1903 r. w Mysłowicach utworzono Centralną Stację Robotników Rolnych. Stacja ta nadawała wędrownicze ludności charakter zorganizowany, który w tym przypadku był szczególnie istotny. Zasadniczą kwestią dotyczącą cykliczności migracji były procedury uniemożliwiające zasiedzenie się przyjezdnych robotników w Niemczech. Prace na roli trwały od wiosny do jesieni, a po upływie tego okresu byli oni zmuszeni odebrać dokumenty pozostawione m.in. w myślowickim urzędzie granicznym (SULIK, 2007). Przekłada się to na momenty wiosennych oraz jesiennych kulminacji przepływów robotników rolnych przez granicę w Mysłowicach. Na potwierdzenie wcześniejszych słów można przytoczyć cytaty z „Kuryera Śląskiego” z dnia 28 marca 1913 r. – „Do świąt przejeżdżało tedy nie mniej jak 72 tysięcy ludzi do Niemiec do robót rolnych, w niektóre dni po 7 tysięcy naraz, a po świątach spodziewają się jeszcze przejazdu dalszych 40 tysięcy osób”. Z kolei w dniu 11 grudnia 1913 r. gazeta ta informowała, że dla robotników zagranicznych powracających z Prus jeździły osobne pociągi: do grudnia 1913 r. przez Mysłowice przejechało 57 tys. takich robotników. Trudno jest jednak określić rzeczywistą skalę zarówno emigracji zamorskiej, jak i sezonowej. Obok oficjalnego zjawiska istniało również wiele form nielegalnej działalności wychodźczej. Tym nieuczciwym fachem trudnili się niektórzy z lokalnych mieszkańców, ale prawdziwy proceder na dużą skalę realizowali agenci towarzystw okrętowych oraz zachodnich przedsiębiorstw. Fach ten obejmował zwerbowanie często naiwnych mieszkańców wschodnioeuropejskich wsi, następnie ustawienie trasy podróży emigranta, po organizację potrzebnych dokumentów i wreszcie bezpieczne przeprowadzenie delikwentów przez granicę. Jak donoszą wiadomości z ziemi myślowickiej: „Aresztowano tu dwóch Francuzów, posiadzieli wielkich cegielni w Belfort we Francji, którzy werbowali tu robotników do swych przedsiębiorstw. Czynią to oni już od trzech lat; zjeżdżają do Mysłowic i zebranych tu ludzi sami odprowadzają do Francji. [...]” („Kuryer Śląski”, 6 marca 1913 r.). Miejscowa ludność również zajmowała się nielegalnym przeprowadzaniem robotników rolnych przez rzekę, a szczególnie aktywna w tym względzie była ludność żydowska rosyjskiego Królestwa Polskiego. Mysłowice, z racji

swojego charakteru nadgranicznego oraz dużej dynamiki gospodarki, pełniły w tym okresie funkcję punktu zbornego dla różnorodnych rzesz międzynarodowych przestępców. Odbijało się to na wizerunku i ekonomice miasta, gdyż szerzyły się różne wykroczenia, tj. włamania, kradzieże, fałszowanie dokumentów i pieniędzy, jak również przemyt.

W związku z pełnieniem centralnych funkcji granicznych Mysłowice zyskały ponadto wątpliwą sławę na arenie światowej w związku z zakrojonym na szeroką skalę pośrednictwem w handlu żywym towarem. W sidła tej haniebnej działalności trafiały głównie młode dziewczęta, przeważnie z ziem galicyjskich, ale także rosyjskich. Zwerbowane kobiety, pod pretekstem pracy w charakterze pomocy domowej bądź opiekunki do dzieci, kierowane były do domów publicznych na całym świecie, m.in. w Buenos Aires oraz Rio de Janeiro, a także w Nowym Jorku (ryc. 15A) (DRAGAN, 2015b). Agenci zajmujący się rekrutacją dziewcząt często kierowali się drogą oszustwa, udając bogatych przedsiębiorców szukających żony. Potencjalne kandydatki często nie były niczego świadome i dowiadywały się *post factum* o tragicznej dla nich rzeczywistości. Na „rynku” specjalizującym się w handlu „delikatnym mięsem”, jak określano dziewczęta, kobiety były uprzedmiotawiane i wyceniane według kryterium fizjonomicznego. Rozwój tego procederu był możliwy dzięki dobrej organizacji oraz korupcji rozpowszechnionej wśród urzędników i żandarmerii. Spedytor M. Weichmann oraz współpracujący z nim S. Lubelski podporządkowali sobie władze porządkowe i miejskie, a wspomniana przewiązka przeznaczona była do nielegalnego przeprowadzania dziewcząt bez kontroli na dworzec kolejowy. Wiadomości z Mysłowic donoszą, że „przytrzymano na tutejszym dworcu pewną Warszawiankę, Polkę, jadącą w towarzystwie młodego mężczyzny, który się nagle gdzieś ulotnił. [...] Warszawianka ta, o ile dotąd stwierdzono, miała jechać do Francji a stąd do Buenos Aires” („Kuryer Śląski”, 20 sierpnia 1913 r.).

W omawianym okresie Mysłowice zyskały światowe znaczenie w pośrednictwie zarówno w emigracji zamorskiej, jak i sezonowej, a obydwie zjawiska przybierały ogromne rozmiary. Biedna ludność chłopska z Europy Wschodniej i Południowej masowo wyjeżdżała z ziem ojczystych w poszukiwaniu lepszych zarobków i warunków życia. Mysłowice zlokalizowane na wschodnim krańcu Rzeszy Niemieckiej, na styku z Austro-Węgrami i Rosją, pełniły swoistą funkcję „wrót” dla przepływu wychodźców. W funkcje bramne należy również wpisać działalność związane z szeroko pojętą przestępczością, którym niewątpliwie sprzyjała bliskość granicy oraz tłumy ludzi „przewijające się” przez miasto w badanym okresie.

Ryc. 15. Międzykontynentalne (A) i europejskie (B) powiązania emigracyjne Mysłowic

1 – stacja graniczna w Mysłowicach, 2 – porty morskie, 3 – domy publiczne, 4 – powiązania europejskie, 5 – powiązania międzykontynentalne, 6 – państwa, 7 – Cesarstwo Niemieckie, 8 – Austro-Węgry, 9 – Cesarstwo Rosyjskie.

Źródło: Opracowanie własne.

Fig. 15. Intercontinental (A) and European (B) emigration links of Mysłowice

1 – border station in Mysłowice, 2 – seaports, 3 – houses of prostitution, 4 – European links, 5 – intercontinental links, 6 – countries, 7 – the Empire of German, 8 – Austro-Hungary, 9 – the Empire of Russian

Source: By author.

Układ przestrzenny Starego Miasta

W okresie funkcjonowania Mysłowic jako miasta nadgranicznego nastąpił ich gwałtowny rozwój gospodarczo-przestrzenny, któremu towarzyszyła wciąż rosnąca liczba mieszkańców. Zasadniczy czynnik wpływający na przyrost liczby myśłowiczian wiązał się z ruchami osiedleńczymi. Związane one były z imigracją ekonomiczną robotników do miejscowych przedsiębiorstw przemysłowych, kupców, którzy zakładali tu swoje placówki handlowe, czy urzędników i robotników obsługujących transport kolejowy.

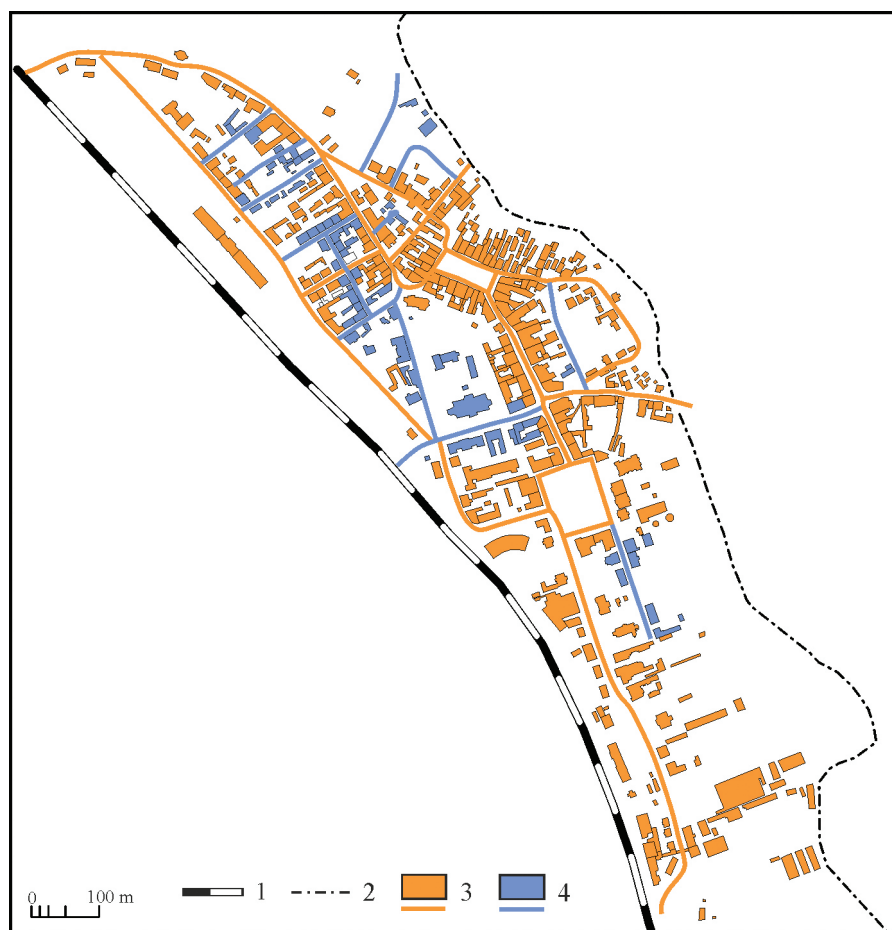
Miasto rozrastało się spontanicznie, rozlewając się na wolne dotąd tereny budowlane, jak również poprzez przejmowanie sąsiednich enklaw i osad. W ten sposób terytorium Mysłowic w 1913 r. obejmowało obszar 8,8 km² (w tym obszar badań – 0,8 km²), zamieszkiwany przez 18 791 osób (gęstość zaludnienia 2 135,3 os./km²). Układ urbanistyczny obszaru badań składał się z 25 ulic, lokacyjnego rynku oraz dwóch placów: Wilhelmsplatz (Nowego Rynku, obecnie pl. Wolności) i niewielkiego Blücherplatz (obecnie pl. Mieroszewskich). Najdłuższą arterią była Beuthenerstraße (ul. Bytomska), biegnąca na linii północ – południe oraz równoległa do niej Güterbahnhofstraße (ul. Towarowa), która przejęła część ruchu z Schlachthausstraße (obecnie ul. Katowicka), biegnącej w kierunku Katowic po zachodniej stronie torów kolejowych. Niewątpliwie przebieg linii kolejowej utrudniał rozwój urbanistyczny miasta, ale także przemieszczanie się mieszkańców wzdłuż osi wschód – zachód. W 1913 r. ruch kołowy odbywał się pod wiaduktem kolejowym na Beuthenerstraße oraz na Neue-Kirchstraße (ul. Krakowska). Z kolei kładka w okolicach dworca powstała w 1913 r. i służyła wyłącznie do ruchu pieszego, kończąc się stromymi schodami od strony Bahnhofstraße (ul. Powstańców). Miejskie ulice posiadały oświetlenie, niestety części z nich nie uregulowano, co utrudniało poruszanie się. Na planie miasta z 1911 r. oraz mapie geologicznej z 1913 r. widnieje wąskotorowa linia tramwajowa doprowadzona do Mysłowic od strony Szopienic w 1900 r. (*Geologische Karte...*, 1913). Tramwaj kursował w relacji Katowice – Mysłowice i kończył swój bieg przy budynku dworca kolejowego (aneks, załącznik III i IV).

Celem określenia istotności danej ulicy w strukturze przestrzennej badanego obszaru zastosowano metodę Doi (1957). Procedura badawcza opiera się na wartościach procentowych oraz konstrukcji szeregu skumulowanego. Kolejny krok wiązał się z porównaniem wartości stworzonego szeregu z odpowiadającymi im rangą wartościami krytycznymi w tabeli (BIELECKA, 1971; RUNGE J., 2007). Efektem

końcowym było określenie elementów dominujących w strukturze przestrzennej Starego Miasta (ryc. 16.), a analiza uwzględniała długość ulic oraz powierzchnię placów.

Analizie poddano zabudowę mieszkaniową i gospodarczą występującą przy 25 ulicach, Rynku oraz dwóch placach miejskich. Na wstępie należy podkreślić, iż ponad połowa badanych obiektów morfologicznych nie wykazuje istotności swoich elementów (ryc. 16.). W grupie tej znalazły się m.in.: Parallelstraße i Weidestraße (0,21%), Blücherplatz i Przemsy (0,42%) oraz Schloßerstraße (0,84%). Badane elementy były relatywnie krótkie, bądź też niewielkie powierzchniowo (Blücherplatz). Zauważono również, że nie zagospodarowano wszystkich działek budowlanych przynależnych do wskazanych elementów. Interesującym wydaje się także fakt, że żaden plac i żadna ulica nie cechowały się brakiem zabudowy. Istotnością odznaczało się 13 badanych elementów przestrzennych. W tej grupie znalazły się głównie długie arterie komunikacyjne, a także dwie przestrzenie otwarte – Rynek i Nowy Rynek (Wilhelmsplatz). Szczegółowe badania wykazały, iż najwięcej budynków zlokalizowanych było przy najdłuższej z ulic – Beuthenerstraße (10,9%) oraz Entengasse (10,3%), ta ostatnia jednak miała wiejski charakter i cechowała się znacznym nagromadzeniem zabudowań gospodarczych (ryc. 16.). Wysoką istotnością odznaczały się również Rynek (9,85%), Plessersstraße (9,22%), a w dalszej kolejności Poststraße (8,6%). Nieistotne elementy (ryc. 16.) stanowiły przecznice długich ciągów komunikacyjnych (np. Bergstraße) bądź pełniły jedynie rolę swego łącznika pomiędzy ważniejszymi elementami struktury przestrzennej Starego Miasta (np. Johannesstraße). Z kolei dominujące ulice i place położone były w centralnej części układu przestrzennego, a budynki znajdujące się przy nich odgrywały znaczącą rolę w życiu gospodarczym tego obszaru.

Estetykę badanego fragmentu nadgranicznych Mysłowic poprawiały liczne tereny zieleni urządzonej, tak miejskiej, jak i prywatnej. W najstarszej części mieścił się Ogród Zamkowy (obecnie stara część Parku Zamkowego przy ul. Bytomskiej) o powierzchni 2,35 ha. Był to teren zadrzewiony z urządzonymi alejami spacerowymi, sięgający aż po Czarńą Przemszę. Z inicjatywy władz miejskich przy Wilhelmsplatz i placu dworcowym urządzono skwery zieleni, a wzdłuż niektórych ulic sadzono młode drzewa (SULIK, 2007) w formie szpalerów. Charakter przestrzeni spacerowej miała aleja biegnąca pośród drzew w kierunku Słupnej – Promenada, odwiedzana głównie przez turystów. Przestrzeń miejską wypełniały wielokondygnacyjne kamienice, natomiast zabudowa wiejska występowała głównie przy Entengasse (ul. Kaczej). Większość dolnych segmentów

Ryc. 16. Rola ulic i placów w tworzeniu struktury przestrzennej Starego Miasta w Mysłowicach w 1913 r.
 1 – linia kolejowa, 2 – rzeka/granica, 3 – istotne place, ulice i ich zabudowania, 4 – nieistotne place, ulice i ich zabudowania
 Źródło: Opracowanie własne.

Fig. 16. The role of streets and squares in the spatial structure formation of the Old Town in Mysłowice in 1913
 1 – railway line, 2 – river/border, 3 – important squares and streets and their buildings, 4 – unimportant squares and streets and their buildings
 Source: By author.

kamienic przeznaczona była na działalność gospodarczą. Cechą charakterystyczną ówczesnej polityki urbanistycznej było maksymalne wykorzystanie działki miejskiej, w związku z czym w tylnych częściach parceli budowano oficyny mieszkalne.

Analizując starą ikonografię oraz fizjonomię współczesnych budynków, można doszukać się kontrastów w zabudowie części północnej (starego miasta) i południowej (ówcześnie nowego miasta). Różnice te wynikają z przebiegu procesów urbanistycznych. Wymiana tkanki miejskiej feudalnej części z zabudowy drewnianej na murowaną miała przebieg dynamiczny, dlatego kamienice nie posiadają interesujących elementów architektonicznych. Z kolei tzw. nowe miasto (na południe od lokacyjnego rynku) cechowało się mozaikowością stylów architektonicznych, które widoczne były w fasadach budynków oraz w ich wnętrzach. Fragment miasta rozciągający się od Wilhelmsplatz po Promenadę w 1913 r. stanowił ekskluzywną i wielokulturową dzielnicę tętniącą życiem. Powstały tu najbardziej reprezentacyjne budowle użyteczności publicznej

oraz wille zamożnych mieszczan i przedsiębiorców. Przy ulicy Neue-Kirchstraße zlokalizowane były wielkomiejskie kamienice oraz gmach Królewskiego Sądu Obwodowego (Königliches Amtsgericht). Centralnym miejscem południowej części obszaru badań był Nowy Rynek (Wilhelmsplatz), przy którym zlokalizowano budynek Szkoły Powszechnej I (męskiej) i II (żeńskej) oraz Miejskie Liceum dla Dziewcząt (Städtisches Lyzeum). Ponadto mieścił się tu także neorenesansowy – o pałacowym charakterze – gmach ratusza z 1867 r. i monumentalna synagoga z 1897 r.

Wielowyznaniowość mieszkańców Mysłowic miała swoje odzwierciedlenie w różnorodnych budowlach sakralnych. Oprócz wymienionej synagogi gmina żydowska posiadała również drugą synagogę przy Synagogenstraße 15 (obecnie pl. Mieroszewskich) oraz rytualną łaźnię przy Modrzejowerstraße (ul. Krakowska). Od 1857 r. swój zbór miała także ludność wyznania ewangelicko-augsburskiego. W 1877 r. oddano do użytku kościół ewangelicki św. Piotra i Pawła przy Bahnhofstraße 5, a w 1866 r.

dom mieszkalny przy Poststraße 5 (ul. Powstańców). Najwięcej obiektów sakralnych należało do katolików. Geneza najstarszego kościoła pw. Narodzenia Najświętszej Marii Panny sięga XIII w. (ryc. 17A), natomiast najmłodszego neogotyckiego kościoła pw. Serca Pana Jezusa – lat 90. XIX w. Wybudowano również niewielki kościół św. Krzyża w północnej części obszaru badań (geneza w XVI w., przebudowa w początkach XX w.). Dodatkowo, dla celów obrzędowych, przy „ulicy ku mostu” pośród zabudowań zlokalizowana była tzw. kapliczka Jarlików.

W 1913 r. użytkowano już jeden z segmentów dużego szpitala (ryc. 17B) przy Beuthenerstraße 39 (*Der oberschlesische...*, 1910), który przeznaczony był dla górników i ich rodzin. Funkcje *quasi*-socjalne pełnił Zakład św. Józefa przy Alte-Kirchstraße 8 (ul. Starokościelna), prowadzony przez siostry Boremeuszki. Opiekowały się one sierotami, jak również osobami starszymi i niepełnymi. Z ważniejszych budynków użyteczności publicznej należy jeszcze wymienić posterunek straży pożarnej z 1902 r., mieszczący się przy Gymnasialstraße 7 (ul. Strażackiej), urząd celny przy moście granicznym oraz urząd graniczny na terenie stacji rejestracyjnej. Cechą charakterystyczną pruskiej urbanistyki było budowanie okazałych i wyeksponowanych gmachów urzędów pocztowych – tak było i w przypadku poczty w Mysłowicach – Cesarskiego Urzędu Pocztowego (Kaiserliches Postamt), który mieścił się w ceglany budynku z 1888 r. nieopodal placu dworcowego.

Oddziaływanie kolei nie ograniczało się jedynie do dynamizowania gospodarki miasta, ale sprzyjało także rozbudowie urbanistycznej. Tereny kolejowe w 1913 r. obejmowały łącznie ok. 20 ha (razem z dworcem towarowym), lecz największe wpływy kolei przejawiały się na obszarze tzw. nowego miasta. Mieściła się tu stacja kolejowa składająca się z trzech peronów (ryc. 17C) oraz kolejnego peronu, przeznaczonego wyłącznie dla ruchu emigracyjnego,

przy którym umieszczono hale dla wychodźców. Budynek dworca składał się z trzech segmentów – centralnego oraz dwóch bocznych. Tory w kierunku północnym prowadziły do znajdującego się na wzniesieniu przy Güterbahnhofstraße dworca towarowego. Urządzono w nim magazyny przeznaczone m.in. na mąkę, ziemiopłody, węgiel, a podziemny tunel prowadził wprost do rzeźni miejskiej. W 1903 r. w Mysłowicach powstała także parowozownia (*Akta Miasta Mysłowice*, sygn. APK 82/1), która z racji swej wielkości – stacjonowało tu ok. 30 parowozów – miała możliwość obsługi znacznego na ówczesne czasy ruchu pasażerskiego i towarowego. O jej randze świadczy również fakt, iż była tzw. halą wachlarzową z obrotnicą, które to obiekty na kolejach pruskich były przypisane tylko ważnym węzłom kolejowym (aneks, załącznik III). Z inicjatywy dyrekcji kolejowej powstały dwa identyczne budynki przy Bahnhofstraße dla urzędników oraz trzy przy Poststraße dla pracowników kolejowych. Fizjonomią nawiązywały one do śląskich familoków, jednak odróżniała je od nich bogatsza konstrukcja (KONTNY, PAWŁOWSKA, 2007).

Kolejnym istotnym czynnikiem miastotwórczym ówczesnych Mysłowic był przemysł. W układzie urbanistycznym obszaru badań wyraźnie zaznaczały się zwłaszcza trzy zakłady. Zlokalizowane one były w tzw. nowej części miasta, natomiast pozostałe przedsiębiorstwa sektora II ze względu na swoją uciążliwość umiejscowione były głównie po zachodniej stronie linii kolejowej. Przy Wilhelmsplatz usytuowana była gazownia, nieco dalej mieściła się huta i walcownia cynku „Kunegunde”, a najdalej na południe wysunięta była zabudowa przędzalni lnu F. Schneidera (aneks, załącznik III).

Do celów weryfikacyjnych zastosowanej wcześniej metody Doi oraz określenia gęstości zabudowy wykonano mapę w oparciu o pola teoretyczne $0,5\text{ cm} \times 0,5\text{ cm}$ (rzeczywisty wymiar $2\,500\text{ m}^2$)

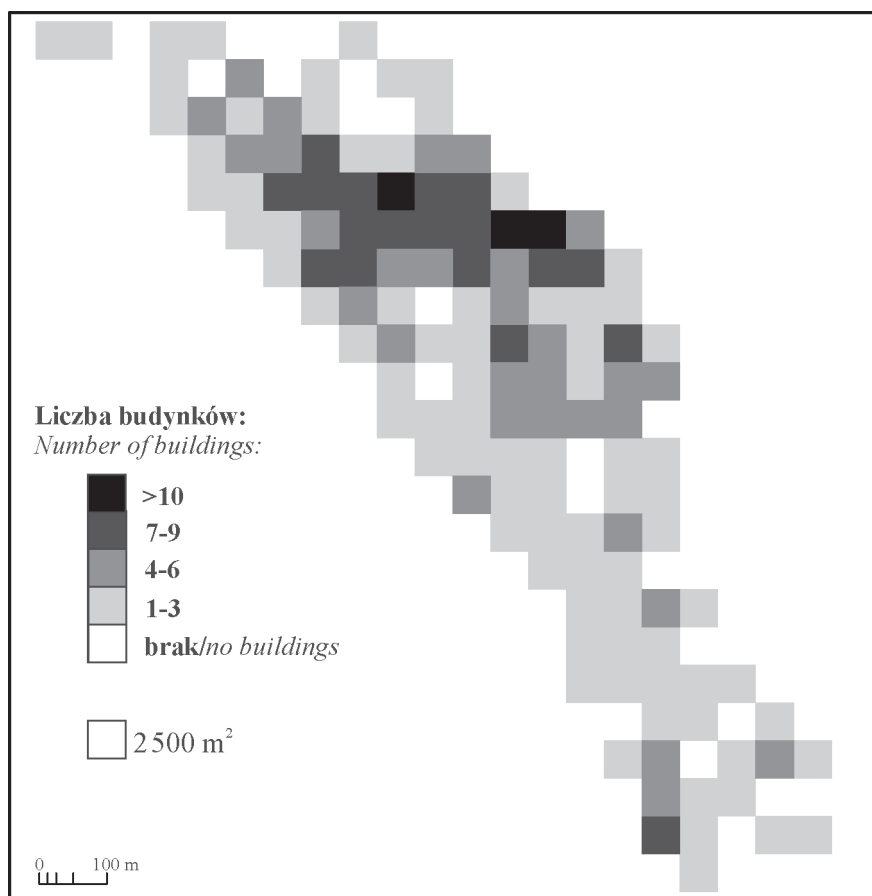

Ryc. 17. Kościół pw. Narodzenia Najświętszej Maryi Panny (A), szpital górniczy przy Beuthenerstraße (ul. Bytomska) (B), pasażerski dworzec kolejowy (C) w Mysłowicach

Źródło: Ze zbiorów Muzeum Miasta Mysłowice (A i C: sygn. MMM/H/1231 i 2361); *Der oberschlesische Knappschaftsverein...*, 1910, wkładka (B).

Fig. 17. Nativity of the Blessed Virgin Mary Church (A), miners hospital on Beuthenerstraße (Bytomska Street) (B), the passenger railway station (C) in Mysłowice

Source: The Museum of Town Mysłowice's collection (A i C: ref. no. MMM/H/1231 and 2361); *Der oberschlesische Knappschaftsverein...*, 1910, insert (B).

Ryc. 18. Gęstość zabudowy na jednostkę powierzchni Starego Miasta w Mysłowicach w 1913 r.

Źródło: Opracowanie własne.

Fig. 18. Buildings density per area unit of the Old Town in Mysłowice in 1913

Source: By author.

(ryc. 18.). Największe zagęszczenie zabudowy występuje w północno-wschodniej pierzei Rynku, Blücherplatz, oraz północnej części Entengasse – ponad 10 obiektów w przyjętej jednostce powierzchni. Mniejsza gęstość, ale jednak wyróżniająca się w otoczeniu, charakteryzowała okolice Sedanstraße (ul. Żwirki i Wigury), Wallstraße (ul. Wałowa) oraz skrzyżowania Beuthenerstraße z Hinterhäuserstraße (ul. Kołłątaja) i Präbendestraße (ul. Matejki). Relatywnie dużym zagęszczeniem budownictwa cechuje się także Rynek, zwłaszcza północna i zachodnia pierzeja, jak również Plessersstraße. Z kolei na obszarze tzw. nowego miasta najwięcej obiektów budowlanych mieści się w rejonie zespołu budynków związanych z węzłem kolejowym. Wyróżnia się także okolica straży pożarnej i przędzalni lnu przy Friedrichstraße i Modrzejowerstraße. Puste pola między zabudową odnoszą się do skrzyżowania Neue-Kirchstraße z Alte-Kirchstraße (ul. Starokościelna) i Friedrichstraße (ul. Szymanowskiego), a także obejmują Wilhelmsplatz, plac dworcowy oraz tereny zieleni miejskiej i prywatnej.

Warto również wspomnieć, iż o randze myśłowickiej stacji kolejowej świadczyć może powstanie właśnie tutaj pierwszego związku zawodowego ko-

lejarzy już w 1851 r., a zatem 6 lat po uruchomieniu linii z Wrocławia i jeszcze przed powstaniem właściwego węzła w 1859 r. Ponadto to właśnie z Mysłowicami związane są początki kultu św. Katarzyny Aleksandryjskiej, obecnej patronki kolejarzy (SOIDA i in., 1997).

Przestrzeń gospodarcza Starego Miasta

Równoległe do przemian przestrzennych oraz ludnościowych zachodziły zmiany w strukturze funkcjonalnej obszaru badań. Zmiany te przełożyły się na wspomniany wzrost znaczenia Mysłowic na arenie międzynarodowej. W mieście powstało wiele instytucji związanych bezpośrednio z obsługą ruchu granicznego, jak i liczne działalności towarzyszące funkcjom „wrót”. Gospodarka miasta opierała się także na dobrze rozwiniętej funkcji przemysłowej, która razem z funkcjami granicznymi stanowiła bazę miastotwórczą w 1913 r. Ponadto nadal rozwijała się chronologicznie pierwotna działalność miejska, czyli rzemiosło, a wraz z nim handel detaliczny oraz hur-

towy. Swoiste dopełnienie omawianej struktury stanowiły placówki edukacji podstawowego i wyższego szczebla oraz instytucje kultury.

Na podstawie archiwalnych planów miasta oraz ksiąg adresowych sporządzono bazę instytucjonalną Starego Miasta (aneks, załącznik V). Baza ta w pełni umożliwiła odzwierciedlenie jego struktury funkcjonalnej oraz rozmieszczenie poszczególnych placówek i przedsiębiorstw w obrębie badanej przestrzeni. Dane wyjściowe zostały uporządkowane według ulic zgodnie z obowiązującym ówczesnie nazewnictwem. Punktem wyjścia do dalszych analiz było przyporządkowanie podmiotów gospodarczych do wydzielonych 17 grup działalności. Sporządzono także mapę struktury funkcjonalno-przestrzennej Starego Miasta w 1913 r. (aneks, załącznik III).

Wyniki badań wskazują, iż w 1913 r. na obszarze Starego Miasta funkcjonowały 382 podmioty gospodarcze. W odtworzonej bazie dominował przede wszystkim handel (artykułami odzieżowymi, przemysłowymi i spożywczymi), który obejmował 112 obiektów, stanowiąc tym samym 29,3% wszystkich działalności. W dalszej kolejności wymienić należy rzemiosło, mające udział 19,6%, a powyższe dwa rodzaje działalności stanowiły niemalże 50% całej bazy gospodarczej Starego Miasta. Drugą połowę struktury funkcjonalnej tworzyły ówczesnie: gastronomia (9,2%), biura i redakcje – w tym siedziby związków i stowarzyszeń (6,8%), przemysł (6,3%), transport i łączność oraz administracja i działalność związana z porządkiem publicznym (po 4,5%), tzw. usługi związane z prowadzeniem własnej działalności gospodarczej (np. fryzjer) (4,2%), edukacja i działalność profesjonalna (3,7%), ochrona zdrowia i opieka socjalna (2,9%), usługi związane z zakwaterowaniem (2,6%), religia (2,4%), finanse (1,8%), kultura (1,3%) oraz usługi związane z naprawą artykułów użytku osobistego i pojazdów (1%).

W celu określenia stopnia koncentracji poszczególnych działalności w strukturze funkcjonalnej Starego Miasta posłużono się wskaźnikiem syntetycznym ZIOŁY (1985). Różnice pomiędzy poszczególnymi elementami układu przestrzennego (ulicami, placami) obliczono na podstawie 17 wymienionych cech (rodzajów działalności). Dla wyraźnego podziału otrzymanych wartości na grupy zastosowano kryteria Hellwiga (aneks, załącznik VI).

Po otrzymaniu hierarchii elementów morfologicznych w pierwszej kolejności można stwierdzić wyraźną pozycję Plessersstraße. Z uwagi na fakt, iż była to ulica *stricte* handlowa, również ten rodzaj działalności stanowi podstawę jej struktury funkcjonalnej. Do wzrostu rangi analizowanej ulicy przyczyniło się umiejscowienie tu jedynej zinstytucjonalizowanej w Starym Mieście redakcji gazety oraz wszystkich trzech zegarmistrzów (naprawy arty-

kułów użytku osobistego), działających w obszarze badań. Kolejną grupę, wyraźnie wyróżniającą się na tle pozostałych, tworzą Bahnhofstraße (ul. Powstańców), Beuthenerstraße (ul. Bytomska) i Ring (Rynek). W strukturze funkcjonalnej pierwszej z ulic dominują działalności administracyjne (co związane jest z obecnością budynku Ratusza) oraz finanse, natomiast w pozostałych dwóch przypadkach przoduje handel, a rangę całej grupy podnosi dodatkowo udział placówek kulturalnych. Ponadto w znacznym stopniu strukturę Rynku tworzą przemysł, gastronomia, a ulicy Beuthener – placówki związane z usługami oraz rzemiosło. Trzecią grupę dość dobrze się prezentującą stanowią: Post-, Modrzejower- i Alte-Kirchstraße. Ulice te są wyposażone w instytucje administracyjne i religijne, jednak różnią się one nieco strukturą funkcjonalną (aneks, załącznik V). Poststraße to ulica *stricte* transportowo-spedycyjna, Alte-Kirchstraße opiera się głównie o funkcje religijne i siedziby wielu stowarzyszeń, natomiast Modrzejowerstraße cechuje się dużym udziałem w swojej strukturze handlu. Pozostałe elementy przestrzenne (ulice i place) zajęły najniższe pozycje w hierarchii, osiągając wskaźniki poniżej średniego wyposażenia w działalności gospodarczej (aneks, załącznik VI). Cechują się one najczęściej niewielką dywersyfikacją gospodarczą.

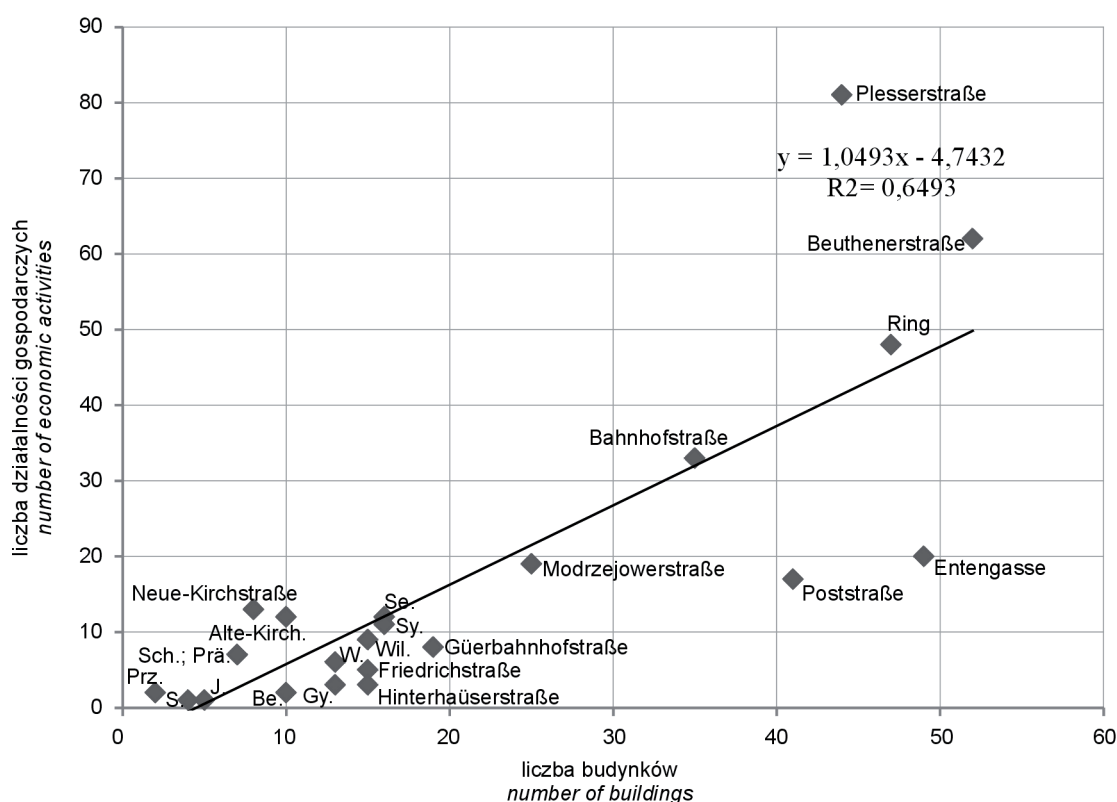
Poszczególne działalności są nierównomiernie rozmieszczone w przestrzeni obszaru badań. Zróżnicowanie to wynikało z różnej długości ulic oraz wielkości placów, jak również położenia ich w obrębie badanej przestrzeni. Najdłuższymi ulicami w mieście były: Beuthenerstraße i Güterbahnstraße. W niektórych przypadkach dochodziło do pewnych specjalizacji elementów przestrzennych, tym samym tworzyły się rejonu *stricte* rzemieślnicze, handlowe, administracyjne bądź spedycyjno-transportowe (aneks, załącznik III). Największy udział w tworzeniu struktury funkcjonalnej Starego Miasta miała Plessersstraße, przy której funkcjonowało aż 21,2% spośród wszystkich podmiotów gospodarczych na badanym obszarze w 1913 r. Ważną rolę w tym przypadku odgrywało jej położenie, gdyż lokalizacja ulicy w samym sercu głównego centrum administracyjno-usługowego oraz rola łącznika starej i nowej części Starego Miasta przełożyła się na rozwój gospodarczy analizowanego ciągu komunikacyjnego. Na drugim miejscu uplasowała się główna oś Starego Miasta biegnąca w ciągu północ – południe – Beuthenerstraße (16,2%), jak również historyczny plac – Rynek (12,6%). Z kolei najmniejszym udziałem (poniżej 1%) cechowały się niektóre przecznice Beuthenerstraße (Berg-, Hinterhäuser-, Przemsy-, Schloßstraße), ulica usytuowana na obrzeżach zurbanizowanej części (Johannesstraße) oraz najmniejszy powierzchniowo Blücherplatz

(brak działalności). Wyznaczono również współczynnik korelacji między liczbą budynków i liczbą działalności gospodarczych ulic i placów (ryc. 19.). Współczynnik ten wyniósł 0,8058, a następnie został zweryfikowany przy pomocy testu statystycznego (test „t” Studenta dla $\alpha = 0,005$).

Wykonane obliczenia wykazały znaczącą wprost proporcjonalną zależność pomiędzy liczbą zabudowań wszelkich rodzajów a liczbą działalności gospodarczych. Wynika z nich, iż wraz ze wzrostem liczby zabudowań wzrasta także liczba działalności danego elementu przestrzennego (ulicy, placu). Oczywiście nie do wszystkich przypadków można odnieść uzyskaną zależność. Pomimo dużej liczby zabudowań ulice takie jak Enten i Post cechują się niewielkim udziałem działalności. Wynika to z ich charakteru, gdyż przeważnie były to ulice z zabudową odpowiednio wiejską, kolejową bądź mieszczańską (często willową). Od wyznaczonej linii trendu odbiegają również elementy, przy których występuje duża koncentracja działalności (ulice Plesser, Beuthener i Neue-Kirch). Cechowały się one dość atrakcyjnym

położeniem komunikacyjnym, co przekładało się na maksymalne wykorzystanie dostępnej przestrzeni gospodarczej.

W przedstawionej strukturze funkcjonalnej obszaru badań zaznaczają się pewne specyficzne cechy związane z nadgranicznym położeniem miasta. Mysłowice posiadały wówczas międzynarodową rangę w pośrednictwie tak towarów, jak i ludności. Wpłynęło to na rozwój swoistej struktury gospodarczej miasta cechującej się relatywnie dużym udziałem (oprócz przemysłu i handlu) usług gastronomicznych, transportowych, a także związanych z zakwaterowaniem czy finansami. Dodatkowo funkcjonowało wówczas wiele urzędów związanych z obsługą ruchu granicznego, w tym również tych o charakterze centralnym. Do tego typu placówek należał główny urząd celny (z niem. *Hauptzollamt*), którego siedziba, pomimo wzrostu znaczenia Katowic, pozostała w Mysłowicach przy Kronprinzenstraße 9 (obecnie ul. Oświęcimska – zachodnia część miasta będąca poza przyjętym obszarem badań). Na terenie całej rejencji opolskiej istniały tylko 3 urzędy tej rangi,

Ryc. 19. Zależność między liczbą budynków i liczbą działalności gospodarczych tworzących strukturę funkcjonalno-przestrzenną ulic i placów Starego Miasta w Mysłowicach w 1913 r.

Ulice/place (*straße/platz*): Be. – Berg, Gy. – Gymnasial, J. – Johannes, Prä. – Präbende, Prz. – Przemsy, S. – Schloss, Se. – Sedan, Sch. – Schiller, Sy. – Synagogen, W. – Wall, Wil. – Wilhelms

Źródło: Opracowanie własne.

Fig. 19. The relationship between number of buildings and number of economic activities forming the functional and spatial structure of streets and squares of the Old Town in Mysłowice in 1913

Streets/squares (*straße/platz*): Be. – Berg, Gy. – Gymnasial, J. – Johannes, Prä. – Präbende, Prz. – Przemsy, S. – Schloss, Se. – Sedan, Sch. – Schiller, Sy. – Synagogen, W. – Wall, Wil. – Wilhelms

Source: By author.

a myślowicka placówka swym zasięgiem obejmowała powiaty bytomski, pszczyński, a nawet część powiatu rybnickiego. Ponadto jej rozległej kontroli poddane były urzędy celne klasy I w Goczałkowicach, Ostroźnicy, Oświęcimiu i Pawłowicach oraz urzędy celne II klasy w Bańgowie, Chełmie, Jasście, Zabrzegu i Mysłowicach. Główny urząd celny w Mysłowicach (Neue-Kirchstraße) sprawował także nadzór nad urzędami podatkowymi w Bytomiu, Mikołowie i Pszczynie (SULIK, 2007), co dodatkowo podnosiło jego rangę w regionie.

Poza wymienionymi urzędami celnymi na terenie stacji emigracyjnej dodatkowo funkcjonowały urząd graniczny oraz Izba Rolna (z niem. *Landwirtschaftskammer*) Prowincji Śląskiej (SULIK, 2007). Zakres ich działania obejmował obsługę uchodźców i robotników wyjeżdżających do pracy na zachód. Centralne funkcje graniczne Mysłowic nie kończyły się na urzędach granicznych i celnych, w mieście działały także dwie agencje emigracyjne – filia Towarzystwa Okrętowego i Niemieckiej Placówki Centralnej Stacji Robotników Rolnych. Cały kompleks centrum emigracyjnego, mieszczący się przy Poststraße (aneks, załącznik III), miał wybitnie ponadnarodowy charakter.

Nadgraniczne położenie oraz obecność placówek obsługi ruchu granicznego przyczyniały się do wędrówki ludności, która przybywała nawet z dalekich zakątków Europy. Migracje te przybierały różne formy, od wahadłowych, związanych z małym ruchem granicznym, przez sezonowe (emigracja ekonomiczna), po stałe – osiedleńcze. Najlichniesza grupa migrantów pochodziła z terenów rosyjskiego Królestwa Polskiego oraz austriackiej Galicji, ale także z różnych terenów Rzeszy Niemieckiej. Spowodowane było to w głównej mierze złą sytuacją ekonomiczną w miejscu zamieszkania migrantów. Odrębną grupę stanowiły z kolei osoby „uwięzione” w mieście, które nie mogły kontynuować swojej podróży z różnych finansowo-administracyjnych powodów. Ponadto do miasta okresowo zjeżdżała się młodzież na tzw. stawki do wojska.

Wszystkie przepływy ludności skutkowały ożywieniem gospodarczym miasta oraz rozszerzeniem jego bazy ekonomicznej o działalności towarzyszące głównym funkcjom granicznym. Zalicza się do nich usługi związane z zakwaterowaniem oraz gastronomią, a także pośrednictwo finansowe. W Starym Mieście funkcjonowało 7 placówek finansowych, których siedziby mieściły się przy Bahnhofstraße, gdzie zlokalizowany był bank J. Kuknitzkiego, Deutsche Volksbank (Niemiecki Bank Ludowy) oraz kasa oszczędnościowa w budynku Ratusza, przy Plesserstraße mieściły się kantor wymiany walut i Bank II Pakulla&Co. GmbH, natomiast Bank für Handel und Industrie Depositenkasse Mysłowitz i Breslauer Di-

skonto-Bank w Rynku (Ring) (aneks, załącznik III i V).

Mysłowice miały również dobrze wykształconą bazę noclegową (9 obiektów). Na większą uwagę zasługuje 5 renomowanych hoteli wraz z restauracjami, 3 zlokalizowane w tzw. nowym mieście oraz 2 w tzw. starej części obszaru badań. Obiektem wysuniętym najbardziej na południe, mieszczącym się przy kompleksie stacji emigracyjnej, był „Hotel Bahnhof” M. Weichmanna. Nieco bardziej na północ przy Bahnhofstraße 9 funkcjonował „Hotel Mühle”, który oprócz restauracji posiadał również salę widowiskowo-taneczną oraz ogród restauracyjny. Niedaleko komory celnej i mostu wiodącego do Modrzejowa – przy Modrzejowerstraße 2 – usytuowany był „Hotel International”, a na rogu Neue-Kirchstraße i Plesserstraße mieścił się „Hotel Haberkorn”. Ostatni, 5 obiekt pod nazwą „Grundwald’s Hotel”, był usytuowany w ciągu kamienic przy Plesserstraße 7 wiodącej z Rynku. Posiadał on restaurację wraz z ogrodem oraz salę widowiskową i koncertową.

W Mysłowicach, poza bazą noclegową, bardzo dobrze rozwinięta była szeroko pojęta gastronomia, jednak miała ona zróżnicowaną rangę. Wymienione uprzednio hotele posiadały restauracje należące do pierwszej kategorii najbardziej ekskluzywnych lokali, w mieście istniały jednakże również obiekty o nieznacznie niższej randze przeznaczone dla możniejszych kupców, rzemieślników i urzędników. Druga kategoria obejmowała z kolei karczmy i restauracje z nieograniczonym wyszynkiem alkoholi dla kupców, nauczycieli i urzędników (SULIK, 2007). Do tej grupy zaliczała się m.in. karczma dworcowa (Bahnhofswirth), restauracja „Pod Ratuszem” („Rathauskeller”) oraz karczma A. Chylińskiej zlokalizowana w Rynku. Do trzeciej kategorii lokali gastronomicznych należały karczmy z ograniczonym wyszynkiem alkoholu, a także winiarnie i kawiarnie. Należy tu wymienić kawiarnię „Drei-Kronen-Café” w „Hotelu Haberkorn”, „Café Dreikaiserreichsecke” przy Plesserstraße 22 oraz prażalnię „Röst-Kaffee’s” przy Präbendestraße 2. Z kolei do bardziej znanych piwiarni zaliczały się „Glück Auf” (Beuthenerstraße 37), „Steh-Bierhalle” (Plesserstraße 20), „Bürgerliches Bierhaus” (Obywatelski Dom Piwny) w Rynku 23. Ponadto w Starym Mieście istniało kilka winiarni (aneks, załącznik V). Z punktów gastronomicznych korzystali zarówno mieszkańcy Mysłowic, jak i przyjeżdżający do miasta turyści, kupcy oraz emigranci.

Duże znaczenie dla miejscowej ludności oraz rozwoju gospodarczego Starego Miasta miały kontakty handlowe z mieszkańcami Królestwa Polskiego i Galicji. Ludność pogranicza systematycznie przekraczała granice w celu nabycia bądź sprzedaży

różnorodnych towarów. Mały ruch graniczny nie był jednostronny, gdyż również myślowiczanie zaopatrywali się w produkty po przeciwległych stronach granicy. Ruch ten przybierał spore rozmiary, nawet do kilku tysięcy osób dziennie. W okolicy Myśłowic funkcjonowały dwa oficjalne przejścia graniczne. Pierwsze z nich, przeznaczone dla ruchu pieszego i kołowego, mieściło się w centrum miasta, skąd udawano się długim na 250 m mostem nad Czarną Przemszą do Modrzejowa (w Rosji). Natomiast drugie przejście znajdowało się daleko poza głównym zurbanizowanym obszarem Myśłowic – we wsi Słupna. Granicę w tym miejscu przekroczyć można było kładką dla pieszych bądź mostem kolejowym wiodącymi na wschodni, austriacki brzeg Przemszy. Każdy z wymienionych punktów kontroli celnej i osobowej cechował się innymi restrykcjami prawnymi i miał inne znaczenie dla rozwoju gospodarczo-społecznego miasta. Przepływ mieszkańców przez granicę prusko-austriacką przebiegał bez znaczących problemów. Zdecydowanie większe utrudnienia związane były z przekroczeniem granicy prusko-rosyjskiej. W tym drugim przypadku ruch odbywał się na podstawie niemieckich tzw. półpaszportów (niem. *Halbpass*) oraz rosyjskich legitymacji granicznych (ros. Легитимационный билет) – (SULIK, 2007). Początkowo największy ruch graniczny pannał na przejściu Myśłowice – Modrzejów, jednak, za sprawą nałożenia wysokiego cła na sprowadzany towar, kontakty mieszkańców z Jęzorem (Austria) nasiliły się (DRAGAN, SPÓRNA, 2014).

Z racji różnorodnych utrudnień granicznych oraz sprzyjającego środowiska przyrodniczego – bliskość rzeki, pagórkowatego terenu i lasu, na szeroką skalę rozwinął się przemysł (ryc. 20.). Przybierał on najróżnorodniejsze formy, od przenoszenia pod kobiecymi sukniemi chustek jedwabnych i nici, przez przemysłników pochodzenia żydowskiego trudniących się przemysłem robotników rolnych, po zorganizowane grupy szmuglerów spirytusu, artykułów przemysłowych, płodów rolnych i bydła. Dla części ludności pogranicza przemysł stał się zajęciem przynoszącym stały zarobek. Ułatwieniem dla przemysłników była lokalizacja blisko rzeki licznych gospodarstw, które stawały się magazynami różnorodnych nielegalnie sprowadzanych towarów (SULIK, 2007). Towary przemysłowe przez granicę były bardzo różne, lecz tendencje przemysłu – dość stałe. Z zaboru austriackiego i rosyjskiego przenoszono płody rolne, bydło i produkty spożywcze, a z Prus „wynoszono” artykuły przemysłowe. Z Modrzejowa najczęściej szmuglowano wino i spirytus (np. w świńskich pęcherzach). Duży zysk przynosił przemysł odzieży używanej z Myśłowic, a zwłaszcza kapeluszy filcowych, które transportowano do Warszawy, gdzie po odnowieniu trafiały na lokalny rynek zbytu (SULIK, 2007). Szmuglerzy często dokonywali wręcz pewnych specjalizacji swoich form przemysłu. Jak podaje SULIK (2007, s. 146–147): „Poszukiwane w Kongresówce kolorowe wstęgi i wstążeczki z jedwabiu przenosili uczestnicy procesji z Modrzejowa, którzy przybywali na odpusty i uroczystości w myśłowickich kościo-

Ryc. 20. Przemysłnicy w lesie nieopodal Myśłowic na początku XX w.

Źródło: KNÖTEL, 1910, wkładka.

Fig. 20. Smugglers in a forest near Myśłowice at the beginning of the 20th century

Source: KNÖTEL, 1910, insert.

łach [...]”. O innym przykładzie wyspecjalizowania się w tym nielegalnym procederze donosi „Kurier Śląski” (12 października 1913 r.): „Przemytnik dzisiejszy uczy psa do szwarcowania towarów. Psy zazwyczaj szybko biegają i przeniosą bezpiecznie towary przez granicę od człowieka. To jednak dało powód władzom pruskim, rosyjskim i austriackim do przyuczenia psów do łapania psów [...]”. Jednakże władze miejskie i żandarmi byli bezsilni wobec skali, jaką osiągnął przemyt, niejednokrotnie sami byli weń zamieszani, a cały proceder związany był z bardzo silną korupcją.

Mały ruch graniczny spowodowany był znaczną dywersyfikacją poziomu cen różnych towarów. Mysłowiczanie za granicą zaopatrywali się w produkty spożywcze, zwłaszcza mięso i mąkę. Dodatkowym motywem skłaniającym miejscową ludność do robienia zakupów na terenie tzw. Kongresówki była stabilna sytuacja niemieckiej marki, która umożliwiła korzystną wymianę walut (SULIK, 2007). Z kolei mieszkańcy zaboru rosyjskiego i austriackiego cenili sobie wysoką jakość niemieckich produktów przemysłowych, ale także ich dużo niższe ceny. Na obszarze Starego Miasta dobrze rozwijały się wówczas placówki handlujące odzieżą (13 lokali) i artykułami przemysłowymi (37), zwłaszcza żelaznymi, metalowymi oraz budowlanymi. Jednym z bardziej znanych ówczesnie składów handlowych był sklep J. Mondrego (Neue-Kirchstraße 1) oferujący od 1910 r. broń, materiały budowlane, piece oraz sprzęt gospodarstwa domowego (ryc. 21A). Na uwagę zasługuje także sklep przy Beuthenerstraße 12, „Singer Co. Nähmaschinen”, zajmujący się sprzedażą maszyn do szycia. Z kolei kosmetyki i artykuły zie-

larsko-medyczne na swoim składzie miały trzy myśłowickie drogerie: „Centralna Drogeria”, „Drogerie zum Weißen Kreuz” i „Marien-Drogerie”. Ponadto w mieście funkcjonowały punkty handlujące rękodziełem, pościelą i galanterią, meblami, książkami i papierem, zabawkami, starociami oraz wyrobami z wełny, szkła, porcelany i skóry (aneks, załącznik V). Z branży odzieżowej wskazać należy kilka większych i bardziej znanych lokali przy Plessersstraße. Jednym z nich jest skład A. Kreutzbergera, zajmujący się sprzedażą garderoby męskiej (ryc. 21B), a także „Berliner Modemagazin” z ekskluzywną odzieżą i obuwiem oraz dom handlowy E. Cohna.

Osobną, a zarazem najliczniejszą grupę stanowią sklepy z asortymentem spożywczym (52 placówki). Zaliczono do niej wszystkie punkty, które trudniły się sprzedażą produktów żywnościowych, leczniczych oraz tytoniowych. Najczęściej spotykanym rodzajem handlu spożywczego były sklepy kolonialno-delikatesowe oraz mięsno-wędliniarskie, ponadto relatywnie licznie występowały cukiernie. W Starym Mieście funkcjonowały także pojedyncze placówki handlujące kawą, przyprawami, czekoladą i cukierkami, artykułami korzennymi oraz artykułami lokalnymi. Blisko połowa (44,2%) handlujących artykułami spożywczymi prowadziła sprzedaż hurtową.

Handel hurtowy związany był z funkcjami spedycyjnymi i tranzytowymi Mysłowic. Jego strukturę przedstawia rycina 22., na której wyróżniono 5 branż: płody rolne i hodowlane, alkohole, pozostałe produkty spożywcze oraz papiernicze (książki i papier) i przemysłowe (węgiel). Mysłowice pełniły funkcję głównego ośrodka handlu zwierzętami

A polecam mój bogato zaopatrzony skład materiałów budowlanych jako to:

- dźwignie (tregry), cement, gips, trzećnię na sufity, pape na dachy, smołę, pompy, woz-dzie, obciąża do budowl, plecionki druciane, drut kolezasty, łafecuchy itd.
- Narzędzia d'a stolarzy i kowali.
- Sprzęty domowe i kuchenne.
- Broń i amunicja.

Piece różnych systemów i wszelkich wielkości.

Juliusz Mondry
skład żelaza
Mysłowice, ul. Nowokościelna, narożnik ul. Pszczyńskiej.
Telefon 24.

B

Adolfa Kreutzbergera
w MYŚLOWICACH
największy skład na Górnym Śląsku w ubraniach dla panów i chłopców.

Chego moim klientom przysporzę jak najwięcej korzyści, udzielam
aż do świąt Bożego Narodzenia
od każdego przedmiotu
= 10% rabatu. =

Znajdzie Pan u mnie
paltoty zimowe, jupy, ubrania
od najtańszych aż do najwytworniejszych, zawsze w największym wyborze na składzie, a sprzedaż ukute-
eoznia się tylko po ściśle stałych i tanich cenach fa-
brycznych, dlatego wszelkie ryzyko jest wykluczone.
Moja garderoba najzupełniej zastępuje robotę na miarę.
Nawet najmniejsze zakupy każdemu zapewnią korzyść.

Adolf Kreutzberger, Mysłowice.
Każdy kupujący otrzyma wspaniały kalendarz darmo.

Ryc. 21. Reklama sklepów przemysłowego (A) i odzieżowego (B) zlokalizowanych w Starym Mieście w Mysłowicach z początku XX w.

Źródło: „Kurier Śląski” 1910, 1909.

Fig. 21. Advertisement of a hardware shop (A) and a clothing shop (B) located in the Old Town in Mysłowice at the beginning of the 20th century

Source: „Kurier Śląski” 1910, 1909.

i produktami rolnymi, zaopatrując w te produkty Górny Śląsk. Dlatego też posiadały one liczne spółki z zakresu obrotu artykułami spożywczymi (28,1%) oraz płodami rolnymi i żywcem (21,9%). Towarami już przetworzonymi handlowała m.in. Mysłowicka Spółdzielnia Produktów Rzeźnych, fabryka wody sodowej J. Dudka, fabryka octu M. Kromolowskiego oraz firma spedycyjna wyrobów tytoniowych H. Gotthelf. Z kolei do wiodących spółek z zakresu obrotu żywcem i płodami rolnymi zaliczali się bracia Dudzikowie trudniący się handlem bydłem, M. Centawer handlujący zbożem oraz firma Walczik's zajmująca się handlem zbożem i paszą. Identyczny udział (21,9%) w strukturze handlu hurtowego mają handlarze papierem i książkami. Bardziej znanymi składami były drukarnie G. Klimatz i M. Rölle odpowiednio przy Plesserstraße 1 i 9 oraz księgarnia T. Pakulli przy Plesserstraße 19. Wyższy udział miał ponadto handel hurtowy wyrobami alkoholowymi (21,9%). W Starym Mieście zlokalizowane były trzy punkty sprzedaży wina, m.in. spółka S. Timberg & M.H. Führer (Plesserstraße 22), dwie fabryki likierów i wódek (Ring 10 i 11) oraz hurtownia piwa (Bahnhofstraße 9). Na obszarze badań działały również dwie placówki z zakresu sprzedaży hurtowej artykułów przemysłowych (6,3%), takich jak węgiel, oraz manufaktury (rękodzieła) i tkanin (ryc. 22.).

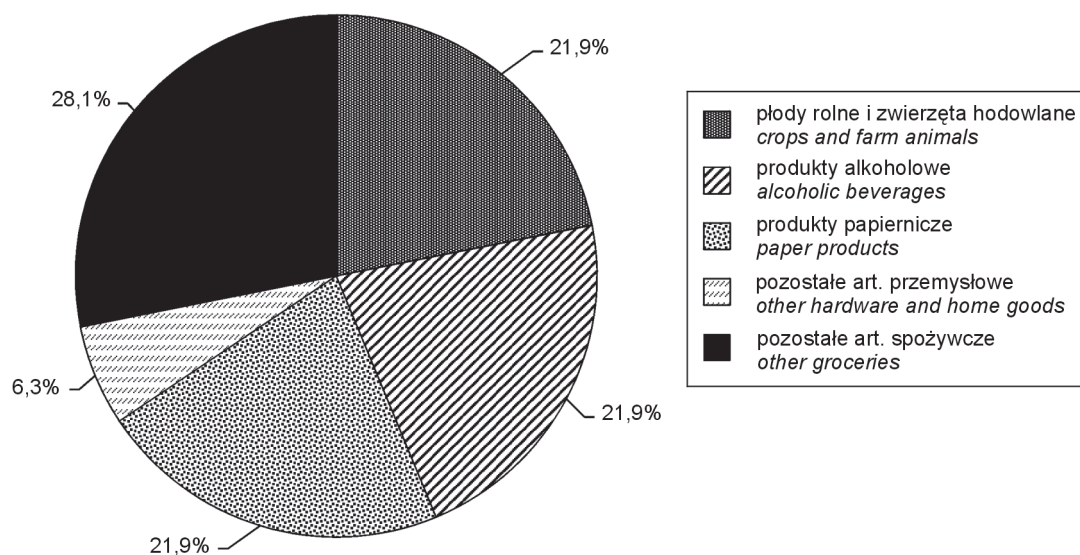
Mały ruch graniczny znacząco wpływał na ożywienie gospodarcze miejscowych sklepów, jak również odbywających się w mieście targów i jarmarków. W Mysłowicach od 1899 r. (porządek targowy) organizowano 2 jarmarki oraz 4 targi bydłące rocznie, a także trzy razy w tygodniu tzw. targi zwyczajne (SULIK, 2007). W dni targowe, poza klientelą z da-

lekich stron Prus (Gliwic, Koźła, Opola, Raciborza), do miasta przybywała ludność z pobliskich rubieży, co widoczne było w nasileniu się tzw. małego ruchu granicznego w te dni. W mieście wytyczonych zostało kilka miejsc handlowych: Alte-Kirchstraße, Beuthenerstraße, Neue-Kirchstraße oraz Ring, Wilhelmsplatz i plac dworcowy. Mysłowice stały się jednym z wiodących ośrodków miejskich na Górnym Śląsku w zakresie organizacji targów. Napływ handlarzy i kupców spowodował nie tylko rozwój placówek handlowych różnych branż, ale także tych związanych z zakwaterowaniem i gastronomią.

Handlem trudnili się również miejscowi rzemieślnicy, którzy często w dni targowe samodzielnie wystawiali na sprzedaż swoje wyroby. W Starym Mieście zlokalizowanych było 75 warsztatów rzemieślniczych, a właściciele niektórych z nich zrzeszeni byli ponadto w 4 cechach:

- piekarzy, piernikarzy i cukierników;
- rzeźników i masarzy;
- szewców;
- ślusarzy, kowali i lakierników.

Ranga Mysłowic jako głównego ośrodka handlu mięsem na Górnym Śląsku widoczna była także w strukturze rzemiosła. Prym wiodli rzeźnicy i masarze (28%), co było także uwarunkowane istnieniem w Mysłowicach Rzeźni Miejskiej (w zachodniej części miasta, poza obszarem badań) oraz kwarantanny dla bydła i nierogacizny (przeniesionej z Oświęcimia w 1862 r.). Na szewców i piekarzy przypadało 13,3% warsztatów, a na stolarzy 6,7%. Z kolei na badanym obszarze zlokalizowano po jednym zakładzie bednarza, dekarza, kominiarza, tapicera oraz zdu-
na. Ulicami *stricte* rzemieślniczymi Starego Miasta

Ryc. 22. Struktura handlu hurtowego Starego Miasta w Mysłowicach w 1913 r.

Źródło: Opracowanie własne.

Fig. 22. The structure of the wholesale trade in the Old Town in Mysłowice in 1913

Source: By author.

w 1913 r. były: Entegasse (7 warsztatów), Sednastraße i Schillerstraße (4) oraz Wallstraße (5). Należy podkreślić fakt, iż w Mysłowicach istniało wiele zakładów przemysłowych (zwłaszcza w zachodniej części miasta), które zgłaszały zapotrzebowanie na usługi oraz produkty rzemieślnicze. Jednocześnie nie bez znaczenia była także systematycznie wzrastająca liczba ludności.

Jak już wcześniej wspomniano, większość zakładów przemysłowych lokalizowana była po zachodniej stronie linii kolejowej, jednakże Stare Miasto nie było całkowicie pozbawione tej działalności. Mieściły się tu wspomniane drukarnie, fabryki wody sodowej i octu, destylarnie, a także przedsiębiorstwa budowlane oraz zakłady malarskie. Ponadto w obszarze badań zlokalizowane były 3 większe przedsiębiorstwa przemysłowe i energetyczne. Należały do nich: miejska gazownia przy Wilhelmsplatz 4, przędzalnia lnu A. Schneidera (Poststraße 6) oraz walcownia cynku „Kunegunde” (Bahnhofstraße 6). Dodatkowo na południe od obszaru zabudowanego Starego Miasta mieściła się stacja uzdatniania wody pitnej (Wasser Station), z kolei od północy sąsiadowało ono z Mysłowitzgrube (kopalnią „Mysłowice”) (aneks, załącznik III).

Poza działalnością komercyjną i przemysłową w Starym Mieście funkcjonowały placówki opieki zdrowotnej i socjalnej. Głównym obiektem medycznym w obszarze badań był szpital dla górników i ich rodzin usytuowany przy Beuthenerstraße 39. Usługi socjalne i *quasi*-medyczne dla osób starszych bądź niepełnosprawnych zapewniały Siostry Boromeuszki z Zakładu św. Józefa (St. Joseph-Stift). W budynku tym mieściła się także Ochronka Katolicka dla dzieci, natomiast w Ewangelickim Domu Parafialnym funkcjonowała Ochronka Ewangelicka. W Starym Mieście praktykę lekarską prowadziło 8 lekarzy. W mieście funkcjonowały jedynie dwie apteki – starsza Apteka Miejska (Stadtapotheke) w Rynku oraz nieco później założona Barbara-Apotheke przy Plessersstraße 6.

Ruch wędrowniczy ludności oraz kontakty przygraniczne doprowadziły do przemieszania się europejskich kultur, nadając w ten sposób Mysłowicom specyficzny społeczno-kulturowy klimat miasta nadgranicznego. W 1913 r. Mysłowice były centralnym ośrodkiem dla pobliskich miejscowości w zakresie życia religijnego. W Starym Mieście znajdowały się obiekty sakralne wyznania katolickiego, mojżeszowego oraz ewangelicko-augsburskiego (aneks, załącznik III). Parafia katolicka miała do dyspozycji 3 kościoły. Jeden z nich zlokalizowany był na rogu Beuthenerstraße i Alte-Kirchstraße (pw. Narodzenia NMP), drugi natomiast (kościół św. Krzyża) w północnej części badanego obszaru przy Beuthenerstraße 22. Ostatni, najmłodszy i najbardziej okaza-

ły budynek kościoła (pw. Serca Pana Jezusa), wraz z zabudową plebanii mieścił się przy Alte-Kirchstraße 3 i 5. Parafia ta skupiała ponad 16,3 tys. wiernych z Mysłowic, Brzęczkowic i Słupnej, a ponadto posiadała cmentarz w zachodniej części miasta (SULIK, 2007). Z kolei gmina żydowska liczyła zaledwie 350 członków pochodzących z Mysłowic, Brzęczkowic, Brzezinki, Janowa, Rozdzenia, Szopienic i Małej Dąbrówki. Gmina ta miała kilka obiektów kultu religijnego usytuowanych w obrębie badanego obszaru. W starej części Starego Miasta przy Synagogenstraße 15 mieściła się mała bożnica z 1826 r., natomiast w tzw. nowym mieście przy Wilhelmsplatz 2 istniała druga, dużo większa, synagoga. W sąsiedztwie tej monumentalnej świątyni funkcjonowała także łaźnia żydowska, z kolei kirkut mieścił się już poza obrębem badanej przestrzeni, tj. na północ od Starego Miasta w dzielnicy Piasek. Niezbyt liczną grupą wyznaniową byli protestanci, którzy posiadali budynek parafialny (Poststraße 5) oraz kościół ewangelicki (Bahnhofstraße 5). W 1913 r. gmina ta skupiała 1 934 wiernych, czyli ok. 10% ogólnej liczby mieszkańców Mysłowic (SULIK, 2007).

Funkcje ponadlokalne Mysłowice spełniały także w dziedzinie sądownictwa. W Starym Mieście przy ulicy Neue-Kirchstraße 9 mieścił się okazały budynek Królewskiego Sądu Obwodowego (Königliches Amtsgericht), a obok niego kompleks zabudowań więzienia (Friedrichstraße 9). Jak pisze SULIK (2007), myśłowicki okręg sądowy obejmował miejscowości od Mysłowic po Czarnuchowice i Nowy Bieruń, o łącznej liczbie ok. 100 tys. mieszkańców. Skutkowało to silnym rozwojem działalności prawniczej – w samym Starym Mieście działalność z tego zakresu prowadziło 6 mieszkańców.

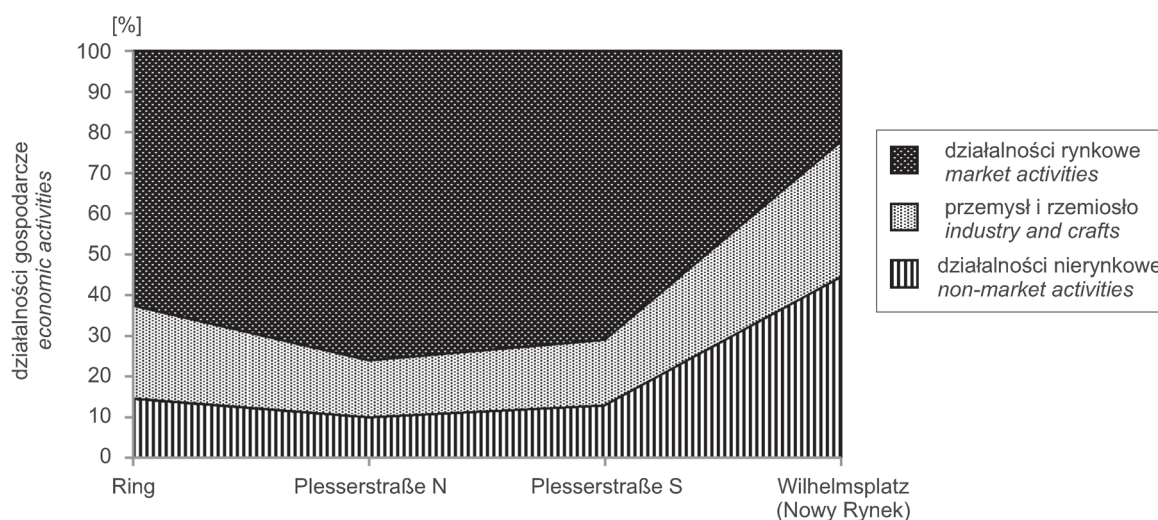
Nieco inaczej kształtowała się kwestia edukacji, której baza w obszarze badań liczyła 2 placówki szkolnictwa podstawowego oraz zaledwie jedną wyższego szczebla. Szkoły powszechnie mieściły się w budynku przy Johannesstraße 7 (Volksschule V) oraz Wilhelmsplatz 3 (Volksschule I, II). Przeprowadzone badania potwierdziły istnienie szkoły średniej w budynku przy Wilhelmsplatz 5. Funkcjonowało w nim Miejskie Liceum (Städtisches Lyzeum) dla dziewcząt, jednak reszta placówek oświaty mieściła się poza obszarem badań (głównie w zachodniej części miasta, za terenami kolejowymi).

Mysłowice nie posiadały zbyt dobrze rozwiniętej działalności z zakresu kultury i sportu. Wśród instytucji kulturalnych wymienić należy działające w jednej z kamienic przy Rynku kino „Union” oraz salę widowiskową w „Hotelu Grunwald” zwaną Teatrem Myśłowickim (SULIK, 2007). W bramie Ogrodu Zamkowego mieściło się Towarzystwo Bibliotek, w Ratuszu usytuowana była Biblioteka Ludowa (Volksbibliothek), natomiast przy Gymnasialstraße 5 mieściła

się hala sportowa. Ponadto w przestrzeni funkcjonalnej Starego Miasta działało 21 stowarzyszeń różnego rodzaju, w tym 4 katolickie i żydowskie oraz 2 ewangelickie. Organizacje te zrzeszały kobiety, mężczyzn, dobroczyńców, czeladników, maszynistów, urzędników kolejowych, młodych kupców, nauczycieli, sprzedawców detalicznych i przedstawicieli innych grup społecznych (aneks, załącznik V).

Sporządzona struktura funkcjonalna obszaru badań pozwoliła na wyodrębnienie ważnego ciągu placowo-ulicowego oraz umożliwiła jego analizę pod względem prowadzonych działalności (usług rynkowych, nierynkowych oraz przemysłu wraz z rzemiosłem). Wydzielona oś rozpoczyna się w Rynku i biegnie wzdłuż Plesserstraße (część północna), przecinając Neue-Kirchstraße, następnie ciągnie się przez południową część Plesserstraße aż do Wilhelmsplatz (ryc. 23.). Ciąg ten łączy starą i nową część miasta, a granica pomiędzy nimi przebiega w poprzek ulicy Plesserstraße, dzieląc ją na dwa fragmenty. Przeprowadzona analiza jasno wskazała na niekomercyjny charakter Nowego Rynku, gdyż pełnił on funkcję administracyjną, edukacyjną oraz religijną (44,4%). Wyraźnie uwidoczniła się ponadto handlowa oś miasta. Cała Plesserstraße miała, pomimo podziału na dwie części, charakter wybitnie rynkowy – część północna 76%, a południowa 71%. Najbardziej zróżnicowaną strukturą działalności charakteryzował się Rynek. Jest to najstarszy plac w mieście, w którym mieściły się głównie działalności uzależnione od konsumenta (62,5%), ale nie brakowało także podmiotów niekomercyjnych (14,6%). We wszystkich wyróżnionych elementach struktury przestrzennej miasta funkcjonował przemysł i rzemiosło.

Nagromadzenie stylowych, monumentalnych budowli sakralnych oraz gmachów szkół i urzędów, urządzone skwery, a także zadbane i obsadzone drzewami ulice sprawiały, że miasto miało swój *genius loci*. Oczywiście dotyczyło to głównie ekskluzywnej części miasta (tzw. nowego miasta) oraz Rynku i łączącej go z Wilhelmsplatz (tzw. Nowym Rynkiem) handlowej Plesserstraße. W ciągu tym każda z kamienic posiadała kolorowe witryny sklepowe, a ich właściciele niejednokrotnie wychodzili ze swoją ofertą na ulicę, „by być bliżej klienta”. Duży urok miały również dorożki podążające ulicami Starego Miasta. Firmy przewozowe bardzo często zlokalizowane były w bliskim sąsiedztwie hoteli, których goście dawali im możliwość zarobku. Dodatkową rozrywkę stanowiły spektakle i koncerty urządzone w salach koncertowych i tanecznych miejscowych hoteli czy okazjonalnie także w restauracjach. To wszystko sprawiało, iż badana przestrzeń miejska była w pewnym sensie atrakcyjna dla przyjezdnych obywateli niemieckich. Pełniła ona jednak jedynie rolę uzupełniającą, gdyż dla przyjeżdżających do Mysłowic turystów głównym celem wycieczki był Kąt Trzech Cesarstw położony we wsi Słupna, na południe od Starego Miasta (aneks, załącznik III). Do tego unikatowego na skalę światową miejsca wiodła aleja spacerowa pośród brzozowych drzew (Promenada), ale w pierwszej kolejności turyści przechodzili obok budynku dworca kolejowego oraz kompleksu Stacji Rejestracyjnej, gdzie przebywali emigranci czekający na odprawę. W miejscu tym przyjezdni mieli możliwość obserwacji różnorodności kulturowej przejawiającej się w ubiorze i językach różnych europejskich narodowości. Jak podaje FALECKI (2009), na przełomie XIX i XX w. do obsługi ru-

Ryc. 23. Użytkowanie lokali wzdłuż osi Ring – Plesserstraße – Wilhelmsplatz w Mysłowicach w 1913 r.

Źródło: Opracowanie własne.

Fig. 23. The use of premises located alongside the Ring – Plesserstraße – Wilhelmsplatz axis in Mysłowice in 1913

Source: By author.

chu turystycznego uruchomiono specjalny omnibus, który kursował pomiędzy myśłowickim dworcem pasażerskim a Kątem Trzech Cesarstw. Odmiennych atrakcji dostarczało turystom przejście na drugą stronę granicy, gdzie mogli oni zaobserwować kontrasty społeczno-gospodarcze wśród mieszkańców Jęzora (Austria) i Modrzejowa (Rosja). Szczególnie silne wrażenie na zachodnioeuropejskich wycieczkowiczach wywierał widok nędzy galicyjskiej ludności. Jednym z powszechnych zwyczajów panujących wśród turystów było wysyłanie pocztówek z myśłowickiego urzędu pocztowego do swoich rodzin. Rozwój funkcji „wrót”, wielokulturowość miasta oraz położenie na styku trzech mocarstw – w tzw. Kącie Trzech Cesarstw spowodowały, że Mysłowice stały się miejscowością turystyczną z dobrym zapleczem gastronomiczno-hotelarskim. Jak podaje SULIK (2007), tygodniowo miasto odwiedzane było przez 3–8 tys. turystów pochodzących głównie z Cesarstwa Niemieckiego, ale również z Francji, Szwajcarii, Holandii i Belgii (WITECKA, 2011). Sam Kąt Trzech Cesarstw nie wchodzi w obręb przyjętego obszaru badań, jednak odegrał znaczącą rolę w kształtowaniu myśłowickiej koniunktury.

Przeprowadzona analiza wykazała, iż w obszarze Starego Miasta zaznaczało się kilka stref funkcjonalnych:

- strefa administracyjno-kulturowa – związana była z położonym w centrum Wilhelmsplatz;
- strefa handlowa – ciągnęła się wzdłuż osi Beuthenerstraße, Rynek, Plessersstraße;
- strefa rzemieślnicza – obejmowała zachodnie przecznice Beuthenerstraße oraz uliczkę Enten;
- strefa transportowo-spedycyjna – mieściła się w południowej części Starego Miasta oraz przy Güterbahnhofstraße i związana była z kompleksem dworca pasażerskiego i stacji emigracyjnej oraz zabudowaniami dworca towarowego.

Modelowe ujęcie Mysłowic jako miasta nadgranicznego

Próbę wyjaśnienia fenomenu Mysłowic jako ośrodka nadgranicznego o randze międzynarodowej oparto na teorii miast-wrót (ang. *gateway cities*). Kluczem do zrozumienia zjawisk zachodzących w przestrzeni tego typu miasta jest poznanie jego specyfiki. Cechą charakterystyczną lokalizacji ośrodków bramnych jest fakt, iż położone są one między dwoma zróżnicowanymi zapleczeniami gospodarczymi (KRZYSZTOFIK, 2004). Formowaniu podlegają ośrodki będące zapleczem dystrybucyjnym dóbr dla obu tych regionów, charakteryzujące się nadrzędną pozycją

względem otaczających je pozostałych jednostek osadniczych (BIRD, 1977). Jak podaje BURGHARDT (1971), miasta te rozwijają się pomiędzy obszarami o różnym stanie zagospodarowania, zaludnienia, jak i o odmiennej dywersyfikacji funkcjonalnej, tym samym stanowią one swoiste punkty wejścia i wyjścia dla towarów, innowacji czy ludności z poszczególnych regionów (KRZYSZTOFIK, 2004).

Mysłowice położone były na styku 3 regionów wybitnie zróżnicowanych pod względem społeczno-ekonomicznym. Swoistym zapleczem dla badanego miasta były miejscowości rozwijające się w jego najbliższej okolicy. Wsie strefy podmiejskiej Mysłowic, jak i samo miasto, należały do wysoko rozwiniętych gospodarczo Prus. Na przeciwległym brzegu Czarnej Przemszy, po stronie Cesarstwa Rosyjskiego, funkcjonowało niewielkie miasteczko – Modrzejów. Miejscowość ta przez pewien czas czerpała zyski z położenia przy granicy ze Śląskiem, spełniając ważną rolę handlową, a w jej strukturze społecznej przeważali dobrze zorganizowani i przedsiębiorczy Żydzi. Mieszkańcy największe profity czerpali z myta pobieranego na moście prowadzącym do Mysłowic (Prusy) i cła wwozowego (PODLEJSKI, 2005). Modrzejów konkurował z Mysłowicami, jednak z biegiem czasu został zdegradowany do roli podrzędnego ośrodka. Pobliskie ośrodki miejskie zaboru rosyjskiego, pomimo dobrze rozwiniętego przemysłu, nie dorównywały industrialnym miastom górnośląskim. Najśłabszy region stykowy stanowiła Galicja (Nowa Galicja), w której głównym zajęciem miejscowej ludności była praca na roli. W związku z tym miejscowości Austro-Węgier znajdowały się na końcu w hierarchii ekonomicznej ośrodków nadgranicznych. Specyfika położenia Mysłowic sprawiła, iż pełniły one rolę nadrzędną względem dwóch regionów – rosyjskiego i austriackiego. Z kolei wraz ze wzmacnianiem się Mysłowic jako wrót postępował ich funkcjonalno-przestrzenny rozwój. Dotyczył on jednak nie tylko wewnątrzmięjskiego układu, ale również obejmował strefę podmiejską miasta, zwłaszcza tereny położone wzdłuż linii kolejowej do Nowego Bierunia i Oświęcimia (KRZYSZTOFIK, 2012).

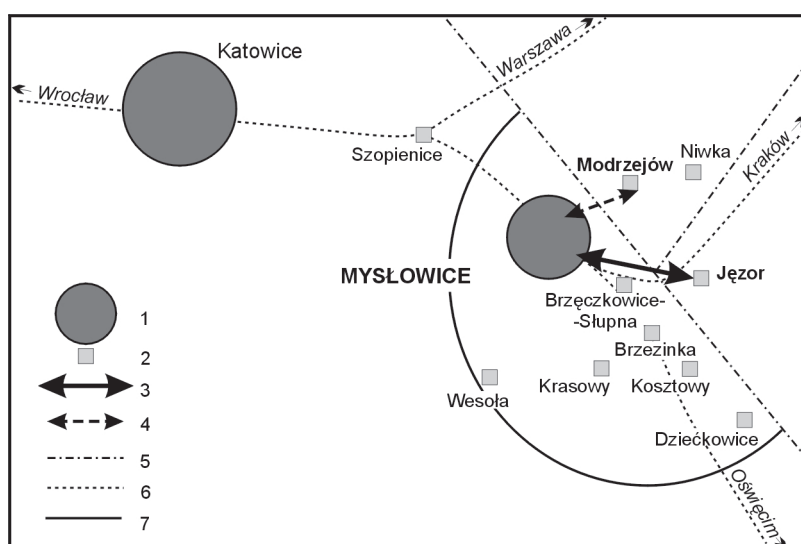
KRZYSZTOFIK (2003a) pisze, że miasta-wrota stanowią kombinację dwóch nałożonych na siebie funkcji danego miasta – wyspecjalizowanych i centralnych. W ten sposób, w układzie hierarchicznym ośrodków miejskich, wyróżnia się typ mieszański, będący poniekąd formą przejściową pomiędzy ośrodkiem centralnym a wyspecjalizowanym. W przypadku Mysłowic układ ten tworzyły nałożone na siebie dwa zaplecza – przemysłowe i funkcji granicznych. Jednym z czynników wpływających na umocnienie się roli myśłowickich wrót było niewątpliwie ich usytuowanie przy rzece Przemszy, która stanowiła

polityczno-naturalną granicę. Jak podaje KRZYSZTOFIK (2006), w przypadku nadgranicznego położenia miast-wróć zakłada się pewne interakcje ekonomiczno-społeczne z obszarem po drugiej stronie linii granicznej. Zdeterminowało to ożywienie gospodarcze Mysłowic zarówno w małym ruchu handlowym, jak i tranzytowym. Miasto to miało dobrze rozwinięte zaplecze przemysłowe, więc stało się swoistym portem śródlądowym, głównie dla zbytu węgla kamiennego (KRZYSZTOFIK, 2012). Jednak rola Mysłowic nie ograniczała się jedynie do eksportu surowca energetycznego. Fakt graniczenia z regionami rolniczymi, bądź na wprost rolniczymi, wykreał Mysłowice na główny ośrodek zaopatrzeniowy miast górnośląskich w mięso oraz produkty rolne. Bydło dostarczane było z miejscowości podrzędnych od strony Szczakowej oraz Oświęcimia, a także z targów bydłych organizowanych w Będzinie (SULIK, 2007). Jednak to kolej żelazna umożliwiła miastu pełnienie pionierskiej roli pośrednictwa w międzynarodowym ruchu pasażerskim oraz drugorzędnej roli (na rzecz Katowic po 1859 r.) w ruchu tranzytowym. Mankamentem Mysłowic, osłabiającym ich konkurencyjność, był jednotorowy rozwój działalności, nakierowany na obsługę ruchu granicznego.

Miasta-wrota charakteryzują się specyficzną strukturą ekonomiczno-organizacyjną. Dominującymi sekcjami gospodarki są w nich handel oraz transport (w tym spedycja), posiadają one relatywnie dobrze rozwiniętą bazę noclegowo-gastronomiczną (w przełożeniu na liczbę mieszkańców) oraz instytucje związane z dalszą rozbudową miasta. Mysłowice,

jak wynika z danych przedstawionych w poprzednich podrozdziałach, również wykazują cechy typowe dla miast bramnych. Dominującym zajęciem miejscowej ludności był handel, zarówno hurtowy, jak i detaliczny. Z przeprowadzonych badań wynika również, że miasto to posiadało bardzo dobrze rozwinięte działalności branży hotelarsko-gastronomicznej. Rozwój działalności towarzyszących ruchowi granicznemu determinował duży przepływ emigrantów, którzy Mysłowice traktowali jako pewien etap podróży. Migracje ludności nie ograniczały się jedynie do formy sezonowej, przejawiały się także w postaci wędrowki wahadłowej, celem ich był też pobyt stały (napływ pracowników do zakładów przemysłowych). Jak podaje RYKIEL (1991), przemieszczanie się pracowników przez granicę determinowane jest lepszymi zarobkami lub warunkami pracy bądź zagrożeniem bezrobociem w ojczystym kraju, co wynika z nierówności w rozwoju ekonomicznym poszczególnych regionów przygranicznych (ryc. 24.).

Siła przepływu towarów, innowacji oraz ludzi zależy od stopnia przenikalności granicy politycznej. Te formalne bariery przestrzenne w różny sposób ograniczają powiązania społeczno-gospodarcze pograniczy (RYKIEL, 1990). Bliskość granicy może nieść ze sobą pewne utrudnienia w postaci celnich, różnic etniczno-kulturowych oraz zagrożeń militarnych. Z drugiej zaś strony tereny przygraniczne mogą czerpać z powodu bliskiej granicy pewne korzyści ekonomiczne, zwłaszcza handlowe. W tym miejscu należy odnieść się do koncepcji przepływów

Ryc. 24. Mysłowice jako miasto-wrota – ujęcie modelowe

1 – miasta, 2 – miejscowości wiejskie, 3 – przepływ graniczny swobodny, 4 – przepływ graniczny utrudniony, 5 – granica państwa, 6 – linia kolejowa, 7 – strefa podmiejska

Źródło: Opracowanie własne.

Fig. 24. Mysłowice as a gateway city – a model approach

1 – towns, 2 – villages, 3 – free border movement of people and goods, 4 – obstructed border movement of people and goods, 5 – state border, 6 – railway line, 7 – suburban area

Source: By author.

granicznych. MARTINEZ (1994) wyróżnił cztery typy regionów nadgranicznych:

- izolowane (alienacja regionów) – granica jest funkcjonalnie zamknięta;
- koegzystujące – przepływ jest ograniczony przez ściśle określone zasady;
- współpracujące – stosunki pomiędzy dwoma regionami zachodzą w formie współzależności;
- zintegrowane – brak barier w kontaktach społeczno-ekonomicznych.

Położenie Mysłowic, skutkujące występowaniem interakcji z trzema zapleciami o różnym stopniu rozwoju społeczno-gospodarczego, nie umożliwia jednoznacznej identyfikacji typu relacji transgranicznych. Swoista otwartość granicy prusko-austriackiej

oraz jednocześnie zdecydowanie bardziej surowe ograniczenia w przypadku granicy prusko-rosyjskiej wskazują na zasadność wyróżnienia typu pośredniego pomiędzy regionami koegzystującymi a współpracującymi (DRAGAN, 2015b) (ryc. 24). Jednak już sam fakt istotnej dywersyfikacji ekonomicznej Rosji i Austro-Węgier względem Prus kreował współpracę transgraniczną między pograniczami, cechującą się przepływem towarów deficytowych bądź relatywnie tańszych. Jak podaje SOBALA-GWOSDZ (2005), potencjalnymi korzyściami, jakie mogą wynikać z takiej współpracy, są możliwości rozwoju przedsiębiorstw i placówek, których towary cieszą się zainteresowaniem po drugiej stronie granicy.

Rozdział 4

Mysłowice w 2013 r. jako miasto o znaczeniu lokalnym

Uwarunkowania regresu funkcjonalno-przestrzennego miasta

Ewolucja Mysłowic dokonuje się w oparciu o zmieniające się w czasie czynniki sprawcze, które wpływają także na strukturę funkcjonalno-przestrzenną Starego Miasta – historycznego rdzenia oraz centrum administracyjno-usługowego. W swej historii miasto notowało zarówno etapy wysokiej koniunktury, jak i załamania rozwoju. Niniejszy rozdział skupia się na współczesnym etapie przemian miasta, który wiąże się z kryzysem ekonomicznym trwającym nieprzerwanie od 25 lat. Sytuacja gospodarcza Mysłowic i rola miasta w regionie przekładają się na przekształcenia struktur wewnątrzmięjskich, dobrze widocznych zwłaszcza w części śródmiejskiej. W związku z tym układ funkcjonalno-przestrzenny Starego Miasta ściśle nawiązuje do prosperity Mysłowic jako całości. Współczesny regres ekonomiczny omawianego ośrodka miejskiego jest skutkiem splotu wydarzeń politycznych, społecznych, gospodarczych, ale także przestrzennych, również tych o zasięgu ponadregionalnym. Istotne znaczenie w tej kwestii ma także położenie miasta w konurbacji katowickiej, której geneza tkwi w przemyśle tradycyjnym.

Gospodarka centralnie planowana oraz monofunkcyjność przemysłowa

Na wstępie, niejako w formie ogólnego tła negatywnych przemian Mysłowic po 1989 r., należałoby nawiązać do okresu gospodarki centralnie planowanej. Jej zasadniczym założeniem był wzrost demograficzno-gospodarczy poprzez rozwój pracochłonnego przemysłu tradycyjnego. Gospodarka analizowanego ośrodka opierała się wówczas na górnictwie węgla kamiennego i przemyśle towarzyszącym, głównie za sprawą bogatych złóż tego surowca. Oprócz funkcjonującej od XIX w. do 2008 r.

kopalni „Mysłowice” (której tereny bezpośrednio sąsiadują ze Starym Miastem od strony północno-zachodniej) w okresie gospodarki centralnie planowanej powstała kolejna duża kopalnia „Wesoła” w południowo-zachodniej części miasta (częściowo w granicach administracyjnych Katowic). Nakłady inwestycyjne państwa, poza wspomnianą budową oraz rozbudową kopalni istniejącej, skutkowały również rozwojem przedsiębiorstw pomocniczych dla górnictwa węglowego. Konsekwencją gwałtownego rozwoju przemysłu tradycyjnego był skokowy wzrost zatrudnienia w tym sektorze gospodarki. Ukierunkowanie polityki gospodarczej na przemysł ciężki spowodowało wyraźny niedorozwój innych działalności gospodarczych. Nastąpiło wówczas zahamowanie rozwoju usług, zwłaszcza rynkowych, i stagnacja rzemiosła, a szeroko rozumiane potrzeby społeczne miejscowej ludności odsunięto na dalszy plan.

W okresie realnego socjalizmu sukcesywnie wzrastała liczba mieszkańców Mysłowic. W głównej mierze działo się to dzięki masowej imigracji z terenów wiejskich, niejednokrotnie znacznie oddalonych. Ludność napływowa często zamieszkiwała substandardowe osiedla z prefabrykatów. Z kolei w obrębie śródmieścia (również w Starym Mieście), z uwagi na brak wolnych terenów, wprowadzono zabudowę wielorodzinną w postaci plomb oraz zespołów wielokondygnacyjnych bloków mieszkalnych. Z okresem socjalizmu kojarzą się przede wszystkim zaniedbane i niefunkcjonalne centra miast, przeważnie jednak z dobrze rozwiniętymi podstawowymi placówkami handlowo-usługowymi (PARYSEK, 2005). Na terenie Mysłowic pojawiła się również relatywnie duża ilość terenów nieużytkowanych, które niegdyś związane były z intensywną działalnością przemysłową. Przemysłowa funkcja miasta negatywnie wpływała na stan tkanki miejskiej, która miejscami ulegała wręcz całkowitej degradacji. Struktura przestrzenna Mysłowic rozwijała się w sposób chaotyczny, w wielu przypadkach dochodziło do przemieszania form zabudowy, a także roz-

dzielenia funkcjonalnego dzielnic mieszkaniowych i przemysłowych. Jak pisze GWOSDZ (2004a), Mysłowice weszły na ścieżkę związaną z przemysłem górniczym, co miało negatywny wpływ na rozwój usług w dalszej perspektywie.

Polityka okresu 1945–1989 pozostawiła miasto z niedostosowanym technologicznie i wymagającym wysokich nakładów pracy przemysłem ciężkim, słabą dywersyfikacją gospodarczą oraz problemami natury przestrzennej. Sytuacja ta silnie uwydatniła się wraz ze zmianą ustroju państwowego.

Transformacja gospodarcza

Nowy paradygmat gospodarczy, który zaczął być wprowadzany w życie wraz z upadkiem gospodarki nakazowo-rozdziałowej, spowodował znaczącą zmianę czynników kształtujących miejską przestrzeń. Głęboka zapaść gospodarcza, w jakiej była przeprowadzana transformacja ekonomiczno-polityczna, sprawiła, że proces ten przebiegał powoli oraz często z problemami (PARYSEK, 2005) i przy dużym oporze społecznym. Nastąpiło wówczas otwarcie gospodarki na inwestorów zagranicznych, prywatyzacja i restrukturyzacja państwowych dotychczas przedsiębiorstw, a także pojawiła się renta gruntowa, która zróżnicowała wartość poszczególnych terenów miejskich. Decydujący głos w sprawie kształtowania struktury przestrzennej miasta otrzymały lokalne struktury samorządowe, które uzyskały realną władzę na podległych im terenach. W skali ponadlokalnej pojawiło się także, a w ostatnich latach wręcz nasiliło, zjawisko konkurencji między jednostkami osadniczymi, zwłaszcza w dziedzinie pozyskania inwestorów zainteresowanych rozwojem przedsiębiorstw na ich terenie.

Przestrzeń miejska podlega obecnie procesom deindustrializacji oraz tercjalizacji. Prowadzi to do likwidacji dużych zakładów, szczególnie przemysłu tradycyjnego, oraz redukcji zatrudnienia w sektorze drugim, często bardzo znaczącej. Z drugiej strony wzrasta znaczenie małych i średnich przedsiębiorstw, które – z uwagi na swoją wysoką elastyczność i łatwość zarządzania nimi – potrafią najszybciej dostosowywać się do dynamicznie zmieniającej się sytuacji rynkowej. Z kolei sektor usług ulega pewnemu rozproszeniu, coraz częściej „wychodząc” na obszary peryferyjne, dotychczas przeznaczone głównie funkcji mieszkaniowej. Dochodzi do zróżnicowania społecznego, a w konsekwencji do podziału miasta na dzielnice „lepsze” i „gorsze” (DAMURSKI, 2006).

Transformacja gospodarcza zmieniła również zjawiska zachodzące w obrębie samych centrów miast. Jak podaje SŁODCZYK (2001), pojawiły się wysoko-

dochodowe mieszkania w wyremontowanych kamienicach lub plombach, nastąpił wzrost intensywności użytkowania w częściach centralnych oraz zmieniła się struktura placówek usługowych (dominacja finansów i ubezpieczeń, biur podróży, handlu i hoteli). Współcześnie zaznacza się ponadto stratyfikacja lokali handlowo-usługowych (MISZEWSKA, SZMYTKIE, 2009). Należy podkreślić również odchodzenie od układu miasta cechującego się jednym zasadniczym centrum (SŁODCZYK, 2005) na rzecz jednostek wewnętrznie policentrycznych. Dodatkowym problemem, z jakim muszą zmagać się współczesne miasta, jest systematyczny odpływ ich mieszkańców, silnie zaznaczający się zwłaszcza w konurbacji katowickiej (RUNGE J., 2005a).

Okres transformacji gospodarczej to dla miast monostrukturalnych (przemysłowych) głównie trudności natury ekonomicznej i społecznej (PARYSEK, 2005). Do miast tego typu niewątpliwie zaliczyć można Mysłowice, w których obserwuje się wszystkie wymienione uprzednio przemiany oraz ich skutki, niejednokrotnie zaznaczające się bardzo silnie lub wręcz drastycznie. Problem polega na słabej dywersyfikacji gospodarczej, wyłączeniu z eksploatacji głównego zakładu przemysłu górniczego oraz likwidacji szeregu innych, dotychczas mu towarzyszących. Ponadto do ograniczeń wiążących się z regresem funkcjonalno-przestrzennym omawianego miasta zaliczyć należy niefunkcjonalny układ urbanistyczny, degradację tkanki miejskiej, zwłaszcza związanej z działalnością górniczą, oraz bardzo wyraźny dualizm przestrzenny pomiędzy północną (rdzeniem) a południową częścią miasta (peryferiami).

Dezurbanizacja i rozwój strefy peryferyjnej miasta

Ośrodki postindustrialne musiały się zmierzyć z nowymi procesami urbanizacyjnymi, które w przypadku miast średnich dotyczą głównie dezurbanizacji rdzenia miejskiego. Od początku transformacji gospodarczo-politycznej w przestrzeni miast zaobserwować można dynamiczny rozwój stref peryferyjnych. Wzrost zagospodarowania terenów położonych na obrzeżach ośrodków (w tym Mysłowic) spowodowany jest oddziaływaniem sił odśrodkowych (PARYSEK, 2008). Współcześnie śródmieścia postindustrialnych miast często notują odpływ mieszkańców, upadek ekonomiczny oraz degradację ich tkanki miejskiej. Dodatkowo wzrasta poziom wykluczenia społecznego mieszkańców (GORZELAK, 2009), powodujący nasilenie oddziaływań negatywnych.

Proces ten cechuje się decentralizacją funkcji typowo miejskich, które jednocześnie ulegają rozpro-

szeniu w graniach obszaru miasta (DAMURSKI, 2006). Wpływ na sytuację obszarów centralnych mają po-
niekąd dynamicznie rozwijające się centra handlo-
wo-usługowe, które umiejscawiane są przeważnie
w częściach obrzeżnych ośrodków miejskich, a nie-
jednokrotnie również w podmiejskich wsiach. Jak
zauważa KŁOSOWSKI (2011), po 2000 r. w dzielnicach
peryferyjnych, poza działalnością *stricte* handlową,
realizuje się również inne inwestycje usługowe, czę-
sto o znacznym zasięgu oddziaływania. Jednocześnie
przedsięwzięcia te związane są często z udziałem
kapitału zagranicznego.

Na rozrost strefy zurbanizowanej wpływ ma
nie tylko działalność gospodarcza, ale także we-
wnątrzmijskie przemieszczanie ludności (centrum
→ peryferie). Konsekwencją transformacji gospo-
darczej było urynkowanie cen gruntów, co – wraz
z rozwojem indywidualnej motoryzacji – wpłynęło
na odwrócenie kierunku migracji (RUNGE A., SITEK,
2011). Jak piszą PARYSEK i MIERZEJEWSKA (2005),
wraz z uruchomieniem mechanizmów rynkowych
nastąpił rozwój prywatnej przedsiębiorczości, która
dotyczy również dziedziny budownictwa mieszka-
niowego. Poza budownictwem indywidualnym poja-
wili się zupełnie nowi w realiach polskiej gospodarki
kreatorzy przestrzeni miejskiej – firmy deweloper-
skie. Dochodzi do zjawiska stratyfikacji społecznej,
w konsekwencji której w centralnych obszarach po-
zostają osoby o niższym statusie ekonomicznym, na-
tomiał zamożniejsi mieszkańcy zasiedlają obszary
zewnętrzne miasta, często zamieszkując w tzw. osie-
dlach zamkniętych (ang. *gated communities*) (MAR-
CUSE, 2008).

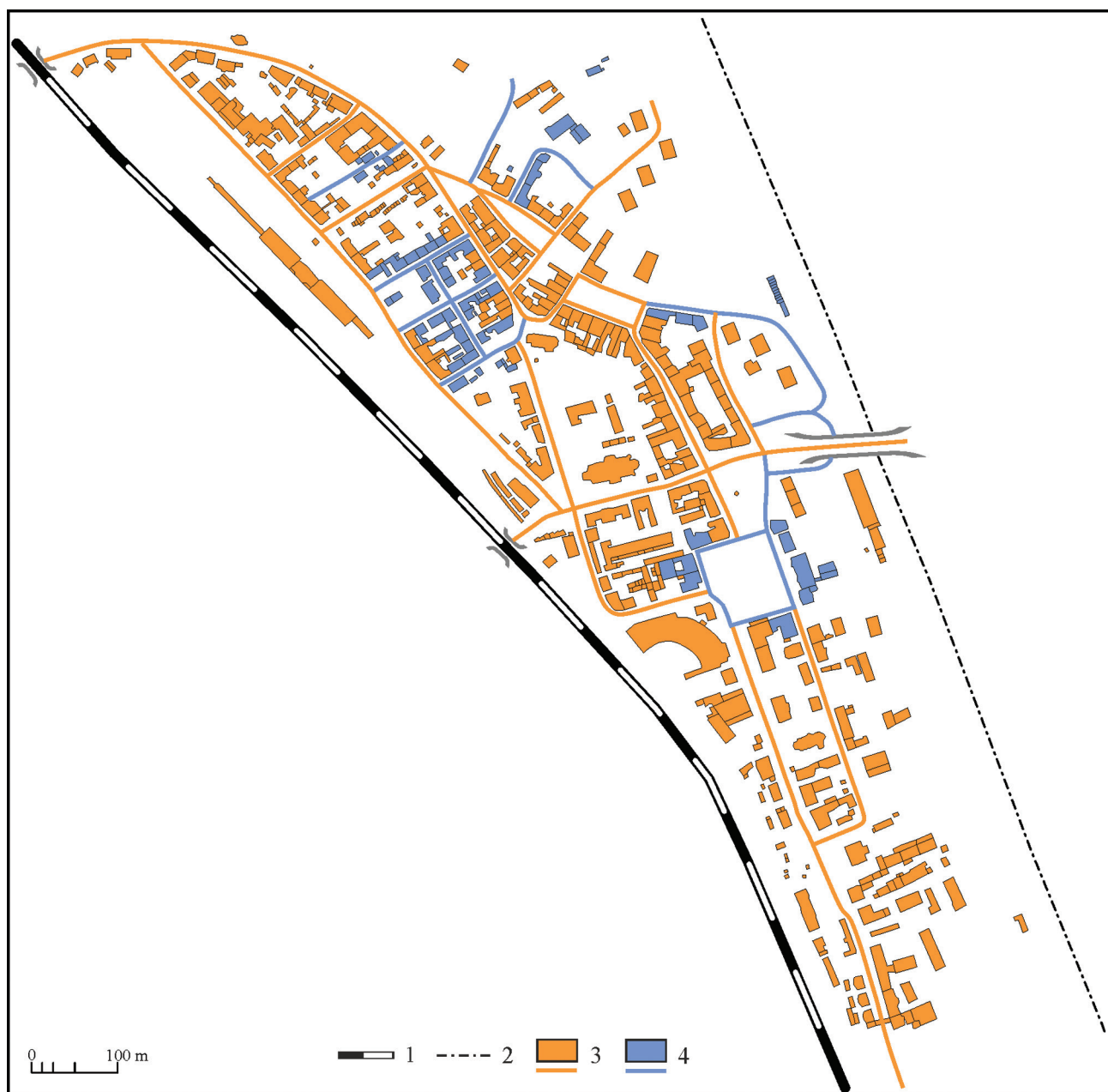
Przybliżone powyżej zjawiska dokonują się rów-
nież w przestrzeni Mysłowic. W części śródmiej-
skiej, a przede wszystkim we wschodnim fragmencie
śródmieścia – a zatem Starym Mieście, dochodzi do
dekapitalizacji zabudowy oraz marginalizacji spo-
łecznej mieszkańców. Z kolei obserwuje się jedno-
cześnie postępujący rozwój strefy peryferyjnej, któ-
ry obejmuje głównie tereny włączonych po 1945 r.
podmiejskich wsi. Pomimo braku dużych centrów
handlowych w strefie tej lokowane są inwestycje
usługowe o charakterze wybitnie ponadlokalnym,
najczęściej z udziałem kapitału zagranicznego. Dy-
namicznie rozwija się również mieszkalnictwo, które
coraz częściej przyjmuje formę izolowaną (DRAGAN,
2012, 2013a).

Układ przestrzenny Starego Miasta

Wyszczególnione uprzednio uwarunkowania
przekładają się na układ przestrzenny wschodniej

części śródmieścia – Starego Miasta. Podstawą ba-
dań w tym zakresie była szczegółowa inwentaryza-
cja urbanistyczna przeprowadzona w lipcu 2013 r.
W trakcie prac terenowych zwracano uwagę na for-
my zabudowy miejskiej wraz z ich rozmieszczeniem
w badanej przestrzeni, a także na stan techniczny bu-
dynków oraz ich rozwiązania architektoniczne. Po-
nadto badaniami objęto układ komunikacyjny i jego
funkcjonalność. Na obszarze badań istnieje 25 ulic,
lokacyjny rynek oraz dwa place: Mioszewska i Wolności.

Przeprowadzone badania wykazały, iż w Starym
Mieście zlokalizowane były 403 zabudowania. Wy-
różniono dwa zasadnicze typy zabudowy: usługowy
i mieszkalny, jednak w praktyce najczęściej spoty-
kano się z budynkami o funkcji mieszanej – miesz-
kalno-usługowej. Lokale przeznaczone na działal-
ność gospodarczą przeważnie zajmowały parterowe
kondygnacje budynków. Rozmieszczenie zabudowy
w badanej przestrzeni było nierównomierne, z uwa-
gi na co odwołano się do metody Doi (por. także
rozdział 3, podrozdział *Układ przestrzenny Starego
Miasta*). Umożliwiło to określenie udziału zabu-
dowy poszczególnych ulic w tworzeniu struktury
przestrzennej Starego Miasta (ryc. 25.). W pierwszej
kolejności stwierdzono, iż do ul. Nadbrzeżnej nie
była przyporządkowana żadna zabudowa, a sama
ulica pełniła raczej rolę łącznika między ul. Koł-
łątą i Piastowską. W tworzeniu struktury prze-
strzennej Starego Miasta istotność wykazywało aż
58% spośród wszystkich elementów objętych bada-
niami. Dominującym udziałem budynków w struk-
turze układu charakteryzowały się najdłuższe ulice:
Bytomska (0,79 km) oraz Powstańców (0,52 km),
posiadające odpowiednio 17,12% i 15,14% zabudo-
wy. Co interesujące, znacznie mniejszym udziałem
cechowała się druga co do długości ul. Towarowa
(0,73 km). Wynika to ze specyfiki jej lokalizacji,
a mianowicie po zachodniej stronie tej drogi rozcią-
gają się w większości niezabudowane tereny kolej-
owe (dawna stacja towarowa). Najmniejszym wpły-
wem na tworzenie tkanki miejskiej odznaczały się
ulice: Przemszy (0,49%), Wierzbowa (0,74%) oraz
Kacza (0,99%). Tu również mamy do czynienia ze
specyficznym położeniem. Pierwsza z wymienio-
nych ulic rozciąga się na długości zaledwie 0,03 km
między budynkami, natomiast ul. Wierzbowa bie-
gnie wzdłuż granicy Parku Zamkowego, w obrębie
którego przechodzi następnie płynnie w alejki par-
kowe. Odmienna sytuacja dotyczy ul. Kaczej, ma-
jącej pierwotnie charakter wiejski, której zabudowa
została wyburzona po I wojnie światowej. Anali-
zując rycinę 25, można zauważyć, iż jako nieistot-
ny został także zaklasyfikowany pl. Wolności oraz
grupa ulic zlokalizowanych w środkowo-zachodniej
części obszaru badań.

Ryc. 25. Rola ulic i placów w tworzeniu struktury przestrzennej Starego Miasta w Mysłowicach w 2013 r.

1 – linia kolejowa, 2 – rzeka/granica administracyjna, 3 – istotne place, ulice i ich zabudowania, 4 – nieistotne place, ulice i ich zabudowania
Źródło: Opracowanie własne.

Fig. 25. The role of streets and squares in the formation of the spatial structure of the Old Town in Mysłowice in 2013

1 – railway line, 2 – river/administrative border, 3 – important squares and streets and their buildings, 4 – unimportant squares and streets and their buildings

Source: By author.

W tym miejscu należy również wspomnieć o problemie stosunkowo dużego udziału pustostanów w zabudowie miasta (aneks, załącznik VII – A, B, C). Były to zarówno pojedyncze lokale, jak również całe budynki bądź ich części wyłączone z użytkowania. Łączna liczba zlokalizowanych pustostanów to 52 lokale (w tym również całe segmenty) oraz 14 pustych budynków. Tego typu obiekty znajdowały się przy 16 ulicach oraz wszystkich placach. Najgorzej pod tym względem prezentowała się ul. Bytomska, która posiadała aż 13 nieużytkowanych lokali. Po-

mimo iż jest to główna oś komunikacyjna Starego Miasta, nie jest ona w pełni użytkowana, a stan techniczny zabudowy w większości przypadków jest zły lub co najmniej niezadowolający. Również niezbyt dobrze przedstawiała się sytuacja reprezentacyjnej dawniej części Mysłowic – Rynku. W 2013 r. zlokalizowanych było w tym miejscu 6 pustych lokali oraz jeden, szczególnie odrażający wizualnie, pustostan po dawnym kinie za północną pierzeją (fot. 1A). Niestety, wpływa to na odbiór społeczny tej części obszaru badań oraz świadczy o „zamieraniu” lo-

Fot. 1. Pustostan po dawnym kinie (A) oraz opuszczone lokale gospodarcze (B) w Ryнку

Źródło: Ze zbiorów autorki.

Photo. 1. Vacant building of the former cinema (A) and abandoned commercial premises on the Market Square (B)

Source: The author's collection.

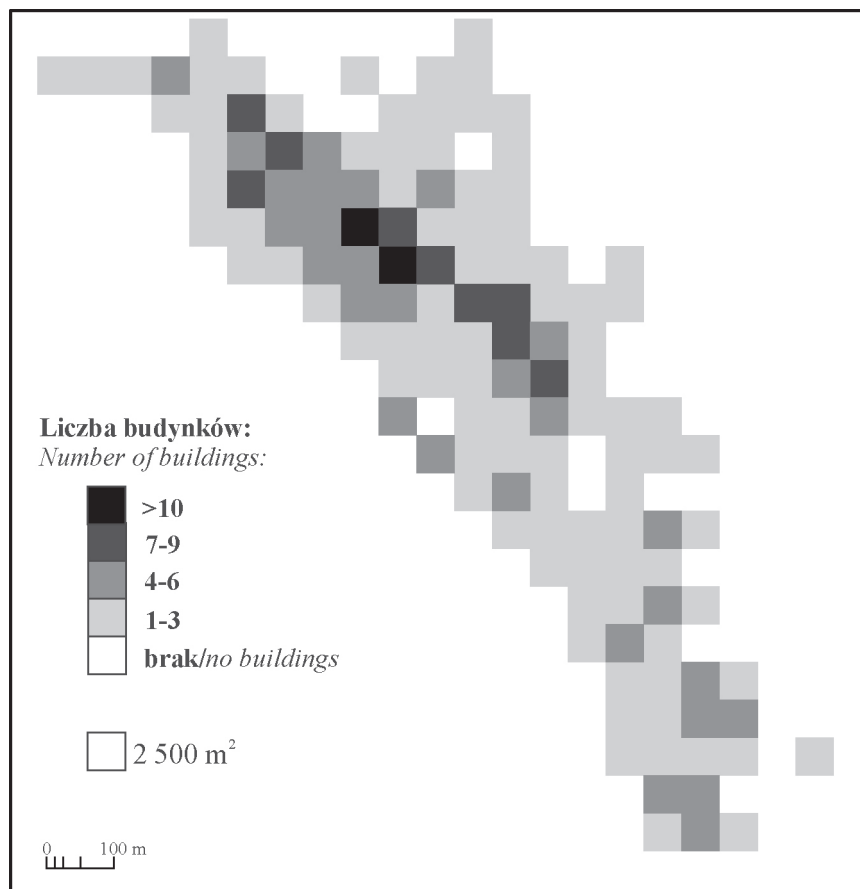
kacyjnego rynku jako przestrzeni publicznej oraz handlowo-usługowej (fot. 1B). Prócz opuszczonych zabudowań obserwować można także postępującą degradację tkanki miejskiej. Przyczyn upatrywać można w problemach własnościowych, długofalowych skutkach eksploatacji górniczej, peryferyzacji gospodarczej historycznego centrum oraz spadku zamożności jego mieszkańców. Wskazane czynniki mają niewątpliwie bliski związek z trudną sytuacją ekonomiczną miasta.

O ile degradacja zabudowy występuje powszechnie na badanym obszarze, o tyle zjawisko budowy nowych obiektów, zwłaszcza usługowych, ma charakter jedynie epizodyczny. W trakcie badań terenowych stwierdzono istnienie wyłącznie jednego placu budowy (aneks, załącznik VIII – A; IX). Inwestycja ta dotyczy utworzenia filii katowickiej Wyższej Szkoły Zarządzania Marketingowego i Języków Obcych „Gallus”. Ma ona powstać w obrębie historycznej, starszej części Parku Zamkowego w zrekonstruowanym Dworcu Mieroszewskich.

Stare Miasto charakteryzuje się dużym zróżnicowaniem rozmieszczenia zabudowy. Znaczną gęstością cechuje się starsza część obszaru badań, związana z lokacyjnym rynkiem. Natomiast przeciętną, bądź znikomą, koncentracją budynków w przyjętej jednostce powierzchni (pole podstawowe o powierzchni rzeczywistej 2 500 m²) charakteryzuje się tzw. nowe miasto. Maksymalnie w przyjętym polu odnotowano 10 zabudowań. Z kolei białe pola, oznaczające zupełny brak zabudowań, związane są z terenami zieleni miejskiej, nieużytkami oraz centralnymi częściami placów bądź większymi skrzyżowaniami ulic (ryc. 26.). Najgęściej zabudowana była ul. Bytomska i to praktycznie na całej swej długości. Jednak największą koncentracją cechują się jej skrzyżowania z ulicami Żwirki i Wigury oraz Jagiel-

lońską. Duża liczba budynków występuje również w okolicy południowej pierzei Rynku oraz w północnej części ul. Grunwaldzkiej. Ponadto znaczna gęstość badanych elementów przestrzennych występuje przy zachodnich przecznicach ul. Bytomskiej, a także w południowej części Starego Miasta – w okolicy południowo-zachodniej części ul. Powstańców (ryc. 26.).

Współczesne Stare Miasto cechuje się najstarszą zabudową w obrębie Mysłowic, wśród której dominują mieszczańskie kamienice i wille z przełomu XIX i XX w. Budynki te cechują się często interesującymi rozwiązaniami architektonicznymi oraz nierzadko stanowią cenną i jedyną spuściznę czasów maksymalnego rozwoju gospodarczego miasta. Najwyższą wartością odznaczają się kamienice w południowej pierzei Rynku oraz niektóre obiekty zlokalizowane przy ul. Bytomskiej (aneks, załącznik X – A). Jednak najbardziej wyszukane style i detale architektoniczne występują przy – niegdyś ekskluzywnej – ul. Powstańców (dawniej Bahnhof- i Poststraße). Na długości niespełna kilometra występuje przemieszanie 5 stylów, wśród których dominował modernizm (7 budynków). Pozostałe zabudowania należą do epok neoklasycyzmu, historyzmu, klasycyzmu, czy też są bezstylowe. Wśród zinwentaryzowanych budynków na szczególną uwagę zasługuje willa przy ul. Powstańców 13 oraz gmach Urzędu Miasta w kształcie litery „L”, położony na rogu pl. Wolności i ul. Powstańców (aneks, załącznik X – B). Pierwszy z wyróżnionych budynków został wzniesiony w drugiej połowie XIX w., a tympanon z wieńcem laurowym i otaczającymi go gałązkami tworzy interesujący element fasady domu (aneks, załącznik X – C). Z kolei drugi budynek, siedziba samorządu terytorialnego, wybudowany został w stylu klasycystycznym z bogatą dekoracją rzeźbiarską (KONTNY,

Ryc. 26. Gęstość zabudowy na jednostkę powierzchni Starego Miasta w Mysłowicach w 2013 r.

Źródło: Opracowanie własne.

Fig. 26. Buildings density per area unit of the Old Town in Mysłowice in 2013

Source: By author.

PAWŁOWSKA, 2007). Oba wspomniane budynki ujęte zostały w rejestrze zabytków województwa śląskiego, w którym na terenie Starego Miasta w Mysłowicach zarejestrowanych jest łącznie 19 obiektów (aneks, załącznik IX). W zestawieniu tym, poza budowlami sakralnymi i niektórymi kamienicami, znalazł się również gmach Sądu Rejonowego, Zakład św. Józefa, a także całość zabytkowego układu urbanistycznego z czterobocznym Rynkiem (www.wkz.katowice.pl/).

Ład przestrzenny historycznego centrum Mysłowic został zaburzony poprzez politykę urbanistyczną lat powojennych (po 1945 r.). Wprowadzono wówczas nowe formy masowego budownictwa wielorodzinnego o niskim standardzie. Nową zabudowę mieszkaniową uzupełniano wolne przestrzenie pomiędzy starymi kamienicami, ale także tereny dotąd niezabudowane. Tworzyła ona skupiska dominant zaznaczających się w krajobrazie Starego Miasta. Uwaga ta dotyczy głównie 11-kondygnacyjnych bloków mieszkalnych usytuowanych na północ od Rynku przy ul. Kołłątaja (fot. 2A). Zabudowa w postaci plomb między kamienicami mieści się przy ul. Bytomskiej (fot. 2B), Towarowej oraz Strumińskiego (fot. 2C). Nie wnoszą one żadnych walorów

architektonicznych do krajobrazu badanej dzielnicy, są to prostokątne, wielokondygnacyjne i zupełnie bezstylowe bryły. W chwili obecnej, na skutek wprowadzenia do zabudowy wspomnianych obiektów, występują liczne kontrasty urbanistyczne oraz zachodzi prawdopodobieństwo dekapitalizacji tych substandardowych obiektów mieszkalnych.

Współczesny układ komunikacyjny Starego Miasta praktycznie w całości nawiązuje do systemu sprzed 100 lat. Jedynie w kilku miejscach został on poddany przebudowie, a pomimo to nadal pozostał niedrożny. Główną arterią nadal stanowiła ul. Krakowska, biegnąca w układzie równoleżnikowym. Łączy ona Modrzejów (dzielnica Sosnowca), poprzez środek układu Starego Miasta, z ul. Katowicką i Oświęcimską w zachodniej części śródmieścia (za wiaduktem kolejowym). Przebieg „północ – południe” posiadają dwie najdłuższe ulice odciażające ruch na wspomnianej ul. Katowickiej, są to ul.: Bytomska oraz Towarowa. Ponadto przez Stare Miasto przebiega jednotorowa linia tramwajowa (nr 14) łącząca Mysłowice z Katowicami oraz krótki dwutorowy odcinek w kierunku Sosnowca (nr 26). Bieg obydwu kończy się na placu dworcowym, gdzie zlokalizowana jest pętla (aneks, załącznik IX). Opisane

Fot. 2. Zabudowa wielorodzinna Starego Miasta w Mysłowicach wybudowana po 1945 r. przy ulicach: Kołłątaja (A), Bytomskiej (B) i Strumieńskiego (C)

Źródło: Ze zbiorów autorki.

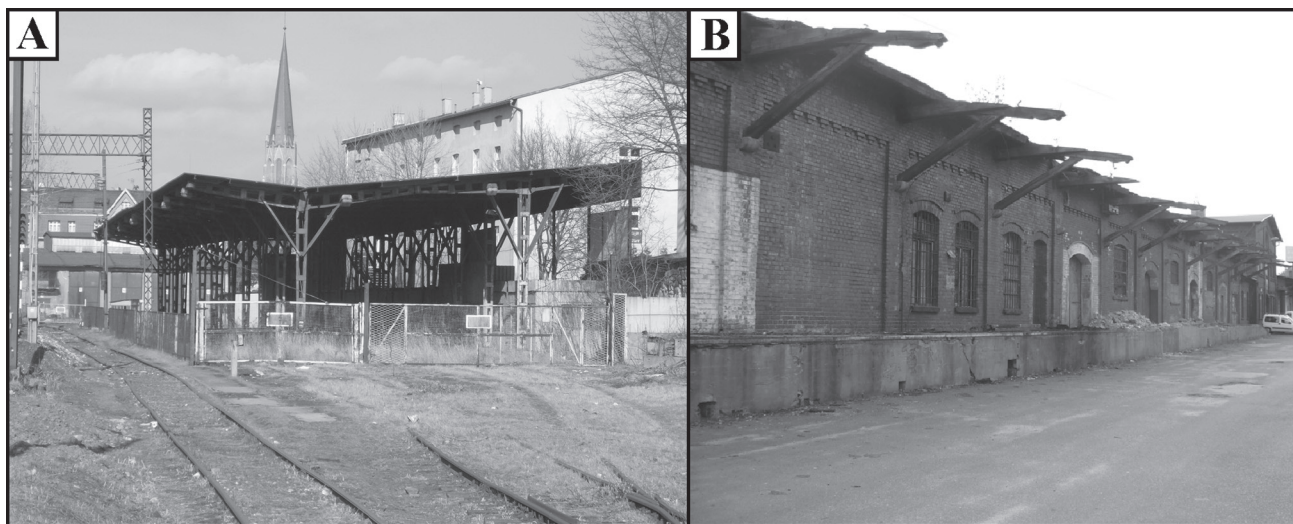
Photo. 2. Multi-family residential buildings of the Old Town in Myslowice built after 1945 on Kołłątaja (A), Bytomska (B) and Strumieńskiego (C) Streets

Source: The author's collection.

linie tramwajowe są jedynymi na terenie całego miasta, a komunikacja lokalna opiera się przede wszystkim na transporcie autobusowym, również w rejonie starszej, północnej części obszaru badań.

Poza zabudowę mieszkalno-usługową oraz siecią ulic i placów w obrębie analizowanej dzielnicy Mysłowice znajduje się ok. 0,2 km² terenów kolejowych. Sformułowanie to rozumie się jako „powierzchnię gruntu określoną działkami ewidencyjnymi, na której znajduje się droga kolejowa, budynki, budowle i urządzenia przeznaczone do zarządzania, eksploatacji i utrzymania linii kolejowej oraz przewozu osób i rzeczy [...]” (*Ustawa z dnia 28 marca...*, 2003). Współczesny stan całej infrastruktury kolejowej w Mysłowicach uległ głębokiej degradacji. Część torów wyłączono z eksploatacji, niektóre wręcz rozebrano, nieczynne jest także południowe przejście podziemne. Przez Mysłowice przebiegają linie kolejowe PKP o znaczeniu państwowym: Jaworzno-Szczakowa – Mysłowice (nr 134) i Oświę-

cim – Katowice (nr 138) – (*Studium uwarunkowań...*, 2008). Ciąg komunikacyjny Katowice – Kraków (całość linii nr 134 oraz odc. Mysłowice – Katowice na linii nr 138), należący do europejskiego korytarza transportowego E30, znajduje się w bardzo złym stanie technicznym, co stanowi znaczące utrudnienie w ruchu kolejowym. Na skutek wieloletnich zaniedbań zmniejszył się ruch pociągów przejeżdżających przez mysłowicką stację, co dodatkowo przyczyniło się do jej degradacji. W krajobrazie terenów kolejowych zaznaczają się ponadto pozostałości po dawnej wagonowni (fot. 3A), swej funkcji nie pełni już również lokomotywnia oraz dworzec pasażerski i towarowy (fot. 3B). Warto podkreślić w tym miejscu, że w ponad 70-tysięcznych Mysłowicach nie tylko nie ma czynnej kasy biletowej, ale nawet poczekalni dla podróżnych, którzy zmuszeni są tym samym do oczekiwania na pociąg bezpośrednio na peronach, co dodatkowo obniża rangę i postrzeganie obiektów stacyjnych.

Fot. 3. Nieczynna wagonownia (A) i dworzec towarowy (B)

Źródło: Ze zbiorów autorki.

Photo. 3. Closed railway engine shed (A) and freight station (B)

Source: The author's collection.

Ostatni element składowy przestrzeni Starego Miasta stanowi zieleń miejska. Z punktu widzenia społecznego ważną rolę spacerową pełni Park Zamkowy (aneks, załącznik IX), który dzieli się na dwie części. Pierwsza, starsza i o typowo parkowym charakterze, położona bezpośrednio przy ulicy Bytomskiej (a zatem jest to dawny Ogród Zamkowy), wyposażona jest w system alejek oraz liczne ławki. Z kolei druga, położona na wschód od pierwszej (pomiędzy nią a Czarną Przemszą), powstała w ramach rekultywacji nieczynnego wyrobiska. Fragment ten jest dość mocno zaniedbany, sprawiając tym samym wrażenie bardziej „naturalnego” (*Studium uwarunkowań...*, 2008). Na terenie historycznej części parku mieści się dawny dworek Mieroszewskich (w bardzo złym stanie) oraz pozostałości po Bramie Zamkowej, która niegdyś prowadziła na teren posiadłości panów myśłowickich. Ponadto w części parkowej rośnie 5 drzew uznanych za pomniki przyrody, co dodatkowo podnosi walor przyrodniczy tego miejsca.

Drugi park, o powierzchni 3,16 ha, mieści się w południowej części badanego obszaru i zwany jest Promenadą. Niestety, teren ten nie jest dobrze utrzymany, dominują tu fragmenty trawiaste i zarośla oraz drzewa, spośród których nieliczne są pomnikami przyrody. Część parku zajęta jest przez zabudowę sportową (*Studium uwarunkowań...*, 2008), niestety obecnie w znacznym stopniu zdekapitalizowaną. Miejsu temu nie sprzyja również wylot przepustu pod terenami kolejowymi (biegnący z zachodniej części miasta), którym płyną ścieki komunalne i zanieczyszczone wody opadowe.

Degradacja i rewitalizacja przestrzeni Starego Miasta

Osiedle Stare Miasto stanowi wschodnią część śródmieścia i zarazem jest najstarszym fragmentem Mysłowic. Dzielnica posiada, jak wcześniej przedstawiono, historyczny układ architektoniczno-urbanistyczny oraz zabytkową zabudowę mieszczańską, usługową i sakralną z przełomu XIX i XX w. Jak podkreśla KOCHANOWSKI (1996), obecnie tego typu obszary przeważnie są zaniedbane i stanowią siedliska biedy oraz nasilających się zjawisk patologii społecznej. Dodatkowo sytuację tę pogarsza położenie „starych” dzielnic, zwłaszcza w miastach górnośląskich, w sąsiedztwie zakładów przemysłowych (CIEŚLA, 1988). W przypadku staromiejskiej dzielnicy Mysłowic było to położenie w zasięgu negatywnego oddziaływania funkcjonującej od XIX w. kopalni „Mysłowice”. Pomimo iż zakład już nie prowadzi eksploatacji (wydobycia zaprzestano pod

koniec 2008 r.), to pozostawił on piętno w strukturze przestrzennej badanej dzielnicy. Dodatkowym problemem są kwestie społeczne – jest to obszar związany m.in. z nasilającymi się problemami patologii, starzenia się społeczeństwa oraz przestępczością (DRAGAN, 2014). Kwestią niewątpliwie ważną jest fakt, iż podsystem społeczny powiązany jest z podsystemem urbanistycznym poprzez wzajemne sprzężenia i oddziaływanie na siebie (WALLIS, 1977), co w przypadku Mysłowic jest szczególnie dobrze zauważalne.

Substancja materialno-techniczna Starego Miasta podlega nieustannej degradacji, pogarszając – i tak już niekorzystny – wizerunek przestrzeni, która powinna być jednak „wizytówką” Mysłowic. Dzielnica cechuje się często złym stanem technicznym zabudowy (szczególnie mieszkaniowej) oraz niespójnym układem przestrzenno-funkcjonalnym. Można jednak zauważyć pewne zróżnicowanie w stanie tkanki miejskiej pomiędzy częścią północną (starym miastem) a częścią południową obszaru badań (nowym miastem). Postęp dekapitalizacji struktury przestrzennej starszej części jest powszechniejszy oraz zdecydowanie wyraźniej zaznaczający się w krajobrazie. W tym fragmencie badanego obszaru zlokalizowane jest również budownictwo mieszkaniowe z prefabrykatów, które silnie kontrastuje estetycznie z historycznymi kamienicami. W najgorszej sytuacji znajdują się ulice zlokalizowane po zachodniej stronie ul. Bytomskiej. Bardzo wysokim stopniem degradacji odznacza się ul. Wałowa (fot. 4.) oraz ul. Jagiellońska (DRAGAN, 2015a) (aneks, załącznik VII – D). Wśród zabudowań dominują budynki ze zniszczonymi elewacjami, zamurowanymi oknami oraz zaniedbanymi podwórzami, często zaśmieconymi i zarastającymi roślinnością (w tym krzewami i drzewami). Negatywny odbiór tej przestrzeni pogłębiają dodatkowo opuszczone lokale po dawnych działalnościach gospodarczych, a niektóre z kamienic zostały także w części, bądź całkowicie, wyłączone z użytkowania do celów mieszkaniowych. Niezbyt korzystnie przedstawia się również sama ulica Byomska oraz „opłotki” Rynku (aneks, załącznik VII – C), pomimo że jednocześnie elewacje ścian frontowych są niejednokrotnie utrzymane w przyzwoitym stanie. Wschodni fragment starszej części obszaru badań posiada zdecydowanie lepszy stan zabudowy, a to głównie za sprawą wspomnianego Rynku oraz obecności placówki Urzędu Stanu Cywilnego. Umiejscowione są tu także bloki należące do spółdzielni mieszkaniowej, które są w miarę systematycznie remontowane, co podnosi ich estetyczny odbiór.

Zdecydowanie korzystniej prezentuje się tzw. nowe miasto, a to przede wszystkim z uwagi na lokalizację w tym rejonie budynków Urzędu Miasta.

Fot. 4. Degradacja zabudowy przy ul. Wałowej w Mysłowicach (Stare Miasto)

Źródło: Ze zbiorów autorki.

Photo. 4. Degradation of the buildings on Wałowa Street in Myslowice (the Old Town)

Source: The author's collection.

W tej części miasta zlokalizowanych jest również mniej budynków mieszkalnych bądź mieszkalno-usługowych. Dominują raczej zabudowania *stricte* usługowe, co także wpływa na stan techniczny tkanki miejskiej. Najgorsza sytuacja ma miejsce przy ul. Strażackiej oraz w południowej części ul. Powstańców i dotyczy zabudowy mieszkaniowej. Prócz tego zaawansowanym stopniem dekapitalizacji cechuje się majątek PKP S.A., który obecnie w znacznej części został wyłączony z użytkowania. Przyczyn degradacji obszarów kolejowych upatrywać można w poważnym ograniczeniu przewozów (ZAŁUSKI, 2009), zwłaszcza pasażerskich, czego pośrednim skutkiem była likwidacja kas biletowych i zamknięcie poczekalni. Można założyć, iż stan dworca pasażerskiego i terenów go otaczających bardzo często utożsamiany jest z sytuacją gospodarczą Mysłowic, szczególnie przez osoby przyjeżdżające spoza miasta.

W obrębie obszaru badań wyróżniono 3 przestrzenie publiczne, które stanowią miejsca reprezentacyjne dla miasta, a przynajmniej powinny taką rolę spełniać. Pierwsza z nich związana jest z lokacyjnym rynkiem i jego najbliższym otoczeniem. Drugim miejscem jest pl. Wolności, skupiający wzdłuż swoich pierzei głównie funkcje administracyjne. Trzecią i ostatnią wyróżnioną przestrzenią publiczną jest plac mieszczący się przed dworcem kolejowym wraz z przebiegającym w tym miejscu odcinkiem ul. Powstańców – określany dalej placem dworcowym, choć formalnie w ten sposób nienazywanym. Wskazane przestrzenie to 3 place miejskie, które często postrzegane są jako zjawiska kulturowe wyróżniające się w strukturze przestrzennej miasta oraz mające historycznie uzasadnione znaczenie (MAGA-JAGIELNICKA, 2006).

W celu ukazania specyfiki zagospodarowania ww. przestrzeni miejskich pod względem jej jakości zastosowano metodę tzw. audytu miejskiego w czterostopniowej skali – od 0 do 3 (JARCZEWSKI, 2010). W trakcie wizji terenowej dokonano oceny jakości techniczno-funkcjonalnej elementów tworzących wyróżnione przestrzenie publiczne. Przeprowadzona ocena dotyczyła szacunkowego procentowego udziału 6 własności przestrzeni (aneks, załącznik XI):

- budynków do remontu;
- potrzeby termomodernizacji obiektów;
- substandardów architektonicznych (baraków, pustostanów, ugorów miejskich);
- potrzeby uporządkowania i uzupełnienia zabudowy;
- potrzeby budowy, uzupełnienia lub odnowy przestrzeni publicznych;
- budowy lub poprawy jakości standardu dróg lub chodników.

W trakcie inwentaryzacji urbanistycznej zwracano również uwagę na stan techniczny miejskich zabytków (skoncentrowano się tylko na obiektach ujętych w rejestrze zabytków województwa śląskiego), albowiem w przypadku historycznego centrum mamy do czynienia z szeregiem takich obiektów, niejednokrotnie podlegających postępującej dekapitalizacji. W takiej sytuacji kwestia funkcji danego obiektu schodzi niejako na drugi plan, a pierwszorzędną rolę odgrywa ochrona jego formy przestrzennej (MACIEJOWSKA-BUJAK, 2006).

Przeprowadzone badania terenowe wykazały duże zróżnicowanie omawianych przestrzeni publicznych pod względem stanu tkanki miejskiej oraz zagospodarowania przestrzennego. Zdecydowanie najsilniej zdegradowanym i wymagającym pilnej odnowy miejscem jest plac dworcowy (aneks, załącznik XI).

Budynek dworca kolejowego jest dominującym obiektem omawianej przestrzeni, z kolei jego tło stanowi stacja kolejowa składająca się z 3 peronów (w tym tylko 2 użytkowanych). Zdecydowanie najgorzej przedstawia się infrastruktura kolejowa, co pogarsza odbiór tej przestrzeni publicznej. Stopniowa redukcja liczby połączeń kolejowych oraz dynamiczny rozwój transportu samochodowego spowodowały postępujące ograniczenie roli kolei. Sytuacja ta przyczyniła się do likwidacji i dekapitalizacji majątku PKP S.A., zwłaszcza węzłów i stacji kolejowych o mniejszym znaczeniu. Tak było również w przypadku Mysłowic, które znalazły się niejako w komunikacyjnym „cieniu” Katowic. Ponadto do całkowitej wymiany kwalifikuje się nawierzchnia ulic i chodników, zarówno w obrębie samego placu dworcowego, jak i przyległej ul. Powstańców. Ponad połowa zabudowań znajdujących się w omawianym rejonie wymaga termomodernizacji oraz remontu, niektóre wręcz natychmiastowego. Podobnie jest z odnową i uzupełnieniem elementów przestrzeni publicznej. Poza pustostanami i barakami pokolejowymi zaznaczają się w niej obiekty stanowiące pozostałość po dawnych działalnościach, tworzące substandardy architektoniczne (fot. 5A), w tym wolnostojące kioski.

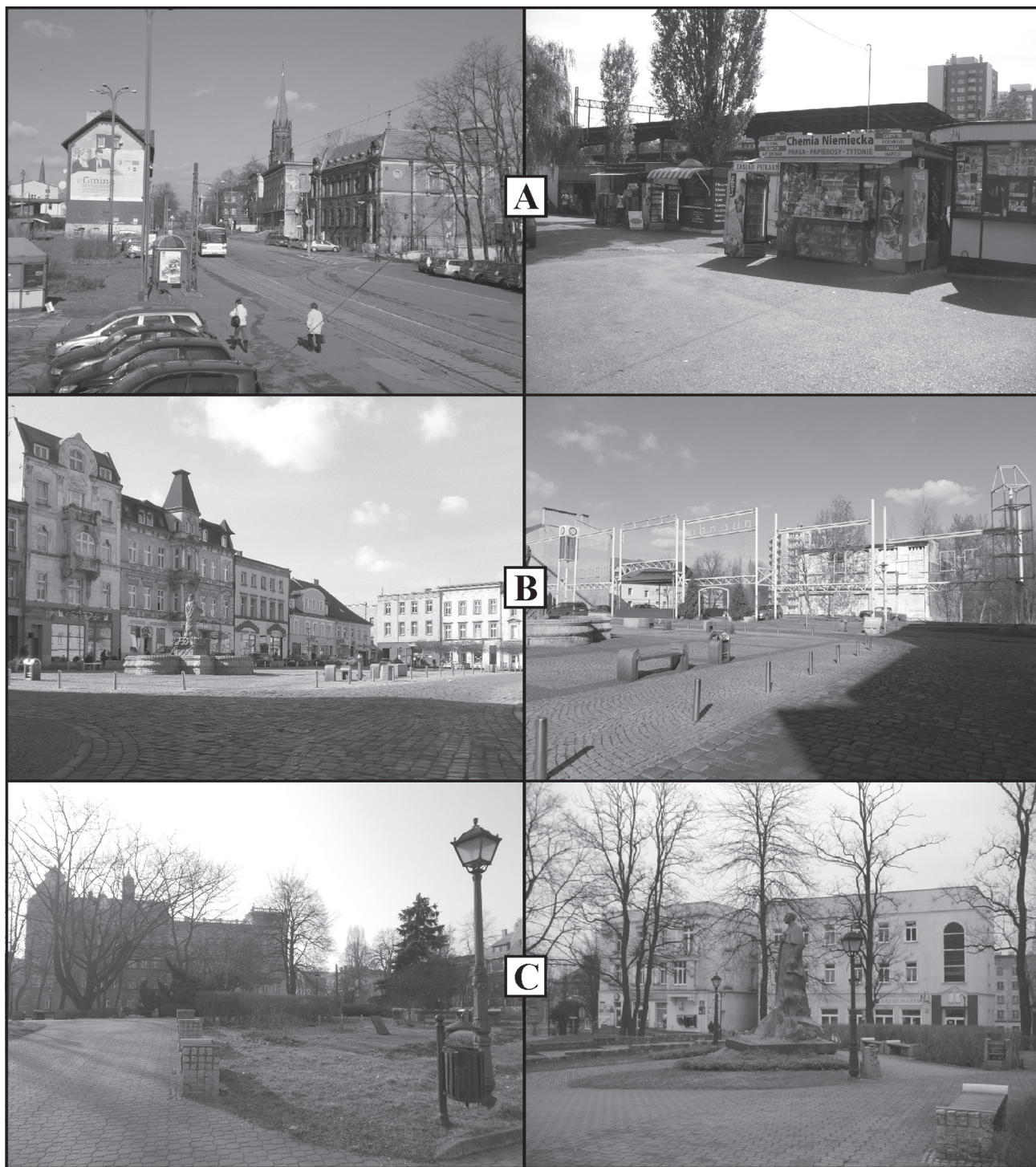
Nieco lepiej przedstawia się sytuacja Rynku (aneks, załącznik XI). Na pewno nie jest konieczna poprawa jakości standardu dróg i chodników z uwagi na dokonany relatywnie niedawno kapitalny remont nawierzchni tego placu. Mała architektura, i to tylko w niektórych przypadkach, wymaga jedynie odświeżenia. Największy problem tkwi jednakże w północnej pierzei, której zabudowa wymaga uzupełnienia, a dotychczasowa atrapa wyburzonych kamienic (którą tworzy ażurowa metalowa konstrukcja) stanowi substandard architektoniczny silnie pogarszający wizerunek tej historycznej przestrzeni. Na negatywny odbiór wpływają również puste lokale po działalnościach gospodarczych oraz nieocieplone kamienice (fot. 5B).

Najbardziej zadbaną przestrzenią publiczną Starego Miasta jest pl. Wolności. Plac ten ma uporządkowaną zabudowę oraz dobrze utrzymaną nawierzchnię ciągów pieszych, znajdującego się w jego obrębie parkingu i okalających ulic. Tylko niektóre z zabudowań wymagają remontu oraz termomodernizacji. Mała architektura zachowana jest w dobrym stanie. Przestrzeń ta, co jest interesujące na tle pozostałych części obszaru badań, nie posiada obiektów niskiej jakości pogarszających jej estetykę (fot. 5C). Tak dobry stan tkanki miejskiej w obrębie pl. Wolności to zasługa przede wszystkim lokalizacji wzdłuż jego pierzei budynków administracji publicznej oraz centralnego położenia w przestrzeni Starego Miasta (DRAGAN, 2015a).

Osobna kwestia dotyczy zabytków zlokalizowanych w tych 3 omówionych miejscach publicznych. Najwięcej z nich (4 obiekty) mieści się przy pl. Wolności, co również wpływa na ich dobry, bądź przynajmniej dostateczny, stan. Po jednym zabytkowym obiekcie posiadają plac dworcowy oraz Rynek. Niestety, stan tych budynków jest dużo gorszy, zwłaszcza stan willi przy ul. Powstańców. Niewątpliwie wszystkie zabytki architektoniczno-urbanistyczne powinny zostać poddane rewaloryzacji, gdyż stanowią one spuściznę ewolucji omawianego ośrodka miejskiego. Obiekty takie winny odgrywać znaczącą rolę w kształtowaniu przyszłej struktury miasta – uczytelniając ją oraz wzbogacając miejski krajobraz (OSTROWSKI, 1973). Coraz poważniejszym problemem staje się więc rewitalizacja zabytkowej tkanki miejskiej, która świadczy o ciągłości dziejów ośrodka nie tylko w sensie kulturowym, ale również społecznym (DYMNICKA, 2002).

Duży wpływ zarówno na stan struktury przestrzennej, jak i funkcjonalnej, a także na możliwość łagodzenia problemowych zagrożeń ma budżet miejski (MAJER, 2010). W przypadku niewystarczających zasobów finansowych działania polegające na poprawie funkcjonalności oraz odnowie fizjonomii obszaru prowadzone są jedynie doraźnie (PARYSEK, 2006), co znacząco obniża ich skuteczność. Jak podkreśla MUZIOL-WĘCŁAWOWICZ (2009), obszary śródmiejskie, ze względu na koncentrację problemów społecznych i techniczno-materialnych, są wręcz predysponowane do działań rewitalizacyjnych.

Obecnie obserwuje się osłabienie funkcji centrum historycznego (*Miejski Program Rewitalizacji...*, 2008), dlatego Stare Miasto silniej odczuwa kryzys ekonomiczny miasta, stając się jego głównym obszarem problemowym. Rewitalizacja dzielnicy przebiega doraźnie, z reguły obejmując przestrzeń na osi: Rynek – ul. Grunwaldzka – pl. Wolności. Wzdłuż wyznaczonego ciągu zostało odremontowanych kilka kamienic oraz wymieniono nawierzchnię i zamontowano elementy małej architektury. Miejski Zarząd Gospodarki Komunalnej ogłosił przetarg na remont elewacji kolejnych kamienic – Rynek 16, ul. Matejki 2 (www.bip.mzgk.myslowice.pl/, marzec 2014). Zarządca odnowił także kilka innych budynków przy ulicach: Szymanowskiego 2, Bytomskiej 9, Żwirki i Wigury 2, Jagiellońskiej 6, jednak są to wyłącznie pojedyncze przypadki podjęcia jakichkolwiek działań w tym zakresie. W pozostałych częściach Starego Miasta mamy do czynienia ze szczątkowymi zabiegami rewaloryzacyjnymi, a działania te dotyczą najczęściej wyłącznie budynków posiadających przeznaczenie usługowe. W ten sposób została wyremontowana Komenda Miejska Policji oraz okazała kamienica

Fot. 5. Przestrzenie publiczne Starego Miasta w Mysłowicach: plac dworcowy (A), Rynek (B) i pl. Wolności (C)

Źródło: Ze zbiorów autorki.

Photo. 5. Public space of the Old Town in Myslowice: the railway station forecourt (A), Market Square (B) and Wolności Square (C)

Source: The author's collection.

tuż przy wjeździe do Mysłowic od strony Sosnowca, a także wejście do Sądu Rejonowego (aneks, załącznik XII) przy ul. Krakowskiej.

W mieście zaznacza się ponadto konieczność przystosowania terenów miejskiej zieleni publicznej do rzeczywistych potrzeb mieszkańców. Wobec tego rozpoczęto realizację projektu rewitalizacji Parku Zamkowego przy ul. Bytomskiej. Posiada on wiele

walorów historycznych, jak również przyrodniczych, co sygnalizowano już wcześniej. Do tej pory (stan na luty 2014 r.) zrealizowano część prac dotyczących poprawy stanu tego miejsca. Zostały wyremontowane alejki spacerowe oraz wykonano ich oświetlenie i małą architekturę (fot. 6) – niestety niektóre z nowo wprowadzonych elementów noszą już pierwsze ślady dewastacji.

Fot. 6. Zrewitalizowana historyczna część Parku Zamkowego w Mysłowicach

Źródło: Ze zbiorów autorki.

Photo. 6. Revitalized historic part of the Park Zamkowy (Castle Park) in Mysłowice

Source: The author's collection.

Obecnie zakończono prace nad aktualizacją Miejskiego Planu Rewitalizacji Miasta Mysłowice. Wśród zidentyfikowanych obszarów problemowych aż 5 (spośród 11) mieściło się w obrębie Starego Miasta (*Prace nad aktualizacją...*, 2014).

Przestrzeń gospodarcza Starego Miasta

Kryzys ekonomiczny, w jakim pogrążone są Mysłowice, oddziałuje bezpośrednio na sytuację gospodarczą centrum administracyjno-usługowego – Starego Miasta. Duży wpływ na rozwój obszaru badań ma także stan tkanki miejskiej, jak również struktura społeczna omawianej dzielnicy. Wszystkie wskazane uwarunkowania mają swoje odzwierciedlenie w strukturze funkcjonalnej tej historycznej przestrzeni. Obecnie układ funkcjonalny Starego Miasta nie posiada elementów charakterystycznych czy wyjątkowych, świadczących o jego rozwoju, a wraz z rozrostem terytorialnym miasta obszar badań uległ peryferyzacji względem całego ośrodka miejskiego.

Podczas badań terenowych przeprowadzonych w lipcu 2013 r. zinventaryzowano 395 działalności gospodarczych. Zdecydowanie dominowały sklepy z artykułami przemysłowymi (18,99%), wśród których najczęściej pojawiały się sklepy medyczne, kosmetyczne, kwaciarnie, jubilerzy oraz sklepy budowlano-elektryczne (aneks, załącznik IX i XIII). Relatywnie często występowały również lombardy (m.in. ul. Bytomska 19, Przemszy 4, Żwirki i Wigury 2) oraz placówki oferujące tani asortyment wielobranżowy, np. „Świat niskich cen” (ul. Bytomska 18), „Wszystko po 2,99 zł...” (ul. Bytomska 14).

Ponadto w badanej dzielnicy mieściły się 3 hurtownie zajmujące się handlem artykułami przemysłowymi: optyczna, elektryczna oraz elektroinstalacyjna, których obecność wpływała pozytywnie na rangę gospodarczą dzielnicy. Zdecydowanie słabszym udziałem odznaczały się sklepy spożywcze i odzieżowe – odpowiednio 7,85% i 6,08%, przy czym brak jest placówek znanych firm o charakterze ekskluzywnym czy choćby ponadlokalnym. Najczęściej można było spotkać sklepy z odzieżą używaną oraz ogólnospożywcze.

W dalszej kolejności strukturę funkcjonalną Starego Miasta tworzyły usługi związane z prowadzeniem własnej działalności gospodarczej i biura nieruchomości (12,15%) oraz edukacja i działalność profesjonalna (11,14%). Najwięcej placówek prowadziło własną działalność gospodarczą z zakresu kosmetyki i fryzjerstwa (14 podmiotów gospodarczych) oraz rachunkowości (11). Z kolei duży udział edukacji związany był z lokalizacją Zespołu Szkół Specjalnych, w ramach którego funkcjonowały szkoła podstawowa, gimnazjum oraz szkoła przysposobienia do pracy (pl. Wolności 3). Obecnie (stan na luty 2014 r.) budynek szkoły jest pusty i ma go przejąć Sąd Rejonowy celem umieszczenia w nim archiwum. Zespół Szkół Specjalnych został przeniesiony do nowej siedziby zlokalizowanej poza obszarem badań. Podobna koncentracja działalności edukacyjnej występuje w przypadku Górnośląskiej Wyższej Szkoły Pedagogicznej (ul. Powstańców 19) (aneks, załącznik X – B), w której budynku mieściło się kilka innych podmiotów z zakresu szkolnictwa oraz działalności towarzyszących. Oprócz wymienionych placówek szkolnictwa specjalnego i wyższego w Starym Mieście działała również Szkoła Podstawowa nr 2 (ul. Piastowska 7). W związku

z tym, iż jest to centrum miasta, zlokalizowane były tu punkty kształcenia z zakresu języków obcych oraz szkoły policealne dla dorosłych. Ponadto przy ul. Towarowej 1 mieściło się prywatne przedszkole. Stare Miasto posiadało również dobrze rozwiniętą działalność profesjonalną, do której zaliczono: notariuszy, radców prawnych, adwokatów, tłumaczy przysięgłych, agencje reklamowe, biura architektoniczne oraz usługi geodezyjne (aneks, załącznik XIII).

W strukturze funkcjonalnej Starego Miasta znaczny udział miały również placówki związane z finansami i ubezpieczeniami (6,84%) oraz ochroną zdrowia i opieką socjalną (6,58%). Warto przybliżyć strukturę drugiej z wymienionych grup działalności. Poza specjalistycznymi poradniami w Starym Mieście funkcjonował Szpital Miejski nr 2 (ul. Bytomska 39), Centrum Urologiczne (ul. Towarowa 14), Poradnia Gruźlicy i Choroby Płuc (ul. Powstańców 9). Działalność medyczną można było również odnaleźć w kamienicach w Rynku, jednakże zlokalizowana ona była z reguły w tylnych częściach budynków: filia Hospicjum „Cordis” i Ośrodek Pomocy Psychologicznej Profilaktyki i Leczenia Uzależnień oraz Samodzielny Publiczny Zakład Leczenia Ambulatoryjnego. Ponadto w dzielnicy funkcjonował ośrodek wychowawczy (Zakład św. Józefa) oraz jednostka podległa Miejskiemu Ośrodkowi Pomocy Społecznej (Tymczasowe Schronienie dla Bezdomnych Mężczyzn) (aneks, załącznik XIII).

Relatywnie duży udział w tworzeniu struktury funkcjonalnej obszaru badań miały siedziby różnego rodzaju stowarzyszeń i biura firm, fundacji itp. (5,57%). Mieściły się one głównie w kamienicy przy pl. Wolności 8, a także przy ul. Powstańców 4 i 9. Ponadto pod względem liczby placówek wysoko plasowała się szeroko pojęta gastronomia (5,06%), jednakże jakość i renoma tych lokali nie była najwyższa. Prócz kilku bardziej ekskluzywnych obiektów, takich jak restauracje „Pod Ratuszem” i „Centralna”, a także kawiarnia „Biały Łabędź”, dominowały fast-foody, bary oraz puby, z których korzystali właściwie wyłącznie mieszkańcy najbliższej okolicy. Ponadto w pobliżu mostu prowadzącego w kierunku Modrzejowa (obecnie dzielnica miasta Sosnowiec) zlokalizowany jest pozaklasowy hotel „Gościniec”, posiadający również restaurację.

Stare Miasto, jak kilkakrotnie już wspomniano, stanowi miejskie centrum administracyjne, co ma swoje przełożenie na liczbę obiektów o takim charakterze. Sprawia to, iż administracja publiczna oraz działalność porządkowa cechują się relatywnie dużym (4,3%) udziałem w strukturze badanej dzielnicy. Funkcje te koncentrują się głównie wokół pl. Wolności i przy ulicach w jego najbliższym otoczeniu. Układ ten tworzą rozproszone siedziby różnych wydziałów Urzędu Miasta (3 budynki w pierzejach

placu i jeden – główny – na rogu ul. Powstańców) oraz budynki Sądu Rejonowego, Aresztu Śledczego oraz Komendy Miejskiej Policji. W ten sposób tworzą się dwa aglomeraty działalności: administracyjny, zlokalizowany przy pl. Wolności, oraz porządku publicznego, skupiający się przy skrzyżowaniu ulic Krakowskiej, Starokościelnej i Szymanowskiego (aneks, załącznik IX).

Niestety, Stare Miasto nie pełniło znaczących funkcji kulturalnych, sportowych czy związanych z rozrywką o charakterze ponadlokalnym, czego efektem jest brak zainteresowania tą przestrzenią jako miejscem potencjalnego spędzania wolnego czasu. Sytuacja ta przekłada się na wspomnianą już uprzednio peryferyzację dzielnicy, w tym przypadku w zakresie szeroko rozumianej sfery kulturalno-rozrywkowej. Mieściły się tu wprawdzie Miejski Ośrodek Kultury, Młodzieżowy Dom Kultury, Świetlica Młodzieżowa oraz Miejska Biblioteka Publiczna, jednak tylko filia Pedagogicznej Biblioteki Wojewódzkiej miała zasięg terytorialny. Pozostałe placówki mają charakter wyłącznie lokalny. Z zakresu sportu i rozrywki funkcjonuje tutaj hala sportowa Miejskiego Ośrodka Sportu i Rekreacji oraz klika salonów gier losowych (aneks, załącznik XIII).

Spośród wszystkich zinwentaryzowanych działalności najmniejszym udziałem w strukturze funkcjonalnej Starego Miasta odznaczały się usługi związane z zakwaterowaniem (0,25%; wspomniany wcześniej hotel „Gościniec”) oraz religią (1,01%) – głównie są to katolickie obiekty sakralne oraz kościół ewangelicki i kościół zielonoświątkowy (zlokalizowany, co jest niewątpliwie osobliwe, w nieczynnym budynku dworca kolejowego). Ponadto funkcjonowały nieliczne punkty rzemieślnicze (1,77%) oraz związane z transportem (2,53%) i różnego rodzaju naprawami (3,04%). Współcześnie w omawianej dzielnicy nie występuje w ogóle przemysł ciężki i energetyczny, mieszczą się w niej jedynie drobne zakłady produkcyjne (drukarnie, pracownie protetyczne, producenci mebli i chemii dla przemysłu) oraz firmy budowlane (3,54%).

Rozmieszczenie zinwentaryzowanych działalności w przestrzeni Starego Miasta jest nierównomierne (aneks, załącznik IX). Zaznaczają się zarówno miejsca koncentracji funkcji, jak również takie, które nie posiadają żadnych podmiotów gospodarczych. Najwięcej z pierwszej grupy w 2013 r. zlokalizowanych było przy najdłuższej z ulic – Bytomskiej (18,48% wszystkich działalności gospodarczych Starego Miasta). Podobnie jak w 1913 r., stanowi ona nadal główną oś komunikacyjną starszej części badanej dzielnicy, a zatem jest znacznie atrakcyjniejsza pod kątem lokowania przedsiębiorstw od ulic względem niej bocznych. Najniższym udziałem w tworzeniu struktury funkcjonalnej Starego Miasta

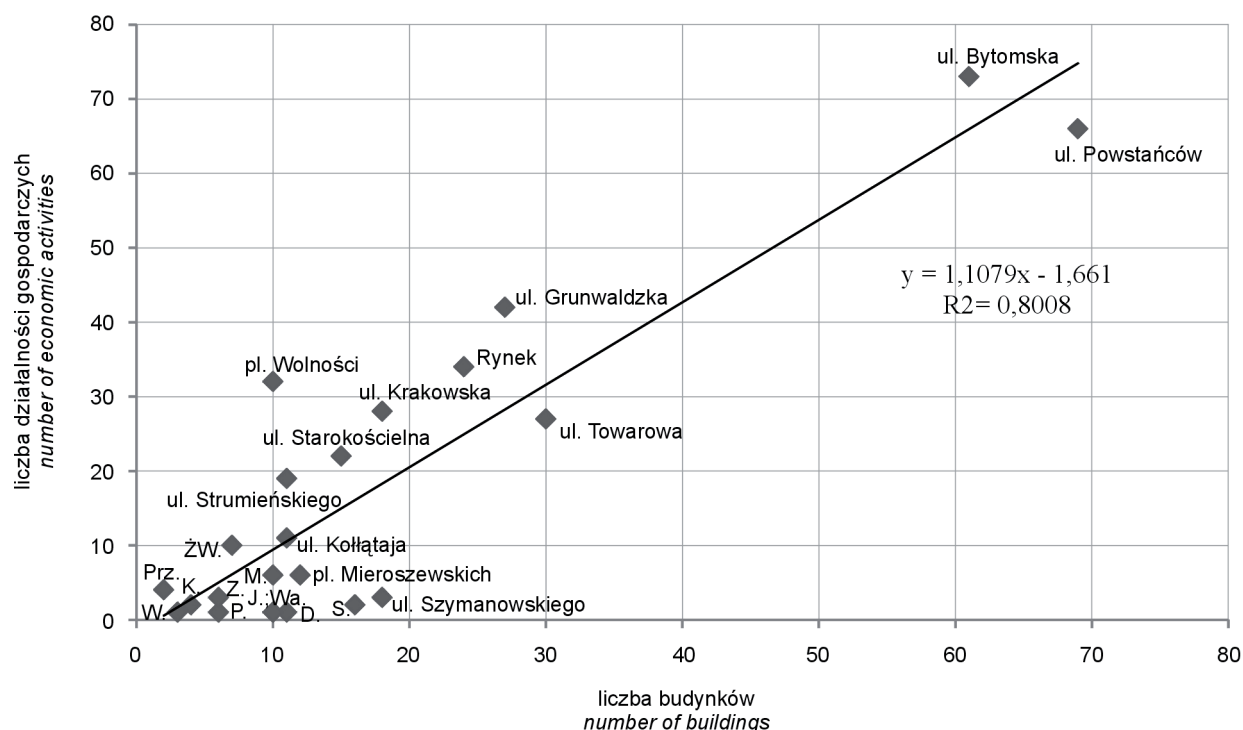
charakteryzowały się właśnie przecznice ul. Bytomskiej. Przyjmowały one wartości od 0,25% (ulice: Dąbrowskiego, Jagiellońska, Wierzbowa, Zamkowa) do 1,52% (ul. Matejki). Oprócz tego brakiem jakiegokolwiek formy działalności cechowała się ul. Słowackiego. Nieco lepiej wyglądała sytuacja ul. Towarowej – drugiej co do długości ulicy na obszarze badań (6,84%). Jednak nie jej długość, a lokalizacja centrum handlowego u zbiegu z ul. Krakowską ma wpływ na koncentrację działalności gospodarczych przy tej ulicy. Samo centrum, łącznie z przyległymi pawilonami, skupiało 18 różnego rodzaju podmiotów gospodarczych, co stanowiło 78,3% wszystkich placówek przynależnych do ul. Towarowej. Mało atrakcyjny był z kolei pl. Mioszowski, który stwarzał wrażenie wręcz opustoszałego (1,52% działalności gospodarczych). W jego krajobrazie dominują puste kamienice oraz zamknięte lokale usługowe. Ponadto w starszej części Starego Miasta trochę zapominany jest również Rynek, przy którym usytuowane były głównie działalności gospodarcze o charakterze endogenicznym (8,61%). Ważną rolę odgrywała z kolei ulica Grunwaldzka (10,63%). Biegnie ona przez centrum Starego Miasta, łącząc Rynek z pl. Wolności. Jest to typowo usługowa arteria, w której strukturze dominują handel oraz usługi z zakresu finansów, przez co kojarzona jest w lokalnej świadomości jako ulica „bankowa”. Podobna sytuacja dotyczy półkilometrowej ul. Powstańców (16,71%), która wiedzie od przejścia podziemnego (jedno z trzech miejsc umożliwiających kontakt z resztą miasta) do administracyjno-usługowego pl. Wolności. Ponadto ulica ta, w przeciwieństwie do pozostałych, posiadała także budynki o przeznaczeniu wyłącznie komercyjnym (przykładem może tu być sieciowy dyskont spożywczy). Przy ul. Powstańców mieszczą się również gmach Urzędu Poczтового i Urzędu Miasta oraz nieczynny budynek kolejowego dworca pasażerskiego.

Z uwagi na zróżnicowanie rozmieszczenia działalności podjęto próbę wykazania zależności między liczbą budynków w strukturze przestrzennej danej ulicy (bądź placu) a liczbą podmiotów gospodarczych tworzących jej strukturę funkcjonalną. Współczynnik korelacji wyniósł 0,8949, co sugeruje wysoce istotną i wprost proporcjonalną zależność pomiędzy liczbą zabudowań a liczbą działalności tworzących strukturę danego elementu przestrzennego. Dla pewności występowania zidentyfikowanej relacji zastosowano test statystyczny (test „t” Studenta dla $\alpha = 0,005$), który potwierdził występowanie wyraźniej korelacji w tym względzie. Jednak nie wszystkie badane obiekty cechowały się podobną zależnością (ryc. 27). Pomimo licznych zabudowań niewielki odsetek funkcji pełniły ulice: Szymanowskiego, Strażacka, Jagiellońska i Strumieńskiego. Charakteryzowały się one znacznym udziałem

funkcji mieszkaniowej lub dużą liczbą pustostanów. Odchyleniem jest również odwrotna sytuacja, gdzie dany element przestrzenny zawiera więcej obiektów gospodarczych niż budowlanych, co jest charakterystyczne dla pl. Wolności. Jego zabudowa pozbawiona jest funkcji mieszkaniowej, a wszystkie kondygnacje budynków zajmują podmioty gospodarcze. Inny przypadek dominacji udziału funkcji nad zabudową stanowiła ul. Grunwaldzka. Posiada ona po kilka lokali gospodarczych w parterowych segmentach kamienic, co przekłada się na wzrost liczby placówek usługowych pomimo istnienia również lokali mieszkalnych na wyższych kondygnacjach. Z kolei przemieszanie zabudowy typowo usługowej i mieszkalnej występowało wzdłuż ul. Krakowskiej.

Ważną kwestię stanowi także określenie hierarchii poszczególnych elementów układu przestrzennego (placów i ulic). Umożliwiło to zastosowanie wskaźnika syntetycznego Zioly w zakresie wyróżnionych 17 rodzajów działalności występujących w Starym Mieście. Z kolei dla lepszego podziału zbioru badanych obiektów układu przestrzennego zastosowano kryteria Hellwiga. Hierarchię obiektów przestrzennych zobrazowano w postaci osi logarytmicznej (aneks, załącznik VI). Wynika z niej, iż największe znaczenie w tworzeniu struktury funkcjonalnej Starego Miasta w 2013 r. odgrywały dwie główne osie tzw. starego i nowego miasta: ul. Bytomska oraz ul. Powstańców (wskaźnik o wartości 15,82). Pierwsza z nich opiera się na handlu, natomiast drugą cechuje znaczny udział siedzib firm i klubów partyjnych, a także ośrodków kultury i religii. Dość wysoką pozycję zajmowała także ul. Krakowska (12,23), dzięki temu, że mieszczą się przy niej jedyny w Starym Mieście hotel oraz działalności związane z sądownictwem. Powyżej średniej (4,35) w zakresie wyposażenia instytucjonalnego uplasowały się cztery ulice: Grunwaldzka, Starościeńska, Strumieńskiego, Towarowa oraz Rynek. Niestety, reszta badanych elementów zajęła najniższe pozycje (61% badanych obiektów przestrzennych), cechując się one zatem słabym zróżnicowaniem gospodarczym.

Z przeprowadzonych analiz struktury funkcjonalnej oraz ze sporządzonego planu Starego Miasta (aneks, załącznik IX) wynika, iż najwięcej podmiotów gospodarczych zlokalizowanych jest w ciągu komunikacyjnym Rynek – ul. Grunwaldzka – pl. Wolności. Podobnie jak w badaniach dla 1913 r., również w tym przypadku dokonano podziału ulicy na część północną (tzw. stare miasto) i południową (tzw. nowe miasto). Tak wydzielona oś pozwala na dokonanie porównania charakteru przyjętych elementów przestrzennych w zakresie usług rynkowych, nierynkowych oraz przemysłu i rzemiosła. W pierwszej kolejności zauważyć można wysoki udział in-

Ryc. 27. Zależność między liczbą budynków i liczbą działalności gospodarczych tworzących strukturę funkcjonalno-przestrzenną ulic i placów Starego Miasta w Mysłowicach w 2013 r.

Ulice/place: D. – Dąbrowskiego, K. – Kacza, M. – Matejki, Prz. – Przemysły, P. – Piastowska, S. – Strażacka, W. – Wierzbowa, Wa. – Wałowa, ŻW. – Żwirki i Wigury.

Źródło: Opracowanie własne.

Fig. 27. The relationship between number of buildings and number of economic activities forming the functional and spatial structure of streets and squares of the Old Town in Mysłowice in 2013

Streets/squares: D. – Dąbrowskiego, K. – Kacza, M. – Matejki, Prz. – Przemysły, P. – Piastowska, S. – Strażacka, W. – Wierzbowa, Wa. – Wałowa, ŻW. – Żwirki i Wigury.

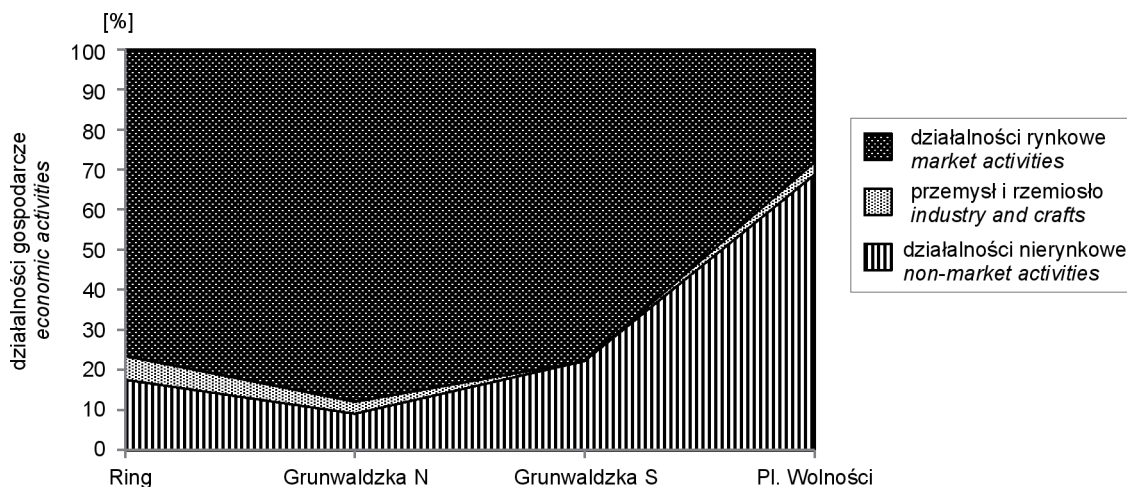
Source: By author.

stytucji rynkowych – powyżej 70% – dla całej ulicy Grunwaldzkiej oraz Rynku (ryc. 28.). Partycypacja pl. Wolności w tym zakresie była dużo mniejsza, gdyż wyniosła ona jedynie 28,1%. Wynika to z faktu, iż plac ten stanowi trzon administracyjnego centrum i zdecydowanie dominowały tu działalności nierynkowe (68,8%) – w przeciwieństwie do pozostałych badanych elementów przestrzennych. Charakter pl. Wolności wpływa również na lokowanie tutaj różnego rodzaju siedzib, które koncentrują się w jego północnej pierzei (aneks, załącznik IX), podczas gdy w pozostałych miejscach w ogóle nie występują. Z kolei działalność przemysłowa oraz związana z rzemiosłem rozkłada się w miarę równomiernie, nie stanowiąc jednocześnie znacznego udziału w strukturze funkcjonalnej wydzielanej osi komunikacyjnej.

Współcześnie Stare Miasto utraciło *genius loci* przyciągający mieszkańców innych dzielnic Mysłowic, jak również miejscowości ościennych. Przestrzeń ta zatraciła charakter publiczny, odwiedzana jest głównie w celach urzędowych i to praktycznie wyłącznie w rejonie pl. Wolności. Ponadto wybitnie lokalny charakter posiada Rynek, który stanowi obecnie miejsce spotkań mieszkańców jedynie naj-

bliższej okolicy. W jego strukturze funkcjonalnej dominuje działalność handlowa, cechująca się zasięgiem lokalnym, m.in.: sklepy spożywcze, sklepy z odzieżą używaną, antykwariat i inne (DRAGAN, 2013b). Znaczny udział posiadają ponadto placówki ochrony zdrowia i gastronomii, jednocześnie brak jest jednak znaczących lokali gastronomicznych, które przyciągałyby osoby spoza Mysłowic. Funkcjonują tu głównie bary, a do bardziej znanych punktów gastronomicznych można zaliczyć wspomnianą już wcześniej kawiarnię „Biały Łabędź”. Relatywnie nowym obiektem jest jadalnia „Mysłowiczanka”, jednak i ona nie odgrywa większej roli dynamizującej przestrzeń. Problem ten dostrzegają władze miejskie, które – wraz z pomocą Miejskiego Ośrodka Kultury i myśłowickich organizacji społecznych – podejmują próbę ożywienia tego historycznego placu. Jednakże wydarzenia kulturalno-rozrywkowe organizowane w obrębie Rynku mają charakter incydentalny, a zasięg wybitnie lokalny, rzadko przyciągając mieszkańców nawet z peryferyjnych dzielnic Mysłowic.

Wysocę pejoratywny wyraz przyjmuje przestrzeń okalająca nieczynny kolejowy dworzec pasażerski.

Ryc. 28. Użytkowanie lokali wzdłuż ciągu Rynek – ul. Grunwaldzka – pl. Wolności w Mysłowicach w 2013 r.

Źródło: Opracowanie własne.

Fig. 28. The use of premises located alongside the Market Square – Grunwaldzka Street – Wolności Square axis in Mysłowice in 2013
Source: By author.

Jest to okolica zdecydowanie niespójna, cechująca się w wielu miejscach zdegradowaną tkanką miejską, która uniemożliwia odpowiednie zagospodarowanie tego miejsca. W przestrzeni tej wyeksponowany jest budynek dworca kolejowego, którego pomieszczenia są jedynie częściowo użytkowane. Obecnie obiekt ten nie spełnia już swojej zasadniczej funkcji – kasę biletową i poczekalnię zlikwidowano w roku 2012. Tylko nieliczne pomieszczenia w obrębie budynku zostały zaadaptowane na potrzeby religijne (kościół zielonoświątkowy), handlowe (sklep z antykami) oraz mieszkaniowe. Ożywieniu gospodarczemu najbliższej okolicy dworca nie sprzyja nawet lokalizacja placówki szkolnictwa wyższego – Górnośląskiej Wyższej Szkoły Pedagogicznej. Zauważa się potrzebę aktywizacji tej okolicy w aspekcie usługowym, zwłaszcza poprzez zaadaptowanie infrastruktury kolejowej. Miałoby to wpłynąć na wzrost charakteru publicznego ulicy „dworcowej” (Powstańców), która powinna stanowić główną oś integracji układu przestrzennego, oraz umożliwić miastu rozwój terenów zielonych (OGRODNIK, 2010), położonych na południe w kierunku dzielnicy Słupna.

Modelowe ujęcie regresu funkcjonalnego Mysłowic

Kluczem do wyjaśnienia regresu funkcjonalno-przestrzennego Starego Miasta jest odniesienie się do funkcjonalnej całości Mysłowic. Miasto jest systemem złożonym, w którym zachodzą relacje wewnątrzmięskie oraz międzygminne. Nieustanne przekształcania miasta zachodzą również pod wpływem czynników sprawczych charakterystycznych

dla danego okresu rozwojowego. Dlatego też próbę wyjaśnienia dekonstrukcji obszaru badań oparto na koncepcji struktur dyssypatywnych, która w badaniach z zakresu geografii społeczno-ekonomicznej odnosi się do dyssypacji w postaci swoistego rodzaju metafory naukowej, o czym wspomniano już uprzednio w pierwszym rozdziale niniejszego opracowania.

Zarys koncepcji

Ośrodki miejskie podlegają nieustannym przekształceniom, w wyniku których tworzą się coraz bardziej złożone struktury wewnątrzmięskie. Ponadto każdy z nich posiada w swojej strukturze przestrzennej formy będące materialną spuścizną poprzednich okresów. Ewolucja miast odbywa się pod wpływem różnorodnych czynników sprawczych i fluktuacji. Oddziałują one na miasto, kształtując jego układ miejski oraz relacje z otoczeniem (regionem). Często tworzą się wówczas zróżnicowane wewnątrzmięskie struktury, których układ oraz stan wynika z potencjału gospodarczo-społecznego danej przestrzeni. Z jednej strony powstają miejsca koncentracji sił wytwórczych, natomiast z drugiej – występują miejsca cechujące się dezurbanizacją i regresem funkcjonalnym. W ten sposób dochodzi do rozwoju jednych części miasta, a marginalizacji innych.

Przemiany gospodarki miast utożsamiane są z sekwencją niestabilności, chaosu, samoorganizacji i przejść fazowych. Z kolei przejście do nowej organizacji nadaje systemowi gospodarczemu nową strukturę (DOMAŃSKI, 2008). Tak powstałe struktury dyssypatywne posiadają nową jakość, pojawiającą się w wyniku procesów transformacji, ponadto w stosunku do wcześniejszych struktur zyskują one

nowe właściwości zwiększające ich zdolności do życia i efektywnego działania (DOMAŃSKI, 2000). Do tychże nowych właściwości, niespotykanych w stanach bliskich równowadze, zalicza się m.in.: zdolność do reagowania na różnice występujące w otoczeniu (adaptacja), zdolność do przechwytywania negatywnej entropii z otoczenia, jej przechowywania i spożytkowania w przyszłości, samoorganizację, różnicowanie się struktur morfologicznych i specjalizację funkcji, a także wzrastającą złożoność (DOMAŃSKI, 2008).

Proces przejścia od jednej struktury do drugiej przebiega w oparciu o perturbacje i fluktuacje, które zachodzą w stanach dalekich od równowagi. Niestabilność oznacza, że trwa okres przekształceń, jednak długi czas trwania fluktuacji może prowadzić do degradacji układów (DOMAŃSKI, 2000). Proces ten szczegółowo omówił DOMAŃSKI (2000), który pisze, że w okresie stabilności system może zostać poddany pewnym perturbacjom, które pobudzają wzmożone fluktuacje. Następny etap wiąże się – w przypadku przekroczenia gradientu fluktuacji – z powstaniem ruchów makroskopowych, które prowadzą do pojawienia się nowej struktury podtrzymywanej przez wymianę z otoczeniem. Jednak gdy fluktuacje nie osiągną granicznej wartości gradientu, podlegają one tłumieniu i wskutek tego zanikają.

W procesie tworzenia się struktur dyssypatywnych zachodzą liczne zmiany tak w lokalizacyjnym, jak i hierarchicznym układzie systemu osadniczego. Wynikają one ze wzrostu jednych elementów oraz kurczenia się innych, a także przesuwania się elementów pomiędzy różnymi szczeblami hierarchicznymi systemu. Polega to na rozproszeniu materii i energii oraz ponownym ich łączeniu na innym poziomie organizacji i już z nowym zasilaniem (DOMAŃSKI, 2000; KRZYSZTOFIK, 2014).

Mysłowice składają się z nałożonych na siebie i wykrystalizowanych w różnych okresach „warstw” funkcjonalno-przestrzennych, co przekłada się na chaotyczny wyraz struktury miasta. W pierwszej kolejności zauważa się wyraźne zróżnicowanie potencjału demograficzno-gospodarczego między północą i południem, gdzie granicę stanowi przebieg autostrady A4 – (DRAGAN, 2012, 2013a). Jednak podziału należy dokonać na rdzeń miejski (śródmieście), którego centrum związane jest z przyjętym obszarem badań – Starym Miastem, oraz obszary obrzeżne i peryferyjne miasta, często o charakterze na wpół wiejskim.

Rdzeń miasta (śródmieście)

Śródmieście jest obszarem silnie zurbanizowanym. Układ przestrzenny wykrystalizował się

w trakcie rozwoju przemysłu, w związku z czym posiada chaotyczną strukturę o zwartej, typowo miejskiej zabudowie. We wschodniej części znajduje się centrum miasta, które w chwili obecnej umiejscowione jest peryferyjnie względem całości administracyjnego układu miejskiego. Dodatkową barierą rozwojową i komunikacyjną stanowi przebieg linii kolejowej, która dzieli śródmieście na dwie części. Rdzeń miejski charakteryzuje się znaczą degradacją zabudowy, która nierzadko posiada cenne walory historyczno-architektoniczne. Występują tu wszystkie typy budownictwa mieszkaniowego, od budynków jednorodzinnych, przez kamienice (fot. 7A), po wielokondygnacyjne bloki mieszkalne z prefabrykatów. Zaznacza się wyraźny deficyt inwestycji, które dynamizowałyby przestrzeń gospodarczą śródmieścia. Natomiast usługi mieszczące się na tym obszarze cechują się wybitnie endogenicznym oddziaływaniem (fot. 7A). Dominują tu działalności administracyjne i finansowe, brak jest renomowanych firm, m.in. z sektora handlu (DRAGAN, 2013a). Z kolei w bezpośrednim otoczeniu silnie zurbanizowanego rdzenia miejskiego lokalizowane są firmy, które wykorzystują istniejącą infrastrukturę techniczną, a zwłaszcza przemysłową; potencjalnym terenem rozwojowym tej części miasta są tereny po zlikwidowanej KWK „Mysłowice”. Obserwuje się ponadto szereg negatywnych zjawisk społecznych, wzrasta liczba ludzi bezrobotnych i biednych, którzy zamieszkują okolice Starego Miasta. Wpływa to na negatywne postrzeganie tego miejsca i powoduje odpływ ludności o wyższym statusie materialnym z centrum.

Tereny peryferii i obrzeży miasta

Cechą charakterystyczną południowych terenów miasta jest rozproszony miejsko-wiejski układ przestrzenny, w którym można jeszcze odnaleźć znaczne areale wciąż użytkowanych pól uprawnych. Strefa przemysłowa tworzy niewielkie enklawy w nielicznych dzielnicach. W obrębie południowych terenów miasta zachodzi proces suburbanizacji, odbywającej się jednak w granicach administracyjnych Mysłowic. Wiaże się ona z odpływem ludności z rdzenia miejskiego oraz, w makroskali, z miast ościennych konurbacji katowickiej (DRAGAN, 2012, 2013a). Potencjał tych terenów tkwi w bardzo dobrym położeniu komunikacyjnym (bliskość autostrady A4 i drogi ekspresowej S1), co sprzyja lokalizacji w tym rejonie wyspecjalizowanych usług (centra logistyczne) oraz inwestycji mieszkaniowych (osiedla zamknięte) (fot. 7B). Ponadto swoją siedzibę na tym terenie ma Stalexport Autostrada Małopolska S.A., zarządca wspomnianej autostrady A4 na odcinku

Fot. 7. Zabudowa mieszkaniowa oraz działalności gospodarcze w Starym Mieście (A), na południowych peryferiach (B) oraz na północno-zachodnich obrzeżach (C) Mysłowic
Źródło: Ze zbiorów autorki.

Photo. 7. Residential and commercial buildings in the Old Town (A), on the southern outskirts (B) and the north-western outskirts (C) of Mysłowice

Source: The author's collection.

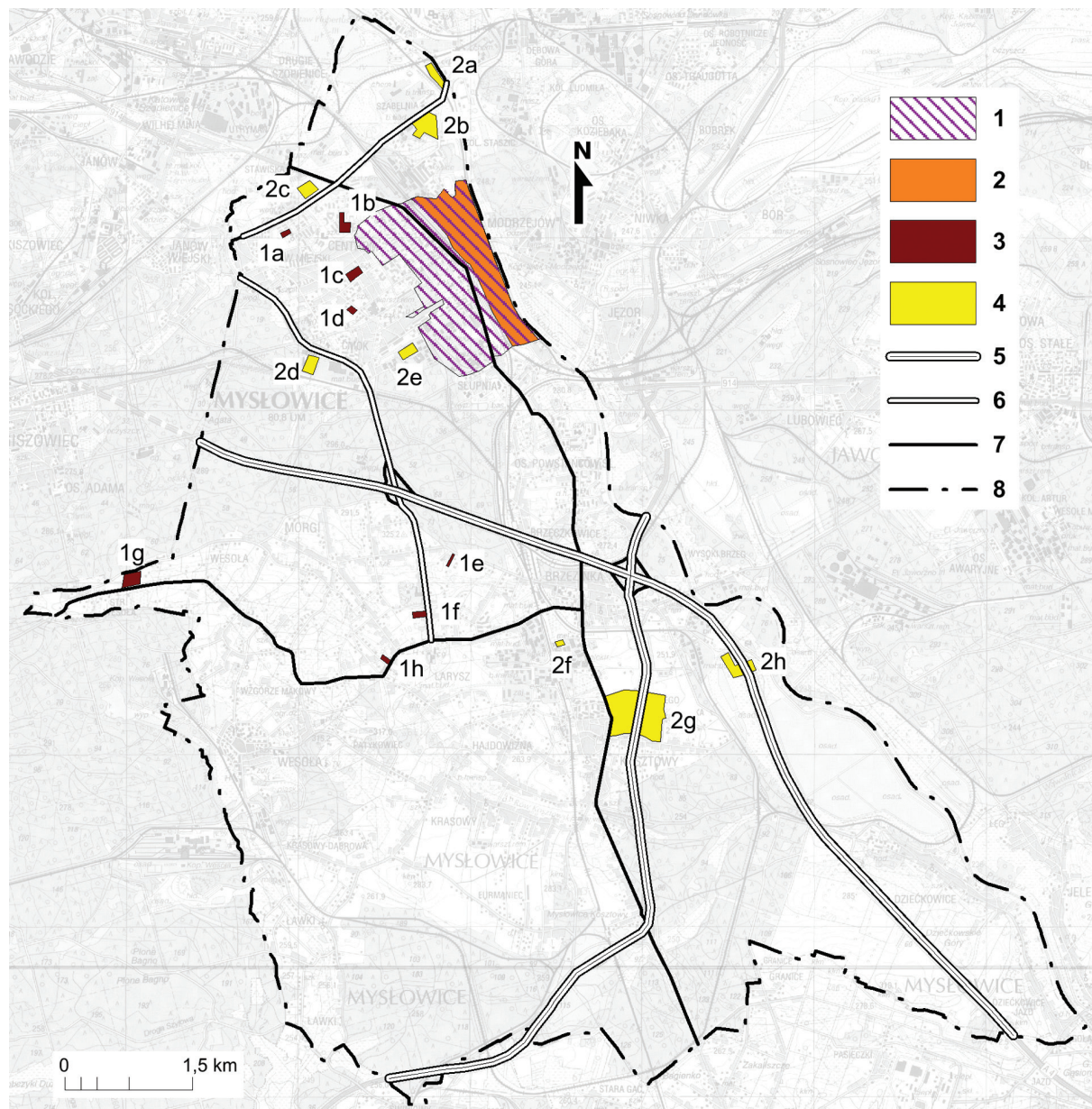
Mysłowice – Kraków. Obserwować można również rozwój terenów położonych przy ul. Obrzeżnej Północnej i Obrzeżnej Zachodniej. Mieszczą się one na obrzeżach miejskiego rdzenia, co w pewien sposób ogranicza ich rozwój ze względu na niewielki zasób wolnych działek budowlanych. Jednakże w północ-

nej części zlokalizowana jest strefa handlu wielkopowierzchniowego – budowlanego i motoryzacyjnego. Z kolei w zachodniej części powstały nowe inwestycje mieszkaniowe typu wielorodzinnego o charakterze zamkniętym (fot. 7C).

Osadzenie w koncepcji

Przyczyn ukształtowania się obecnej struktury funkcjonalno-przestrzennej Mysłowic należy upatrywać w transformacji gospodarczej. Układ

ten, wraz z wejściem w życie nowego paradygmatu gospodarki, wytracony został ze stanu względnej równowagi, związanego z okresem polityki nakazowo-rozdzielczej. Wraz z transformacją gospodarczą rozpoczął się proces restrukturyzacji przemysłu,

Ryc. 29. Wizualizacja rozmieszczenia znaczących inwestycji gospodarczo-mieszkaniowych na terenie Mysłowic

1 – śródmieście (rdzeń miasta), 2 – dzielnica staromiejska, 3 – nowe inwestycje mieszkaniowe (osiedla zamknięte), 4 – znaczące inwestycje gospodarcze, 5 – autostrada i droga ekspresowa, 6 – ulice pełniące funkcję obwodnic miasta, 7 – wybrane pozostałe ulice, 8 – granica miasta

Objaśnienia: osiedla strzeżone: 1a – „Jastruna Residence”, 1b – „Osiedle Bończyka”, 1c – „Park Chopina”, 1d – „Osiedle Prezydenckie”, 1e – „Residential Hill”, 1f – „Słoneczne Wzgórze”, 1g – „Oikos”, 1h – osiedle strzeżone przy ul. Wiejskiej; nowe inwestycje gospodarcze: 2a – „Eurovia Polska S.A.”, 2b – Mysłowska Giełda Samochodowa, 2c – C.H. „Real”, 2d – Żywiec Sprzedaż i Dystrybucja Sp. z o.o. Region Południowo-Zachodni, 2e – „Weltech Sp. z o.o.”, 2f – „Manuli Hydraulics Polska S.A.”, 2g – „Panattoni Park Mysłowice”, 2h – „Stalexport Autostrada Małopolska S.A.”

Źródło: Opracowanie własne na podstawie mapy topograficznej, skala 1:50 000, ark. M-34-63-A i M-34-63-C.

Fig. 29. Visualization of significant economic and residential investments in Myslowice

1 – downtown (core of town), 2 – downtown district, 3 – new residential investments, 4 – significant economic investments, 5 – highway and expressway, 6 – streets performing the functions of ring roads of the town, 7 – other selected roads, 8 – border of town

Explanations: gate communities: 1a – „Jastruna Residence”, 1b – „Osiedle Bończyka”, 1c – „Park Chopina”, 1d – „Osiedle Prezydenckie”, 1e – „Residential Hill”, 1f – „Słoneczne Wzgórze”, 1g – „Oikos”, 1h – gate community on Wiejska Street; new economic investments: 2a – „Eurovia Polska S.A.”, 2b – Mysłowska Giełda Samochodowa, 2c – C.H. „Real”, 2d – Żywiec Sprzedaż i Dystrybucja Sp. z o.o. Region Południowo-Zachodni, 2e – „Weltech Sp. z o.o.”, 2f – „Manuli Hydraulics Polska S.A.”, 2g – „Panattoni Park Myslowice”, 2h – „Stalexport Autostrada Małopolska S.A.”

Source: By author based on topographic map, scale 1:50 000, sheet M-34-63-A and M-34-63-C.

a wówczas Mysłowice straciły swój najważniejszy dotychczas miastotwórczy czynnik – przemysł wydobywczy. Miasto pozostało z niewystarczająco rozwiniętym zapleczem instytucjonalnym i usługowym. Obecnie analizowany ośrodek miejski pogrążony jest w wieloletnim kryzysie ekonomicznym, który przejawia się we wzroście patologii społecznych, zwłaszcza w centrum miasta, a także poprzez degradację tkanki miejskiej, związaną z wyludnianiem się bądź niszczeniem zabudowy. Ta niespójna struktura funkcjonalno-przestrzenna stanowi swoisty „podkład”, na którym wykształcają się struktury wyższe (dyssypatywne). Rozwój takich struktur związany jest z wkroczeniem na rynek sektora prywatnego, a zwłaszcza małych i średnich przedsiębiorstw, które są wysoce elastyczne i tym samym łatwo dostosowują się do wahań koniunktury. Ponadto po 1989 r. nastąpiło otwarcie rynku myślowickiego na kapitał zagraniczny, co spowodowało wprowadzenie w stare struktury funkcjonalno-przestrzenne przedsiębiorstw o charakterze egzogenicznym, posiadających powiązania międzynarodowe (centra logistyczne, firmy handlowo-produkcyjne). Nastąpił także gwałtowny rozwój placówek handlu wielkopowierzchniowego, które wpisały się w przestrzeń Mysłowic. Ostatnim nowym zjawiskiem wpływającym na dynamizację układu miejskiego jest rozwój inwestycji deweloperskich kształtujących struktury miasta w sferze mieszkalnictwa. Wszystkie wymienione zjawiska nie występują równomiernie w przestrzeni miejskiej. Na tle całego układu miejskiego tworzą one swoiste enklawy miejscowego wzrostu

potencjału gospodarczo-demograficznego. Cechą łączącą miejsca prorozwojowe jest dobre położenie komunikacyjne, zwłaszcza w stosunku do dróg przełotowych (wspomnianych już uprzednio autostrady A4 i drogi ekspresowej S1) oraz obwodnic miasta w postaci ul. Obrzeżnej Zachodniej i Obrzeżnej Północnej.

Rozproszenie inwestycji gospodarczych spowodowało dywersyfikację ekonomiczną poszczególnych części Mysłowic (ryc. 29.). Z uwagi na to, iż większość nowych inwestycji lokalizowana jest w południowej strefie peryferyjnej bądź na ich zachodnich i północnych obrzeżach, doszło do zjawiska odwrócenia hierarchii dzielnic. Przede wszystkim nastąpił regres gospodarczy i dezurbanizacja miejskiego centrum (Starego Miasta). Dynamicznym rozwojem odznaczają się natomiast południowe tereny peryferyjne miasta oraz nieco słabsze, ze względu na deficyt wolnych przestrzeni pod zabudowę, jego obrzeża zachodnie i północne. Marginalizacja centrum oraz pojawienie się nowych ognisk skupiających działalności gospodarcze przyczyniły się do przepływu ludności, kapitału i dóbr. Relacje te zachodzą zarówno w sferze wewnątrzmijskiej (w granicach Mysłowic), jak i międzymijskiej (w regionie). W ten sposób centrum miasta, którym jest Stare Miasto, pełni jedynie funkcje z zakresu administracji publicznej. Jak podkreśla GACHOWSKI (2004), aby przezwyciężyć kryzys istotnego elementu urbanistycznego, jakim jest centrum miejskie, należy stworzyć warunki do rozwoju, a zatem muszą powstać impulsy do rozwoju.

Dynamika przemian struktury funkcjonalno-przestrzennej Starego Miasta

Przemiany struktury funkcjonalno-przestrzennej Starego Miasta

Procesy kształtujące przestrzeń miasta ulegają ciągłym przemianom wraz z ewolucją ośrodka. Następuje wówczas specyficzne przejście od jednej struktury do kolejnej, a wraz z nim zmieniają się także elementy układu przestrzennego. Skutkiem wspomnianej ewolucji jest nałożenie się na siebie swoistych „warstw” urbanistyczno-funkcjonalnych odpowiadających poszczególnym etapom rozwoju miasta. Kształtująca się na tejże drodze struktura przestrzenna stanowi nośnik informacji o randze miasta i dawnych funkcjach miejskich zapisanych w formach morfologicznych. Elementem najtrwalszym jest sieć ulic, z kolei zabudowa niemalże nieustannie podlega modyfikacjom i tym samym zmienia swoją formę (MALISZOWA, 1974).

W celu określenia przemian funkcjonalno-przestrzennych Starego Miasta analizie poddano chronologiczny szereg planów Mysłowic, które obejmowały obszar badań: z lat 50. XIX w., drugiej dekady i lat 40. XX w., a także współczesny. W ten sposób możliwe było prześledzenie ewolucji układu urbanistycznego oraz identyfikacja etapów przełomowych w jego rozwoju. Szczegółowe badania dotyczące bazy funkcjonalnej dla lat 1913 i 2013 dały natomiast podstawę do ukazania zmian w sferze funkcjonalnej.

Przemiany przestrzeni Starego Miasta

Ewolucja miejskiej przestrzeni obejmowała przede wszystkim zmiany zabudowy oraz, w mniejszym nieco stopniu, układu komunikacyjnego. W pierwszej kolejności stwierdzono przemiany w zakresie liczby elementów tworzących układ przestrzenny Starego Miasta w okresie 1913–2013. Przy porównaniu map, przedstawiających istotność elementów układu w kształtowaniu struktury przestrzennej obszaru badań (ryc. 16, rozdział 3.,

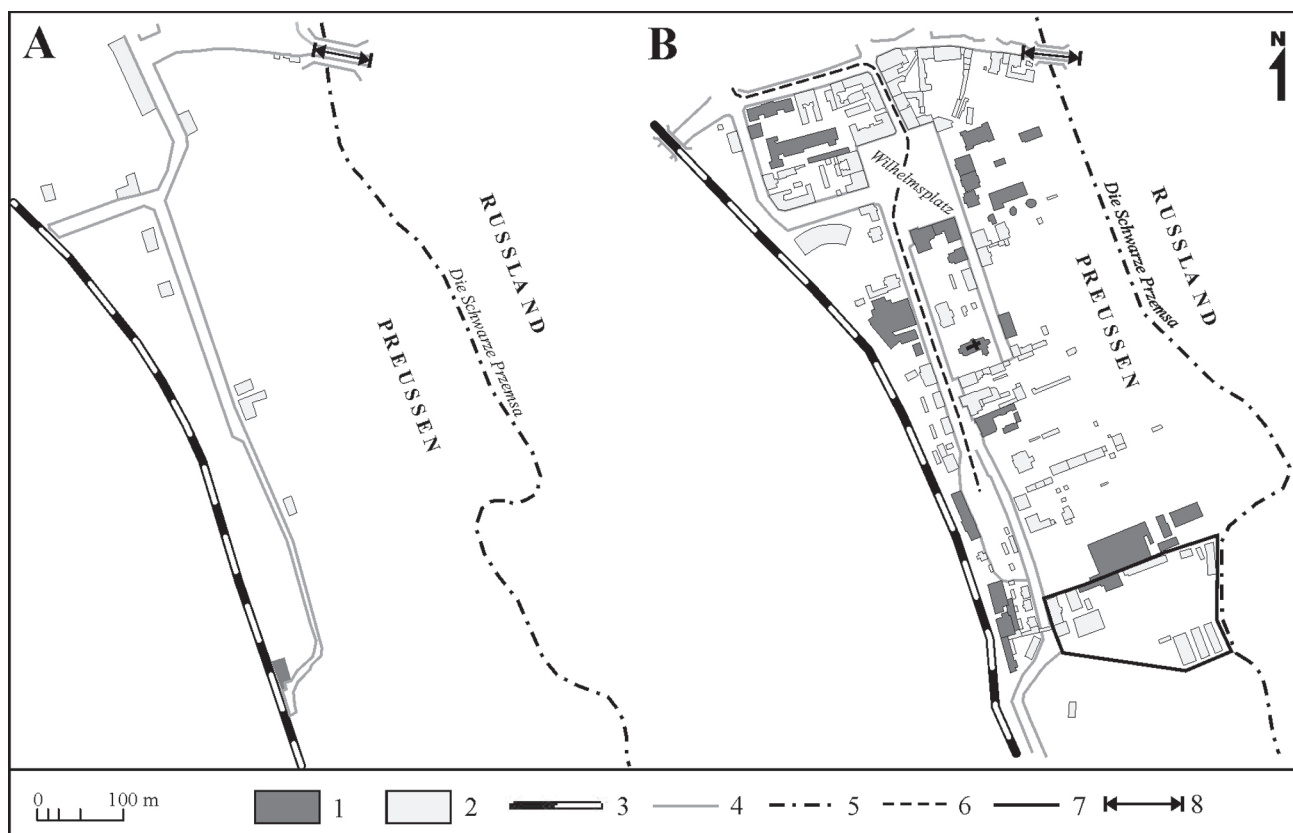
podrozdział *Układ przestrzenny Starego Miasta*; ryc. 25, rozdział 4., podrozdział *Układ przestrzenny Starego Miasta*), można zauważyć pewne zmiany. Wzrost znaczenia odnotowały ulice Dąbrowskiego, Krakowska, Słowackiego, Starokościelna, Strażacka i Strumieńskiego. W przypadku ostatniej z wymienionych bardzo znacznie wzrosła liczba zabudowań, mianowicie z 1 w 1913 r. do 16 budynków w 2013 r., głównie na skutek budowy bloków mieszkalnych po 1945 r. Z kolei ul. Krakowska zwiększyła swoje znaczenie w tworzeniu struktury przestrzennej Starego Miasta ze względu na połączenie jej z dawną ul. Modrzejowską. Podobnie połączone zostały również dawne ulice Dworcowa i Pocztowa, które obecnie tworzą ul. Powstańców. Jednak w tym przypadku nie została podniesiona istotność powstałej w ten sposób ulicy. Spadek znaczenia swoich elementów odnotował pl. Wolności oraz ulice Kacza i Żwirki i Wigury. Do spadku liczby zabudowań zlokalizowanych przy wspomnianym placu przyczyniła się likwidacja gazowni miejskiej, której obiekty poddane zostały następnie rozbiórce. Największym ubytkiem zabudowy, na poziomie ok. 90%, cechowała się natomiast ul. Kacza. Było to związane z typowo wiejskim charakterem dawnych budynków, które zostały przeznaczone do wyburzenia bądź też same uległy zniszczeniu na skutek braku koniecznych remontów. Obecnie mieszczą się tu jedynie 3 kamienice oraz liczne wolnostojące garaże i parking samochodowy. Pozostałe ulice nie zanotowały zmiany rangi w stosunku do 1913 r.

Każda ingerencja w układ urbanistyczny miasta, czy to poprzez wprowadzenie nowego budownictwa, czy też wyburzanie starych budynków, prowadzi do zaburzeń ładu przestrzennego. W przypadku Starego Miasta pierwszych poważniejszych zmian przestrzennych dokonano już w drugiej połowie XIX w. Miało to związek z budową nowego placu handlowego (Wilhelmsplatz; obecnie pl. Wolności), w wyniku czego wyburzonych zostało ok. 20 budynków wiejskich. Ponadto wytyczono dwie nowe ulice: Gimnazjalną (obecnie Strażacka) – łączącą się

z ul. Promenada, wiodącą do wsi Słupna, oraz Bahnhof (obecnie Powstańców) – prowadzącą do pasażerskiego dworca kolejowego (ryc. 30A). Nastąpił wówczas dynamiczny rozwój terenów miejskich położonych na południe od lokacyjnej części obszaru badań. W drugiej połowie XIX w. Mysłowice fizjonomią przypominały miasteczko smutne, urzędowe, policyjne, czy nawet więzienne (KRASZEWSKI, 1972). Na skutek przemian formowało się tzw. nowe miasto, które stopniowo wypełniało się zabudową związaną z obsługą ruchu kolejowego oraz rezydencjami mieszkalnymi. Doprowadziło to do koncentracji budynków wzdłuż ulic i placów oraz pozostawienia wolnych terenów zalewowych wzdłuż koryta Czarnej Przemszy (ryc. 30B). Ponadto, w wyniku postępującego zainwestowania otaczających terenów, zaślepiono Gymnasialstraße (ul. Strażacką) od strony południowej. Kulminacyjnym momentem rozwoju tkanki miejskiej Starego Miasta, zarówno starej, jak i nowej jego części, był 1913 r., który cechował się najwyższym zagęszczeniem zabudowy różnych typów: wiejskiego, mieszczańskiego, usługowego oraz przemysłowego.

Dynamiczny rozwój przestrzenny Starego Miasta zakończył się przed I wojną światową, a kolejne ingerencje w jego strukturę powodowały już raczej dezintegrację układu. W ciągu 100 lat zmieniła się zarówno liczba zabudowań, jak i elementów układu komunikacyjnego. Wpłynęło to na wiek tkanki miejskiej, która w niektórych miejscach została całkowicie wymieniona (ryc. 31.). Łączna liczba wyburzonych starych zabudowań (wszystkich typów) wyniosła ponad 250, z kolei po 1922 r. wzniesionych zostało ok. 180 budynków. Kilka obiektów budowlanych zostało również poddanych przebudowie. Jako przykład może posłużyć remiza strażacka, dwukrotnie powiększono także lokomotywnię, zmodernizowano i podwyższono budynek usługowy przy pl. Wolności.

Przeobrażeniu uległ także układ komunikacyjny, zwłaszcza w centralnej i wschodniej części Starego Miasta (ryc. 31.). W trakcie niektórych prac regulacyjnych doszło do znacznych przekształceń struktury przestrzennej obszaru badań. Taka sytuacja miała miejsce w okresie międzywojennym, gdy rozpoczęto przygotowania do budowy nowego mostu na Czarnej Przemszy (w latach 1926–1927), który został prze-

Ryc. 30. Układ przestrzenny tzw. nowego miasta w Mysłowicach w 1859 r. (A) i 1913 r. (B)

1 – zabudowa usługowo-przemysłowa, 2 – pozostała zabudowa, 3 – linia kolejowa, 4 – ulice, 5 – rzeka/granica, 6 – linia tramwajowa, 7 – obszar stacji emigracyjnej, 8 – przejście graniczne

Źródło: Opracowanie własne.

Fig. 30. The spatial layout of the so-called “new town” in Mysłowice in 1859 (A) and in 1913 (B)

1 – service and industrial buildings, 2 – other buildings, 3 – railway line, 4 – streets, 5 – river/border, 6 – tram line, 7 – area of the emigration station, 8 – border crossing

Source: By author.

Ryc. 31. Przemiany struktury przestrzennej Starego Miasta w latach 1913–2013

Źródło: Opracowanie własne.

Fig. 31. Transformations of the spatial structure of the Old Town in the years 1913–2013

Source: By author.

sunięty w kierunku północnym (ryc. 32A). Przeprowadzono wówczas regulację ul. Modrzejowskiej (obecnie ul. Krakowska), w wyniku czego wyburzono kilkanaście zabudowań (ryc. 32B). Układ ten kolejny raz został zmodyfikowany w latach 70. XX w. przy okazji przebudowy śródmieścia oraz budowy przejścia podziemnego pod ul. Krakowską (ryc. 32.) (aneks, załącznik VIII – C). Inny zabieg urbanistyczny, który miał miejsce jeszcze przed wybuchem II wojny światowej, wiązał się z uporządkowaniem przestrzeni pl. Mioszowskich. Rozbiórce poddano wtedy kamienice znajdujące się w jego centralnej

części. Najprawdopodobniej dopiero w drugiej połowie XX w. doszło do połączenia ul. Strażackiej z ul. Powstańców, w wyniku czego zburzono niektóre budynki znajdujące się w przebiegu osi odcinka łączącego wspomniane ulice. Ponadto w okresie międzywojennym uregulowano bieg rzek Czarnej Przemszy i Przemszy.

Likwidacja starej i często zabytkowej zabudowy historycznej w różnych częściach miasta nie wynikała wyłącznie z modyfikacji układu komunikacyjnego. Wiązała się ona także z różnego rodzaju polityką miejską prowadzoną przez ówczesne władze lokal-

Ryc. 32. Przekształcenia morfologiczne ul. Krakowskiej (Modrzejowerstraße) w Mysłówicach: układ urbanistyczny z lat 40. XX w. (A) oraz widok ogólny ulicy z początków XX w. (B) i XXI w. (C)

Objaśnienie: strzałka symbolizuje zmianę położenia mostu

Źródło: Ze zbiorów Archiwum Państwowego w Katowicach (sygn. zb. kat. I 87) (A), ze zbiorów Muzeum Miasta Mysłówice (sygn. MMM/H/1558) (B) oraz ze zbiorów autorki (C).

Fig. 32. Morphological transformation of Krakowska Street (Modrzejowerstraße) in Mysłówice: the urban layout of the 1940s (A) and general view of the street in the early 20th (B) and 21st centuries (C)

Explanation: the arrow indicates the relocation of the bridge

Source: The National Archives in Katowice collection (ref. no. zb. kat. I 87) (A), The Museum of Town Mysłówice's collection (ref. no. MMM/H/1558) (B) and the author's collection (C).

ne. Przykładem może tu być okres II wojny światowej, który wprawdzie w ujęciu całościowym tylko nieznacznie naruszył tkankę miejską, jednak istotna zmiana dotyczyła obecnego pl. Wolności. Na skutek polityki hitlerowskich Niemiec doszło do wyburzenia synagogi – współcześnie w miejscu tym mieści się budynek Wydziału Architektury i Urbanistyki Urzędu Miasta.

Największych przekształceń struktury przestrzennej Starego Miasta dokonano jednakże w okresie funkcjonowania gospodarki centralnie planowanej. Polityka urbanistyczna w latach 70. i 80. XX w. opierała się na dokumencie planistycznym z 1964 r. *Plan Ogólny Zagospodarowania Przestrzennego miasta Mysłówice*. Obejmował on założenia i wytyczne w zakresie znaczącej przebudowy historycznej części śródmieścia. Wedle zapisów niniejszego planu ponad połowa budynków nie spełniała ówczesnych kryteriów sanitarnych, a pozostałe zakwalifikowano do rozbioru na podstawie przeprowadzonych ekspertyz geologiczno-górnictwowych. Główną przyczyną

złego stanu technicznego były wady i uszkodzenia konstrukcji zabudowań, do których przyczyniła się działająca pod wschodnią częścią śródmieścia kopalnia „Niwka-Modrzejów” (*Informacja dotycząca...*, 1973). Do realizacji planu formalnie przystąpiono w 1973 r., a rok później rozpoczęto faktyczną rozbiorę kilkunastu historycznych kamienic przy ul. Grunwaldzkiej (ryc. 31). Zrozumienie stopnia zmiany tego kwartału zabudowy umożliwiło zestawienie współczesnych zdjęć (wykonanych od strony północnej i południowej) z archiwalnymi materiałami ikonograficznymi (ryc. 33A i B). W miejscu nieistniejącej zabudowy zlokalizowano wspomnianą wyżej przejście podziemne pod ul. Krakowską oraz kapliczkę Jana Chrzciciela. Jej powstanie wiąże się z wybudowaną w XVIII w. kapliczką Jarlików, zlokalizowaną ówczesnie przy ul. Modrzejowskiej. Przeniesiono ją i przebudowano w trakcie budowy masywnego mostu nad Czarną Przemszą i regulacji ulicy w latach 20. XX w., by kolejny raz powtórzyć zabieg w drugiej połowie XX w.

Ryc. 33. Przemiany morfologiczne ul. Grunwaldzkiej w Mysłowicach w latach 1913–2013 – widok od strony północnej (A) i południowej (B)

Źródło: Materiały archiwalne ze zbiorów Muzeum Miasta Mysłowice (sygn. MMM/H/782 i 1807); fotografie współczesne ze zbiorów autorki.

Fig. 33. Morphological transformations of Grunwaldzka Street in Myslowice in the years 1913–2013 – view from the north (A) and south (B)

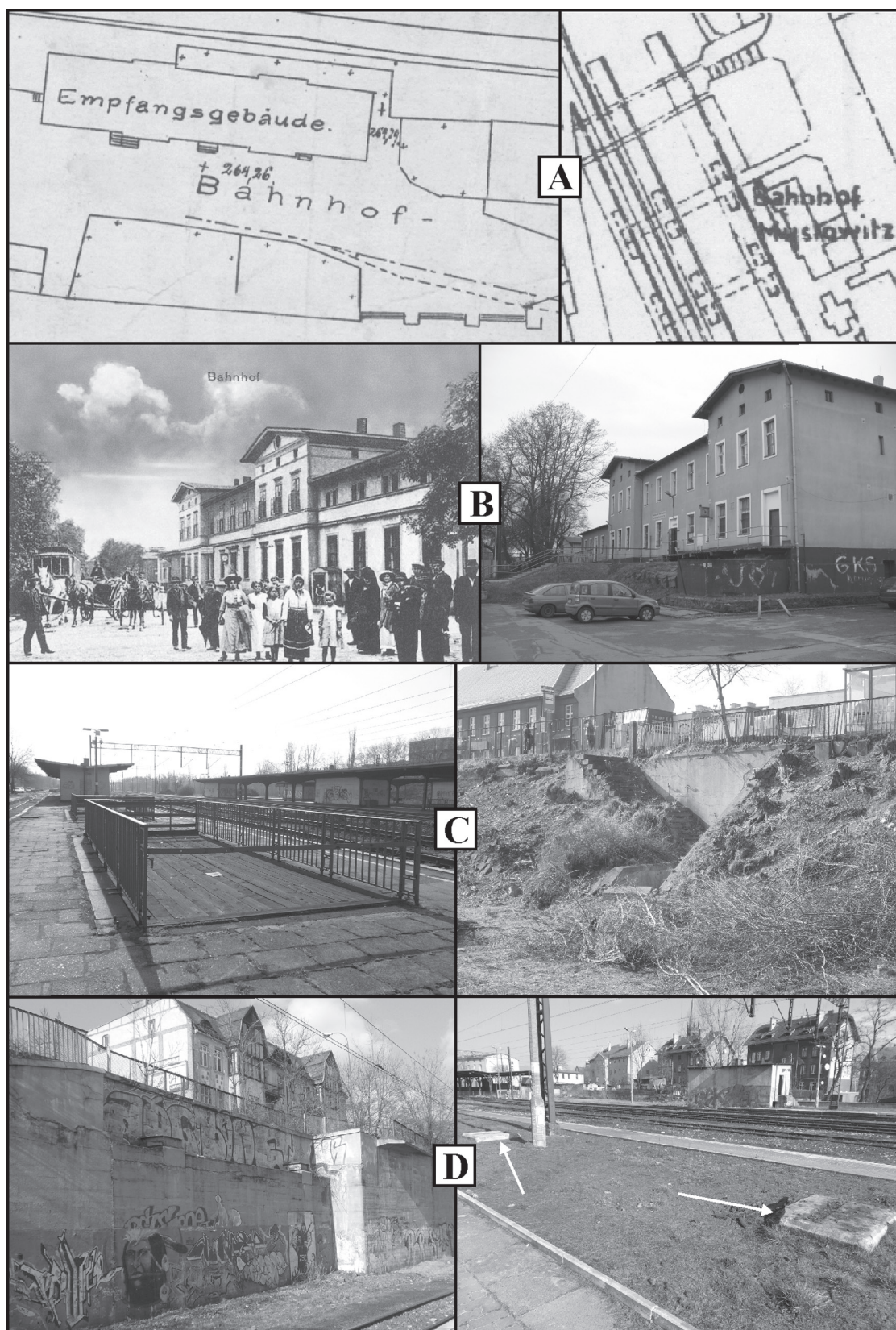
Source: Archival materials from the Museum of Town Myslowice's collection (ref. no. MMM/H/782 and 1807); contemporary photographs from the author's collection.

Znaczne przemiany przeszedł również pasażerski dworzec kolejowy, jak i całe jego najbliższe otoczenie. Budynek dworca powstał w 1869 r. (wg danych PKP S.A.) i do chwili obecnej został przynajmniej dwukrotnie przebudowany. Na planie miasta z 1904 r. (sygn. APK zb. kart. I 598) oraz widokówce z tego okresu widnieje dworzec rozbudowany w kierunku północnym (ryc. 34A i B). Z kolei analiza wcześniejszych materiałów ikonograficznych (z 1879 r.) wykazała, iż w drugiej połowie XIX w. przybudówka nie występowała, co wskazuje na dokonanie pierwszej przebudowy. Ponadto ówczesnie w pobliżu dworca nad torami kolejowymi przerzucona była drewniana kładka, która umożliwiała przejście ze wschodniej do zachodniej części miasta.

W lipcu 1913 r. Ministerium zatwierdziło projekt budowy nowego dworca i hal emigracyjnych w Mysłowicach, do której to inwestycji przyłączyć się miały Austria i Rosja („Kurier Śląski”, 29 lipca 1913 r.). Jak donosi „Kurier Śląski” (29 sierpnia 1913 r.), do prac związanych z przebudową stacji kolejowej przystąpiono, pomimo iż „Plan przebudowy tutejszego dworca nie został publicznie wyłożony. Mimo to fiskus kolejowy rozpoczął już pracę około nowej budowli”. Wówczas dokonano m.in. rozbudowy zachodniej grupy torów postojowych, w wyniku

czego wyburzono część zabudowy zlokalizowanej w bezpośrednim sąsiedztwie linii kolejowej. Plac dworcowy złożony był z dwóch ulic – stromo opadającej Poststraße oraz Bahnhofstraße, która biegła na poziomie wejścia budynku dworca kolejowego, pośrodku którego znajdował się skwer (aneks, załącznik IV). Jak podają SOIDA i DANYLUK (2010), teren ten uległ przekształceniu w 1914 r., gdy wyrównano poziomy tych dwóch ulic.

Ponadto w latach 1913–1914 przystąpiono do budowy nowej kładki (w miejscu starej), która docelowo miała zostać przystosowana do ruchu kołowego (*Akta Miasta Mysłowice*, sygn. APK 490; *Neugestaltung des Bahnhofsvorplatzs...*, 1913). Projekt ten jednak nigdy nie doczekał się realizacji, gdyż wiązałoby się to m.in. z wyburzeniem kolejnych zabudowań mieszkaniowych oraz udziałem środków pieniężnych miasta: „I miasto przytem będzie miało coś do płacenia, mianowicie na pomost nad stacją, potrzebny do połączenia przeciętych koleją dzielnic miasta, zobowiązało się miasto dać ze swej kasy 135 000 marek” („Kurier Śląski”, 13 stycznia 1914 r.). Ostatecznie od strony ul. Powstańców kładkę zakończono jedynie stromymi schodami, a nie pierwotnie planowanym podjazdem.

Ryc. 34. Przemiany morfologiczno-przestrzenne dworca pasażerskiego i stacji kolejowej w Mysłowicach: fragment planów miasta z 1910 r. i 1940 r. (A), przemiany budynku dworca (B), nieczynne przejście podziemne (C), dawne fundamenty kładki (D)

Źródło: Ze zbiorów Archiwum Państwowego w Katowicach (plany miasta: sygn. zb. kat. I. 597/2; zb. kat. I. 601); ze zbiorów D. Faleckiego (pocztówka dworca z przełomu XIX i XX w.); ze zbiorów autorki (fotografie współczesne).

Fig. 34. Morphological and spatial transformations of the passenger railway station in Mysłowice: part of the town plans of Mysłowice from 1910 and 1940 (A), transformations of the railway station building (B), the closed underpass (C), the former foundations of the overpass (D)

Source: The National Archives in Katowice collection (town plans: ref. no. zb. kat. I. 597/2; zb. kat. I. 601); the D. Falecki's collection (postcard of the railway station at the turn of the 19th and 20th century); the author's collection (contemporary photographs).

Kolejne zabiegi dotyczące usprawnienia ruchu pieszego pomiędzy rozdzielonymi fragmentami Mysłowic miały miejsce najprawdopodobniej po zakończeniu I wojny światowej. Przebito wówczas 2 przejścia podziemne pod peronami oraz poszerzono i wzmocniono kładkę nad torami. Wspomniane wyżej przejścia podziemne spełniały dwojaką rolę. Jedno z nich – północne – przeznaczone było dla pasażerów udających się na perony, a z drugiego tunelu korzystali pracownicy poczty celem dostarczania na perony przesyłek pocztowych (SULIK, 2011).

Analiza planu miasta z 1940 r. pozwala sądzić, iż najprawdopodobniej po I wojnie światowej dokonano również kolejnej przebudowy dworca (ryc. 34A i B), polegającej na likwidacji segmentu powstałego przed 1910 r. (północna część budynku). Zapewne miało to miejsce wraz z budową wspomnianych przejść podziemnych oraz obniżeniem terenu w otoczeniu budynku dworca o ok. 2 m. Przebudowie uległ teren całego placu dworcowego, jak również pętla tramwajowa, na której do lat 50. XX w. bieg kończyła jedynie linia z Katowic. Połączenie tramwajowe w kierunku Sosnowca uruchomiono dopiero w 1954 r.

Współczesny stan całej infrastruktury kolejowej w Mysłowicach uległ głębokiej degradacji. Część torów wyłączono z eksploatacji, niektóre zostały rozebrane (szczególnie w zachodniej części stacji), nieczynne jest także południowe (pocztowe) przejście podziemne. Linia kolejowa Katowice – Kraków, należąca do jednego z europejskich korytarzy transportowych (E30), znajduje się w bardzo złym stanie technicznym. W krajobrazie myślowickiej stacji zaznaczają się ponadto pozostałości po uprzednio opisanej kładce (na peronach zachowane są jedynie fundamenty podpór), jak również po wspomnianym pocztowym przejściu podziemnym (schody oraz korytarz pod peronami są w chwili obecnej zabezpieczone przed dostępem osób postronnych) (ryc. 34C i D).

Oprócz szeregu przeprowadzonych wyburzeń, w latach 1913–2013 wybudowano również wiele nowych obiektów budowlanych, często silnie kontrastujących z historycznym charakterem Starego Miasta. Pierwsze wprowadzenia zabudowy miały miejsce w okresie międzywojennym. Nowe budownictwo mieszkaniowe sytuowano jednak na parcelach dotąd niezabudowanych. Wzniesiono wówczas m.in. okazałą, 5-piętrową kamienicę na rogu ul. Strumieńskiego i Modrzejowskiej (obecnie Krakowskiej). Jednakże dynamiczny rozwój budownictwa mieszkalno-usługowego na szerszą skalę nastąpił dopiero w okresie socjalistycznym. Koncepcja rozmieszczenia wielokondygnacyjnej zabudowy mieszkaniowej odnosiła się do wspomnianego planu zagospodarowania przestrzennego z 1964 r. Na jego mocy wprowadzono 11-kondygnacyjne bloki przy ul. Kołłątaja

(na północ od Rynku) oraz 5-kondygnacyjne płomby przy ul. Strumieńskiego.

Współcześnie nowe budownictwo ściśle powiązane jest z pojawieniem się w badanej przestrzeni nowej działalności lub, znacznie jednak rzadziej, funkcji mieszkaniowej. Do nowych obiektów zalicza się siedzibę Górnośląskiej Wyższej Szkoły Pedagogicznej przy południowej części ul. Powstańców, budynki mieszkalne o charakterze izolowanym należące do spółki Śląski TBS oraz nowe zabudowania Urzędu Miasta (aneks, załącznik VIII – B, D).

Przemiany funkcjonalne Starego Miasta

Równocześnie z przemianami morfologicznymi obszaru badań zachodzą zmiany w jego strukturze funkcjonalnej. Dzieje się tak, gdyż obydwie płaszczyzny są silnie wzajemnie powiązane i w wieloraki sposób na siebie oddziałują. Wraz z przekształceniem danego elementu struktury przestrzennej zmieniają się jego relacje w układzie, które stanowią podstawę zmian funkcji danego miejsca. Na wychwycenie tej zależności pozwala porównanie współczynnika korelacji wyznaczonego dla 1913 r. i 2013 r. pomiędzy liczbą budynków i liczbą działalności gospodarczych tworzących strukturę danej ulicy bądź placu (ryc. 19., rozdział 3., podrozdział *Przestrzeń gospodarcza Starego Miasta*; ryc. 27., rozdział 4., podrozdział *Przestrzeń gospodarcza Starego Miasta*). W pierwszej kolejności zauważalne jest nieco wyraźniejsze odchylenie od trendu tej zależności w 1913 r. w stosunku do 2013 r. Zmiana siły korelacji wynika m.in. z dokonanych modyfikacji układu urbanistycznego, które zaszły w obrębie obszaru badań w ciągu 100 lat. Uprzednio przedstawione regulacje ulic, placów, a zwłaszcza wyburzenia zabudowy, doprowadziły do zmniejszenia się koncentracji funkcji przy poszczególnych ulicach (szczególnie ul. Grunwaldzkiej i Kaczej). Wyburzenie jednego budynku przeważnie wiązało się z likwidacją jednocześnie kilku podmiotów gospodarczych. Z kolei w przypadku elementów układu komunikacyjnego, których nie poddano przebudowie w znaczący sposób, największą rolę odegrała zmiana ich rangi (pl. Wolności), skutkująca wzrostem zainteresowania pewnych rodzajów działalności.

Zmiany funkcjonalne i urbanistyczne wpłynęły również na roszadę w hierarchii badanych elementów układu przestrzennego. Mianowicie w latach 1913–2013 zmniejszyła się różnica pod względem ekonomicznym między obiektami, jak również nie zaznaczała się już tak wyraźna dominacja żadnego z nich, co było możliwe do obserwacji w przypadku 1913 r. W hierarchii awansowały przede wszystkim te ulice, które zyskały na skutek połączenia

ich z innymi ulicami znajdującymi się w czołowie struktury funkcjonalnej Starego Miasta (aneks, załącznik VI). Wyróżnia się tu ul. Powstańców, utworzona z Bahnhof- i Poststraße, oraz ul. Krakowska (Neue-Kirchstraße) połączona z Modrzejowerstraße. Wzrost znaczenia zanotowały również elementy znajdujące się w 1913 r. poniżej przeciętnego wyposażenia w działalności gospodarczej: pl. Wolności (Wilhelmsplatz) oraz ul. Towarowa (Güterbahnhofstraße). Jednak największym awansem cechowała się ul. Strumińskiego (Parallelstraße), której nie brano w ogóle pod uwagę w 1913 r., gdyż nie pełniła ówczesnie żadnej funkcji. Zmiany pozycji ulic i placów nie dotyczyły wyłącznie wzrostu – odnotowano także kilka przykładów spadku znaczenia. Największa degradacja miała miejsce w przypadku ul. Grunwaldzkiej, która spadła z 1 pozycji na 4. Ponadto regresem funkcjonalnym cechował się Rynek (aneks, załącznik VI). W obu przypadkach doszło do wyburzenia części kamienic tworzących dotychczas ich strukturę przestrzenną.

Niewątpliwie zmianom funkcjonalnym uległy przede wszystkim znaczące przestrzenie miejskie usytuowane w ścisłym centrum. Z uwagi na to poddano je szczegółowszej analizie, dotyczącej wyposażenia w działalności rynkowe, nierynkowe oraz przemysł i rzemiosło (ryc. 23., rozdział 3., pod-

rozdział *Przestrzeń gospodarcza Starego Miasta*; ryc. 28., rozdział 4., podrozdział *Przestrzeń gospodarcza Starego Miasta*). W wyznaczonym ciągu Rynek – ul. Grunwaldzka – pl. Wolności w pierwszej kolejności zaznacza się stały udział usług rynkowych w strukturze funkcjonalnej badanej osi komunikacyjnej. Jest to zgodne z ogólnymi tendencjami zachodzącymi w centrach miast. Następnym widocznym zjawiskiem jest znaczny wzrost liczby różnego rodzaju siedzib stowarzyszeń. Ma to związek z charakterem administracyjnym pl. Wolności, gdzie zlokalizowane są wszystkie współczesne siedziby wyznaczonego ciągu. Z kolei największy ubytek nastąpił w sektorze przemysłowym, kosztem którego zwiększył się udział usług nierynkowych dominujących w strukturze wspomnianego administracyjnego placu.

Wraz z ewolucją układu funkcjonalno-przestrzennego niejednokrotnie zmienia się przeznaczenie poszczególnych jego elementów. Kwestia ta dotyczy głównie zabudowań oraz parceli miejskich. Na wątek ten zwrócił uwagę K. DZIEWOŃSKI (1962), stwierdzając, iż w formach morfologicznych zachowują się relikty układów i funkcji, które z upływem czasu zmieniają swoje pierwotne przeznaczenie. W funkcjach zapisane są zatem treści charakterystyczne dla danego miejsca pod względem mor-

Tabela 3. **Przekształcenia funkcji wybranych usługowo-przemysłowych budynków lub działek miejskich w latach 1913–2013**
Table 3. **Transformation of the function of selected economic and industrial buildings or urban parcels in the years 1913–2013**

Współczesny adres budynku/działki / <i>Current address of the building/parcel</i>	Główna funkcja w 1913 r. / <i>The main function in 1913</i>	Główna funkcja w 2013 r. / <i>The main function in 2013</i>
<i>Zmiana użytkowania obiektu / Change of use of the building</i>		
pl. Mieroszewskich	synagoga	świątelnia młodzieżowa
pl. Wolności 2 (działka)	synagoga	Wydział Architektury i Urbanistyki Urzędu Miasta
pl. Wolności 4	budynek administracji miejskiej gazowni	Wydział Geodezji i Katastru Urzędu Miasta
ul. Grunwaldzka 7	Grunwald's Hotel	Miejski Ośrodek Kultury
ul. Powstańców 6	walcownia cynku	supermarket
ul. Powstańców 9	Mühle Hotel	Poradnia Gruźlicy i Chorób Płuc; Lekarz Medycyny Pracy
ul. Powstańców 16	dworzec osobowy; karczma	w części pustostan; sklep z antykami; kościół zielonoświątkowy
ul. Powstańców 19 i 19a (działki)	przędzalnia lnu	budynki związane z edukacją
ul. Powstańców 23	Bahnhof Hotel; Stacja Rejestracyjna	mieszkalny; siłownia
ul. Powstańców 23a	budynek kontroli lekarskiej	hala sportowa MOSiR
ul. Strażacka 7	hala sportowa	straż pożarna
ul. Towarowa 3	dworzec towarowy	w części pustostan; różne działalności budowlano-usługowe
<i>Budynki wyłączone z użytkowania / Buildings out of use</i>		
pl. Wolności 5	Liceum Miejskie	pustostan
ul. Szymanowskiego 1	parowozownia	pustostan

Źródło: Opracowanie własne.

Source: By author.

fologiczno-przestrzennym, ekonomicznym i społecznym (SULIBORSKI, 2010). Historyczna ciągłość rozwoju Starego Miasta umożliwiła wychwycenie pewnych przekształceń ekonomiczno-morfologicznych budynków lub działek. W ten sposób w latach 1913–2013 doszło do kilkunastu zmian funkcji badanych elementów oraz kilku wyłączeń z eksploatacji (tab. 3). We wszystkich analizowanych przypadkach nastąpiła zmiana rodzaju pełnionej funkcji oraz zmiany relacji gospodarczo-przestrzennych. Ponadto znaczna część obiektów została zaadaptowana w celu dostosowania do nowych działalności, jednak przy zachowaniu ich pierwotnej fizjonomii. Przekształcenia dwóch form doprowadziły do wykreowania zupełnie nowej przestrzeni. Pierwsze z nich dotyczyło wybudowania nowych budynków związanych z funkcją edukacyjną w miejscu, w którym niegdyś funkcjonowała przedziałnia lnu. Z kolei w drugim przypadku zaobserwowano zmianę rodzaju funkcji z religijnej (w 1913 r.) na administracyjną (w 2013 r.). Dotyczy to wspomnianego budynku Wydziału Architektury i Urbanistyki Urzędu Miasta, który powstał na działce zajmowanej wcześniej przez synagogę.

W kwestii adaptacji obiektów budowlanych godny uwagi jest przypadek dawnej walcowni cynku „Kunegunde”. Pomieszczenia walcowni zostały gruntownie zmodernizowane i przystosowane do funkcji handlowych, wśród których dominuje sieciowy dyskont spożywczy. Inny przykład praktyki przeorganizowania dotyczy adaptacji obiektów usługowych przy jednoczesnym zachowaniu ich pierwotnej fizjonomii. W ten sposób przystosowano pomieszczenia dawnych hoteli – Bahnhof, Mühle i Grunwald's odpowiednio pod nowe funkcje spor-

towo-mieszkalne, medyczne oraz kulturalne (siedziba Miejskiego Ośrodka Kultury). Ponadto swoje pierwotne przeznaczenie utraciły obydwa dworce kolejowe (pasażerski i towarowy), a ich pomieszczenia zostały wynajęte pod działalność usługowo-budowlaną, zupełnie niezwiązaną z żadnymi formami transportu (DRAGAN, PARUSEL, 2014; RUNGE J., DRAGAN, 2014). Jednakże nie wszystkie budynki zmieniły swoje pierwotne funkcje. Dotyczy to głównie obiektów religii chrześcijańskiej oraz ważniejszych budynków usługowych (m.in. Sądu Rejonowego i aresztu, ratusza czy szpitala), które nadal dominują w przestrzeni Starego Miasta.

Przeprowadzone badania porównawcze wykazały, iż nie wszystkie z dawnych obiektów usługowych zostały zagospodarowane. Przede wszystkim dotyczy to gmachu Liceum Miejskiego, obecnie nieużytkowanego. Warto wspomnieć w tym miejscu, że budynek ten pełnił funkcje edukacyjne przez wiele lat, gdyż funkcjonowało w nim Liceum Handlowe, a następnie, po reformie szkolnictwa, Zespół Szkół Ponadgimnazjalnych. W podobnej sytuacji znajduje się również dawna parowozownia, która stopniowo dekapitalizuje się. Oprócz zabudowań postępującej degradacji ulega również teren dawnej stacji emigracyjnej. Wraz z zanikiem funkcji związanych z obsługą ruchu emigracyjnego został on przeznaczony m.in. na Policję Więzienie Zastępcze. Obecnie rejon ten jest całkowicie opuszczony, zabudowania nie istnieją (zachowały się jedynie fragmenty fundamentów i obmurowań), a ich miejsce intensywnie zarasta roślinnością i jest częściowo zaśmiecone przez okolicznych mieszkańców (RUNGE J., DRAGAN, 2014) (fot. 8.).

W obszarze badań stwierdzono także występowanie obiektów, których pierwotna funkcja nie

Fot. 8. Współczesny stan terenu dawnej stacji emigracyjnej oraz Zastępczego Więzienia Policyjnego w Mysłowicach

Źródło: Ze zbiorów autorki.

Photo. 8. Contemporary condition of the area of the former migration station and the Zastępcze Więzienie Policyjne (Interim Police Prison) in Myslowice

Source: The author's collection.

zmieniła się. Można zaliczyć do nich katolickie i ewangelickie budowle sakralne, gmach ratusza, poczty głównej oraz sądu wraz z zespołem penitencjarnym. Ciągłość funkcji zachował również Zakład Opiekuńczy św. Józefa, a także budynek szkoły przy ul. Piastowskiej 7.

Stare Miasto, a zwłaszcza jego centralna część, cechuje się dużą dynamiką przemieszczeń placówek usługowych. Niemalże z każdym miesiącem zmienia się układ rozmieszczenia działalności gospodarczych. Dotyczy to zarówno pojawiania się nowych placówek, jak i relokacji lub likwidacji już istniejących. Swoje położenie przeważnie zmieniają podmioty, które zajmują mało atrakcyjne lokalizacje (np. pl. Mieroszewskich). Z kolei najczęściej wybieranymi nowymi miejscami ich lokalizacji są ul. Krakowska oraz Bytomska.

Przemiany funkcjonalno-przestrzenne Rynku

Od momentu lokacji ośrodka objętego badaniami przestrzeń miejska koncentrowała się w otoczeniu prostokątnego Rynku, który jednocześnie pełnił funkcję handlową. Ten centralny plac Mysłowic aż do XIX w. nie był wybrukowany. Zabudowa w Rynku była pierwotnie zwarta i ustawiona szczytowo, zaś pośrodku znajdował się drewniany ratusz. Mieszkańcy miasta, poza rolnictwem związanym z żyznymi glebami w dolinie Czarnej Przemszy, zajmowali się także rzemiosłem, zaopatrując w swoje wyroby mieszkańców pobliskich miejscowości (KSIĄŻEK, 1937). Handel był jednak słabo rozwinięty i ograniczał się generalnie do najbliższego otoczenia. Największe znaczenie dla miasta miały cotygodniowe targi oraz doroczne jarmarki odbywające się na Rynku.

Na skutek tzw. wojen śląskich w 1742 r. Mysłowice, wraz z całym Górnym Śląskiem, weszły w skład państwa pruskiego. Zmiana ta niosła za sobą zasadniczą, jak się okazało, modyfikację procesów kształtujących miejską przestrzeń, tym samym obejmujących również rejon lokacyjnego rynku. W połowie XIX w. pierzeje wypełniono wąskimi murywanymi kamienicami (ryc. 35A), z których każda posiadała działalność handlowo-usługową, przeważnie na najniższych kondygnacjach (SULIK, 1977a). Ówczesny Rynek odgrywał znaczącą rolę w sferze społecznej jako przestrzeń publiczna, stanowiąc miejsce codziennych kontaktów handlowo-towarzystkich mieszkańców Mysłowic, jak również ludności z okolicznych miejscowości, był także punktem zainteresowania turystów. Przełożyło się to na znaczne ożywienie gospodarcze Rynku, którego przestrzeń w dni targowe dodatkowo wypełniały liczne kramy kupców, a funkcje omawianego placu i jego otoczenia posiadały charakter zarówno endo-, jak i egzogeniczny (DRAGAN, 2013b).

Rozwój miasta i towarzyszące temu procesowi zmiany miejskiego życia przekładają się na modyfikację miejskich przestrzeni publicznych (MAIK, 2011a). Obecnie Mysłowice pogrążone są w niekorzystnej sytuacji gospodarczej, która wyraźnie i najsilniej odbija się na historycznej części miasta. Rynek nie stanowi już przestrzeni atrakcyjnej dla mieszkańców, nawet tych zamieszkujących centrum miasta, nie wspominając już o osobach przyjezdnych czy relatywnie zamożnych mieszkańcach dzielnic południowych. Kryzys przejawia się zarówno w sferze funkcjonalnej, jak i urbanistycznej, a historyczna przestrzeń rynkowa odzwierciedla rzeczywisty ekonomiczny stan Mysłowic. Bariera finansowa również skutecznie blokuje pełną odnowę zabudowy Rynku oraz odbudowę pierzei północnej (ryc. 35B), która pogarsza estetykę tej przestrzeni. Rewaloryzacji,

Ryc. 35. Układ urbanistyczny Rynku w Mysłowicach w 1913 r. (A) i 2013 r. (B)

Źródło: Ze zbiorów Muzeum Miasta Mysłowice (sygn. MMM/H/1388) (A) oraz ze zbiorów autorki (B).

Fig. 35. The urban layout of the Market Square in Mysłowice in 1913 (A) and 2013 (B)

Source: The Museum of Town Mysłowice's collection (ref. no. MMM/H/1388) (A) and the author's collection (B).

a czasami jedynie renowacji frontowych elewacji, poddano zaledwie kilka obiektów. Ważną kwestią, dodatkowo pogarszającą wizerunek tej przestrzeni publicznej, jest dosyć duża liczba pustostanów. Ponadto w tle Rynku widnieją trzy 11-kondygnacyjne bloki, które stanowią faktyczną dominantę krajobrazową w tej najstarszej części obszaru badań. Usytuowanie mieszkalnictwa wielorodzinnego w tak bliskiej odległości od zabudowy historycznej z XIX w. powoduje silny dysonans przestrzenny (DRAGAN, 2013b).

Tendencje zaobserwowane w tej publicznej przestrzeni Mysłowic nawiązują do przemian zachodzących w obrębie całej konurbacji katowickiej. Większość miast w konurbacji kształtowała się w okresie dynamicznej industrializacji XIX i XX w., jednak kilka ośrodków strefy węzłowej posiada rodowód feudalny, a problem współczesnego Rynku nie dotyczy wyłącznie Mysłowic (DRAGAN, 2013b). Najbardziej wyrazistym przykładem jest Będzin, gdzie do czasów współczesnych, wskutek przeprowadzenia dwupasmowej drogi, zachował się jedynie relatywnie niewielki fragment tej historycznej przestrzeni (BIERWIACZONEK, 2007). Natomiast w przypadku Bytomia, gdzie po II wojnie światowej przebudowano zachodnią pierzeję rynku, zlikwidowano historyczny budynek ratusza z XIX w. (RUNGE J., SPÓRNA, 2011). Problem Rynku jest pogłębiany również na skutek wybudowanej nieopodal dużej galerii handlowej, która powoduje nasilenie odpływu potencjalnych klientów i przyczynia się do likwidacji kolejnych podmiotów gospodarczych.

Pod koniec pierwszej połowy XIX w. rozpoczął się dynamiczny rozwój nowego rodzaju transportu – komunikacji kolejowej, co prowadziło do tworzenia się tzw. układów osiowych. Łączyły one obręb pierwotnych miast lokacyjnych z nowo powstałymi dworcami kolejowymi. Wzdłuż ulic łącznikowych lokowane były ówczesnie najwyższej rangi funkcje miastotwórcze (KANTOR-PIETRAGA, KRZYSZTOFIK, RUNGE, 2011). W przypadku Mysłowic rozwój układu rynkowo-ulicowego miał miejsce w drugiej połowie XIX w. W okresie tym rozpoczęło się kształtowanie tzw. nowego miasta, związanego z zaistnieniem zupełnie nowych centralnych funkcji transportowo-spedycyjnych. Skutkiem tego było połączenie rynku lokacyjnego z tzw. Nowym Rynkiem (Wilhelmsplatz, obecnie pl. Wolności) ulicą Pszczyńską (Plessersstraße, obecnie ul. Grunwaldzka) o charakterze wybitnie handlowym. Dalej w kierunku południowym wskazana oś komunikacyjna biegła do dworca kolejowego ekskluzywną ówczesnie ul. Dworcową (Bahnhofstraße, obecnie ul. Powstańców). Z połową XIX w. wiąże się likwidacja drewnianego ratusza z 1792 r., a w momencie oddania do użytku nowego ratusza (1867 r.) Rynek bezpowrotnie utracił funkcje

administracyjne na rzecz Wilhelmsplatz (DRAGAN, 2013b). Jediną placówką z zakresu szeroko pojętej administracji, jaką posiadał ten lokacyjny plac, była siedziba Głównego Urzędu Meldunkowego. Z kolei wzrost znaczenia tzw. Nowego Rynku wynikał z przeniesienia nie tylko siedziby władz miejskich, ale również szeregu innych urzędów (paszportowego, stanu cywilnego, miejskiego urzędu budowlanego), a także sądu kupieckiego i sądu rzemieślniczego (aneks, załącznik V). W omawianym okresie doszło do ukształtowania się tzw. miasta dualnego, które składało się z właściwego starego miasta (pochodzącego z XIII w.) oraz tzw. nowego miasta (powstałego w drugiej połowie XIX w.) (KANTOR-PIETRAGA, KRZYSZTOFIK, 2011).

W wyniku ewolucji przestrzeni miejskiej stopniowej marginalizacji ulegała również funkcja handlowa Rynku w Mysłowicach, co związane było m.in. z likwidacją granicy państwowej na rzekach Czarnej Przemszy i Przemszy. Nastąpił wówczas także regres instytucjonalny tej przestrzeni publicznej, który przejawiał się w stopniowym zaniku handlu hurtowego, a także przemysłu spożywczego. W konsekwencji w badanym okresie odnotowano zarówno zmiany ilościowe, jak i jakościowe bazy instytucjonalnej Rynku, kiedy to liczba placówek zmniejszyła się z 48 w 1913 r. do 33 w 2013 r. Jednak zdecydowanie większe znaczenie miały zmiany jakościowe w występujących działalnościach gospodarczych, gdyż Rynek zmienił się z przestrzeni o charakterze egzogenicznym na lokalny plac o charakterze zdecydowanie endogenicznym (DRAGAN, 2013b). Przełożyło się to na kolejne negatywne zjawisko, a mianowicie stopniowe pustoszenie tego fragmentu obszaru badań zarówno w sferze interakcji społecznych, jak i funkcjonalnej.

Negatywnym przekształceniom ulegała również zabudowa omawianej przestrzeni publicznej, a głównym czynnikiem wpływającym na degradację historycznej tkanki miasta było ukierunkowanie gospodarki w latach 1945–1989 na przemysł wydobywczy. W konsekwencji silnie pogorszył się stan techniczny budynków, a następnie w latach 80. XX w. całkowicie wyburzono kamienice w pierzei północnej. Wybudowano w tym miejscu jedynie dwa budynki nawiązujące stylem architektonicznym do historycznej zabudowy Rynku oraz postawiono stalową atrapę, która w zamierzeniu symbolizować miała pozostałą część dawnych kamienic. Wykazano, iż badana przestrzeń utraciła 44 budynki, natomiast zyskała jedynie 4 nowe obiekty mieszkalno-usługowe (ryc. 36.). Zmodyfikowano również układ dróg w otoczeniu placu, a koryto rzeki Czarnej Przemszy, na skutek regulacji przeprowadzonej w latach międzywojennych, zostało odsunięte w kierunku północno-wschodnim (DRAGAN, 2013b). Współczesna przestrzeń rynkowa

Ryc. 36. Przemiany przestrzenne Rynku w Mysłowicach w latach 1913–2013

1 – zabudowa Rynku istniejąca w latach 1913–2013, 2 – budynki wybudowane po 1945 r., 3 – budynki wyburzone, 4 – ulice, 5 – kierunek regulacji rzeki Czarnej Przemszy, 6 – rzeka/granica administracyjna w 2013 r., 7 – rzeka/granica państwowa w 1913 r.

Źródło: Opracowanie własne.

Fig. 36. Spatial transformations of the Market Square in Myslowice in the years 1913–2013

1 – Market Square buildings existing in the years 1913–2013, 2 – buildings built after 1945, 3 – buildings demolished, 4 – streets, 5 – direction of the river regulating of Czarna Przemsza, 6 – river/administrative border in 2013, 7 – river/state border in 1913.

Source: By author.

uzupełniona została elementami małej architektury, wprowadzono tu także miejski system monitoringu wizyjnego. Interesującym zabiegiem wydaje się symboliczne odtworzenie dawnej lokalizacji starego ratusza, którego zasięg został zaznaczony kolorową kostką brukową w obrębie płyty Rynku (aneks, załącznik XIV). Było to możliwe dzięki przeprowa-

dzonym badaniom archeologicznym, które potwierdziły istnienie dawnego ratusza oraz jego dwukrotną przebudowę (ŚWIECICKI, TARASIŃSKI, NOCŃ, 2001b). Warto w tym miejscu wspomnieć, iż w identyczny sposób w pobliżu wylotu ul. Grunwaldzkiej na Rynek oznaczono miejsce posadowienia jednej z miejskich bram.

Modelowe ujęcie przemian struktury funkcjonalno-przestrzennej Starego Miasta w Mysłowicach

Wiodącą teorię, w myśl której realizowany jest tok postępowania badawczego, stanowi koncepcja genetyczno-funkcjonalna. Jej istota odnosi się do traktowania miasta jako złożonego i stale zmieniającego się systemu gospodarczo-społecznego, który rozpatrywany jest w kontekście genezy, trwałości i zmiany jego funkcji. Przekształcenia struktury funkcjonalno-przestrzennej zależą od fluktuacji w czasie głównych funkcji, które wpływają na rozwój, regres bądź stagnację miasta (SULIBORSKI, 2010). Koncepcja ta silnie akcentuje ewolucyjny charakter badań, w których – obok analizy stanu rzeczy – poszukuje się również wyjaśnienia rozwoju miasta poprzez periodyzację jego dziejów.

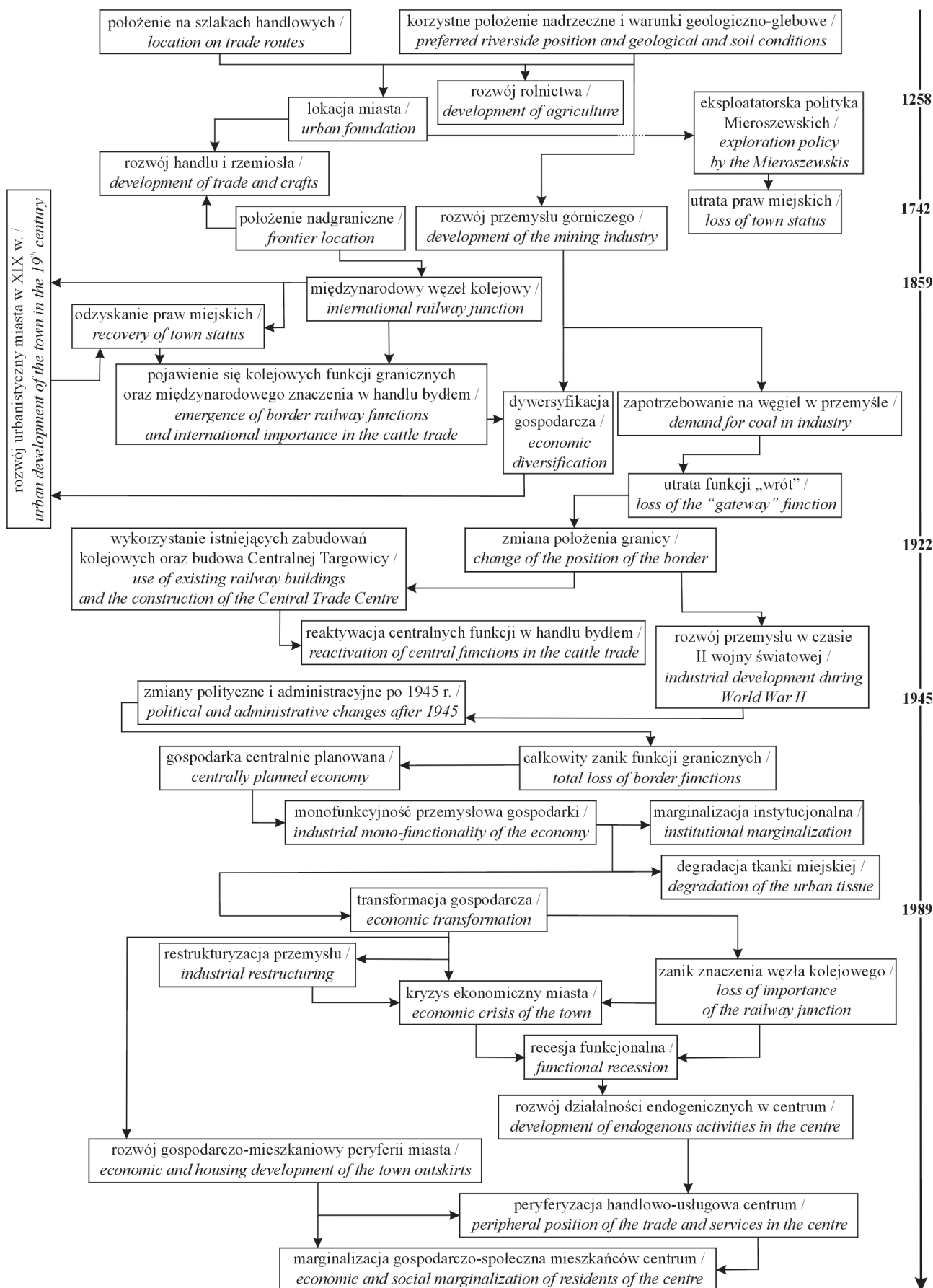
W niniejszym opracowaniu założenia koncepcji genetyczno-funkcjonalnej przeniesiono na poziom dzielnicy – Starego Miasta, której przemiany struktury funkcjonalno-przestrzennej wyjaśniano w oparciu o wydzielone okresy (1913 r. i 2013 r.). Jednakże pełne określenie tych przemian możliwe było tylko w kontekście ewolucji całego obszaru miasta. Przekształcenia struktury funkcjonalno-przestrzennej układają się w pewną ścieżkę rozwoju zarówno Starego Miasta, jak i Mysłowic jako całości. Wynika to z faktu, iż sytuacja gospodarczo-przestrzenna badanej dzielnicy silnie wiąże się z koniunkturą całego miasta. Wyjaśnienie ewolucji struktury umożliwia koncepcja zależności od ścieżki (ang. *path dependence*) w odniesieniu do modelu ścieżki reakcyjnej. Jak wyjaśnia MAHONEY (2000), ścieżka ta stanowi sekwencję chronologicznie ułożonych oraz przyczynowo powiązanych wydarzeń, przy czym każde z nich jest reakcją na wcześniejsze, jak również przyczyną kolejnego zdarzenia. Sekwencyjne zmiany warunków rozwoju ośrodka miejskiego dokonywały się pod wpływem zewnętrznych zdarzeń, których pojawienie się było nie do przewidzenia. Były one niezależne od czynników lokalnych, jednak o ich pozytywnym bądź negatywnym wpływie decydowały cechy badanego miasta (GWOSDZ, 2004a). Ponadto na sytuację gospodarczą Mysłowic w poszczególnych okresach w dużej mierze wpływały związki z innymi miastami. Jak podaje GWOSDZ (2004a), indywidualny szlak uwiecznienia miasta na ścieżce regresu ekonomicznego wpływa na losy sąsiednich miast oraz jest przez nie kształtowany.

Efektem końcowym przeprowadzonych badań jest sporządzony model przemian funkcji i struktury funkcjonalno-przestrzennej Starego Miasta. Stanowi on swoisty rodzaj periodyzacji dziejów rozwoju

funkcjonalnego badanego obszaru, który nawiązuje ściśle do zdarzeń z jego przeszłości (SULIBORSKI, 2010). Model ten składa się z kilku wzajemnie powiązanych elementów: czynników, procesów i stadiów funkcjonalnych, głównych funkcji oraz efektów przestrzennych przemian funkcjonalnych (SULIBORSKI, 2010). Model skonstruowany dla Starego Miasta składa się z 5 procesów funkcjonalnych oraz 5 stadiów rozwojowych, które wyróżniały się określonymi funkcjami oraz formami morfologicznymi (tab. 4.). Ponadto stworzono poglądowy model uwarunkowań, które zmieniają się wraz z upływem czasu, a dotyczą przemian struktury funkcjonalno-przestrzennej badanego miasta (ryc. 37.).

W przypadku Mysłowic ewolucja ośrodka przebiegała w sposób sinusoidalny. W jego historycznej ciągłości rozwój przedzielony jest okresami regresu funkcjonalnego. Pierwszy proces dotyczy krystalizacji miejskiego ośrodka, a jego stadium początkowe wiąże się z funkcjami protomiejskimi i rolniczymi. W oparciu o korzystne warunki naturalne oraz dogodnie położenie komunikacyjno-handlowe postępował powolny rozwój pierwotnej osady targowej. Okres ten został przerwany w chwili zniszczenia osady w wyniku najazdu Tatarów (1241 r.). Przełomowy moment wiązał się z fazą drugą, prowadzącą do rozwoju nowych funkcji oraz towarzyszącego im rozwoju przestrzennego. W wyniku lokacji miasta pojawiła się funkcja administracyjna oraz przedindustrialne działalności gospodarcze. Mysłowice zyskały wówczas typowo miejski układ urbanistyczny z ratuszem i kościołem parafialnym (tab. 4.).

W latach 1742–1846 wyróżniono kolejny proces funkcjonalno-przestrzenny, który obejmuje okres regresu funkcjonalnego (stadium 3.), a także, wyklarowany w drugiej jego fazie, okres dynamicznego rozwoju Mysłowic (stadium 4.). W latach tych miasto weszło w skład Prus i stało się miastem nadgranicznym. Niestety, w efekcie niewłaściwej polityki gospodarczej właścicieli miasta – Mieroszewskich (SULIK, 2007; KUZIO-PODRUCKI, 2010), doszło do załamania ekonomicznego oraz degradacji funkcji miejskich. Na obrzeżach Starego Miasta (czyli ówczesnych Mysłowic) powstawały osady przemysłowe, a w obrębie samego miasta osiedlała się ludność żydowska trudniąca się handlem. Wymieniono zabudowę na murowaną, pojawiły się obiekty sakralne przeznaczone dla wyznawców judaizmu. Okres regresu funkcjonalnego został przełamany wraz z rozwojem kolei żelaznej i utworzeniem w 1859 r. międzynarodowego węzła kolejowego (ryc. 37.). Równocześnie nastąpił jednak wzrost znaczenia sąsiednich Katowic, które w wyniku utworzenia bezpośredniego połączenia kolejowego z Sosnowcem i dalej Zabkowicami (obecnie dzielnica Dąbrowy Górniczej) kreowały się na nowe „wrota” Prus. Po-

Ryc. 37. Model uwarunkowań przemian funkcjonalno-przestrzennych Mysłowic

Źródło: Opracowanie własne.

Fig. 37. Model of determinants of functional and spatial transformations in Myslowice

Source: By author.

mimo znaczącej i rosnącej roli Katowic w obsłudze ruchu granicznego w Mysłowicach nadal miał miejsce rozwój nowych kolejowych funkcji granicznych związanych z ruchem emigracyjnym oraz handlem płodami rolnymi i żywcem. Doprowadziło to do rozrostu urbanistycznego i dywersyfikacji funkcjonalnej Starego Miasta (tabela 4.).

Wraz z wybuchem I wojny światowej Mysłowice utraciły funkcje wrót (ang. *gateway*), co zostało ostatecznie przypieczętowane utratą położenia nadgranicznego w 1922 r. w wyniku plebiscytu na Górnym Śląsku (ryc. 37.). Nastąpił wówczas proces rozbudowy urbanistycznej, rozwój przemysłu wydobywczego, podejmowano również próby reaktywacji dawnych głównych funkcji miastotwórczych (w latach 1922–1945). Niestety, w okresie międzywojennym ruch emigracyjny nie zdynamizował dostatecznie gospodarczo miasta. Dużo lepszy efekt przyniosło odtworzenie dawnych funkcji związanych z handlem bydłem, przy wykorzystaniu i modernizacji starych zabudowań. Była to Rzeźnia Miejska (zachodnia część miasta, niewchodząca w zakres badań) oraz dworzec towarowy (w obszarze badań). Wybudowano również kompleks Centralnej Targowicy (ryc. 37.). Działania te nie tylko spowodowały dynamizację gospodarczą miejskiego centrum (Starego Miasta), ale także przyczyniły się do wzrostu znaczenia Mysłowic w Polsce i Europie. W kolejnej fazie, w wyniku wybuchu II wojny światowej, Mysłowice zostały objęte administracją III Rzeszy Niemieckiej. Okres ten nie przyniósł większych zmian funkcjonalno-przestrzennych Starego Miasta. Kontynuowano tradycje związane z handlem bydłem oraz w dalszym ciągu rozwijano przemysł górniczy. Dużą rolę odegrała wówczas myślowicka stacja kolejowa. Z kolei brak stabilizacji socjalno-bytowej, a także konkurencji, prowadził do zaniku etyki w rzemiośle, a w konsekwencji do wytwarzania produktów o niższej jakości (SULIK, 1989b) (tabela 4.).

Znaczące zmiany w strukturze funkcjonalno-przestrzennej Starego Miasta miały miejsce po 1945 r., wraz ze zmianą ustroju polityczno-gospodarczego. Proces ten dotyczył marginalizacji instytucjonalnej oraz maksymalnego rozwoju przemysłu. Mysłowice weszły na monofunkcyjną ścieżkę rozwoju opartą na przemyśle wydobywczym, co doprowadziło do degradacji tkanki miejskiej, a zwłaszcza historycznej zabudowy Starego Miasta (ryc. 37.). Ponadto wprowadzono nowe formy budownictwa mieszkaniowego, które ingerowały w ład przestrzenny badanej części miasta (tabela 4.).

Ostatni proces rozpoczął się wraz z transformacją gospodarczą i trwa do chwili obecnej. Objął on restrukturyzację przemysłu, która doprowadziła do kryzysu ekonomicznego miasta, cechującego się słabą dywersyfikacją gospodarczą odziedziczoną po

okresie socjalistycznym. Równocześnie dotychczasową pozycję utracił transport kolejowy, co doprowadziło do spadku liczby połączeń oraz degradacji infrastruktury. Nastąpiła również ogólna recesja funkcjonalna Mysłowic oraz wzrost udziału działalności endogenicznych, zwłaszcza w centrum. Z drugiej strony postępował powolny rozwój funkcji gospodarczych i mieszkaniowych na obszarach peryferyjnych miasta. W konsekwencji doprowadziło to do istotnej marginalizacji gospodarczo-społecznej Starego Miasta, które obecnie pełni głównie funkcje administracyjne (ryc. 37.; tabela 4.).

Przedstawione modele obrazują przemiany struktury funkcjonalno-przestrzennej, na które wpływ miały zarówno czynniki wewnętrzne, jak i zewnętrzne, przy czym kluczowe były te drugie. Uzyskane wyniki wskazują również, iż duże znaczenie miały relacje z innymi ośrodkami miejskimi konurbacji katowickiej. Dobry przykład w tej kwestii stanowi wzrost znaczenia Katowic, którego symptomy były widoczne już w XIX w. Jednak o pozycji tego miasta zdecydował podział Górnego Śląska po 1922 r., na skutek którego zyskało ono rangę regionalną, a w jego obszarze administracyjnym lokowane były znaczące instytucje urzędowe oraz placówki usługowe (GWOSDZ, 2004a). Mysłowice utraciły wówczas bezpowrotnie główny czynnik dynamizujący dotychczas ich gospodarkę – położenie nadgraniczne. Współczesne Mysłowice zdecydowanie znajdują się w gospodarczym cieniu Katowic, jednak zyskują nieco na zachodzącym w konurbacji katowickiej procesie suburbanizacji, który częściowo odbywa się w obrębie południowych części miasta (DRAGAN, 2013a).

Mysłowice zostały uwięzione na ścieżce regresu, a wyjście z tego stanu możliwe jest wyłącznie poprzez zaistnienie punktu zwrotnego (GWOSDZ, 2014). Tego typu punktem po 1989 r. była zmiana ścieżki rozwoju konurbacji katowickiej, co przełożyło się na długotrwały kryzys ekonomiczno-społeczny ośrodków o charakterze zastojowym (GWOSDZ, 2014). Jak podaje GWOSDZ (2004a), opuszczenie negatywnego szlaku nie jest tożsame z powodzeniem zachodzącej transformacji regionu; kluczem do wyjścia z regresu jest pojawienie się nowych funkcji miastotwórczych oraz dywersyfikacja gospodarki. Przemiany Mysłowic w tej kwestii zachodzą powoli oraz w oparciu o tworzącą się strukturę dyssypatywną. Polega ona na tworzeniu się nowych wartości gospodarczych w istniejących już strukturach miasta, którym towarzyszy znaczne rozproszenie potencjału rozwojowego w przestrzeni (DOMAŃSKI, 2000). Dochodzi wówczas do przepływu dóbr i ludzi do miejsc wzrostu gospodarczego, co powoduje tym samym marginalizację miejskiego centrum (Starego Miasta).

Tabela 4. Przemiany funkcji i struktury funkcjonalno-przestrzennej Starego Miasta w Mysłowicach – ujęcie modelowe

Table 4. Transformation of the functions and functional and spatial structure of the Old Town in Mysłowice – a model approach

Ogólne czynniki funkcjonalne / General functional factors	Procesy i stadia funkcjonalno-morfologiczne / Functional and spatial processes and stages		Główne funkcje miasta / Main function of the town	Przestrzenne efekty przemian funkcjonalnych / Spatial effects of functional transformations
1	2		3	4
Pozytywne egzogeniczne: – położenie na szlakach handlowych w kierunku Bytomia, Krakowa i Oświęcimia pozytywne endogeniczne: – sprzyjające warunki naturalne (gleby i sieć hydrograficzna) – obecność dworu właściciela osady/miasta negatywne: – najazd Tatarów (w 1241 r.)	Proces I (od początku istnienia osady do 1742 r.): pojawienie się pierwszego osadnictwa protomiejskiego, otrzymanie ordynacji miejskiej oraz wprowadzenie miejskiego układu urbanistycznego	Stadium I (do 1281 r.): kształtowanie się osady rolniczo-handlowej wokół dworu właściciela osady oraz rozwój rolnictwa	– protomiejska – handlowa – rolnicza	– dwór właściciela osady – wytyczenie placu handlowego – powstanie osady – kościół parafialny
		Stadium II (1281–1742): nadanie praw miejskich oraz typowego dla miasta układu urbanistycznego, a także rozwój funkcji religijnych i handlowych	– administracyjna kościelna – administracyjna miejska	– podział miasta na część dworską i miejską – wytyczenie obszaru miasta – budowa wałów obronnych i bram wjazdowych – wypełnienie pierzei rynku i okolicznych ulic drewnianą zabudową – budowa drewnianego ratusza – budowa murowanego kościoła pw. Narodzenia NMP – zaniedbania struktury przestrzennej miasta
			– protoprzemysłowa – handlowa	– wytyczenie miejsc dla handlu targowego – warsztaty rzemieślnicze – organizowanie targów i jarmarków – założenie browaru miejskiego
Pozytywne egzogeniczne: – zmiana przynależności państwowej (włączenie do Prus) – położenie nadgraniczne – imigracja ludności różnych narodowości – przewrót techniczny w przemyśle – odzyskanie praw miejskich (1861 r.) – budowa linii kolejowej z Wrocławia i Katowic do Krakowa i Oświęcimia – masowa emigracja do Europy Zachodniej i obu Ameryk pozytywne endogeniczne: – rozwój osad podmiejskich i zakładów przemysłowych – niskie podatki dla rzemieślników	Proces II (1742–1922): silny rozwój instytucji związanych z obsługą ruchu granicznego oraz pojawienie się nowych funkcji kolejowych, a także dynamiczny rozwój urbanistyczny; wraz z wybuchem I wojny światowej nastąpiło zahamowanie funkcji granicznych	Stadium III (1742–1846): początki rozwoju funkcji związanych z obsługą ruchu granicznego, powolny rozwój rzemiosła oraz wymiana zabudowy miasta na murowaną	– rolnicza	– przeznaczenie części gruntów pod wypas bydła – pojawienie się młynów
			– degradacja funkcji miejskich	– osada targowa typu wiejskiego
			– handlowa – graniczna – religijna	– budowa szosy kołowej (Tarnowskie Góry – Bytom – Katowice – Mysłowice) – rozwój instytucji związanych z obsługą ruchu granicznego (np. urzędów celnych i meldunkowych) – powstanie obiektów wyznania mojżeszowego i rzymskokatolickiego

1	2	3	4	5
<ul style="list-style-type: none"> – przywilej urządzania targów bydłych – wprowadzenie porządku targowego (1883 r.) – budowa rzeźni miejskiej i kwarantanny dla bydła – rozwój przemysłu górniczego <p>negatywne:</p> <ul style="list-style-type: none"> – pożary i powódzie – utrata praw miejskich (1742 r.) – epidemie – cła importowe i tranzytowe – wojna krymska (1853–1856) – wojna celna Prusy – Rosja – wzrost znaczenia Katowic (szczególnie po 1865 r.) – wybuch I wojny światowej, a następnie plebiscyt na Górnym Śląsku (1921 r.) i jego skutki 		<p>Stadium IV (1846–1922):</p> <p>dynamiczny rozwój funkcji kolejowo-granicznych, ponowne wprowadzenie ustroju miejskiego oraz dynamiczny rozwój urbanistyczny</p>	<ul style="list-style-type: none"> – administracyjna miejska – graniczna (centralne funkcje graniczne) – komunikacyjna (międzynarodowy węzeł kolejowy) – handlowa (ośrodek handlu bydłem) – sądownicza – przemysłowa – religijna – oświatowa – zahamowanie wszystkich funkcji miasta 	<ul style="list-style-type: none"> – rozbudowa Starego Miasta w kierunku południowym – wymiana zabudowy drewnianej na murowaną – budowa Nowego Rynku (Wilhelmsplatz) – budowa nowego budynku ratusza przy Wilhelmsplatz – dworzec kolejowy pasażerski – budowa nowych budynków dworców pasażerskiego i towarowego – uruchomienie linii tramwajowej z Katowic – budowa parowozowni – powstanie stacji emigracyjnej – lokalizacja Głównego Urzędu Celnego – powstanie Królewskiego Sądu Obwodowego – budowa kompleksu więziennego – pojawienie się przemysłu fabrycznego (przędzalnianej, spożywczego) – rozwój warsztatów rzemieślniczych – budowa gazowni miejskiej – budowa obiektów sakralnych wyznania rzymskokatolickiego, ewangelicko-augsburskiego i mojżeszowego – budowa szkół powszechnych i średnich –
<p>Pozytywne egzogeniczne:</p> <ul style="list-style-type: none"> – emigracja ekonomiczna z terenów dawnych zaborów – imigracja z dawnych terenów Kongresówki i Galicji – program budownictwa mieszkaniowego dla rejencji katowickiej – zapotrzebowanie na węgiel kamienny na rynkach wewnętrznym i zewnętrznym <p>pozytywne endogeniczne:</p> <ul style="list-style-type: none"> – wykorzystanie istniejących zabudowań kolejowych – budowa Centralnej Targowicy – rozwój górnictwa <p>negatywne:</p> <ul style="list-style-type: none"> – utrata położenia nadgranicznego – konwencja genewska – ograniczenia imigracyjne wprowadzone przez Francję – emigracja ludności narodowości niemieckiej i żydowskiej – wybuch II wojny światowej 	<p>Proces III (1922–1945):</p> <p>reaktywacja funkcji graniczno-handlowych i recesja rzemiosła, uzupełnianie luk w zabudowie oraz regulacje ciągów komunikacyjnych; w końcowej fazie całkowity zanik funkcji granicznych</p>	<p>Stadium V (1922–1939):</p> <p>przebudowa i modernizacja zabudowy kolejowej oraz reaktywacja funkcji pośrednictwa emigracyjnego, jak również rozwój zabudowy mieszkaniowej</p> <p>Stadium VI (1939–1945):</p> <p>dalsza rozbudowa infrastruktury kolejowej; regres rzemiosła</p>	<ul style="list-style-type: none"> – administracyjna – sądownicza – graniczna – handlowa (główny ośrodek handlu mięsem) – administracyjna (władze administracyjne Trzeciej Rzeszy Niemieckiej) – komunikacyjna – recesja rzemiosła i handlu detalicznego 	<ul style="list-style-type: none"> – wypełnianie zabudowy miejskiej – przejmowanie gruntów przez magistrat – utworzenie Sądu Powiatowego – utworzenie Sądu Przemysłowego – utworzenie Sądu Kupieckiego – rozbudowa infrastruktury kolejowej – powstanie Generalnego Towarzystwa Emigracyjnego – Miejska Hala Targowa – budowa Policyjnego Więzienia Zastępczego – rozbudowa parowozowni –

cd. tabela 4

cont. table 4

1	2	3	4	5
<ul style="list-style-type: none"> – konfiskata majątku przez władze niemieckie – dywersyfikacja ekonomiczna ludności – racjonowanie i reglamentowanie towarów 				
<p>Pozytywne egzogeniczne:</p> <ul style="list-style-type: none"> – zapotrzebowanie na węgiel w przemyśle (eksport surowca) <p>pozytywne endogeniczne:</p> <ul style="list-style-type: none"> – rozwój miejskiego przemysłu oraz wzrost zatrudnienia w przemyśle – nakłady inwestycyjne na działalność przemysłową – rozwój komunikacji miejskiej (linia tramwajowa do Sosnowca, transport autobusowy) – realizacja planu zagospodarowania przestrzennego dotyczącego przebudowy śródmieścia – rozwój terytorialny miasta <p>negatywne:</p> <ul style="list-style-type: none"> – wprowadzenie gospodarki nakazowo-rozdziałowej – monofunkcyjność gospodarki miasta 	<p>Proces IV (1945–1989):</p> <p>niedorozwój instytucjonalny, degradacja tkanki miejskiej oraz realizacja miejskich planów zagospodarowania przestrzennego doprowadzające do redukcji zabudowy</p>		– administracyjna	<ul style="list-style-type: none"> – przemieszanie typów zabudowy – wyburzenie północnej pierzei rynku – przebudowa śródmieścia (wyburzenia zabudowy) – zaburzenie ładu przestrzennego
			– mieszkaniowa	– wprowadzenie zabudowy wielokondygnacyjnej
			– recesja rzemiosła i handlu detalicznego	–
<p>Pozytywne egzogeniczne:</p> <ul style="list-style-type: none"> – transformacja gospodarcza – restrukturyzacja przemysłu – ustawa o samorządzie terytorialnym <p>pozytywne endogeniczne:</p> <ul style="list-style-type: none"> – lokalizacja budynków Urzędu Miasta i jednostek podległych w Starym Mieście <p>negatywne (z punktu widzenia centrum):</p> <ul style="list-style-type: none"> – kryzys ekonomiczny miasta – brak spójnej i konsekwentnej polityki miejskiej – budowa centrów handlowych – odwrócenie tendencji migracyjnych (miasto → wieś i obszary peryferyjne miast) – dywersyfikacja potencjału demograficznego północ (rdzeń) – południe – peryferyzacja gospodarczo-mieszkaniowa centrum miasta – tendencje secesyjne inkorporowanych wsi podmiejskich – marginalizacja społeczna mieszkańców centrum (wzrost patologicznych zjawisk społecznych) 	<p>Proces V (po 1989 r.):</p> <p>rozwój funkcji endogenicznych (w obrębie Starego Miasta), postępująca degradacja tkanki miejskiej oraz incydentalna praktyka rewitalizacyjna, marginalizacja znaczenia centrum miejskiego</p>		– administracyjna	<ul style="list-style-type: none"> – dekapitalizacja tkanki miejskiej – postępująca degradacja infrastruktury kolejowej – zamknięcie dworca kolejowego dla podróżnych – rewitalizacja i rewaloryzacja tkanki miejskiej
			– mieszkaniowa	<ul style="list-style-type: none"> – degradacja zabudowy – budowa budynku Śląskiego TBS
			– sądowa	<ul style="list-style-type: none"> – Sąd Rejonowy – areszt śledczy
			– edukacyjna	<ul style="list-style-type: none"> – Górnośląska Wyższa Szkoła Pedagogiczna – szkoła podstawowa
...

Źródło: Opracowanie własne.

Source: By author.

Podsumowanie i wnioski

Podsumowanie

Studium niniejsze ma charakter teoretyczno-metodologiczno-empiryczny oraz przedstawia indukcyjny model wyjaśniania przemian Starego Miasta w Mysłowicach. Pierwsza część przeprowadzonych badań zawiera podstawowe zagadnienia związane z interdyscyplinarnością oraz konceptualizacją studiów nad strukturą funkcjonalno-przestrzenną. Odniesiono się również do dotychczasowego dorobku literaturowego dotyczącego analiz struktur wewnątrzmięjskich. Kwerenda ta jasno wykazała wyraźny niedobór tego typu opracowań dla Mysłowic, co potwierdza zasadność podjętych badań nad przemianami struktury funkcjonalno-przestrzennej dzielnicy staromiejskiej. Ponadto w części tej skonstruowano autorski program badań, w którym zastosowano dwa ich rodzaje: bezpośrednie prace terenowe oraz kwerendę materiałów archiwalnych. Należy podkreślić, iż istotną kwestią przy zastosowaniu materiałów archiwalnych była weryfikacja ich treści.

Druga część opracowania prezentuje wyniki badań empirycznych przeprowadzonych dla dwóch wyróżnionych okresów badawczych. Przedstawiono w niej układ funkcjonalno-przestrzenny Starego Miasta w 1913 r., który wiąże się z maksymalnym rozwojem funkcji i przestrzeni miejskiej, oraz w 2013 r., cechujący się regresem obydwu elementów. Oprócz tego wskazano na uwarunkowania, które wpłynęły na ukształtowanie się konkretnej struktury dzielnicy staromiejskiej w danym okresie. Przeprowadzona identyfikacja diagnoz układów funkcjonalno-przestrzennych Starego Miasta zakończyła się próbą wyjaśnienia modelowego.

Ostatnia część, trzecia, odnosi się natomiast do analizy porównawczej dwóch wydzielonych okresów. Przedstawia ona przemiany struktury przestrzennej i funkcjonalnej obszaru badań oraz wskazuje na relacje pomiędzy poszczególnymi elementami. W części tej podkreśla się również przekształcenia gospodarczo-społeczne i morfologiczne przestrzeni publicznej funkcjonującej we wszystkich

okresach historycznych Mysłowic – lokacyjnego rynku. Efektem końcowym przeprowadzonych badań historyczno-empirycznych było skonstruowanie autorskiego modelu przemian funkcji i struktury funkcjonalno-przestrzennej Starego Miasta. Ponadto należy zaznaczyć, iż proces wyjaśniania ewolucji struktur dzielnicy staromiejskiej nie mógł odbyć się bez odniesienia się do całości układu miejskiego badanego ośrodka.

Ustosunkowanie się do celów i hipotez badawczych

Niewątpliwie niniejsze studium dostarcza cennych informacji z zakresu urbanistyki oraz gospodarki przestrzennej dzielnicy staromiejskiej, jak również wskazuje na przyczyny danego stanu jej struktury funkcjonalno-przestrzennej. Przeprowadzone badania terenowe oraz kwerenda materiałów archiwalnych, a także przyjęty tok postępowania badawczego i wykorzystane metody badań umożliwiły osiągnięcie założonych celów oraz podtrzymanie postawionych na wstępie hipotez.

Pierwsza z nich dotyczyła możliwości wydzielenia w cyklu rozwojowym miasta okresów, które będą przedstawiać odmienny etap jego rozwoju. Znajomość całego procesu ewolucyjnego Mysłowic pozwoliła na wyodrębnienie z niego dwóch okresów. Pierwszy, historyczny, związany jest z maksymalnym rozwojem miasta, natomiast drugi, współczesny, cechuje się regresem funkcjonalno-przestrzennym Starego Miasta.

Skonstruowany model uwarunkowań przemian struktury funkcjonalno-przestrzennej Mysłowic wraz z identyfikacją uwarunkowań przyczyniających się do rozwoju lub regresu miasta potwierdził prawidłowość drugiej z hipotez badawczych. W ten sposób ukazano, iż wraz z ewolucją badanego miasta zmieniały się czynniki kształtujące zarówno jego układ gospodarczy, jak i morfologiczny.

W trzeciej z hipotez założono, iż w strukturze badanej dzielnicy obok elementów współczesnych

będą współwystępować elementy stanowiące wartościowe relikty minionych okresów historycznych. Hipoteza ta została potwierdzona poprzez dokonaną analizę porównawczą wydzielonych okresów opartą na materiałach kartograficznych oraz przegląd materiałów ikonograficznych (dla okresu historycznego), a także przeprowadzenie inwentaryzacji urbanistycznej (dla okresu współczesnego). Zróżnicowanie morfogenetyczne układu doprowadziło do powstania pewnej mozaiki w rozmieszczeniu form przestrzennych, które nierzadko zaburzają ład przestrzenny historycznej dzielnicy. Należy jednakże podkreślić, iż większość spośród najważniejszych obiektów historycznych pełniących w przeszłości funkcje usługowe zachowała je do czasów współczesnych, m.in. budynki kościołów, sądu i aresztu, szkół, szpitala, ratusza, a ponadto nadal wyraźnie wyróżniają się one w strukturze Starego Miasta.

A priori założono również występowanie złożonych oraz zróżnicowanych relacji pomiędzy poszczególnymi elementami badanej struktury. Podobnie jak poprzednie hipotezy, również i ta została potwierdzona w toku postępowania badawczego. Wykazano, iż wraz z zanikiem danej funkcji przemianie ulega przestrzeń z nią związana. Pod wpływem zmiany sytuacji gospodarczej następowała adaptacja danej formy do działalności odmiennej, całkowite przeorganizowanie tejże formy bądź też jej likwidacja, powiązana często z powstaniem ugoru miejskiego. Natomiast na drodze przemian struktury funkcjonalno-przestrzennej całego ośrodka miejskiego Stare Miasto stało się obszarem peryferyjnym z ograniczonymi możliwościami rozwoju przestrzennego i odgrywającym współcześnie przede wszystkim funkcję centrum administracyjnego.

Usystematyzowanie koncepcji oraz przegląd literatury

W książce dokonano ponadto usystematyzowania koncepcji wyjaśniających stan oraz przemiany struktur funkcjonalno-przestrzennych miast. Zamieszczony przegląd literatury przedmiotu systematyzuje pozycje bibliograficzne w świetle teorii badawczych. Wynika z niego, iż najczęściej podejmowane były badania nad użytkowaniem ziemi w obrębie miast oraz nad ich bazą ekonomiczną. Początkowo badacze skupiali się na określaniu struktury wewnątrzmięskiej na podstawie sektora endo- i egzogenicznego oraz użytkowania ziemi. Obecnie coraz częściej kładzie się nacisk na badania ewolucyjne oparte na następujących koncepcjach: cyklu przemian działki miejskiej, genetyczno-funkcjonalnej oraz ścieżce zależności. W połowie lat 90. XX w. powstała również teoria alternatywna dla bazy ekonomicznej, a mianowicie koncepcja bazy instytucjonalnej, która pozwo-

liła wyeliminować problem związany z dostępnością danych o zatrudnieniu.

Usystematyzowanie nurtów teoretycznych oraz zaproponowany przegląd literatury umożliwiły dobór odpowiednich koncepcji oraz metod, które pozwoliły na wyjaśnienie przemian struktury funkcjonalno-przestrzennej Starego Miasta. Podstawową teorią, w myśl której następował tok rozumowania oraz wyjaśniania, były założenia ujęcia genetyczno-funkcjonalnego. W opracowaniu nawiązano przede wszystkim do ewolucyjnego postępowania badawczego dotyczącego przemian struktury funkcjonalno-przestrzennej obszaru badań. Ważny element stanowiło również określenie kluczowych uwarunkowań przyczyniających się do rozwoju lub regresu Mysłowic. Ponadto, dla pełniejszego zrozumienia kierunku dokonujących się przemian przestrzeni miejskiej, odwołano się do teorii zależności od ścieżki rozwoju. Pozwoliła ona w sposób ogólny wyjaśnić trend ewolucji gospodarczo-przestrzennej miasta, a wraz z nim jego dzielnicy staromiejskiej. Z kolei odmienność dwóch wyróżnionych okresów, będących przedmiotem badań, wymusiła zastosowanie dwóch kolejnych ujęć teoretycznych. Dla 1913 r. do wyjaśnienia rozwoju funkcji oraz układu przestrzennego Starego Miasta przyjęto teorię miast-wrót (ang. *gateway cities*). Z kolei dla wytłumaczenia współczesnego regresu funkcjonalno-przestrzennego dzielnicy śródmiejskiej odwołano się do teorii struktur dyssypatywnych. Oczywiście w obu przypadkach nawiązano do struktury całości ośrodka miejskiego.

Tok postępowania badawczego przeprowadzono w świetle założeń metody analizy kartograficznej planów miasta Conzena, która umożliwiła wychwycenie zasadniczych zmian w układzie morfologicznym Starego Miasta. Oprócz tego dokonano analizy przekształceń funkcjonalno-przestrzennych podstawowych elementów morfologicznych układu miejskiego. Odwołano się do istoty instytucjonalnego zorganizowania miasta, co pozwoliło uniknąć komplikacji związanych z dostępem do danych o zatrudnieniu przy sporządzaniu bazy instytucjonalnej badanych okresów.

Problematyka i specyfika badań

Mysłowice odznaczają się ponad 650-letnią tradycją miejską, w którym to okresie badany ośrodek przechodził nieustanne przemiany. Zmieniały się jego funkcje od rolniczych, przez przemysłowe, po usługowe. Równocześnie, wraz ze zmianami funkcjonalnymi, przekształceniom ulegała przestrzeń miejska, przechodząc od wiejskiej zabudowy drewnianej, przez miejską murowaną i przemysłową, po

nowoczesne budownictwo mieszkaniowo-usługowe. Wraz z przemianami funkcji oraz układu urbanistyczno-architektonicznego zmiany obejmowały terytorium Mysłowic. Rozpoczęły się one od dołączania kolejnych sąsiadujących enklaw do zasadniczego rdzenia miejskiego (obecnie os. Starego Miasta), a skończyły na inkorporacji sąsiednich miejscowości. Wszystkie te przekształcenia struktur miejskich znalazły swoje odzwierciedlenie we współczesnym stanie struktury funkcjonalno-przestrzennej Starego Miasta. Przeprowadzone badania odnoszą się do zakresu geografii historycznej miast, jednakże ich wzbogacenie o analizy urbanistyczne, funkcjonalne oraz ewolucyjne przełożyło się na interdyscyplinarny charakter badań. Tym samym niniejsze opracowanie nawiązuje do studiów z zakresu urbanistyki, ekonomii i historii.

Wnioski

Przeprowadzone badania empiryczno-teoretyczne pozwalają na sformułowanie następujących wniosków końcowych:

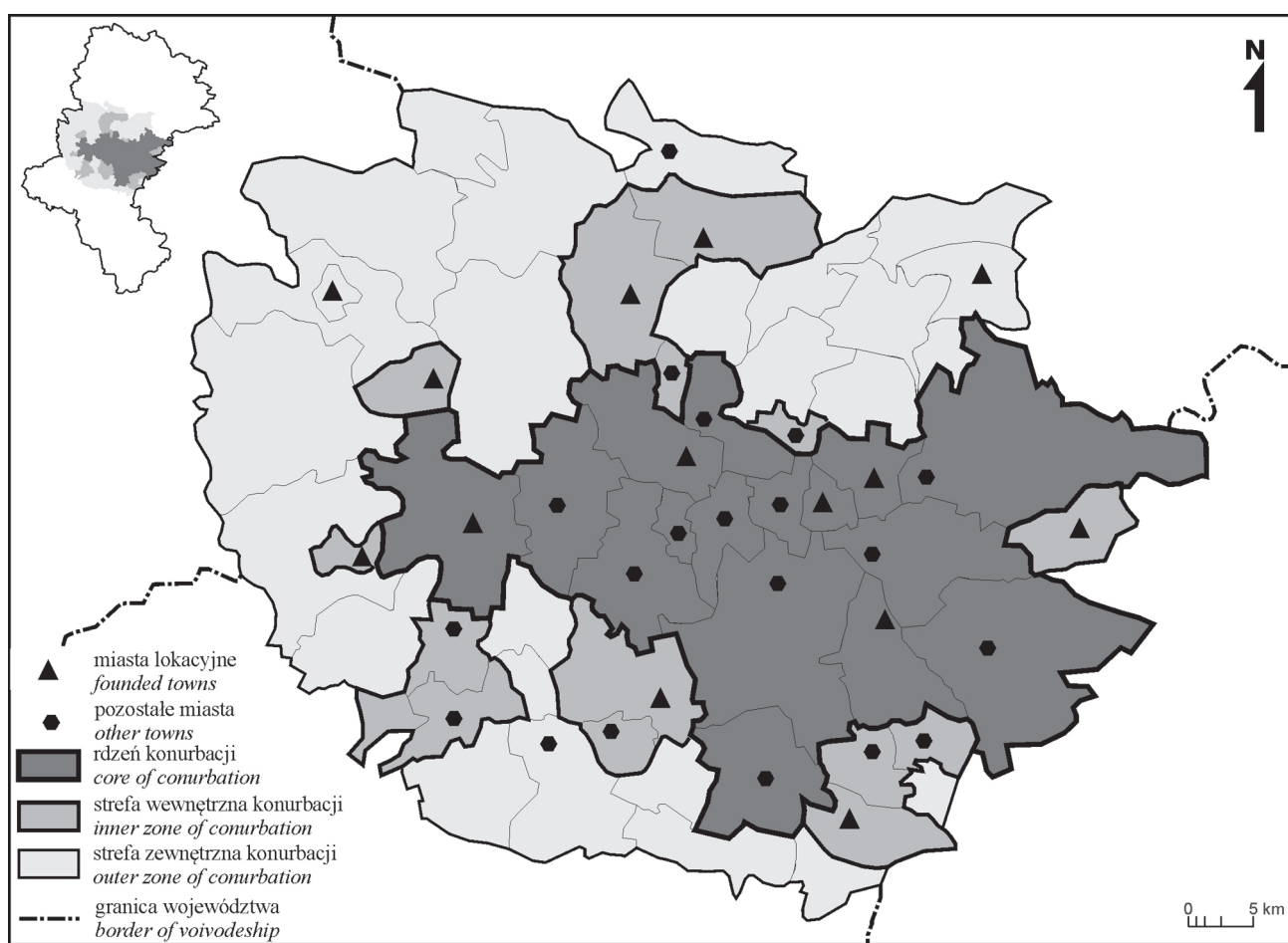
- Zastosowane metody i koncepcje teoretyczne pozwoliły na przeprowadzenie pełnej procedury badawczej oraz osiągnięcie zadowalających rezultatów. Umożliwiły one również wyjaśnienie przemian struktury funkcjonalno-przestrzennej Starego Miasta oraz dały niezbędną podstawę do skonstruowania ujęcia modelowego.
- W trakcie badań napotkano na pewne utrudnienia związane z jakością archiwalnych danych i aktualnością współczesnych. Przede wszystkim w przypadku badań historycznych pojawia się

problem weryfikacji informacji archiwalnych, tak kartograficznych, jak i pisanych. Niejako są to problemy wpisane w badania historyczne i zawsze w mniejszym lub większym stopniu stykają się z nimi autorzy prac o podobnej tematyce. Dodatkowo pewnym utrudnieniem dotyczącym współczesnych badań była duża dynamika zmian rozmieszczenia podmiotów gospodarczych, co utrudniało prowadzenie analiz.

- Ukazane struktury funkcjonalno-przestrzenne Starego Miasta ściśle wiążą się z określonym okresem historycznym, a ich przemiany zachodzą w wyniku oddziaływania wielu ząbających się wzajemnie uwarunkowań wewnątrzmijskich i zewnętrznych, charakterystycznych dla danego okresu. Ponadto gospodarka Mysłowic wykazuje silne powiązania z pozostałymi miastami konurbacji katowickiej, które wpływają na jej stan i strukturę.
- Wyniki przeprowadzonych badań wskazują na nierozłączność struktury funkcjonalno-przestrzennej Starego Miasta ze strukturami całego ośrodka miejskiego.
- Przeprowadzone badania mogą być pomocne przy opracowywaniu lokalnych programów rewitalizacji oraz planów zagospodarowania przestrzennego dzielnicy staromiejskiej.
- Badania zostały przeprowadzone na zasadzie dwóch „stop-klatek” wyjętych z ciągu historycznej ewolucji miasta, zatem mogą one być wstępem do dalszych, znacznie szerszych analiz. Również studia nad strukturą funkcjonalno-przestrzenną przeprowadzone w myśl przyjętych koncepcji można przenieść do badań nad innymi ośrodkami miejskim konurbacji katowickiej.

Aneks

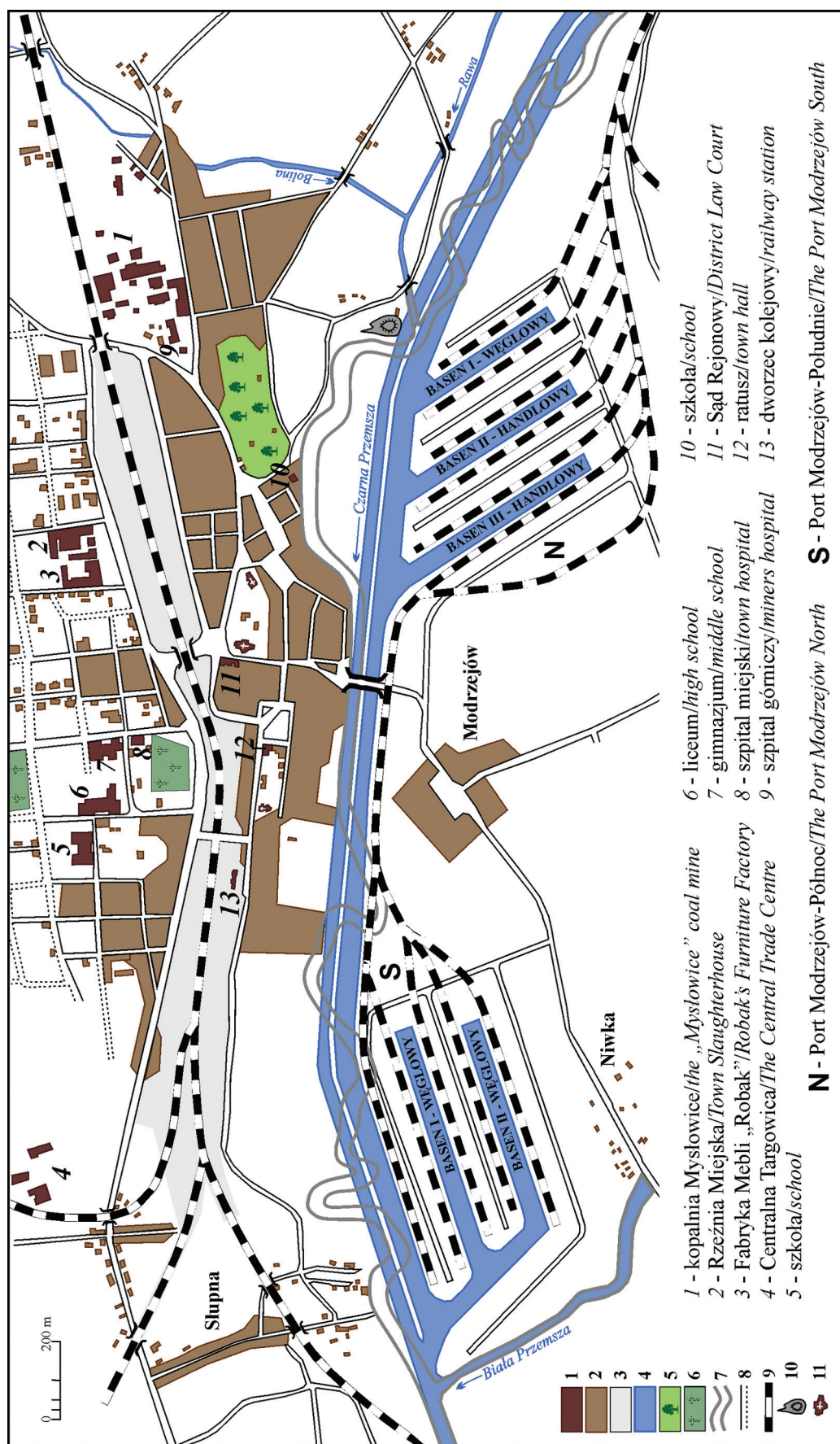
Załącznik I. Struktura przestrzenno-administracyjna konurbacji katowickiej
Appendix I. The spatial and administrative structure of the Katowice conurbation

Źródło: Opracowanie własne na podstawie: KRZYSZTOFIK, 2007.

Source: By author based on: KRZYSZTOFIK, 2007.

Załącznik II. Wizualizacja niezrealizowanego portu węglowego nad Czarną Przemszą (Mysłowice – Modrzejów)
 Appendix II. Visualization of the unaccomplished coal port on the Czarna Przemsza river (Mysłowice – Modrzejów)

1 - ważniejsze obiekty usługowe i przemysłowe, 2 - zabudowa, 3 - teren kolejowy, 4 - wody, 5 - park miejski, 6 - cmentarz, 7 - stare koryto Czarnej Przemszy, 8 - drogi utwardzone i nieutwardzone, 9 - linia kolejowa, 10 - hałda, 11 - kościół.

Źródło: Opracowanie własne na podstawie szkicu projektu portu węglowego nad Czarną Przemszą, 1930 [szac.], skala 1 : 10 000.

1 - important service and industrial buildings, 2 - buildings, 3 - railway area, 4 - water areas, 5 - urban park, 6 - cemetery, 7 - former riverbed of the Czarna Przemsza river, 8 - hard-paved and unpaved roads, 9 - railway line, 10 - mine spoil tip, 11 - church.

Source: By author based on draft of the project of coal port on the Czarna Przemsza river, 1930 [estimated], scale 1 : 10 000.

Załącznik V. Zestawienie działalności gospodarczych Starego Miasta (Mysłowice) w 1913 r.
Appendix V. Collation of the data on the economic activities in the Old Town (Mysłowice) in 1913

Nr budynku / Building number	Rodzaj działalności gospodarczych / Type of economic activities	Działalność gospodarcza / economic activity			Właściciel / Owner
		w języku niemieckim / in German	w języku polskim / in Polish		
1	2	3	4	5	
ALTE-KIRCHSTRASSE (ul. Starokościelna)					
1	religia	Marine Kirche	kościół pw. Narodzenia NMP	*	
2	gastronomia	Schankwirtschaft	karczma	Krämer Ww. Ottilie*	
3	działalność profesjonalna	Architektur-Bureau	biuro architektoniczne	Koziczinski Konrad***	
	stowarzyszenie	Bürgerverein	Stowarzyszenie Obywatelskie		
	stowarzyszenie	Kath. Gesellenverein	katolickie stowarzyszenie czeladników		
	stowarzyszenie	Kath. Männerverein	katolickie stowarzyszenie mężczyzn	^^	
	stowarzyszenie	St. Vinzenzverein	stowarzyszenie św. Wincenta		
5	religia	Katholisches Pfarrkirche	plebania		
	religia	Herz Jesu Kirche	kościół pw. Serca Pana Jezusa	*	
6	rzemiosło	Schmiedemeister	kowal	Beier Julius*	
8	opieka socjalna	St. Josef Stift	Zakład św. Józefa	****	
	edukacja	Katholische Kleinkinderschule	ochronka katolicka [przedszkole]		
BAHNHOFSTRASSE (ul. Powstańców)					
1	administracja	Magistratsverwaltung	administracja miejska		
	działalności związane z porządkiem publicznym	Polizei-Verwaltung	policja		
	administracja	Paßamt	urząd paszportowy		
	administracja	Einwohnermeldeamt	urząd meldunkowy		
	administracja	Standesamt	urząd stanu cywilnego		
	administracja	Stadtbauamt	miejski urząd budowlany	Rathaus ^^	
	działalności związane z porządkiem publicznym	Gewerbegericht	sąd rzemiosła		
	działalności związane z porządkiem publicznym	Kaufmannsgericht	sąd kupiecki		
	finanse	Sparkasse	kasa oszczędnościowa		
	kultura	Volksbibliothek	biblioteka ludowa		
	gastronomia	„Rathauskeller“	restauracja		

1	2	3	4	5
2	naprawy	Bahnmeisterei	warsztaty kolejowe/przykolejowa instytucja dbająca o stan torowiska	^^
4	transport finanse	Droschkenbetrieb Bankgeschäfte	firma przewozowa używająca koni bank	Adolf Johann Kuznitzki Josef***
	przemysł [budownictwo]	Baugeschäfte	przedsiębiorstwo budowlane	Rupalla P.***
	ochrona zdrowia	Arzt	lekarz	Selle Oskar***
5	religia	Evangelische Kirche	kościół ewangelicki	*
6	przemysł	Zinkwalzwerk	walcownia cynku	„Kunegunde”*
	finanse	Bankgeschäfte	bank	Deutsche Volksbank ***
	usługi zw. z prowadzeniem własnej działalności gosp.	Stellenvermittlung	pośrednictwo pracy	Jaschko Bernhard****
7	rzemiosło	Schneiderei	krawiectwo	Vogel Friedrich
	handel art. spożywczymi	Kolonialwarenhandlung	sklep kolonialny	Scgeyer Hugo^^
	działalność profesjonalna	Oeffentliche unparteiische Rechtsauskunfts- stelle	porady prawne	^^
9	hotel	„Mühle Hotel”	hotel	
	gastronomia		restauracja	Harththaler Georg***
	handel art. spożywczymi [hurt]	Biergroßhandlung	hurtownia piwa	
10	stowarzyszenie	Jüd. Jungfrauenverein	żydowskie stowarzyszenie panien (dziewic)	^^
12	stowarzyszenie	Verein der Lokomotivführer	stowarzyszenie maszynistów	^^
12a	stowarzyszenie	Verein der Eisenbahnfahrbeamtent	stowarzyszenie urzędników kolejowych	^^
14	administracja	Eisenbahn-Stationsvorstand	kolejowy zarząd stacji	
	administracja	Stationsvorstand der k. k. Ferdunands- Nordbahn	zarząd stacji Północnej Kolei Ferdynanda (filia)	^^
16	transport	Bahnhof Myslowitz	dworzec kolejowy	*
	gastronomia	Bahnhofswirth	karczma dworcowa	Giesche Julius
BERGSTRASSE (ul. Słowackiego)				
2	handel art. spożywczymi [hurt]	Schwarzviehhandlung	handel bydłem	Dudzik Thomas
10	rzemiosło	Fleischerei	rzeźnik	Sosnierz Ludwig
BEUTHENERSTRASSE (ul. Bytomska)				
2	rzemiosło	Kürschnerei	kuśnierz	Horn Agnes
	rzemiosło	Sattlermeister	rymarz	Wallaschek Johann
3	handel art. spożywczymi	Konditorei	cukiernia	Miedniok Emanuel^^
	gastronomia	Schankwirtschaft	karczma	

4	handel art. spożywczymi	Zigarrenhandlung	handel cygarami	Stollorz Josef****
	handel art. spożywczymi	Kolonial- und Delikatessenhandlung	handel art. spożywczymi	Siegmund Josef***
5	handel art. odzieżowymi	Schuhwarenhandlung	sklep obuwniczy	Kernke Karl^^
	rzemiosło	Fleischerei	rzeźnik	Wallczuch Paul
6	rzemiosło	Schuhmachermeister	szewc	Knappek Theofil*
	handel art. przemysłowymi	„Marien-Drogerie”	drogeria	Fonfara Benno *****
7	handel art. spożywczymi	Victualianhandlung	handel art. kolonialnymi	Laband Adolf*
	rzemiosło	Bäckerei	piekarnia	Seja Gottlieb^^
	związek	Freie Fleischer- und Wurstmacher-Innung	cech rzeźników i masarzy	^^
	gastronomia	Schankwirtschaft	karczma	Kaim Josef^^
8	handel art. spożywczymi	Kolonialwarenhandlung	sklep kolonialny	Zanger Emil^^
	handel art. przemysłowymi	Lederhandlung	sklep skórzanym	Reisenfeld Heinrich^^
	handel art. odzieżowymi	Schuhhandlung	sklep obuwniczy	
9	handel art. spożywczymi [hurt]	Myslowitzer Fleischerei-Produktier-Genossenschaft	Mysłowicka Spółdzielnia Produktów Rzeź-nych	Kantner Josef***
	rzemiosło	Schuhmachermeister	szewc	Kalisch Karl^
11	handel art. spożywczymi [hurt]	Getreide- Futtermittelhandlung.	handel zbożem i paszą	
	handel art. przemysłowymi [hurt]	Kohlenhandlung	handel węglem	Walczik's.***
	handel art. przemysłowymi	Lederhandlung	handel skórami	
	handel art. spożywczymi	Spezereihandlung	sklep z przyprawami	Walczik Simon^
12	usługi zw. z prowadzeniem własnej działalności gosp.	Barbiérgeschäft	zakład fryzjerski	Olesch Anton
	handel art. przemysłowymi	Nähmaschinenhandlung	handel maszynami do szycia	Singer Co., Nähmaschinen***
13	rzemiosło	Schornsteinfegermeister	kominiarz	Grützner Rudolf^^
14	rzemiosło	Glaserei	szklarz	Wallach Oskar^^
15	rzemiosło	Tischlerei	stolarz	Schwittlinski Wilhelm
15a	usługi zw. z prowadzeniem własnej działalności gosp.	Herren- u. Damen-Friseur	fryzjer damsko-męski	Viola Karl*****
	rzemiosło	Tischlerei	stolarz	Zywietzki Pauline*
	przemysł [budownictwo]	Malermester	malarz	Wartok J.^
15d	handel art. spożywczymi	Landesprodukte	handel produktami lokalnymi	Weiß L.^
16	gastronomia	Gastwirtschaft	gospoda	Giesche Julius***
	hotel			
	działalność profesjonalna	Rechtskonsulenten	radca prawny	Neumann Hermann^

1	2	3	4	5
17	przemysł [budownictwo]	Malermeister	malarz	Lipp Johann^
18	usługi zw. z prowadzeniem własnej działalności gosp. handel art. odzieżowymi rzemiosło handel art. przemysłowymi	Beerdigungsdienst Herrengarderobenhandlung Tischlerei Möbelhandlung	usługi pogrzebowe sklep z męską garderobą stolarz sklep meblowy	Bernard Franz^ Mandera Franz Kischka Hubert*****
19	handel art. przemysłowymi gastronomia	Möbelmagazin Schankwirtschaft	skład mebli karczma	Stanizek Franz^ Wycisk Theodor
20	rzemiosło rzemiosło rzemiosło rzemiosło	Tischlermeister Steinmetzmeister Schlossermeister Klempnerei	stolarz kamieniarz ślusarz hydraulik	Bernard Anton* Juliusburg Otto^ Kluge Max***** Zerning Max^^
21	handel art. spożywczymi rzemiosło	Kolonialwarenhandlung Bäckerei	sklep kolonialny piekarnia	Przybilla Alfons^^ Przywara Theodor^^
22	religia	Kreuzkirche	kościół św. Krzyża	*
27	przemysł handel art. przemysłowymi [hurt] stowarzyszenie stowarzyszenie	Buchdruckerei Papierhandlung Feuerlösch- und Rettungsverein Ortsgruppe des Verein junger Kaufleute	drukarnia skład papierniczy stowarzyszenie strażacko-ratownicze terenowa grupa stowarzyszenia młodych kupców	Breuer Alfred***** ^^ ^^
27/29	stowarzyszenie	Kurzschrifftverein „Stolze-Schrey”	stowarzyszenie stenografów „Stolze-Schrey”	^^
31	gastronomia	Schankwirtschaft	karczma	Adler Josef
33	rzemiosło	Fleischerei	rzeźnik	Hannok Carl*
35	rzemiosło	Fleischerei	rzeźnik	Fröhlich Paul*
37	gastronomia	Bier-Quelle	piwiarnia	„Glück Auf”*****
39	ochrona zdrowia	Knappschafts Lazarett	Szpital Górnicy	*
41a	związek	Lotterieverein „Fortuna“ Gerichtskanzlist	związek loterii „Fortuna“	^^
Schloss Garten	kultura gastronomia	Bibliothekenverein Restaurant	Towarzystwo Bibliotek restauracja	**** Krafczyk Josef***
ENTENGASSE (ul. Kacza)				
1	handel art. przemysłowymi	Lederhandlung	sklep skórzany	Hartmann Leo^^
4	transport	Fuhrwerksbetrieb/Droschkenbetrieb	firma przewozowa używająca koni	Sladkowski Franz^
6	przemysł [budownictwo]	Bauunternehmer	przedsiębiorca budowlany	Gawlinski Josef

7	transport	Fuhrwerksbetrieb/Droschenbetrieb	firma przewozowa używająca koni	Gollek Emanuel
8	handel art. spożywczymi [hurt]	Fleischerei	rzeźnik	Kitscher Josef
	rzemiosło			
	handel art. przemysłowymi	Kommissionsgeschäft	komis	
	handel art. spożywczymi [hurt]	Viehhandlung	handel bydłem	
9	przemysł	Myslowitz Wurstfabrik	masarnia	Makosch Heinrich
	handel art. spożywczymi [hurt]			
11	handel art. przemysłowymi	Althandlung	handel starociami	Nebel Abraham^
	usługi zw. z prowadzeniem własnej działalności gosp.	Stellenvermittlung	pośrednictwo pracy	
12	rzemiosło	Fleischerei	rzeźnik	Mitosch Franz
	rzemiosło	Böttcher	bednarz	
20	rzemiosło	Schuhmacher	szewc	Miedniok Michael*
22	rzemiosło	Schlosserei	ślusarz	Laxy Max^^
	usługi zw. z prowadzeniem własnej działalności gosp.	Stellenvermittlung	pośrednictwo pracy	
23	rzemiosło	Schuhmacherei	szewc	Kaschytza Paul
	handel art. odzieżowymi	Schuhwarenhandlung	sklep obuwniczy	
28	rzemiosło	Bäckermeister	piekarz	Oßmann Thomas^^
FRIEDRICHSTRASSE (ul. Szymanowskiego)				
1	transport	–	parowozownia	*
2	usługi zw. z prowadzeniem własnej działalności gosp.	Stellenvermittlung	pośrednictwo pracy	Hauke Karl***
4	przemysł	Selterfabrikation	fabryka wody sodowej	Dudek Josef***
6	handel art. spożywczymi [hurt]			
	działalności związane z porządkiem publicznym	Gefängnis	więzienie	*
GÜTERBAHNHOFSTRASSE (ul. Towarowa)				
1	gastroonomia	–	piwiarnia	(przekaz słowny lokalizacji)
	spedycja	Güterabfertigung-Stelle	punkt spedycji towarów	
9	spedycja	Güterbahnhof	dworzec towarowy	*
9a	spedycja	Zollabfertigungsstelle	ekspedycja celna	^^
10	rzemiosło	Fleischerei	rzeźnik	Klichowski Anton
11	rzemiosło	Fleischerei	rzeźnik	Jaworski Otto^^

1		2	3	4	5
12	rzemiosło		Ofensetzerei	zdun	Jalowitzki Adolf
13	rzemiosło		Fleischerei	rzeźnik	Kasperowitz Josef
GYMNASIALSTRASSE (ul. Strażacka)					
1	rzemiosło		Dachdeckermeister	dekarz	Scholz Paul***
5	sport		Turnhalle	hala sportowa	*
7	działalności związane z porządkiem publicznym		Feuerwehr	straż pożarna	*
HINTERHAUSERSTRASSE (ul. Kollątaja)					
5	rzemiosło		Fleischerei	rzeźnik	Cieslik Klara
7	gastroonomia		Bierverlag	piwiarnia	Andretzki Karl***
	rzemiosło		Bäckerei	piekarnia	Woitatschek Paul^^
JOHANNESSTRASSE (ul. Piastowska)					
7	edukacja		Schule V	szkoła powszechna	*
MODRZEJOWERSTRASSE (ul. Krakowska)					
1	handel art. odzieżowymi		Herrengarderobengeschäft	sklep garderoby męskiej	Baender Paul *****
	handel art. przemysłowymi		Kurz-, Weißwarenhandlung	handel galanteria i pościelą	Borinski Julius***
	handel art. przemysłowymi [hurt]		Buchhandlung, Papierhandlung	księgarnia, sklep papirniczy	Roelle's Max
2	hotel gastroonomia		International Hotel	Hotel Międzynarodowy	Nogliak ***
2a	handel art. spożywczymi		Handel mit Krebsen und Geflügel	handel skorupiakami i drobiem	Streusand Wilhelm^^
4	handel art. spożywczymi		Kolonialwarenhandlung	sklep kolonialny	Herman Przywara*****
	religia		Badehaus	łaźnia żydowska	Synagogengemeinde
5	handel art. spożywczymi		Viktualienhandlung	sklep kolonialny	Krebs F.^^
	przemysł		Essigfabrik	fabryka octu	Kromolowski Moritz
	handel art. spożywczymi [hurt]		Friseur	fryzjer	Steiner Josef
		usługi zw. z prowadzeniem własnej działalności gosp.			
6	handel art. spożywczymi rzemiosło		Fleischerei u. Wursthandlung	sklep mięsny, masarnia	Nebel Ludwig^^
7	transport		Fuhrwerksbetrieb/Droschenbetrieb	firma przewozowa używająca koni	Kremser Gottlieb
9	handel art. spożywczymi		Kolonialwaren	skład kolonialny	Friedler Jakob^^
10	usługi zw. z prowadzeniem własnej działalności gosp.		Stellenvermittlung	pośrednictwo pracy	Ottawa Arnold^^

13	administracja	Nebenzollamt II	Urząd Celny	^^
29	rzemiosło	Glaseri	szklarz	Tkocz Peter^^
NEUE-KIRCHSTRASSE (ul. Krakowska)				
1	hotel gastrologia	Gast und Shankwirtschaft	gospoda	Habier Paul
	handel art. przemysłowymi	Baumaterialien-, Eisen-, Eisenkurzwarenhandlung	sklep z wyrobami żelaznymi i budowlanymi	Mondry Julius***
1/3	handel art. spożywczymi [hurt]	Getreide-, Produktenhandlung	handel zbożem	Centawer M. Prok. Erich***
3	działalność profesjonalna	Rechtsanwälte	prawnik	Centawer***
	handel art. odzieżowymi	Special-Schuhwaren-haus	dom obuwia	Habryka Paul*****
5	działalność profesjonalna	Rechtsanwälte	prawnik	Mierzejewski***
	ochrona zdrowia	Arzt	lekarz	Blumenfeld Arthur***
7	stowarzyszenie	Verein zur Bekämpfung der Lungentuberkulose	stowarzyszenie zwalczania gruźlicy płuc	^^
	stowarzyszenie	Vaterländischer Frauenverein	patriotyczne stowarzyszenie kobiet	
9	działalności związane z porządkiem publicznym	Königliches Amtsgericht	Królewski Sąd Obwodowy	*
	działalność profesjonalna	Amtsanwaltschaft	adwokatura przy sądzie	^^
X	rzemiosło	Glasermeister	szklarz	Tkocz Adolf*****
PLESSERSTRASSE (ul. Grunwaldzka)				
	przemysł	Buchdruckerei	drukarnia	Klimatz Georg***
1	handel art. przemysłowymi [hurt]	„Myslowitzer Anzeiger“	redakcja gazety	Klimatz, Traugott*****
	siedziba redakcji	Garderobenhandlung	sklep odzieżowy	Lewkowitz Moritz H *****
	handel art. odzieżowymi	Kolonialwarenhandlung	handel art. spożywczymi	Schwarz H. u. Marie,
	handel art. spożywczymi	Delikatessenhandlung,	delikatesy	Edmund*****
	handel art. przemysłowymi	Eisenwarengeschäft	sklep żelazny	
	handel art. odzieżowymi	Herrenkonfektiongeschäft	sklep z konfekcją męską	Schneemann David*****
2	naprawy art. użyt. osobistego i domowego	Uhrmacher	zegarmistrz	Weiss Siegfried*
	usługi zw. z prowadzeniem własnej działalności gosp.	Friseur	fryzjer	Willim P.^
3	przemysł	Selterfabrikation	fabryka wody sodowej	Bednorz Anton
	handel art. spożywczymi [hurt]	Galanterie-, Glas Porzellan- und Spielwaren	galanteria, porcelana i zabawki	Kiera Alois*****

1	2	3	4	5
	usługi zw. z prowadzeniem własnej działalności gosp.	Stellenvermittlung	pośrednictwo pracy	Graber Hermann^^
	rzemiosło	Bäckerein	piekarnia	Nowak Alois^
	rzemiosło	Kleppermeister	hydraulik	Szepeonik Gertrud***
	ochrona zdrowia	Zahntechnik Atelier	dentysta	Wechsler Siegmund^^
4	naprawy art. użyt. osobistego i domowego	Uhrmacher	zegarmistrz	Garczarzyk Wladisiaus**
5	handel art. przemysłowymi	Manufakturwarenhandlung	sklep manufaktury (z rękodziełem)	Wolff Adolf***
	handel art. odzieżowymi	Modewarenhandlung	sklep odzieżowy	
6	handel art. spożywczymi	Apotheken	apteka	Barbara-Apotheke
	handel art. przemysłowymi	Manufakturwarenhandlung	sklep manufaktury (z rękodziełem)	Markiewitz Helmann
	hotel	Grunwald's Hotel	hotel	
	gastronomia	—	sala widowiskowa	Grunwald Arnold***
7	kultura	Weingroßhandlungen	hurtownia win	
	handel art. spożywczymi [hurt]	Waschartikel, Leuchartikel	sklep ze środkami piorącymi i elektryczny	Frey Rosalie^^
	handel art. przemysłowymi	Zigarrenhandlung	handel cygarami	Letocha Karl**
	handel art. spożywczymi			
	ochrona zdrowia	Arzt	lekarz	Breidt Heinrich***
8	rzemiosło	Schuhmachermeister	szewc	Wochowski Johan^
	stowarzyszenie	Jüd. Frauenverein	żydowskie stowarzyszenie kobiet	^^
	przemysł	Buchdruckerei	drukarnia	Rölle Max***
9	handel art. przemysłowymi [hurt]	„Centralna Drogeria”	drogeria	Sypniewski Felix***
	handel art. przemysłowymi	Drogerie zum weißen Kreuz	drogeria	Richter Wolfgang***
	handel art. spożywczymi	„Kaiser's Koffee-Gesäfft”	sklep z kawą	****
10	usługi zw. z prowadzeniem własnej działalności gosp.	Posamenten und Damenputz	zakład oczyszczający (renowacyjny) ornamenty, zdobienia	Pietrikowski Ludwig^^
	handel art. spożywczymi	Konditorei	cukiernia	Namm Leopold
11	gastronomia	Restaurant	restauracja	Silberstein
	handel art. przemysłowymi	Möbelhandlung	sklep meblowy	Rohowski Berhold
12	gastronomia	Schankwirtschaft	karczma	Cohn Samuel*
	handel art. przemysłowymi	Altwarenhandlung	handel starociami	Pawlas Franz
	rzemiosło	Schuhmachermeister	szewc	Rogier Paul^

13	handel art. spożywczymi	Fleischerei und Wurstmacherei	sklep rzeźniczy, masarnia	Schablitzki Karl
	rzemiosło			
	handel art. spożywczymi	Konditerei	cukiernia	Certner***
	spedycja	Berlin SW 68 Niederlassung: Myslowitz	importerzy cygar	Krüger & Oberbeck**
	przemysł [budownictwo]	Maler	malarz	Zakrzewski Viktor*****
14	gastroonomia	Weinaus-, Bieraus-, Teesaus-, Selterausshank	szynk wina, piwa, herbaty, wody	Gertner Stanislaus^^
	usługi zw. z prowadzeniem własnej działalności gosp.	Photogr. Atelier.	studio fotograficzne	Blaszczyk Richard*****
	handel art. przemysłowymi	Kaufhaus	dom handlowy	Cohn Eugen***
15	handel art. przemysłowymi	Eisenhandlung	sklep żelazny	Persickauer B.***
	naprawy art. użyt. osobistego i domowego	Uhrmacher	zegarmistrz	Piwowar Anton*****
	stowarzyszenie	Katholischer Jungfrauenverein	katolickie stowarzyszenie panien (dziewic)	^^
	handel art. przemysłowymi	Eisen-, Stahl- und Kurzwaren	skład z art. metalowymi	B. Persikaner*****
17	handel art. spożywczymi [hurt]	Zigarrenhandlung en gros	handel cygarami	Gotthelf H.
	ochrona zdrowia	Arzt	lekarz	Keintoch
	handel art. odzieżowymi	–	sklep z garderobą męską	Kreutzberger Adol[*****
	handel art. przemysłowymi	Manufakturwarenhandlung	sklep manufaktury (z rękodziełem)	Wolff Lina^^
18	handel art. odzieżowymi	Garderobenhandlung	sklep odzieżowy	
	gastroonomia	„Drei-Kronen-Cafe”	kawiarnia	Haberkorn Johann*****
	hotel	Haberkorn's Hotel	hotel	
	handel art. przemysłowymi [hurt]	Buch-, Papierhandlung	księgarnia, skład papierniczy	Pakulla Theofil
19	handel art. przemysłowymi	Möbelhandlung	sklep meblowy	Staintzek Franz
	usługi zw. z prowadzeniem własnej działalności gosp.	Friseur	fryzjer	Teichgräber Albert^^
	przemysł	Buchdruckerei	drukarnia	Kochmann Siegfried***
20	handel art. przemysłowymi [hurt]	Buch-, Papierhandlung	księgarnia, sklep papierniczy	
	gastroonomia	Stebierhalle	piwiarnia	Ronges Steh-Bierhalle***
	handel art. spożywczymi	Kolonialwarenhandlung	sklep spożywczy	Ronge Josef***
	rzemiosło	Küschnererei	kuśnierz	Müller Alfred^^
21	handel art. odzieżowymi	Modewarenhandlung, Schuhwarenhandlung	sklep odzieżowo-obuwniczy	Urbach Rosa: Berliner Modemagazin
	rzemiosło	Bäckerein	piekarnia	Kozak Bernhars***
	finanse	Bank	bank	Pakulla Henrich*****

1	2	3	4	5
	stowarzyszenie	Kath. Lehrerverein	katolickie stowarzyszenie nauczycieli	^^
	hotel	Hotel	dom noclegowy	Weiss Jacob****
	gastromia	–	restauracja	
	działalność profesjonalna	Rechtsanwältin	prawnik	Richter***
	finanse	Wechselgeschäft	wymiana walut	Makowski Viktor***
22	handel art. spożywczymi	Kolonial-, Delikatessenhandlung	sklep spożywczy	Schneemann Minna ^^
	handel art. spożywczymi [hurt]	Weinhandlung	handel winem	Timberg S. & M. H. Führer *****
	gastromia	Café Dreikaiserreichswcke	kawiarnia	Sosnierz E.*****
POSTSTRASSE (ul. Powstańców)				
1	łączność	Kaiserliches Postamt	Cesarski Urząd Pocztowy	*
3	gastromia	Restaurant	restauracja	(przekaz ustny informacji o lokalizacji)
4	spedycja	Speditionsgeschäft	przedsiębiorstwo spedycyjne	Weichmann Max***
	religia	Evangel. Pfleghaus	parafia ewangelicka	
	stowarzyszenie	Evangelischer Kirchengesangsverein	ewangelickie kółko śpiewacze	
5	stowarzyszenie	Ev. Männer- und Jünglingsverein	ewangelickie stowarzyszenie mężczyzn i młodzieży	Evangel. Kirchengemend^^
	edukacja	Evangelische Kleinkinderschule	ochronka ewangelicka [przedszkole]	
6	przemysł	Flachsgarn-Maschinenspinnerei	przędzalnia lnu	Schneider Albert***
	transport	Fuhrwerksbetrieb/Droschkenbetrieb	firma przewozowa używająca koni	Lubezyk Robert
7	stowarzyszenie	Verein selbständiger Kaufleute	stowarzyszenie niezależnych sprzedawców detalicznych	^^
	hotel	Bahnhof-Hotel	Hotel Dworcowy	Weichmann Max****
	gastromia	–	Stacja Rejestracyjna	
	spedycja	–	Urząd Graniczny	*
	administracja	Landwirtschaftskammer	Izba Rolna	****
8	administracja	Deutsche Feldarbeiterzentralstelle	Centralna Stacja Robotników Rolnych (filia placówki niemieckiej)	****
	spedycja	Hamburg–Amerikanische Paketfahrt–Aktien–Gesellschaft (Hamburg – Amerika – Line) Filiale Mysłowitz – Groß-Strchlitz	filia międzynarodowej firmy – Towarzystwo Okrętowe (HAPAG)	(przekaz ustny informacji o lokalizacji)
PRÄBENDESTRASSE (ul. Matejki)				
1	usługi zw. z prowadzeniem własnej działalności gosp.	Gärtner	ogrodnik	Langer Karl^

2	handel art. spożywczymi [hurt] gastromia	Kolonialwarenhandlung	handel art. spożywczymi palarnia kawy	Hausdorff L.***
3	rzemiosło związek	Röst-Kaffé's Schneidemaister Schlosser-, Schmiede-, Metalfarben- Gelbgießer- Zwangs-Innung	kowal cech ślusarzy, kowali, lakierników	Buchta Vinzenz^^ ^^
4	przemysł [budownictwo]	Baumeister	budowlanec	Zagrodzki Franz^
6	handel art. spożywczymi [hurt]	Futtermittelhandlung	handel paszą	Hermann Majer*
PRZEMSY (ul. Przemyszy)				
1	gastromia	Schankwirtschaft	karczma	Jakowitz Salo*
3	rzemiosło	Fleischerei	rzeźnik	Zingler Ignatz
RING (Rynek)				
1	ochrona zdrowia rzemiosło	Arzt Schneider	lekarz krawiec	Breit Heinrich^ Skrzypezyk Wilhelm^
2	handel art. przemysłowymi handel art. przemysłowymi	Eisenhandlung Modewaren Manufakturwarenhandlung	sklep żelazny magazyn odzieży (mody) sklep manufaktury (z rękodziełem)	Zogel August*** Nothmann Siegmund ***
3	handel art. spożywczymi [hurt]	Fleischerei und Wurstfabrik	sklep rzeźniczy, masarnia	Orgler Thomas
4	gastromia	Schankwirtschaft	karczma	Chylinska Agnieszka
6	rzemiosło rzemiosło	Fleischerei Tischler	rzeźnik stolarz	Freund Heilmann Janitza Karl^
8	rzemiosło	Bäckerei	piekarnia	Kaus Julius
9	handel art. spożywczymi	–	handel art. korzennymi	Hoinks Emil*****
10	gastromia przemysł handel art. spożywczymi [hurt]	Schankwirtschaft Destillation	karczma fabryka likierów i wódki hurtownia likierów i wódki	Scheffczyk Wilhelm Silberberg J. L. & Sohn B.****
11	przemysł handel art. spożywczymi [hurt]	Groß-Destillation	fabryka likierów i wódki hurtownia likierów i wódki	Grunwald Isaak, Salo***
12	handel art. spożywczymi	Kolonialwarenhandlung, Delikatessenhandlung	sklep kolonialny, delikatesy	Sobtzick Conrad^^
13	gastromia kultura	Restaurant Kino „Union”	restauracja kino „Union”	Bauer Fidenlen*****
14	rzemiosło działalność profesjonalna	Bäckerei Rechtskonsulenten	piekarz radca prawny	Schmidt Gustaw^ Zalejski Alois

1	2	3	4	5
15	rzemiosło rzemiosło	Fleischerei Klempner	rzeźnik hydraulik	Kantner Johann Schaal Markus^
16	finanse handel art. odzieżowymi finanse handel art. spożywczymi	Bankgeschäfte Herrenkonfektiongesellschaft Bank für Handel und Industrie Depositenkas- se Myslowitz Schlesisches Chocoladenhaus	bank zakład konfekcji męskiej bank handel czekoladą i cukierkami	Breslauer Diskonto-Bank*** Rosenbund M. Silberberg B.** *****
17	handel art. przemysłowymi handel art. odzieżowymi handel art. przemysłowymi administracja gastronomia handel art. odzieżowymi	Galanterie-, Glaswarenhandlung Konfektions- und Schuhwarengeschäft Buchhandlung, Papierhandlung Hauptmeldeamt Schankwirtschaft Schuhwarenhandlung	sklep z galanterią i wyrobami szklanymi zakład sukienniczo-obuwniczy księgarnia i skład papierniczy Główny Urząd Meldunkowy	Kiera Alois Hammer Oskar^^ Moritz Walter^^ ^^
18	gastronomia handel art. odzieżowymi	Schankwirtschaft Schuhwarenhandlung	karczma sklep obuwniczy	Klossek Eduard
19	działalność profesjonalna usługi zw. z prowadzeniem własnej działalności gosp. stowarzyszenie	Rechtsanwältin – Jud. Krankenpflege und Beerdigungsverein	prawnik przedsiębiorstwo architektoniczno-budowlane żydowskie stowarzyszenie pielęgniarzy i grabarzy	Gittler Wilhelm*** Nestmann F.***** ^^
20	handel art. przemysłowymi	Weißwaren u. Wollwaren	sklep z pościelą i wyrobami wełnianymi	Wachsner Jsaak***
21/22	handel art. spożywczymi	Stadt-Apotheke	apteka	Koepsch Oswald*
21/22a	ochrona zdrowia	Arzt	lekarz	Nußlein
23	gastronomia	Bürgerliches Bierhaus	piwiarnia	Schneider Eduard *****
24	stowarzyszenie rzemiosło przemysł handel art. przemysłowymi [hurt]	Jüd. Wohltätigkeitsverein Küschner Buchdruckerei Buch-, Papierhandlung	żydowskie stowarzyszenie dobroczyńców kuśnierz drukarnia księgarnia i skład papierniczy	^^ Siedemann Berhard Kochmann Max
25	handel art. spożywczymi [hurt] handel art. przemysłowymi handel art. przemysłowymi	Getridehandlung/Mehlhandlung Eisen-, Metallwarenhandlung Uhren-, Gold-, Silberwarenhandlung	handel zbożem i mąką sklep metalowy sklep z zegarkami, wyrobami ze złota i srebra	Zarek Hanne (Johanne) Zogel August^ Witt Ewald^^
26	handel art. przemysłowymi [hurt]	Manufakturen, Läufferstoffe, Gardinen, Wäsche, Krawatten etc.	manufaktura (rękodzieło), tkaniny, bielizna, zastony, krawaty	Danziger A.L. Myslowitz [Franz Poty- ka]*****
SCHILLERSTRASSE (ul. Jagiellońska)				
1	rzemiosło	Schuhmachermeister	szewc	Grünberger Otto^
2	rzemiosło	Bäckermeister	piekarz	Kloska Johann

6	rzemiosło ochrona zdrowia	Steinbildhauerei Naturheilkund	kamieniarz lecznica środkami naturalnymi	Braun Hans^^ <i>Schade Oskar^^</i>
8	rzemiosło przemysł gastronomia	Fleischererei Brauererei Schankwirtschaft	rzeźnik browar karczma	Figiel Paul Palaske Max
3	rzemiosło	Schlossermeister	ślusarz	Pachmayer Johann*
1	gastronomia hotel handel art. spożywczymi gastronomia	Gastwirtschaft Zigarren-, Tabakenhandlung Restaurant	gospoda handel papierosami i cygarami restauracja	Hawlitzek Theodor * Henkel Johan^^
2	handel art. przemysłowymi handel art. spożywczymi [hurt] rzemiosło	Altwarenhandlung Schwarzviehhandlung Fleischererei	handel starociami handel bydłem rzeźnik	Wischalla Theodor Dudzik Ludwig Olschowski Josef
4	rzemiosło przemysł [budownictwo]	Fleischererei Baugewerbe	rzeźnik budowlaniec	Garczaryk Josef* Garczaryk Leo^^
5	rzemiosło	Klepnerei	hydraulik	Hawlitzek Bruno
6	rzemiosło	Fleischererei	rzeźnik	Brudniok Paul
10	rzemiosło	Glasermeister	szklarz	Januschowski Josef
6	rzemiosło hotel przemysł	Sattlermeister Hotel Stadtbrawerei	rymarz hotel browar miejski	Gerstel Richard^ Zorawik Berta*** ^^
7	rzemiosło związek	Bäckermeister Bäcker-, Konditoren-, Pfefferküchler-Zwangsinnung	piekarz cech piekarzy, cukierników i piernikarzy	Kmiotek*
10	handel art. przemysłowymi handel art. przemysłowymi	Lederhandlung Kommissionsgeschäft	sklep skórzany komis	Glücksmann Eva/Markus
12	handel art. spożywczymi rzemiosło	Fleischererei u. Wursthandlung	rzeźnik, sklep mięsny	Bannowski Ernst^^
15	religia	Synagogen	synagoga	*
20	przemysł [budownictwo]	Baumeister	budowlaniec	K rańczyk Anton***

1	2	3	4	5
WALLSTRASSE (ul. Wałowa)				
5	rzemiosło rzemiosło	Schuhmachermeister Schmiedemeister	szewc kował	Franetzki Simon^ Makosch M.*
7	rzemiosło	Fleischerei	rzeźnik	Brudniok Wilhelm
9	rzemiosło	Schuhmachermeister	szewc	Golda Karl^
12	rzemiosło	Schuhmachermeister	szewc	Schary Paul*
X	związek	Schuhmacher-Zwangs-Innung	cech szewców	^^
WILHELMSPLATZ (pl. Wolności)				
1	rzemiosło rzemiosło	Tapezierer Sattlermeister	tapięć rymarz	Nittka Robert^^
2	religia	Synagogen	synagoga	*
3	edukacja	Schule (I i II)	szkoła powszechna żeńska i męska	*
4	przemysł	Gasanstalt	gazownia	Stadtgemeinde Myslowitz*
5	edukacja	Höhere Mädchen Schule*	Wyższa Szkoła dla Kobiet	*
6	transport	Fuhrwerksbetrieb/Droschenbetrieb	firma przewoźowa używająca koni	Walla J^
7	ochrona zdrowia	Arzt	lekarz	Gatzek Franz***
8	handel art. spożywczymi [hurt]	Weingroßhandlung	winiarnia	Kochanek Paul***

Źródło danych i lokalizacji działalności gospodarczej: bez * – *Adressbuch von Myslowitz* z 1901 r.; * – mapy z 1910 r.; ** – *Urządowy Spis Abonentów...* z 1928/1929 r.; *** – *Adressbuch aller...* z 1909 r.; **** – T. I i T. II A. Sulik (2007, 2011); ***** – fotografie, pocztówki i reklamy; ***** – *Festschrift zum Goldenen Jubiläum...* z 1914 r.; ^ – Köhler R., 1914; ^^ – *Adressbuch für Kattowitz...* z 1911 r.
 Źródło: Opracowanie własne na podstawie: *Oberschlesisches Handels-Adressbuch...*, 1914 – uzupełnione o działalności z: materiałów ikonograficznych oraz *Adressbuch aller...*, 1911; *Festschrift zum Goldenen Jubiläum...*, 1914; Köhler R., 1914; *Adressbuch für Kattowitz...*, 1911.

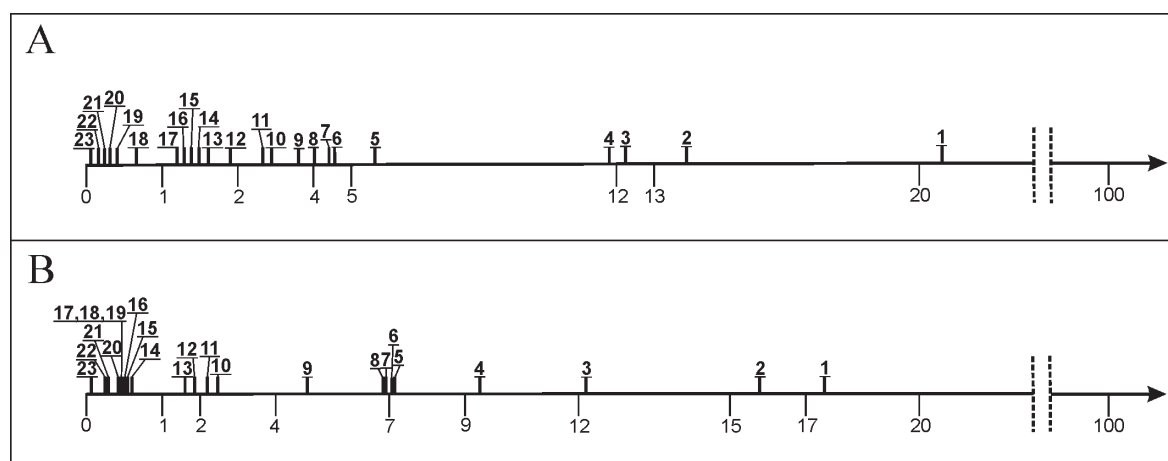
Source of data on the economic activities and their location: without * – *Adressbuch von Myslowitz* of 1901; * – maps of 1910, 1911 and 1904; ** – *Urządowy Spis Abonentów...* of 1928/1929; *** – *Adressbuch aller...* of 1909; **** – Vol. I and Vol. II of A. Sulik (2007, 2011); ***** – photographs, post cards and advertisements; ***** – *Festschrift zum Goldenen Jubiläum...* of 1914; ^ – Köhler R., 1914; ^^ – *Adressbuch für Kattowitz...* of 1911.

Source: By author based on: *Oberschlesisches Handels-Adressbuch...*, 1914 – supplemented by the activities of: iconographic materials and *Adressbuch aller...*, 1911; *Festschrift zum Goldenen Jubiläum...*, 1914; Köhler R., 1914; *Adressbuch für Kattowitz...*, 1911.

Załącznik VI. Wskaźnik syntetyczny Ziolo wyznaczony na podstawie udziału liczby działalności gospodarczych według ulic i placów tworzących strukturę przestrzenną Starego Miasta

Appendix VI. Ziolo's synthetic index determined based on the percentage of the number of economic activities by streets and squares forming the spatial structure of the Old Town

Lp. / No.	Ulica/plac / Street/square	Wskaźnik syntetyczny / Synthetic index	Ulica/plac / Street/square	Wskaźnik syntetyczny / Synthetic index
	OŚ „A” – 1913 rok		OŚ „B” – 2013 rok	
1.	Plessersstraße	23,46	ul. Powstańców	17,50
2.	Bahnhofstraße	13,86	ul. Bytomska	15,82
3.	Beuthenerstraße	12,23	ul. Krakowska	12,23
4.	Ring	11,71	ul. Grunwaldzka	9,37
5.	Poststraße	5,69	ul. Towarowa	7,10
6.	Modrzejowerstraße	4,55	pl. Wolności	7,05
7.	Alte-Kirchstraße	4,49	Rynek	6,89
8.	Neue-Kirchstraße	4,04	ul. Starokościelna	6,87
9.	Entengasse	3,57	ul. Strumińskiego	4,83
10.	Wilhelmsplatz	2,89	ul. Żwirki i Wigury	2,48
11.	Synagogenstraße	2,57	ul. Kołłątaja	2,17
12.	Sedanstraße	1,92	pl. Mieroszewskich	1,80
13.	Gymnasialstraße	1,60	ul. Matejki	1,62
14.	Güterbahnhofstraße	1,52	ul. Strażacka	0,57
15.	Friedrichstraße	1,42	ul. Dąbrowskiego	0,55
16.	Präbendestraße	1,31	ul. Jagiellońska	0,51
17.	Schillerstraße	1,26	ul. Szymanowskiego	0,49
18.	Wallstraße	0,62	ul. Wałowa	0,49
19.	Johannesstraße	0,42	ul. Kacza	0,49
20.	Hinterhäuserstraße	0,33	ul. Przemszy	0,45
21.	Przemsystraße	0,25	ul. Wierzbowa	0,29
22.	Bergstraße	0,19	ul. Zamkowa	0,28
23.	Schloßstraße	0,08	ul. Piastowska	0,13

Objaśnienie: podwójna linia oznacza podział wg kryteriów Hellwiga.

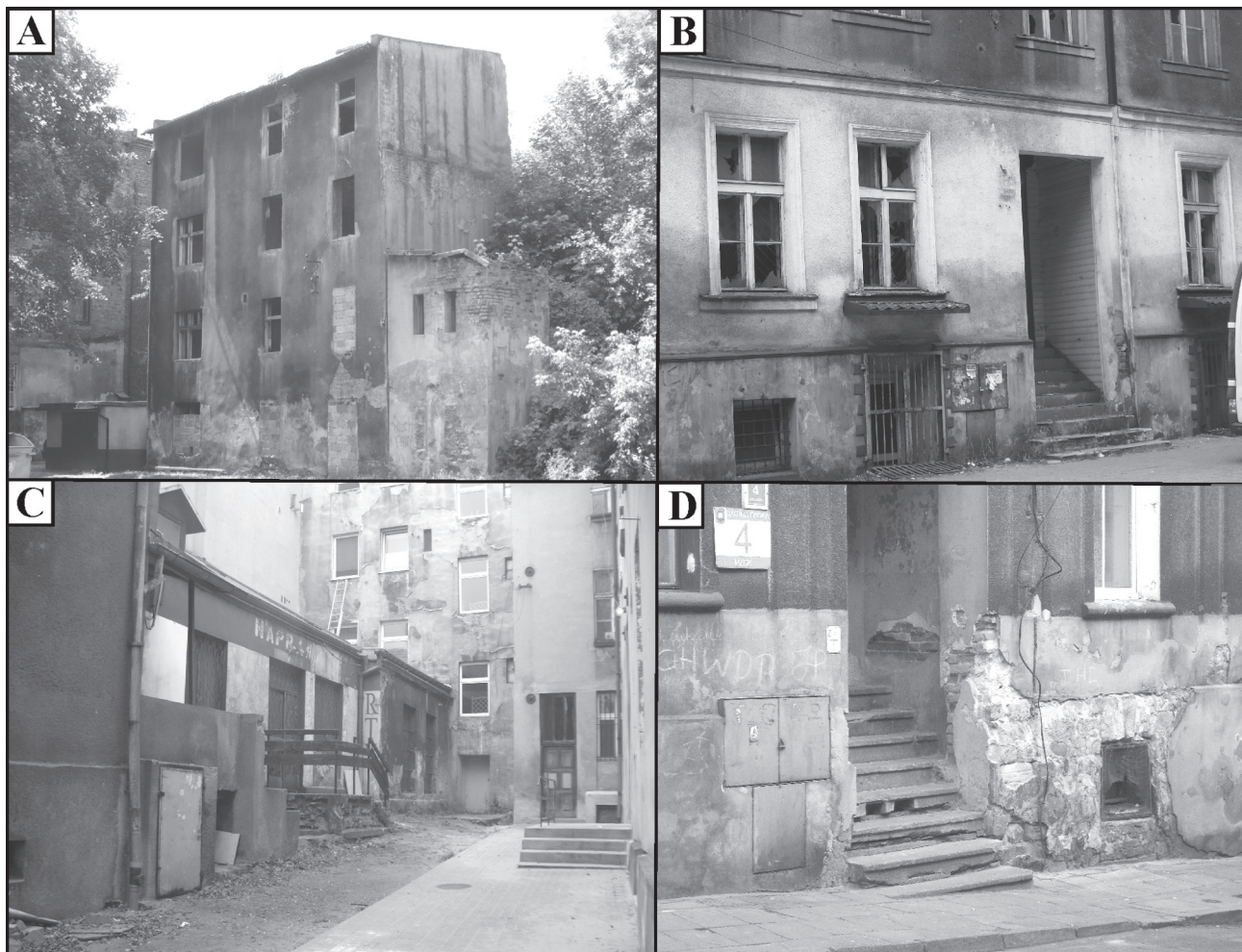
Explanation: double line marks the use of Hellwig's criteria.

Źródło: Opracowanie własne.

Source: By author.

Załącznik VII. Przykłady degradacji tkanki miejskiej Starego Miasta (Mysłowice): pustostan przy ul. Piastowskiej (A), pustostan przy ul. Bytomskiej (B), pustostany w tylnej części kamienicy Rynku (C), zdegradowana kamienica przy ul. Jagiellońskiej (D)

Appendix VII. Examples of degradation of the urban tissue of the Old Town (Mysłowice): vacant building on Piastowska Street (A), vacant building on Bytomska Street (B), vacant buildings in the back of a Market Square tenement building (C), degraded tenement house on Jagiellońska Street (D)

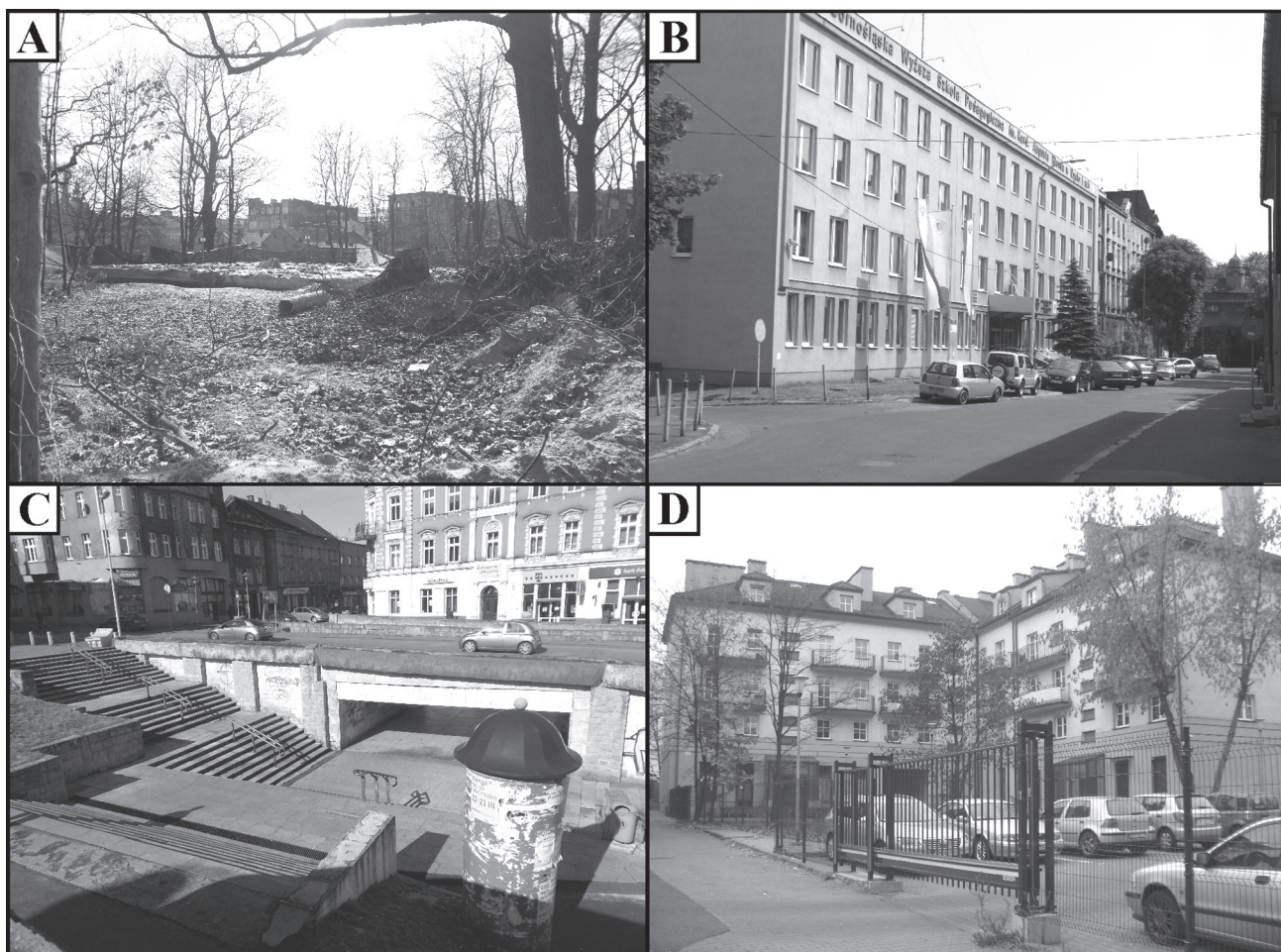

Źródło: Ze zbiorów autorki.

Source: The author's collection.

Załącznik VIII. Przykłady praktyk urbanistycznych po 1945 r.: plac budowy nowego centrum szkoleniowo-konferencyjnego (A), budynek Górnośląskiej Wyższej Szkoły Pedagogicznej (B), przejście podziemne (C), budynek mieszkalny należący do TBS (D)

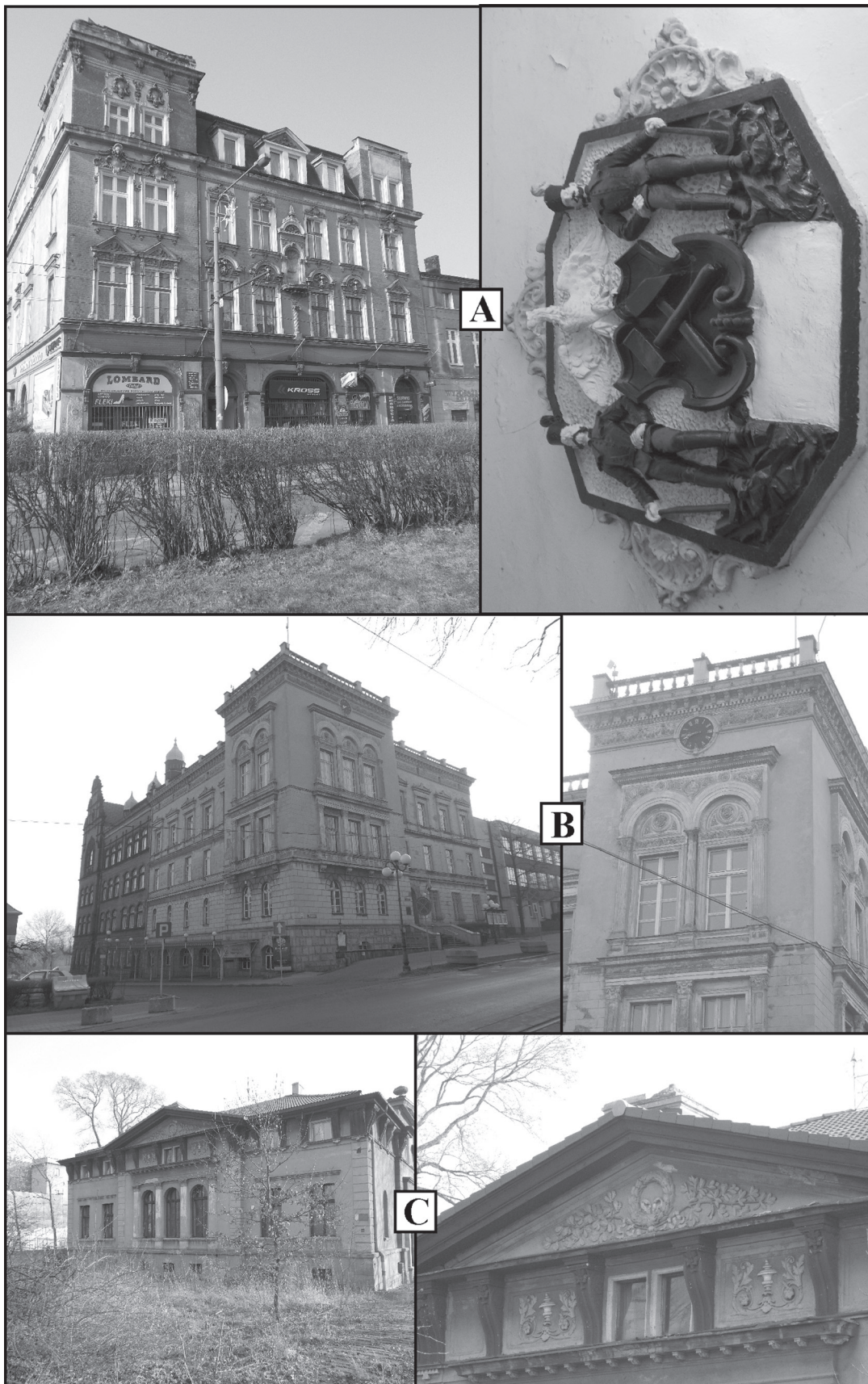
Appendix VIII. Examples of urban planning practices after 1945: construction site of a new training and conference centre (A), the building of the Upper Silesian College of Pedagogical Education (B), underpass (C), TBS residential building (D)

Źródło: Ze zbiorów autorki.

Source: The author's collection.

Załącznik X. Architektura historycznej zabudowy Starego Miasta: kamienica przy ul. Bytomskiej (A), ratusz (B), willa (C)
Appendix X. The architecture of the historic buildings of the Old Town: tenement house on Bytomska Street (A), the town hall (B), villa (C)

Źródło: Ze zbiorów autorki.
Source: The author's collection.

Załącznik XI. Audyt miejski przeprowadzony w przestrzeniach publicznych Starego Miasta (Mysłowice)

Appendix XI. Urban audit carried out in the public spaces of the Old Town (Mysłowice)

Badane cechy / <i>Studied traits</i>	Brak problemu lub jego znaczenie nieistotne / <i>No problem or its importance is irrelevant</i>	Występowanie problemu (*) / <i>Occurrence of the problem (*)</i>	Nasilenie problemu (**) / <i>Severity of the problem (**)</i>	Szczegółowe nasilenie problemu (***) / <i>Particular severity of the problem (***)</i>
Rynek / <i>Market Square</i>				
a. budynki do remontu	–	–	2	–
b. potrzeba termomodernizacji	–	–	–	3
c. substandardy architektoniczne (baraki, ugory miejskie)	–	–	2	–
d. uporządkowanie i uzupełnienie zabudowy	–	–	2	–
e. potrzeba budowy, uzupełnienia lub odnowy przestrzeni publicznych	–	1	–	–
f. budowa lub poprawa jakości standardu dróg lub chodników	0	–	–	–
pl. Wolności / <i>Wolności square</i>				
a. budynki do remontu	–	–	2	–
b. potrzeba termomodernizacji	–	–	2	–
c. substandardy architektoniczne (baraki, ugory miejskie)	0	–	–	–
d. uporządkowanie i uzupełnienie zabudowy	0	–	–	–
e. potrzeba budowy, uzupełnienia lub odnowy przestrzeni publicznych	–	1	–	–
f. budowa lub poprawa jakości standardu dróg lub chodników	0	–	–	–
plac przed dworcem kolejowym / <i>square in front of the railway station</i>				
a. budynki do remontu	–	–	–	3
b. potrzeba termomodernizacji	–	–	–	3
c. substandardy architektoniczne (baraki, ugory miejskie)	–	–	2	–
d. uporządkowanie i uzupełnienie zabudowy	–	1	–	–
e. potrzeba budowy, uzupełnienia lub odnowy przestrzeni publicznych	–	–	–	3
f. budowa lub poprawa jakości standardu dróg lub chodników	–	–	–	3

Objaśnienia: * – do 10% obiektów/obszaru, ** – między 10–50% obiektów/obszaru, *** – powyżej 50% obiektów/obszaru.

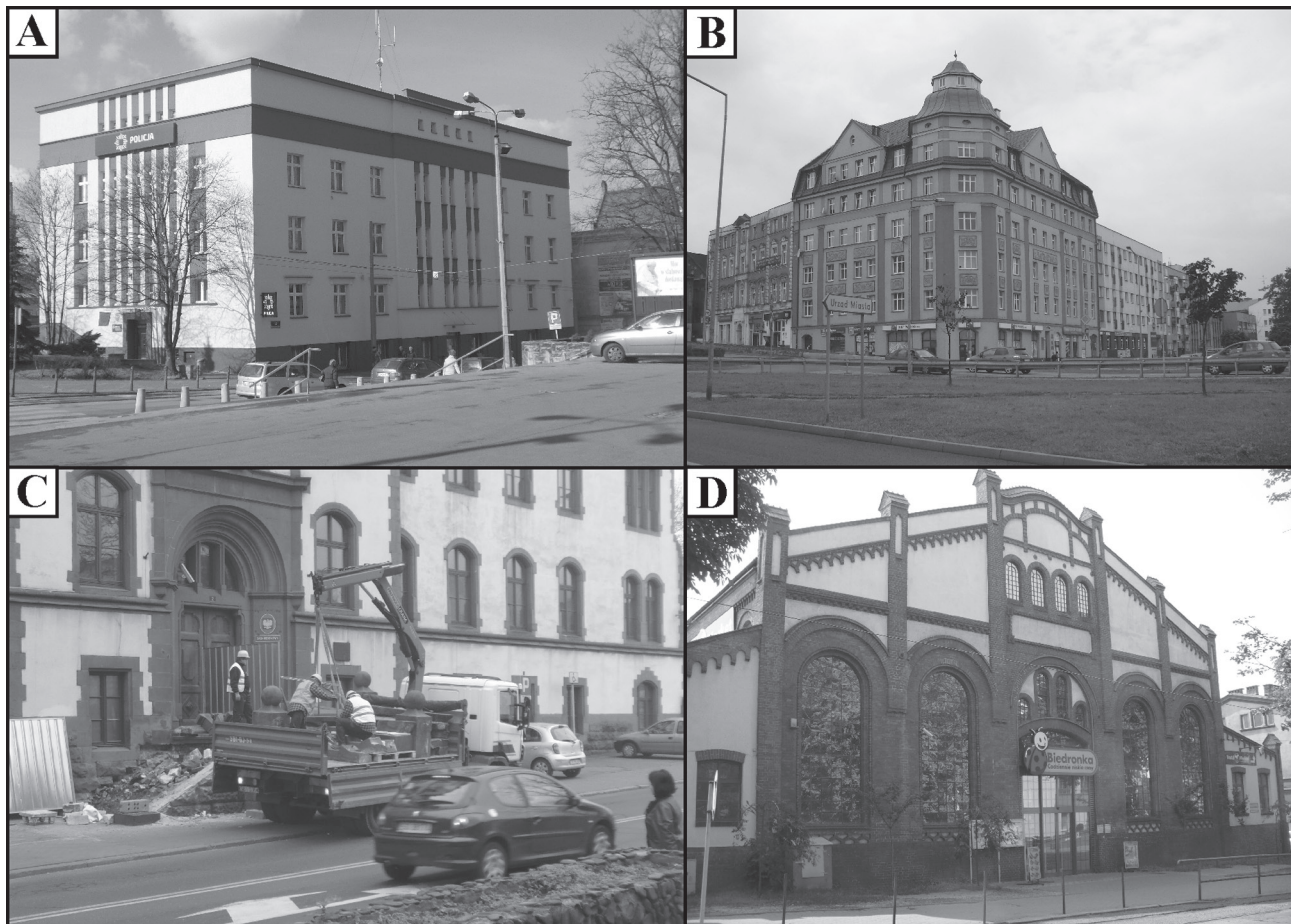
Explanations: * – up to 10% of the objects/area, ** – between 10–50% of the objects/area, *** – more than 50% of the objects/area.

Źródło: Opracowanie własne.

Source: By author.

Załącznik XII. Przykłady rewitalizacji i rewaloryzacji zabudowy Starego Miasta: budynek Komendy Miejskiej Policji (A), kamienica przy ul. Strumieńskiego (B), wejście do Sądu Rejonowego (C), dawna walcownia (D)

Appendix XII. Examples of regeneration and revaluation of the Old Town buildings: the building of the Municipal Police Headquarters (A), tenement house on Strumieńskiego Street (B), the entrance to the District Court (C), former rolling mill (D)

Źródło: Ze zbiorów autorki.

Source: The author's collection.

Załącznik XIII. Zestawienie działalności gospodarczych Starego Miasta (Mysłowice) w 2013 r.
Appendix XIII. Collation of the data on the economic activities in the Old Town (Mysłowice) in 2013

Nr budynku / Building number	Liczba kondygnacji/z działalnością / Number of floor/ floors housing the activity	Rodzaj działalności gospodarczych / Type of economic activities	Nazwa działalności gospodarczych / Name of economic activities	Typ budynku / Type of buildings	Uwagi / Comments
1	2	3	4	5	6
PL. MIEROSZEWSKICH					
1	4/1	naprawa art. użytku osobistego i domowego działalność profesjonalna kultura	„AGMA” „MSM PONTEX” Świetlica Młodzieżowa	mieszkalno-usługowy	serwis komputerowy biuro projektów świetlica, 2 puste lokale
2	4/0	ochrona zdrowia	–	pustostan	stan zły
	przybudówka od strony ul. Piastowskiej	przemysł	gabinet lekarski „Chemie Technik”	usługowy przemysłowy	prywatny gabinet lekarski producent chemii dla przemysłu
4	4/0	–	–	pustostan	stan zły, rok budowy 1896
6	4/1	handel art. przemysłowymi [hurt]	„Elektro-Metal”	mieszkalno-usługowy	hurtownia materiałów elektroinstalacyjnych, 1 pusty lokal
8	3/0	–	–	mieszkalny	stan średni
PL. WOLNOŚCI					
1	3/3	finanse ubezpieczenia administracja administracja	„ING Bank” „PZU” Urząd Miasta Urząd Miasta	usługowy	parter I piętro Wydział Gospodarki Komunalnej Zespół Administracji Drogowej
2	2/2	administracja	Urząd Miasta	usługowy	Wydział Administracji
3	3/3	edukacja edukacja edukacja	Specjalna Szkoła Podstawowa nr 8 Specjalne Gimnazjum Szkoła Przysposabiająca do Pracy	usługowy	Zespół Szkół Specjalnych im. J. Korczaka
4	4/4	administracja	Urząd Miasta	usługowy	Wydział Geodezji i Katastru
5	4/0	–	–	pustostan	budynek po Zespole Szkół Ponadgimnazjalnych nr 3
6	6/6	finanse działalność profesjonalna usługi zw. z prowadzeniem własnej działalności gosp.	„Alior Bank” biuro architektoniczne biuro rachunkowe	usługowy	parter III piętro III piętro

1	2	3	4	5	6
7	6/6	działalność profesjonalna nieruchomości	„Egeus”	usługowy	I piętro
		ochrona zdrowia	gabinet EEG		II piętro
		działalność profesjonalna przemysł [budownictwo]	kancelaria notarialna „MG Creative”		–
		usługi zw. z prowadzeniem własnej działalności gosp.	zakład usługowy wod.-kan, c.o. i gazowy		II piętro, usługi budowlane
		edukacja	„Callan”		III piętro
8	3/2	edukacja	Niepubliczne Centrum Kształcenia Ustawicznego	mieszkalno-usługowy	szkoła językowa
		edukacja	Prywatne Liceum Ogólnokształcące		–
		klub partyjny	Sojusz Lewicy Demokratycznej		–
		działalności związane z porządkiem publicznym	Straż Miejska		–
		edukacja	Wojewódzki Uniwersytet Robotniczy		–
8	3/2	edukacja	Związek Nauczycielstwa Polskiego	mieszkalno-usługowy	–
		edukacja	„You School”		–
		związek zawodowy	Chrześcijański Związek Zawodowy		–
		klub partyjny	Liga Polskich Rodzin		–
		stowarzyszenie	Mysłowickie Stowarzyszenie Kobiet		–
8	3/2	stowarzyszenie	Polskie Stowarzyszenie Morskie	mieszkalno-usługowy	–
		stowarzyszenie	Stowarzyszenie Centrum Inicjatyw Społecznych		–
		klub partyjny	Stronnictwo Demokratyczne		–
			RYNEK		
1	3/1	gastronomia	„Piwiarnia”	mieszkalno-usługowy	–
2	3/1	działalność profesjonalna	tłumacz przysięgły	mieszkalno-usługowy	–
3	3/2	handel art. spożywczymi	delikatesy	mieszkalno-usługowy	–
4	3/1	ochrona zdrowia	„Dental”	mieszkalno-usługowy	gabinet stomatologiczny
		gastronomia	„Pizzeria u Benka”	mieszkalno-usługowy	–
		usługi zw. z prowadzeniem własnej działalności gosp.	fryzjer	mieszkalno-usługowy	z tyłu budynku
		gastronomia	„Viking”	pub	pub

8	3/2	finanse	„Bank BPH”	mieszkalno-usługowy	bank
8a	3/1	ochrona zdrowia	Ośrodek Pomocy Psychologicznej i Profilaktyki Leczenia Uzależnień	mieszkalno-usługowy	–
8b	3/0	ochrona zdrowia	Hospicjum „Cordis”	mieszkalno-usługowy	–
9	3/1	przemysł [budownictwo]	„Kostrzewa”	mieszkalno-usługowy	inwestycje budowlane, pustostan na parterze
16	4/1	gastromia handel art. przemysłowymi naprawy sprzętu użytku osobistego i domowego	jadalnia „Mysłowiczanka” jubiler naprawa sprzętu AGD	mieszkalno-usługowy	–
17	3/1	handel art. odzieżowymi handel art. przemysłowymi	odzież damska, męska, obuwie „Tyskie okna”	mieszkalno-usługowy	sklep odzieżowy sklep zajmujący się sprzedażą okien
18	5/1	–	–	mieszkalno-usługowy	2 puste lokale po działalnościach
19	3/0	–	–	mieszkalno-usługowy	1 pusty lokal po działalności
20	5/2	gastromia usługi zw. z prowadzeniem własnej działalności gosp.	„Cafe Biały Łabędź” gabinet kosmetyczny	mieszkalno-usługowy	kawiarnia na parterze I piętro
20a	3/0	–	–	mieszkalny	wejście od tyłu
21/22	4/1	handel art. spożywczych	„Apteka na Rynku”	mieszkalno-usługowy	stan zły, apteka 2 puste lokale
21b ₁₂₃₄	4/0	–	–	mieszkalny	wejście od tyłu
21b ₅₆ /22	4/1	przemysł ochrona zdrowia	pracownia protetyczna Samodzielny Publiczny Zakład Leczenia Ambulatoryjnego	mieszkalno-usługowy	wejście od tyłu wejście od tyłu
23	3/1	handel art. spożywczych ochrona zdrowia handel art. odzieżowymi	„Lewiatan” „Natur House” „Szperaczek”	mieszkalno-usługowy	sklep spożywczy centrum dietetyczne sklep odzieżowy, I piętro
24	3/1	handel art. przemysłowymi handel art. przemysłowymi	antykwarjat „Świat dziecka”	mieszkalno-usługowy	odnowiona elewacja
26	2/1	usługi zw. z prowadzeniem własnej działalności gosp. działalność profesjonalna	„CASUS”	usługowy	biuro porad prawnych i obrachunkowości

1	2	3	4	5	6
		handel art. spożywczymi finanse handel art. przemysłowymi	delikatesy kantór jubiler		parter, lokal w trakcie przygotowań parter parter
26a	2/2	handel art. przemysłowymi edukacja handel art. odzieżowymi	„PAPIRUS” „Welcome to English” „Yups”	usługowy	parter I piętro parter
X	2/0	–	–	pułkownik	północna pierzeja
UL. BYTOMSKA					
1	2/1	handel art. przemysłowymi	„Kosmetyka”	mieszkalno-usługowy	sklep kosmetyczny
2	3/1	transport usługi zw. z prowadzeniem własnej działalności gosp. naprawa art. użytku osobistego i domowego handel art. przemysłowymi	„ABAKUS” futra zegarmistrz	mieszkalno-usługowy	biuro podróży czyszczenie futer usługi i handel
3	2/1	usługi zw. z prowadzeniem własnej działalności gosp.	„Foto Ptasinścy”	mieszkalno-usługowy	zakład fotograficzny
4	2/1	handel art. odzieżowymi handel art. odzieżowymi ochrona zdrowia handel art. odzieżowymi	„Bravo” „Kameleon” „Optyk” „Obuwie”	mieszkalno-usługowy	sklep z pończochami sklep z odzieżą badanie wzroku i zakład optyczny sklep obuwniczy
5	2/1	rzemiosło handel art. przemysłowymi	„Grześ” „Master”	mieszkalno-usługowy	usługi szewskie sklep wielobranżowy
6	3/1	handel art. przemysłowymi handel art. przemysłowymi	„Kaszmir” „MADE”	mieszkalno-usługowy	sklep z art. indyjskimi sklep meblowy
7	3/1	handel art. spożywczymi	cukiernia	mieszkalno-usługowy	pułkownik po działalności
8	3/1	handel art. przemysłowymi rozrywka	„Bobas-Baby” „Jack Hot 24h”	mieszkalno-usługowy	sklep z art. dziecięcymi salon gier
9	3/0	–	–	mieszkalno-usługowy	pułkownik po działalności
10	5/1	handel art. spożywczymi handel art. spożywczymi	„Piekarnia/cukiernia Z. Batog i synowie” „Żabka”	mieszkalno-usługowy	pułkownik po działalności

11	4/1	handel art. przemysłowymi	„Metalowiec”	mieszkalno-usługowy	sklep z art. metalowymi
12	4/4	handel art. przemysłowymi	„Artykuły metalowe”	mieszkalno-usługowy	sklep z art. metalowymi
13	2/1	handel art. przemysłowymi	„Oskar”	mieszkalno-usługowy	sklep odzieżowy, III piętro puste
14	3/3	handel art. przemysłowymi	„Chemia”	mieszkalno-usługowy	sklep z art. chemicznymi, I pusty lokal po działalności
16	1/1	handel art. tekstylnymi	salon tapet	usługowy	sklep z tapetami
18	3/1	handel art. przemysłowymi	„Sensuella”	mieszkalno-usługowy	salon kosmetyczno-fryzjerski
18a	1/1	gastronomia	sklep odzieżowy	usługowy	sklep odzieżowy
18b	1/1	usługi zw. z prowadzeniem własnej działalności gosp.	sklep „Wszystko po 2,99 zł...”	usługowy	sklep wielobranżowy
18c	2/2	edukacja	„Retro Games”	usługowy	sklep elektroniczny
18d	1/1	usługi zw. z prowadzeniem własnej działalności gosp.	„Uran”	usługowy	szkolenia techniczno-wdrożeniowe, pusty lokal
19	4/1	handel art. przemysłowymi	„Świat niskich cen”	mieszkalno-usługowy	pusty lokal
21	3/0	rzemiosło	„Centrum stomatologii”	usługowy	pusty lokal na I piętrze
23	4/1	handel art. tekstylnymi	„Domino”	usługowy	restauracja
25	2/0	handel art. odzieżowymi	salon urody „U mistrza”	usługowy	salon fryzjersko-kosmetyczny
27	4/1	handel art. spożywczych	„Dworek Mieroszewskich”	usługowy	ośrodek szkoleniowo-konferencyjny (rekonstrukcja), w budowie od sierpnia 2012 r.
			„Zameczek Myśliwski”	pustostan	zabytek, stan zły, nosi ślady dewastacji
			„Kross”	mieszkalno-usługowy	sklep i serwis rowerowy
			„Ligra”	mieszkalno-usługowy	usługi reklamowe
			lombard	mieszkalny	lombard
			–	mieszkalny	2 puste lokale
			krawiectwo damskie	mieszkalno-usługowy	pusty kiosk
			sklep odzieżowy	pustostan	stan bardzo zły
			–	mieszkalno-usługowy	sklep medyczny
			„ABE”	mieszkalno-usługowy	sklep monopolowy
			„Lega”	mieszkalno-usługowy	sklep monopolowy

1	2	3	4	5	6
29	4/1	handel art. spożywczymi	„U Gondra”	mieszkalno-usługowy	sklep ogólnospożywczy
31	2/1	handel art. przemysłowymi przemysł [budownictwo]	„Multifloor”	mieszkalno-usługowy	sprzedaż i montaż paneli
33	2/0	–	–	mieszkalny	stan średni
35	3/1	handel art. spożywczymi	„Pod różą”	mieszkalno-usługowy	delikatesy pusty lokal po działalności
	przybudówka	handel art. spożywczymi	„Bienioszek”	usługowy	–
37	5/1	handel art. odzieżowymi	tania moda	mieszkalno-usługowy	sklep odzieżowy
	kiosk	rzemiosło	„Twój styl”	gosp.	usługi krawieckie
	kiosk	rozrywka	„Crazy Horse”	usługowy	salon gier
41	kilka budynków na terenie szpitala	handel art. przemysłowymi	„Róża”	usługowy	kwaciarnia
		ochrona zdrowia	„Grupa Diagnostyka”		laboratorium medyczne
41a	4/0	handel art. przemysłowymi	„Lexmed”	usługowy	sklep medyczny
43	5/0	handel art. przemysłowymi	„Super optyk”		optyk
43a	5/0	ochrona zdrowia	Szpital nr 2 w Mysłowicach		szpital
45	2/2	usługi zw. z prowadzeniem własnej działalności gosp.	–	mieszkalny	stan średni, cegła
		ochrona zdrowia	–	mieszkalny	stan dobry, blok
		przemysł	–	mieszkalny	stan dobry, blok
		finanse	biuro rachunkowe		
		działalność profesjonalna	„Dentico”		
		gastronomia	„Ekspres”		
		usługi zw. z prowadzeniem własnej działalności gosp.	kredyt gotówkowy		
		związek zawodowy	„Lex”	usługowy	pusty lokal po działalności
		handel art. spożywczymi	„Perła smaku”		
		handel art. przemysłowymi	„Wiga”		
	kiosk	związek zawodowy	Związki Zawodowe Górników		
	kiosk	handel art. spożywczymi	warzywa-owoce		pusty kiosk
47	3/0	–	kiosk z prasą	mieszkalny	stan średni, cegła
X	kiosk	handel art. spożywczymi	–	usługowy	–
X	kiosk	–	piekarnia	pustostan	–

X	kiosk	-	-	-	-	ustan	-
UL. DĄBROWSKIEGO							
1	5/0	-	-	-	-	mieszkalny	stan średni
2	3/0	-	-	-	-	mieszkalny	stan średni, kamienica i dom, pustostan w przybudówce
3	3/1	naprawy art. użytku osobistego i domowego	bramy, rolety	-	-	mieszkalno-usługowy	stan zły, cegła
3a	3/0	-	-	-	-	mieszkalny	stan zły, cegła
5	3/0	-	-	-	-	mieszkalny	stan średni
UL. GRUNWALDZKA							
1	3/1	handel art. przemysłowymi finansami	jubilery	-	-	mieszkalno-usługowy	bank
2	3/1	handel art. przemysłowymi	„Millenium” „Świat Upominków” „Brzozowski” „Kolporter”	-	-	mieszkalno-usługowy	sklep zajmujący się sprzedażą okien i drzwi salon prasowy, pusty lokal
3	4/1	handel art. odzieżowymi	„Dobre Buty”	-	-	mieszkalno-usługowy	sklep obuwniczy
4	4/1	handel art. przemysłowymi handel art. spożywczymi handel art. odzieżowymi	„Magda” „Malwa” sklep odzieżowy	-	-	mieszkalno-usługowy	sklep z galanterią sklep zielarski sklep odzieżowy
5	5/0	rzemiosło	szewc	-	-	mieszkalno-usługowy	usługi szewskie, pusty lokal
6	3/1	handel art. spożywczymi usługi zw. z prowadzeniem własnej działalności gosp. ochrona zdrowia handel art. spożywczymi	„Apteka Staromiejska” „LESS TAX” „Selexim” „Vitanea”	-	-	mieszkalno-usługowy	apteka usługi finansowo-księgowe prywatne gabinety lekarskie centrum farmaceutyczno-medyczne
7	3/3	kultura gastronomia	Miejski Ośrodek Kultury „Cafe Extreme”	-	-	usługowy	bar w MOK
8	3/1	handel art. odzieżowymi	obuwie	-	-	mieszkalno-usługowy	sklep obuwniczy
9	2/1	handel art. przemysłowymi gastronomia	galanteria/pasmanteria „Plus”	-	-	mieszkalno-usługowy	puste 2 lokale na I piętrze i jeden na parterze

1	2	3	4	5	6
10	2/1	finanse rozrywka ochrona zdrowia	„Bonus” „Fortuna” gabinet ginekologiczno-położniczy	mieszkalno-usługowy	kantor wymiany walut zakład bukmacherski –
11	5/1	handel art. odzieżowymi handel art. przemysłowymi	obuwie art. papiernicze, zabawki	mieszkalno-usługowy	sklep obuwniczy sklep wielobranżowy
11a	5/1	finanse handel art. przemysłowymi handel art. przemysłowymi	„Eurobank” „Pachnący dom” „Polskie Drogerie”	mieszkalno-usługowy	bank sklep z substancjami zapachowymi drogeria, pusty lokal
12	3/1	finanse finanse	„Chwilówka” „Kasa Stefczyka”	mieszkalno-usługowy	– –
14	3/1	handel art. odzieżowymi usługi zw. z prowadzeniem własnej działalności gosp. usługi zw. z prowadzeniem własnej działalności gosp.	odzież używana „Tattoo” „Video World”	mieszkalno-usługowy	–
16	3/1	finanse	„Raiffeisen Polbank EFG”	mieszkalno-usługowy	bank
20	4/1	transport handel art. spożywczymi usługi zw. z prowadzeniem własnej działalności gosp. administracja transport finanse	„Autorenom” „Bończyk” elektroinstalatorstwo Miejski Zarząd Gospodarki Komunalnej „Renomator” „SKOK Wesoła”	mieszkalno-usługowy	pusty lokal po działalności
22	3/1	usługi zw. z prowadzeniem własnej działalności gosp. ochrona zdrowia usługi zw. z prowadzeniem własnej działalności gosp.	oprawa obrazów poradnie specjalistyczne zakład fotograficzny	mieszkalno-usługowy	– na rogu z pl. Wolności z tyłu pusty lokal
22a	2/0	–	–	pustostan	–
UL. JAGIELLOŃSKA					
1	3/0	–	–	mieszkalny	stan średni
2	3/0	–	–	mieszkalny	stan zły
3	3/0	–	–	mieszkalny	stan zły, 1 lokal pusty

4	3/0	-	-	mieszkalny	stan zły
6	2/0	-	-	mieszkalny	stan zły
8	3/0	-	-	mieszkalny	stan zły
10	3/1	naprawy art. użytku osobistego i domowego	„Raftum”	mieszkalno-usługowy	serwis samochodowy, przybudówka
UL. KACZA					
2	3/1	gastronomia	„Da Grasso”	mieszkalno-usługowy	pizzeria, lokal od strony Rynku, lokal do wynajęcia
4	5/0	-	-	mieszkalny	-
6	5/1	ubezpieczenia	biuro terenowe „ZUS”	mieszkalno-usługowy	-
UL. KOLŁATAJA					
1	2/1	naprawy art. użytku osobistego i domowego handel art. przemysłowymi	sprzęt narciarski	mieszkalno-usługowy	sklep i serwis narciarski
2	5/0	-	-	mieszkalny	stan średni, przybudówka – pustostan po działalności
7	4/0	usługi zw. z prowadzeniem własnej działalności gosp.	„Scalanie duszy”	mieszkalny	bioenergoterapia, rok budowy budynku 1905, na rogu z pl. Mieroszewskich
7a	4/0	-	-	mieszkalny	rok budowy budynku 1905, z tyłu pusty budynek w bardzo złym stanie
8	4/1	usługi zw. z prowadzeniem własnej działalności gosp.	„Adamek”	mieszkalno-usługowy	salon urody
		usługi zw. z prowadzeniem własnej działalności gosp.	„Alians”		usługi informatyczne
		usługi zw. z prowadzeniem własnej działalności gosp.	„Merkury”		biuro rachunkowe
		handel art. przemysłowymi	„Oriflame”		handel kosmetykami
		handel art. przemysłowymi	„Sex shop”		-
9	11/0	-	„Śląski TBS”	mieszkalny	TBS, 2 puste lokale po działalnościach
10	11/0	-	-	mieszkalny	-
12	11/1	przemysł [budownictwo] biuro	„POLBUD” „Śląsko-Dąbrowska Spółka Mieszkanio- wa”	mieszkalno-usługowy	usługi budowlane nieruchomości pusty lokal po działalności
14	11/0	-	-	mieszkalny	-

1	2	3	4	5	6
UL. KRAKOWSKA					
2	5/5	działalności związane z porządkiem publicznym	Sąd Rejonowy	usługowy	–
2a	1/1	finanse	„7 siódemka kredyt”		
		handel art. spożywczymi	„Alkohol 24”	usługowy	pawilony, 3 puste pawilony
3	5/1	handel art. przemysłowymi	„Kolporter”		
		usługi zw. z prowadzeniem własnej działalności gosp.	„CheVeu”	mieszkalno-usługowy	studio fryzjerskie
4	4/2	działalności związane z porządkiem publicznym	I Zespół Kuratorskiej Służby Sądowej		–
		usługi zw. z prowadzeniem własnej działalności gosp.	gabinet kosmetyki i masażu		w podwórzu
		działalność profesjonalna	kancelarie adwokackie		I piętro
		działalności związane z porządkiem publicznym	Komornik Sądowy	mieszkalno-usługowy	I piętro
		działalność profesjonalna	radca prawny, adwokat		I piętro
		usługi zw. z prowadzeniem własnej działalności gosp.	„SILVET”		weterynarz, parter
		handel art. spożywczymi	„Słodki kącik”		cukiernia, parter
5	5/2	handel art. przemysłowymi	sklep wielobranżowy		parter
		gastronomia	„Centralna”	mieszkalno-usługowy	restauracja, na rogu z ul. Grunwaldzką
7	4/1	rzemiosło	stolarz		usługi cykliniarskie, stolarskie
		edukacja	„Persolog”		firma szkoląca managerów
		finanse	PKO Bank Polski		bank
		łączność	„T-Mobile”	usługowy	salon sieci komórkowej
		usługi zw. z prowadzeniem własnej działalności gosp.	„Transcool”		biuro tłumaczeń
8	4/1	handel art. przemysłowymi	„Expert”	mieszkalno-usługowy	sklep multimedialny, RTV i AGD
		handel art. odzieżowymi	„Roma”		sklep odzieżowy
10	3/1	handel art. przemysłowymi	„AGD/RTV używane z Niemiec”	mieszkalno-usługowy	sklep AGD i RTV
		handel art. przemysłowymi	„Studnia Trzech Cesarzy”		księgarnia
14	5/5	ochrona zdrowia	gabinet stomatologiczny		
		usługi noclegowe	„Gościńiec”	usługowy	–
		gastronomia	„Gościńiec u Basi”		

		związek	Polski Związek Emerytów, Rencistów i Inwalidów			siłownia
		sport	„Tytan”			
14a	5/0	–	–	mieszkalny		stan średni
14b	5/0	–	–	mieszkalny		stan średni
14c	5/0	–	–	mieszkalny		stan średni
UL. MATEJKI						
2	2/1	przemysł	„Amigraf”	mieszkalno-usługowy		wytwarzanie pieczętek
		handel art. przemysłowymi	„Delta”			sklep z art. budowlanymi
		rzemiosło	szewc			usługi szewskie
2a	3/0	–	–	mieszkalny		stan zły, 1 pusty lokal
3	2/1	usługi zw. z prowadzeniem własnej działalności gosp.	„Aldona”	mieszkalno-usługowy		salon fryzjerski
4	3/0	–	–	mieszkalny		stan średni, cegła
5	2/1	handel art. przemysłowymi	„AHC TUNING”	mieszkalno-usługowy		sklep z akcesoriami samochodowymi
		handel art. przemysłowymi	Anteny			–
UL. PIASTOWSKA						
6	3/0	–	–	mieszkalny		stan średni
7	4/4	edukacja	Szkoła Podstawowa nr 2	usługowy		–
14	4/0	–	–	mieszkalny		stan zły
16	4/0	–	–	mieszkalny		stan zły
18	4/0	–	–	mieszkalny		stan zły, pusty lokal po działalności
UL. POWSTAŃCÓW						
1	4/4	administracja	Urząd Miasta	usługowy		ratusz (główny budynek)
		gastronomia	„Restauracja Pod ratuszem”			
2	2/2	ochrona zdrowia	„ProMed”	usługowy		Niepubliczny Zakład Opieki Zdrowotnej
3	3/1	działalność profesjonalna	notariusz	mieszkalno-usługowy		–
4	3/3	działalność profesjonalna	„Archipius”	usługowy		biuro projektów
		finanse	Bank Zachodni WBK			bank
		siedziba firmy	„Gold Trade”			siedziba firmy
		towarzystwo	„Hermes”			towarzystwo marketingowo-handlowe
		działalność profesjonalna	kancelaria adwokacka			–
		działalność profesjonalna	kancelaria adwokacka			–

1	2	3	4	5	6
		ubezpieczenia działalność profesjonalna siedziba firmy	„Partner” studio reklamy „Tom Martin End C Ltd”		centrum ubezpieczeń agencja reklamowa siedziba firmy metali nieżelaznych
5	1/1	religia	kościół Ewangelicko-Augsburski	usługowy	–
6	1/1	handel art. spożywczymi	„Biedronka” „Econimica” „Kolporter” „Textil Market” –	usługowy	supermarket w byłej walcowni cynku
		handel art. przemysłowymi			sklep obuwniczy
		handel art. odzieżowymi			kiosk z prasą
		handel art. odzieżowymi			sklep odzieżowy
6a	3/3	finanse	–		usługi finansowe, agencja opłat
7	3/1	administracja	Miejski Zespół Obsługi Placówek Oświatowych	usługowy	–
		kultura	Młodzieżowy Dom Kultury		
7a	3/0	handel art. przemysłowymi	jubiler	mieszkalno-usługowy	–
		handel art. przemysłowymi	RTV		sklep elektroniczny
8	pawilon	–	–	mieszkalny	stan zły, cegła
8a	pawilon	handel art. tekstylnymi	kwiaciarnia	usługowy	–
		handel art. tekstylnymi	tkaniny	usługowy	–
9	3/3	ochrona zdrowia	Lekarz Medycyny Pracy		–
		ochrona zdrowia	Poradnia Gruźlicy i Chorób Płuc		–
		ochrona zdrowia	Pracownia badań psychologicznych	usługowy	–
		biuro partyjne	Ruch Odrodzenia Gospodarczego		–
10	2/1	biuro partyjne	Zarząd Platformy Obywatelskiej		biuro partyjne
		handel art. spożywczymi	monopolowy		kiosk, pusty lokal
		usługi zw. z prowadzeniem własnej działalności gosp.	salon fryzjerski	mieszkalno-usługowy	–
		usługi zw. z prowadzeniem własnej działalności gosp.	„Seisui”		salon masażu
10a	2/2	usługi zw. z prowadzeniem własnej działalności gosp.	„Platina”	usługowy	salon urody
11	3/3	łączność	Urząd Pocztowy	usługowy	–
		finanse	Bank Pocztowy		
12a	4/0	–	–	mieszkalny	pusty lokal

12	4/0 kiosk	handel art. odzieżowymi	–	odzież używana	–	mieszkalno-usługowy	–
12b	1/1	gastronomia	–	„Óciecha”	pub	usługowy	pub
13	2/0	–	–	–	–	mieszkalny	–
14	2/1	transport	–	stacja kolejowa	–	usługowy	w części pustostan, kasy i poczekalnia zamknięte w 2012 r.
		handel art. przemysłowymi	–	antyki	–	–	–
		religia	–	kościół Zielonoświątkowy, Zbór „Geneza”	–	–	–
14a	1/0	–	–	–	–	pustostan	stan zły
14b	1/0	–	–	–	–	pustostan	stan średni
15	3/1	–	–	–	–	mieszkalny	stan zły
15a	1/1	naprawy art. użytku osobistego i domowego	–	„Auto-Box”	–	usługowy	–
		siedziba firmy	–	Spółdzielnia Pracy Odlewników Metali Nieżelaznych „Elektromet” – Zarząd	–	–	–
16	4/0	–	–	–	–	mieszkalny	–
16a	2/2	przemysł	–	„Drukarnia b1”	–	przemysłowy	pusty lokal na parterze
17	2/0	–	–	–	–	mieszkalny	–
17a	2/0	–	–	–	–	mieszkalny	–
18	4/0	–	–	–	–	mieszkalny	–
		siedziba firmy	–	CROBIS	–	–	siedziba firmy rehabilitacyjnej
		edukacja	–	„Genius”	–	–	–
		edukacja	–	Górnośląska Wyższa Szkoła Pedagogiczna	–	–	–
19	3/3	kultura	–	Pedagogiczna Biblioteka Wojewódzka w Katowicach – filia w Mysłowicach	–	usługowy	–
		edukacja	–	Uniwersytet Trzeciego Wieku przy Górnośląskiej Wyższej Szkole Pedagogicznej	–	–	–
		edukacja	–	wydawnictwo uczelniane	–	–	–
		usługi zw. z prowadzeniem własnej działalności gosp.	–	biuro doradztwa podatkowego	–	–	–
19a	2/2	działalność profesjonalna	–	„Budokop”	–	usługowy	projektowanie automatycznych systemów monitorowania
		finanse	–	Polskie Doradztwo Finansowe	–	–	–
		działalność profesjonalna	–	Śląska Grupa Geodezyjna	–	–	usługi geodezyjno-kartograficzne

1	2	3	4	5	6
19b	1/1	naprawy art. użytku osobistego i domowego	warsztat samochodowy	usługowy	serwis i myjnia
20	4/0	–	–	mieszkalny	–
21	4/0	–	–	mieszkalny	–
23	4/0	sport	siłownia	mieszkalno-usługowy	należy do MOSiR Mysłowice
23a	1/1	sport	hala MOSiR Mysłowice	usługowy	–
X	kiosk	handel art. odzieżowymi	kiosk odzieżowy	usługowy	na placu przy dworcu kolejowym
X	kiosk	handel art. spożywczymi	kiosk spożywczy	usługowy	na placu przy dworcu kolejowym
X	kiosk	handel art. przemysłowymi	kiosk z prasą	usługowy	na placu przy dworcu kolejowym
X	kiosk	handel art. spożywczymi	piekarnia	usługowy	na placu przy dworcu kolejowym
X	kiosk	handel art. przemysłowymi	lombard	usługowy	przy kościele ewangelickim
X	kiosk	handel art. przemysłowymi	upominki	usługowy	na placu przy dworcu kolejowym
X	kiosk	–	–	pustostan	na placu przy dworcu kolejowym
X	kiosk	–	–	pustostan	na placu przy dworcu kolejowym
X	kiosk	–	–	pustostan	na placu przy dworcu kolejowym
UL. PRZEMSZY					
1	3/1	ubezpieczenia usługi zw. z prowadzeniem własnej działalności gosp.	„PZU” „RACH”	mieszkalno-usługowy	agencja ubezpieczeń biuro rachunkowe
4	4/1	handel art. odzieżowy handel art. przemysłowymi	„ASCOT” „Lombard”	mieszkalno-usługowy	firmowy sklep obuwniczy, 4 puste lokale
UL. SŁOWACKIEGO					
3	2/0	–	–	mieszkalny	stan średni
4	2/0	–	–	mieszkalny	stan średni, pustostan – przybudówka
5	1/0	–	–	pustostan	stan zły, dom
10	3/0	–	–	mieszkalny	stan średni
10a	2/0	–	–	mieszkalny	stan zły, pustostan (parter), budynek obok również pustostan
UL. STAROKOŚCIELNA					
2	5/5	działalności związane z porządkiem publicznym	Komenda Miejska Policji	usługowy	–
3	3/3	religia	Parafia pw. Najświętszego Serca Pana Jezusa	usługowy	–

4	3/3	usługi zw. z prowadzeniem własnej działalności gosp.	„ALFA”			biuro rachunkowe
		usługi zw. z prowadzeniem własnej działalności gosp.	„Alfa”			ośrodek szkolenia kierowników
		usługi zw. z prowadzeniem własnej działalności gosp.	biuro tłumaczeń			–
		usługi zw. z prowadzeniem własnej działalności gosp.	„Feniks”			kancelaria rachunkowa
		finanse	kredyt			firma pożyczkowa
		usługi zw. z prowadzeniem własnej działalności gosp.	„Marilyn”			salon fryzjerski
		biuro				
		transport	„Marinex”		usługowy	Gazeta Wyborcza – biuro ogłoszeń międzynarodowe przewozy autokarowe usługi fax
		usługi zw. z prowadzeniem własnej działalności gosp.	„Martelux”			pomoc prawna
		działalność profesjonalna	„Modex”			agencja ubezpieczeń biuro rachunkowe
6	3/1	ubezpieczenia	„Optimed”			optyk
		usługi zw. z prowadzeniem własnej działalności gosp.				poradnia okulistyczna
		handel art. przemysłowymi	„Wigrost”			przedsiębiorstwo usługowo-handlowo-produkcyjne
		ochrona zdrowia				
		przemysł				
		usługi zw. z prowadzeniem własnej działalności gosp.				
		–	–		mieszkalny	–
		usługi zw. z prowadzeniem własnej działalności gosp.	Ksero Technika			usługi ksero i wydruki
		usługi zw. z prowadzeniem własnej działalności gosp.	„Mikrosys”		usługowy	usługi informatyczne
		pomoc społeczna	Zakład św. Józefa „Caritas”		usługowy	ośrodek wychowawczy
8	3/3					
10	2/0	–	–		mieszkalny	–
1	4/0	–	–		mieszkalny	–
2	3/0	–	–		mieszkalny	–
3	3/0	–	–		mieszkalny	–
4	3/0	–	–		mieszkalny	–
6	2/0	–	–		mieszkalny	–

1	2	3	4	5	6
7	2/2	działalności związane z porządkiem publicznym	remiza Straży Pożarnej	usługowy	–
9	2/2	pomoc społeczna	Miejski Ośrodek Pomocy Społecznej – Tymczasowe Schronienie dla Bezdomnych Mężczyzn	usługowy	ośrodek dla mężczyzn (noclegownia)
11a	2/0	–	–	mieszkalny	–
UL. STRUMIEŃSKIEGO					
1	5/0	–	–	mieszkalny	pusty lokal
3	5/0	–	–	mieszkalny	–
4	3/3	kultura	Miejska Biblioteka Publiczna	usługowy	biblioteka
5	3/3	administracja administracja	Urząd Miasta Urząd Stanu Cywilnego	usługowy	Wydział Ochrony Środowiska –
6	4/4	stowarzyszenie stowarzyszenie	Stowarzyszenie Amazonek Stowarzyszenie Rodzin Wielodzietnych	usługowy	–
7	5/0	–	–	mieszkalny	–
8	5/0	–	–	mieszkalny	–
10	5/1	handel art. przemysłowymi [hurt] ochrona zdrowia handel art. spożywczymi	„EL-COM” „MEDICA” sklep spożywczy	mieszkalno-usługowy	sklep elektryczny (hurt-detal) Niepubliczny Zakład Opieki Zdrowotnej –
12	4/4	finanse	„BNP Paribas”		bank
		transport	„CARBO Holding”		transport kolejowy
		biuro	chirurgia plastyczna		–
		usługi zw. z prowadzeniem własnej działalności gosp.	„DAWMAR”		handel-pośrednictwo
		transport	„Fortuna Travel”		biuro podróży
		ochrona zdrowia	gabinet stomatologiczny		–
		handel art. przemysłowymi [hurt]	hurtownia optyczna		–
		handel art. przemysłowymi	„IMPEX”		handel urządzeniami biurowymi
		działalność profesjonalna	Kancelaria Radców Prawnych		–
		ubezpieczenia	„RADEX”		pusty lokal
	działalność profesjonalna	„SinGRAPH”		agencja reklamowa	
UL. SZYMANOWSKIEGO					
2	5/0	–	–	mieszkalny	–
2a	5/0	–		mieszkalny	–

3	3/0 przybudówka	– handel art. przemysłowymi	– „Danmar”	– mieszkalno-usługowy	stan średni kwiaciarnia
4	2/2	– nieruchomości	– „Kawka Nieruchomości”	– usługowy	– stan dobry
4a	3/0	– działalności związane z porządkiem publicznym	– Areszt Śledczy	– mieszkalny	– stan zły
6	Kompleks	– działalności związane z porządkiem publicznym	– Areszt Śledczy	– usługowy	– –
8	1/0	– –	– –	– mieszkalny	– –
UL. TOWAROWA					
1	3/3	edukacja	„7 siódemka”	usługowy	Licea i Szkoły Policealne dla Dorosłych
		finanse	„Credit Agricole”		bank
		handel art. spożywczymi	„Dbam o zdrowie”		apteka
		handel art. spożywczymi	„Gryc”		piekarnia
		handel art. spożywczymi	„Kabanos”		sklep mięsno-wędliniarski
		działalność profesjonalna	kancelaria adwokacka		–
		handel art. odzieżowymi	modna odzież używana		–
		edukacja	„Motylek”		sklep odzieżowy
		edukacja	„Omega School”		niepubliczne przedszkole
		gastronomia	„Telepizza”		kursy językowe
		rozrywka	„7 24h”		pizzeria
		gastronomia	„Centrum”		salon gier
		gastronomia	„Darty Pub”		pub
		gastronomia	„Istanbul kebab”		pub
2	2/0	gastronomia	„Lody”	mieszkalny	–
		handel art. spożywczymi	„Odido”		–
		rozrywka	„Pub 24h”		sklep spożywczy
		handel art. spożywczymi	warzywa-owoce		salon gier
		–	–		–
		przemysł	„Kug-pol”		–
		handel art. przemysłowymi	–		producent mebli metalowych
		przemysł [budownictwo]	„Mad-bud”		–
		naprawy art. użytku osobistego i domowego	mechanika pojazdów		firma budowlana
		przemysł [budownictwo]	malowanie proszkowe		–
4	4/0	–	–	mieszkalny	–
5	3/0	–	–	mieszkalny	–

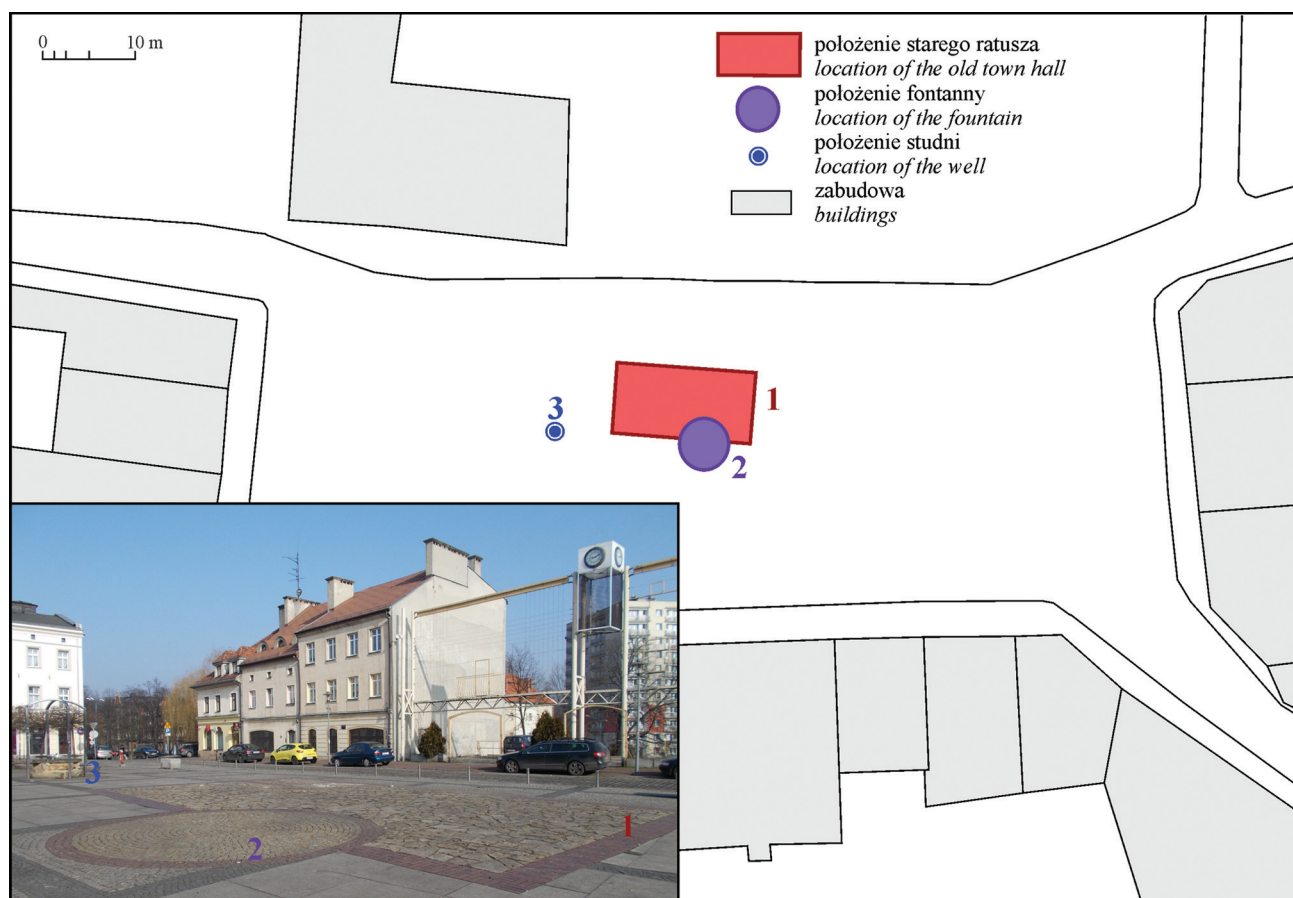
1	2	3	4	5	6
7	4/0	-	-	mieszkalny	-
9	5/0	-	-	mieszkalny	-
10	4/1	przemysł [budownictwo] działalność profesjonalna	„wł”	mieszkalno-usługowy	budowa i projektowanie domów
11	2/1	usługi zw. z prowadzeniem własnej działalności gosp.	„Metamorfoza”	mieszkalno-usługowy	salon fryzjersko-kosmetyczny
12	3/0	-	-	mieszkalny	-
13	3/0	-	-	mieszkalny	-
14	2/2	ochrona zdrowia	Centrum Urologiczne	usługowy	poradnia urologiczna
16	2/0	-	-	mieszkalny	-
UL. WAŁOWA					
1	4/0	-	-	mieszkalny	pusty lokal po działalności
3	4/0	-	-	mieszkalny	pusty lokal po działalności
5	4/0	-	-	mieszkalny	pusty lokal po działalności
7	3/0	-	-	mieszkalny^	w budowie
8	3/0	-	-	mieszkalny	pusty lokal po działalności
9	3/1	naprawy art. użytku osobistego i domowego	„Kristol”	mieszkalno-usługowy	serwis samochodowy, wjazd od strony ul. Towarowej
10	2/0	-	-	mieszkalny	w części pustostan
12	3/0	-	-	mieszkalny	II piętro pustostan
14	2/0	-	-	mieszkalny	pusty lokal po działalności
UL. WIERZBOWA					
1	1/0	-	-	mieszkalny	-
1a	1/1	gastronomia	„Muszelka”	usługowy	bar na terenie Parku Zamkowego
UL. ZAMKOWA					
1	3/1	usługi zw. z prowadzeniem własnej działalności gosp. handel art. przemysłowymi	„Deja Vu” „Wrzos”	mieszkalno-usługowy	studio mody i wizerunku kwaciarnia
2	2/0	-	-	mieszkalny	-
3	2/2	handel art. przemysłowymi	„THERMO SHIELD”	usługowy	nieużytkowany

UL. ŻWIRKI I WIGURY						
1	4/4	handel art. przemysłowymi	„AVON”	usługowy	handel kosmetykami	
		usługi zw. z prowadzeniem własnej działalności gosp.	„Datorum”		biuro rachunkowe	
		handel art. przemysłowymi	„Domena”		sklep zajmujący się sprzedażą okien i drzwi	
		łączność	„InPost”		firma pocztowa	
		handel art. przemysłowymi	„JTP. Meble”		handel meblami	
		działalności związane z porządkiem publicznym	Komornik Sądowy		–	
2	2/1	handel art. spożywczymi	mięso-wędliny	mieszkalno-usługowy	lokal od strony ul. Bytomskiej	
		handel art. przemysłowymi	lombard		–	
		handel art. przemysłowymi	„Poliwoda”		sklep elektroniczny	
		rzemiosło	szklarz		usługi szklarskie	

Źródło: Opracowanie własne.
Source: By author.

Załącznik XIV. Lokalizacja starego ratusza na tle współczesnego układu urbanistycznego Rynku (Mysłowice)

Appendix XIV. The location of the old town hall compared to the contemporary urban layout of the Market Square (Mysłowice)

Źródło: Opracowanie własne na podstawie: ŚWIĘCICKI, TARASIŃSKI, NOCUŃ, 2001; współczesne zdjęcie ze zbiorów autorki.

Source: By author based on: ŚWIĘCICKI, TARASIŃSKI, NOCUŃ, 2001; contemporary photograph from the author's collections.

Literatura i materiały źródłowe

- III zdjęcie wojskowe – tzw. edycja franciszkańsko-józefińska (1869–1887), www.mapire.eu/ [dostęp: 5.09.2015].
- Adressbuch aller seit 1. Oktober 1909 und abgezogenen personen von Gleiwitz und Varzeichtis der Teilnehmer an den Fernsprechnetzen Beuthen, Gleiwitz, Kathowitz, Königshütte, Laurahütte, Myslowitz, Tarnowitz, Zabrze, 1911. Breslau, Schlesische Volks-Adressbücher Gesellschaft.
- Adressbuch für Kattowitz, Schloß Kattowitz, Brynow, Myslowitz, Ellgoth=Idaweiche, Hohenlohehütte, Bogutschütz=Zawodzie, Rosdzin=Schoppinitz, Laurahütte, Domb, Zalenze. Zusammengestellt auf Grund Amtlicher Quellen, 1911. Juliusz Herlitz.
- Adressbuch von Myslowitz, 1901.
- Akta Miasta Myslowice z lat 1590–1945 [1950], ze zbiorów Archiwum Państwowego w Katowicach, APK nr inwent. 82/I.
- Akta Miasta Myslowice, ze zbiorów Archiwum Państwowego w Katowicach, APK sygn. 490.
- ALONSO W., 1960: *A theory of the urban land market*. In: "Papers and Proceedings Regional Science Association" Vol. 5, s. 144–157.
- AMIN A., THRIFT N., 2012: *Cities: Reimagining the Urban*. Cambridge, Polity.
- ARNOLD S., 1951: *Geografia historyczna Polski*. Warszawa, Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Bank Danych Lokalnych. Warszawa, Główny Urząd Statystyczny w Warszawie, http://stat.gov.pl/bdl/app/strona.html?p_name=indeks [dostęp: 19.04.2014].
- BAŃSKI J., 2010: *Granica w badaniach geograficznych – definicja i próby klasyfikacji*. „Przegląd Geograficzny” T. 82, z. 4, s. 489–508.
- BEAUJEU-GARNIER J., CHABOT G., 1971: *Zarys geografii miast*. Warszawa, PWE.
- BEREZOWSKI S., 1979: *Zarys geografii transportu*. Warszawa, Wydawnictwo Naukowe PWN.
- BEREZOWSKI S., 1980: *Wielki okręg czy aglomeracja okręgów? Górnośląski Okręg Przemysłowy i jego obrzeże*. W: *Studia nad ekonomiką regionu*. Red. J. PIETRUCHA. Katowice, Śląski Instytut Naukowy w Katowicach, s. 33–69.
- BERG VON DEN L., DREWETT R., KLAASSEN L.H., ROSSI A., VUURBERG C.H.T., 1982: *Urban Europe: A Study of Growth and Decline*. Vol. 1. Oxford–New York–Toronto–Sydney–Paris–Frankfurt, Pergamon Press.
- BIELECKA K., 1971: *Metody określania elementów wiodących w strukturze. Modyfikacje metody J.C. Weavera*. „Przegląd Geograficzny” T. 43, z. 1–2, s. 19–36.
- BIERWIAZONEK K., 2007: *Przestrzenie znaczące i puste, percepcja przestrzeni miejskiej Będzina, Cieszyna, Mikołowa i Żywca*. W: *Socjologia miasta: nowe dziedziny badań*. Red. A. MAJER. Łódź, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, s. 123–141.
- BIERWIAZONEK K., NAWROCKI T., 2012: *Teoretyczne spojrzenie na przestrzeń publiczną*. W: *Rynki, malle, i cmentarze. Przestrzeń publiczna miast śląskich w ujęciu socjologicznym*. Red. K. BIERWIAZONEK, B. LEWICKA, T. NAWROCKI. Kraków, Wydawnictwo Nomos, s. 23–63.
- BIRD J., 1977: *Centrality and Cities*. Boston, Routledge Direct Editions, London–Menley.
- BROL R., 2004: *Ekonomika i zarządzanie miastem*. Wrocław, Wydawnictwo Akademii Ekonomicznej we Wrocławiu.
- BROMEK K., 1947: *Układ przestrzenny ośrodków usługowych w Polsce ze szczególnym uwzględnieniem woj. krakowskiego*. „Przegląd Geograficzny” T. 21, z. 3–4, s. 287–292.
- BROMEK K., KORTUS B., 1972: *Rozwój, funkcje i struktura przestrzenna Krakowa*. „Czasopismo Geograficzne” T. 43, z. 2, s. 131–149.
- BUDNER W.W., 2011: *Miasta i procesy urbanizacji a gospodarka*. W: *Geografia ekonomiczna. Współczesne zjawiska i procesy*. Red. W.W. BUDNER. Poznań, Wydawnictwo Uniwersytetu Ekonomicznego, s. 79–116.
- BURGHARDT A.F., 1971: *A Hypothesis about Gateway Cities*. „Annals of the Association of American Geographers” Vol. 61, no. 3, s. 269–285.
- BURY P., REGULSKI J., 1984: *Koszty rozwoju miasta*. W: *Miasto i jego władze. Studia nad ekonomiczną teorią rozwoju miasta*. Red. J. REGULSKI. Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk–Łódź, Instytut Nauk Ekonomicznych Polskiej Akademii Nauk, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, s. 73–91.
- CASTELLS M., 1982: *Kwestia miejska*. Warszawa, Wydawnictwo Naukowe PWN.
- CHAMPION T., 2001: *Urbanization, Suburbanization, Counterurbanization and Reurbanization*. In: *Handbook of urban studies*. Ed. R. PADDISON. London–Thousand Oaks–New Delhi, SAGE Publications, s. 143–161.
- CHMARZYŃSKI G., GLADYSZ M., ZIEMBA S., 1959: *Region bytomsko-katowicki*. W: *Górny Śląsk*. Red. K. POPIOLEK, M. SUCHOCKI, S. WYSŁOUCH, S. ZAJCHOWSKI. „Ziemia Staropolska” T. 5, cz. 2. Poznań, Instytut Zachodni, s. 6–153.
- CHMIELEWSKA M., 2010: *Koncepcje M.R.G. Conzena w badaniach przekształceń przestrzeni miejskiej miasta przemysłowego*. W: „Stare i nowe» problemy badawcze w geografii społeczno-ekonomicznej” z. 1. Red. S. SITEK. Sosnowiec, Polskie Towarzystwo Geograficzne Oddział Katowicki, WNoZ Uniwersytetu Śląskiego, s. 15–21.
- CHMIELEWSKA M., 2011: *Morfologiczne przemiany śródmieścia Katowic*. „Acta Geographica Silesiana”, 1. numer specjalny: „Współczesne trendy w naukach o Ziemi”, s. 23–27.
- CHMIELEWSKA M., 2012: *Morfogeniczne przekształcenia przestrzeni miejskiej Katowic*. Sosnowiec, WNoZ Uniwersytetu Śląskiego [maszynopis pracy doktorskiej].

- CHRISTALLER W., 1933: *Die Zentralen Orte in Süddeutschland*. Jena, Gustav Fisher.
- CIEŚLA A., 1988: *Stare dzielnice w strukturze miast*. W: *Procesy urbanizacji i przekształcenia miast w Polsce*. Red. B. JAŁOWIECKI, E. KALTENBERG-KWIATKOWSKA. Wrocław, Polskie Towarzystwo Socjologiczne Sekcja Socjologii Miasta, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, s. 138–150.
- CIOK S., 1990: *Problematyka obszarów przygranicznych Polski Południowo-Zachodniej: Studium społeczno-ekonomiczne*. W: „Studia Geograficzne” T. 48. Warszawa–Wrocław, Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, PWN.
- CONZEN M.R.G., 1960: *Alnwick, Northumberland. A study in Town-Plan Analysis*. No. 27. London, The Institute of British Geographers.
- CONZEN M.R.G., 1962: *The Plan Analysis of an English City Centre*. In: “Lund Studies in Geography”. Series B: “Human Geography” Vol. 24. Lund, s. 383–414.
- CZEKAŁSKI S., STUDENCKI Z., 2009: *Trójkąt Trzech Cesarzy*. „Rocznik Sosnowiecki” 2008. Sosnowiec, s. 31–53.
- CZEPczyński M., SZMYTKOWSKA M., 2003: *Rola granicy państwowej w rozwoju lokalnym. Opowieść o dwóch miastach: Lidzbark Warmiński i Bartoszyce*. W: *Granice. Obszary przygraniczne. Euroregiony*. Red. J. RUNGE. Katowice, Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, s. 242–248.
- CZYŁOK A., GADEK B., TYC A., 2002: *Przyroda Mysłowic*. Mysłowice, Urząd Miasta Mysłowice, Centrum Informacji Miejskiej.
- DAMURSKI Ł., 2006: *Uwarunkowania rozwoju miast na świecie i w Polsce w początkach XXI wieku*. W: *Sieć osadnicza jako przedmiot badań*. Red. E. BĄGIŃSKI. Wrocław, Oficyna Wydawnicza Politechniki Wrocławskiej, s. 107–127.
- DANIEL P., HOPKINSON M., 1989: *The Geography of Settlement*. Harlow, Oliver & Boyd.
- DEMBOVSKA Z., 1989: *Planowanie przestrzenne. Zarys zagadnień*. Białystok, Wydawnictwo Politechniki Białostockiej.
- Der oberschlesische Knappschaftsverein, seine Entwicklung, Lazarette und Heilanstalten*, 1910. Kattowitz–Breslau–Berlin, Phönix-Verlag. Inh. Fritz und Carl Siwinna.
- Die Stadt Mysłowitz*, skala 1:1 000 [szac.], 1911, ze zbiorów Muzeum Miasta Mysłowice, sygn. MMM/H/362.
- DOBROWOLSKA M., 1970: *Dynamika struktur osadniczych i ich układów przestrzennych*. W: „Folia Geographica”. Seria: „Geographica-oeconomica” T. 3. Kraków, PAN, s. 5–34.
- DOI K., 1957: *The industrial structure of Japanese prefectures*. In: *Proceedings of the IGU Regional Conference in Japan 1957*. Tokyo, s. 310–316.
- DOMAŃSKI R., 1993: *Zasady geografii społeczno-ekonomicznej*. Warszawa–Poznań, Wydawnictwo Naukowe PWN.
- DOMAŃSKI R., 2000: *Miasto innowacyjne*. W: „Studia KPZK PAN” T. 109. Warszawa, Wydawnictwo Naukowe PWN.
- DOMAŃSKI R., 2006: *Geografia ekonomiczna. Ujęcie dynamiczne*. Warszawa, Wydawnictwo Naukowe PWN.
- DOMAŃSKI R., 2008: *Modelowanie ewolucji przestrzennego zagospodarowania: zjawiska, koncepcje, modele*. W: *Region społeczno-ekonomiczny i rozwój regionalny*. Red. J.J. PARYSEK, T. STRYKIEWICZ. Poznań, IGSEiGP Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, Bogucki Wydawnictwo Naukowe, s. 37–75.
- DRAGAN W., 2012: *Problem demograficznego kurczenia się miast na przykładzie Mysłowic*. W: „Stare i nowe»” problemy badań w geografii społeczno-ekonomicznej” z. 4. Red. S. SITEK. Sosnowiec, Polskie Towarzystwo Geograficzne Oddział Katowicki, WNoZ Uniwersytetu Śląskiego, s. 33–45.
- DRAGAN W., 2013a: *Przemiany funkcjonalno-przestrzenne Mysłowic w latach 1990–2012*. „Z badań nad wpływem antropresji na środowisko” T. 14, s. 16–29.
- DRAGAN W., 2013b: *Przemiany funkcjonalno-przestrzenne Rynku w Mysłowicach w latach 1913–2013*. W: „Stare i nowe»” problemy badawcze geografii społeczno-ekonomicznej” z. 5. Red. S. SITEK. Sosnowiec, Polskie Towarzystwo Geograficzne Oddział Katowicki, WNoZ Uniwersytetu Śląskiego, s. 207–220.
- DRAGAN W., 2014: *Przemiany struktury przestrzennej miast w świetle archiwalnych materiałów kartograficznych – Nowe Miasto w Mysłowicach*. „Annales Universitatis Paedagogicae Cracoviensis”. Seria: „Studia Geographica” T. 7(170), s. 81–94.
- DRAGAN W., 2015a: *Audyty miejskie w procesie rewitalizacji dzielnic staromiejskich (na przykładzie Mysłowic)*. „Studia Miejskie” T. 17, s. 117–132.
- DRAGAN W., 2015b: *Międzynarodowa ranga Mysłowic w 1913 r. jako wyraz centralnych funkcji granicznych*. „Studia Miejskie” T. 18, s. 159–170.
- DRAGAN W., PARUSEL T., 2014: *Przemiany struktury funkcjonalnej Nowego Miasta w Mysłowicach w 1913 r. i 2013 r. w świetle materiałów kartograficznych*. „Acta Universitatis Lodzensis”. Seria: „Folia Geographica Socio-oconomica” T. 16, s. 223–238.
- DRAGAN W., SPÓRNA T., 2014: *Trójkąt Trzech Cesarzy*. W: *Encyklopedia Województwa Śląskiego*. Red. R. KACZMAREK. Katowice, Instytut Badań Regionalnych Biblioteki Śląskiej, http://ibrbs.pl/mediawiki/index.php/Tr%C3%B3jk%C4%85t_Trzech_Cesarzy [dostęp: 5.09.2015].
- DROBEK W., 1987: *Funkcje i stopień miejskości Korfantowa. W: Badania nad rozwojem regionu. Problem przestrzennego rozwoju ośrodków lokalnych (na przykładzie Korfantowa w województwie opolskim)*. Red. K. HEFFNER. Opole, Instytut Śląski w Opolu, s. 83–105.
- DROBEK W., 2002: *Polskie nowe miasta (1977–2001)*. W: *Przemiany bazy ekonomicznej i struktury przestrzennej miast*. Red. J. SŁODCZYK. Opole, Wydawnictwo Uniwersytetu Opolskiego, s. 71–84.
- DYMNICKA M., 2002: *Společná problematika odnowy miast*. W: *Stare i nowe struktury społeczne w Polsce*. T. 3: *Czynniki miastotwórcze w okresach wielkich zmian społecznych*. Red. W. MISZTAŁ, J. STYK. Lublin, Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, s. 237–254.
- Dzieńkowice*, 2005. Red. A. LISKOWACKA, ks. R. BROM. Katowice, Drukarnia Archidiecezjalna w Katowicach.
- DZIEWOŃSKI K., 1947: *Przeobrażenia osadnictwa miejskiego w Polsce*. „Czasopismo Geograficzne”. T. 18, z. 1–4, s. 202–232.
- DZIEWOŃSKI K., 1956: *Geografia osadnictwa i ludności. Drobek, podstawy teoretyczne i problemy badawcze*. „Przegląd Geograficzny” T. 28, z. 4, s. 721–764.
- DZIEWOŃSKI K., 1962: *Zagadnienie typologii morfologicznej miast w Polsce*. „Czasopismo Geograficzne” T. 33, z. 1, s. 441–457.
- DZIEWOŃSKI K., 1967: *Baza ekonomiczna i struktura funkcjonalna miast. Studium rozwoju pojęć, metod i ich zastosowań*. W: „Prace Geograficzne IG PAN”. Nr 63. Warszawa, PWN.
- DZIEWOŃSKI K., 1971: *Studium rozwoju pojęć, metod i ich zastosowania*. W: *Baza ekonomiczna i struktura funkcjonalna miast*. Red. K. DZIEWOŃSKI, M. JERCZYŃSKI. „Prace Geograficzne IG PAN” nr 87. Warszawa, PWN, s. 9–110.
- DZIEWOŃSKI K., 1976: *O związkach geografii z historią*. „Przegląd Geograficzny” T. 48, z. 4, s. 575–580.
- DZIEWOŃSKI K., 1990: *Koncepcje i metody badawcze z dziedziny osadnictwa*. W: „Prace Geograficzne IGPZ PAN” nr 154. Wrocław, Wydawnictwo Ossolineum.
- DZIEWOŃSKI K., JERCZYŃSKI M., 1971: *Tarnów, jego funkcje w sieci osadniczej kraju i regionu*. W: *Studia z geografii średnich miast w Polsce. Problematyka Tarnowa*. Red.

- K. DZIEWOŃSKI, M. KIELCZEWSKA-ZALESKA, E. IWANICKA-LYRA. „Prace Geograficzne IG PAN” nr 82. Warszawa, Wydawnictwo Naukowe PWN, s. 55–79.
- DZIEWOŃSKI M., 1967: *Struktura przestrzenna górnośląskiej konurbacji i kierunki jej rozwoju*. W: *Z badań nad Górnośląskim Okręgiem Przemysłowym*. Red. M. GRABANIA. „Biuletyn ŚIN” nr 81. Katowice, Śląski Instytut Naukowy w Katowicach, s. 86–121.
- DZIEWOŃSKI M., 1976: *Czynniki rozwoju sieci osadniczej na terenie Górnośląskiego Okręgu Przemysłowego*. W: *Katowice. Ich dzieje i kultura na tle regionu*. Red. W. DŁUGOBORSKI, W. MROZEK. Warszawa, Wydawnictwo Arkady, s. 54–58.
- FALĘCKI T., 1996: *Czynniki rozwoju miasta Katowic w XIX wieku*. W: *Kronika Katowic*. T. 6: poświęcony sesji historycznej „130 lat miejskich Katowic”. Katowice, Muzeum Historii Katowic, s. 21–33.
- FALĘCKI T., 2009: *80 lat komunikacji autobusowej w aglomeracji katowickiej*. Rybnik, Wydawnictwo Eurosprinter.
- Festschrift zum Golden Jubiläum des Freiw. Feuer-Lösch- und Rettungs-Vereins verbunden mit dem IX. Verbandstage des Feuerwehrverbandes Regierungsbezirks Oppolen*, 1914. Mysłowitz.
- FORRESTER J.W., 1970: *Urban Dynamics*. Cambridge Mass, The MIT Press.
- GACHOWSKI M., 2004: *Kwestia celowości istnienia centrum miasta w warunkach transformacji społeczno-urbanistycznej*. W: *Przemiany struktury przestrzennej miast w sferze funkcjonalnej i społecznej*. Red. J. SŁODCZYK. Opole, Wydawnictwo Uniwersytetu Opolskiego, s. 87–93.
- GASIDŁO K., 2004: *Kierunki przemian struktury aglomeracji górnośląskiej*. W: *Przemiany struktury przestrzennej miast w strefie funkcjonalnej i społecznej*. Red. J. SŁODCZYK. Opole, Wydawnictwo Uniwersytetu Opolskiego, s. 63–77.
- GASIDŁO K., 2007: „Wielkie Katowice”. *Koncepcja organizacji przestrzennej centralnego obszaru aglomeracji górnośląskiej*. W: „Zeszyty Naukowe Politechniki Śląskiej”. Seria: „Architektura” z. 46. Gliwice, s. 5–22.
- Geologische Karte von Preußen und benachbarten Bundesstaaten*, 1913, skala 1:25 000, ark. 47 Kattowitz-Birkenthal, Königlich Preußischen Geologischen Landesanstalt, Berlin, ze zbiorów Instytutu Geografii i Gospodarki Przestrzennej Uniwersytetu Jagiellońskiego.
- GEORGE P., 1956: *Miasto*. Warszawa, Wydawnictwo Naukowe PWN.
- GILEWSKA S., 1972: *Wyżyny Śląsko-Małopolskie*. W: *Polska południowa – góry i wyżyny: Geomorfologia Polski*. T. 1. Red. M. KLIMASZEWSKI. Warszawa, Wydawnictwo Naukowe PWN.
- GOLACHOWSKI S., 1971: *Miasto jako przedmiot badań geografii*. „Górnośląskie Studia Socjologiczne” T. 9, s. 74–89.
- GOLACHOWSKI S., KOSTRUBIEC B., ZAGOŹDŻON A., 1974: *Metody badań geograficzno-osadniczych*. Warszawa, Wydawnictwo Naukowe PWN.
- GÓRKA Z., 1995: *Geograficzne metody badania centrum*. W: *VIII Konwersatorium Wiedzy o Mieście: Centra i peryferia dużych miast, transformacja i przyszłość, pojęcia i metody badawcze*. Red. J. KACZMAREK. Łódź, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, s. 45–54.
- GÓRKA Z., 2004: *Krakowska dzielnica staromiejska w dobie społeczno-ekonomicznych przemian Polski na przełomie XX i XXI wieku. Użytkowanie ziemi i funkcje*. Kraków, IGiGP Uniwersytetu Jagiellońskiego.
- GORZELAK G., 2008: *Miasto jako przedmiot badania ekonomii*. W: *Miasto jako przedmiot badań naukowych w początkach XXI wieku*. Red. B. JAŁOWIECKI. Warszawa, Wydawnictwo Naukowe „Scholar”, s. 89–104.
- GORZELAK G., 2009: *Współczesna urbanizacja, przemiany i szanse rozwoju miast*. W: *Człowiek – miasto – region: związki i interakcje. Księga Jubileuszowa Profesora Bohdana Jałowieckiego*. Red. G. GORZELAK, M.S. SZCZEPAŃSKI, W. ŚLĘZAK-TAZBIR. Warszawa, Wydawnictwo Naukowe „Scholar”, s. 249–266.
- GRABANIA M., 1977: *Rozwój życia gospodarczego*. W: *Mysłowice. Zarys rozwoju miasta*. Red. W. DŁUGOBORSKI. Katowice, Śląski Instytut Naukowy w Katowicach, Wydawnictwo „Śląsk”, s. 260–295.
- GRZESZCZAK J., 1996: *Tendencje kontrurbanizacyjne w krajach Europy Zachodniej*. W: „Prace Geograficzne IGiPZ PAN” nr 167. Wrocław, Wydawnictwo Continuo.
- GWOSDZ K., 2003: *Regres i sukces miast konurbacji górnośląskiej w świetle teorii zależności od szlaku (path dependence)*. W: *Wymiar i współczesne interpretacje regionu*. Red. I. SAGAN, M. CZEPczyński. Gdańsk–Poznań, Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego, s. 227–238.
- GWOSDZ K., 2004a: *Ewolucja rangi miejscowości w konurbacji przemysłowej. Przypadek Górnośląska*. Kraków, IGiGP Uniwersytetu Jagiellońskiego.
- GWOSDZ K., 2004b: *Koncepcja zależności od ścieżki (path dependence) w geografii społeczno-ekonomicznej*. „Przegląd Geograficzny” T. 76, z. 4, s. 433–456.
- GWOSDZ K., 2014: *Pomiędzy starą a nową ścieżką rozwojową. Mechanizmy ewolucji struktury gospodarczej i przestrzennej konurbacji katowickiej po 1989 roku*. Kraków, IGiGP Uniwersytetu Jagiellońskiego.
- GWOSDZ K., SOBALA-GWOSDZ A., 2012: *Struktura funkcjonalna i powiązania miast konurbacji katowickiej po dwu dekadach restrukturyzacji*. „Przegląd Geograficzny” T. 84, z. 4, s. 483–507.
- GZELL S., 2008: *Miasto jako przedmiot badań urbanistyki*. W: *Miasto jako przedmiot badań naukowych w początkach XXI wieku*. Red. B. JAŁOWIECKI. Warszawa, Wydawnictwo Naukowe „Scholar”, s. 11–27.
- HAIG R.M., 1926: *Toward an understanding of the metropolis*. „The Quarterly Journal of Economics” Vol. 40, s. 402–434.
- HALL P., BARRETT H., 2012: *Urban Geography*. London–New York, Routledge Taylor & Francis.
- Handzeichnung von der Feldmark Mysłowitz. Kreis Beuthen*, skala 1:12 300 [szac.], 1859.
- HERBERT D., 1972: *Urban Geography a Social Perspective. Problems in Modern Geography*. Newton Abbot, David & Charles.
- Historia Śląska*. T. 3: 1850–1918, cz. 1: 1850–1890, 1976. Wrocław, Wydawnictwo Ossolineum.
- HORNIG A., 1954: *Rozwój górnośląskiego zespołu miejskiego*. „Czasopismo Geograficzne” T. 25, z. 1–2, s. 126–145.
- HORWAT J., 1996: *Formowanie się miast księstwa opolsko-raciborskiego do połowy XIV w.* W: „Prace Monograficzne” nr 6. Gliwice, Muzeum w Gliwicach.
- Informacja dotycząca przebudowy śródmieścia miasta Mysłowice*, 1973. Mysłowice, Prezydium Miejskiej Rady Narodowej w Mysłowicach [maszynopis].
- IWANICKA-LYRA E., 1969: *Delimitacja aglomeracji wielkomiejskich w Polsce*. W: „Prace Geograficzne IG PAN” nr 76. Warszawa, Wydawnictwo Naukowe PWN.
- JAŁOWIECKI B., 1971: *Wspólne płaszczyzny badań różnych dyscyplin nad miastem*. „Górnośląskie Studia Socjologiczne” T. 9. Katowice, s. 23–73.
- JAŁOWIECKI B., 1972: *Miasto i społeczne problemy urbanizacji. Problemy, teorie, metody*. Warszawa–Kraków, Śląski Instytut Naukowy w Katowicach, Wydawnictwo Naukowe PWN.
- JAŁOWIECKI B., SZCZEPAŃSKI M.S., 2009: *Miasto i przestrzeń w perspektywie socjologicznej*. Warszawa, Wydawnictwo Naukowe „Scholar”.

- JANISZEWSKI M., 1991: *Geograficzne warunki powstawania miast polskich*. Lublin, Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej.
- JARCZEWSKI W., 2010: *Audyty miejskie z wykorzystaniem jednostek urbanistycznych*. W: *System monitorowania rewitalizacji*. Red. W. JARCZEWSKI, J. JEŻAK. T. 11. Kraków, Instytut Rozwoju Miast w Krakowie, s. 21–56.
- JAROS J., 1961: *Dzieje przemysłu górniczo-hutniczego na terenie Mysłowic*. W: *Szkice z dziejów Mysłowic*. Red. W. DŁUGOBORSKI. Katowice, Śląski Instytut Naukowy w Katowicach, Wydawnictwo Artystyczno-Graficzne, s. 31–46.
- JAROS J., 1976: *Kształtowanie się struktury ekonomicznej Katowic*. W: *Katowice. Ich dzieje i kultura na tle regionu*. Red. W. DŁUGOBORSKI, W. MROZEK. Warszawa, Wydawnictwo Arkady, s. 44–53.
- JAROS J., 1990: *Powstanie kopalni „Mysłowice” i jej rozwój do 1921 roku*. W: *Kopalnia „Mysłowice”: dwa wieki górnictwa*. Red. J. JAROS, A. SULIK. Katowice, Śląski Instytut Naukowy w Katowicach, s. 16–69.
- JAROSZEWSKA R., MAIK W., 1994: *Studia nad strukturą funkcjonalną miast*. W: *Geografia osadnictwa i ludności w niepodległej Polsce. Lata 1918–1993. Kierunki badań naukowych*. T. 2. Red. S. LISZEWSKI. Łódź, Polskie Towarzystwo Geograficzne, s. 161–179.
- JAWOROWSKI J., 1981: *Struktura przestrzenno-funkcjonalna Sieradza*. W: *Sieradz – studia nad organizacją przestrzeni miasta*. „Acta Universitatis Lodziensis”. Seria: „Folia Geographica” nr 1. Łódź, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, s. 7–22.
- JELONEK A., WERWICKI A., 1971: *Struktura przestrzenna Tarnowa*. W: *Studia z geografii średnich miast w Polsce. Problematyka Tarnowa*. Red. K. DZIEWOŃSKI, M. KIELCZEWSKA-ZALESKA, E. IWANICKA-LYRA. „Prace Geograficzne IG PAN” nr 82. Warszawa, Wydawnictwo Naukowe PWN, s. 221–274.
- JERCZYŃSKI M., 1971: *Metody pośrednie identyfikacji i pomiaru bazy ekonomicznej miast*. W: *Baza ekonomiczna i struktura funkcjonalna miast*. Red. K. DZIEWOŃSKI, M. JERCZYŃSKI. „Prace Geograficzne IG PAN” nr 87. Warszawa, Wydawnictwo Naukowe PWN, s. 111–141.
- JERCZYŃSKI M., 1973: *Zagadnienia specjalizacji bazy ekonomicznej większych miast w Polsce*. W: *Studia nad strukturą funkcjonalną miast*. Red. K. DZIEWOŃSKI. „Prace Geograficzne IG PAN” nr 117. Wrocław, Wydawnictwo Ossolineum, s. 9–126.
- JERCZYŃSKI M., 1977: *Funkcje i typy funkcjonalne polskich miast (Zagadnienia dominacji funkcjonalnej)*. W: *Statystyczna charakterystyka miast: funkcje dominujące*. Red. E. KRZECZKOWSKA. Seria: „Statystyka Polski” nr 85. Warszawa, GUS, s. 20–53.
- JUCHNOWICZ S., 1971: *Śródmieścia miast polskich: studia nad ukształtowaniem i rozwojem centrów*. Wrocław, Wydawnictwo Ossolineum.
- KACZMAREK J., 1992: *Skutki zmian funkcji administracyjnej dla miasta Skierniewice w świetle struktury użytkowania ziemi*. W: *Funkcja administracyjna miast*. Red. S. LISZEWSKI. „Acta Universitatis Lodziensis”. Seria: „Folia Geographica” nr 17. Łódź, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, s. 240–248.
- KACZMAREK J., SOKOŁOWSKI D., WOLANIUK A., ZBOROWSKI A., 1999: *Zmiany współczesnych procesów urbanizacji, przestrzeń miejska i jej dynamika*. W: *Geografia polska u progu trzeciego tysiąclecia*. T. 4. Red. R. DOMAŃSKI, W. WIDACKI. Kraków, IG Uniwersytetu Jagiellońskiego, s. 215–231.
- KANTOR-PIETRAGA I., KRZYSZTOFIK R., 2009: *Rozwój demograficzny miast na obszarze województwa śląskiego od XIII do XXI wieku*. Katowice, Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego.
- KANTOR-PIETRAGA I., KRZYSZTOFIK R., 2011: *Zmienność funkcji miasta i przestrzeni publicznej na przykładzie Mysłowic: 1911–2011*. W: *XXIV Konwersatorium Wiedzy o Mieście: Przestrzeń publiczna miast*. Red. I. JAZDZEWSKA. Łódź, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, s. 245–356.
- KANTOR-PIETRAGA I., KRZYSZTOFIK R., RUNGE J., 2011: *Problem rynku jako przestrzeni publicznej w wybranych miastach konurbacji katowickiej*. W: *XXIV Konwersatorium Wiedzy o Mieście: Przestrzeń publiczna miast*. Red. I. JAZDZEWSKA. Łódź, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, s. 97–112.
- KARWIŃSKA A., 2008: *Gospodarka przestrzenna. Uwarunkowania społeczno-kulturowe*. Warszawa, Wydawnictwo Naukowe PWN.
- KASZOWSKA B., PUKOWSKA-MITKA M., RUNGE J., 1992: *Wybrane aspekty rozwoju układu osadniczego woj. katowickiego w latach 1885–1982*. W: *Wybrane zagadnienia z geografii społeczno-ekonomicznej*. T. 1. Red. P. MODRZEJEWSKI. Sosnowiec, WNoZ Uniwersytetu Śląskiego, s. 79–93.
- KEGEL H., 1890: *Von der Drei-Kaiser-Ecke in Oberschlesien. Historisch-geographische Skizze*. Kattowitz, Verlag von Carl Siwinna.
- KIELCZEWSKA-ZALESKA M., 1972: *Geografia osadnictwa. Zarys problematyki*. Warszawa, PWN.
- KIELCZEWSKA-ZALESKA M., 1981: *Nowe kierunki badań w geografii miast*. „Geografia w Szkole” z. 2, s. 51–57.
- KLAASSEN L.H., PAELINCK J.H.P., 1979: *The future of large towns*. „Environment and Planning A” no. 11(10), s. 1095–1104.
- KLAUBMANN A.O., 1911: *Oberschlesien vor 55 Jahren und wie ich es wieder fand*. Berlin–Breslau–Kattowitz–Leipzig, Fritz und Carl Siwinna.
- KLAUBMANN A.O., 1997: *Górny Śląsk przed laty*. Katowice, Muzeum Historii Katowic.
- KŁOSOWSKI F., 2006: *Sektor usług w gospodarce regionu tradycyjnego w warunkach transformacji i restrukturyzacji. Przykład konurbacji katowickiej*. Katowice, Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego.
- KŁOSOWSKI F., 2008: *Usługi w Górnośląskim Związku Metropolitalnym*. W: *Górnośląski Związek Metropolitalny: zarys geograficzny*. Red. R. DULIAS, A. HIBSZER. Sosnowiec, Polskie Towarzystwo Geograficzne Oddział Katowicki, s. 221–230.
- KŁOSOWSKI F., 2011: *Usługi w dzielnicach peryferyjnych polskich miast – współczesne tendencje*. W: *Człowiek w przestrzeni urbanizowanej*. Red. M. SOJA, A. ZBOROWSKI. Kraków, IGiP Uniwersytetu Jagiellońskiego, s. 205–215.
- KŁOSOWSKI F., RUNGE J., PROKOP R., 1996: *Cechy struktury przestrzenno-funkcjonalnej województwa katowickiego i ostrawsko-karwińskiego regionu przemysłowego*. „Czasopismo Geograficzne” T. 67, z. 3–4, s. 345–364.
- KNÖTEL P., 1910: *Von der Drei-Kaiserreich-Ecke. Geschichtlich-kulturelle Episoden*. Kattowitz–Breslau–Berlin, Phönix-Verlag. Inh. Fritz und Carl Siwinna.
- KOCHANOWSKI M., 1996: *Nowe uwarunkowania rozwoju i kształtowania miast polskich*. „Biuletyn KPZK PAN” nr 175, s. 7–20.
- KÖHLER R., 1914: *Adressbuch Oberschlesien, Russisch-Polen, Ost-Schlesien 1914/1915*. Gliwicz, Neumanns Stadtbuchdruckerei.
- KONDRACKI J., 1994: *Geografia Polski. Mezoregiony fizyczno-geograficzne*. Warszawa, Wydawnictwo Naukowe PWN.
- KONDRACKI J., 2011: *Geografia regionalna Polski*. Warszawa, Wydawnictwo Naukowe PWN.
- KONTNY I., PAWŁOWSKA U., 2007: *Architektura i detale budynków przy ul. Powstańców. Dokumentacja zdjęciowa detalu wystroju architektonicznego, stolarki i elementów metalo-*

- wych występujących przy ul. Powstańców w Mysłowicach. Mysłowice, Urząd Miasta Mysłowice.
- KORCELLI P., 1974: *Teoria rozwoju struktury przestrzennej miast*. W: „Studia KPZK PAN” T. 45. Warszawa, Wydawnictwo Naukowe PWN.
- KORCELLI P., 1975: *Zagadnienia struktury przestrzennej miast i aglomeracji miejskich*. „Geografia w Szkole” nr 2, s. 17–24.
- KORCELLI P., 1978: *Międzydiscyplinarne badania procesów urbanizacji*. W: *Procesy urbanizacji kraju w okresie XXX-lecia Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej*. Red. J. TURROWSKI. Wrocław, Wydawnictwo Ossolineum, s. 11–19.
- KORCELLI P., 1980: *Urbanizacja: tendencje lat siedemdziesiątych*. „Przegląd Geograficzny” T. 53, z. 4, s. 777–788.
- KORTUS B., 1964: *Donbas a Górny Śląsk. Próba analizy porównawczej dwóch okręgów przemysłowych*. „Czasopismo Geograficzne” T. 35, z. 1, s. 29–50.
- KOSIŃSKI L., 1958a: *Klasyfikacja funkcjonalna większych miast polskich według stanu z roku 1950*. „Przegląd Geograficzny” T. 30, z. 4, s. 573–585.
- KOSIŃSKI L., 1958b: *Zagadnienia struktury funkcjonalnej miast polskich*. „Przegląd Geograficzny” T. 30, z. 1, s. 57–96.
- KOSTROWICKI J., 1952: *O funkcjach miastotwórczych i typach funkcjonalnych miast*. „Przegląd Geograficzny” T. 24, z. 1–2, s. 7–64.
- KOTER M., 1969: *Geneza układu przestrzennego Łodzi przemysłowej*. Warszawa, Wydawnictwo Naukowe PWN.
- KOTER M., 1994: *Od fizjonomii do morfogenezy i morfologii porównawczej. Podstawowe zagadnienia teoretyczne morfologii miast*. W: *Zagadnienia geografii historycznej osadnictwa w Polsce*. Red. M. KOTER, J. TKOCZ. Toruń–Łódź, Wydawnictwo Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, s. 23–32.
- KOTER M., KULESZA M., 1994: *Badania geograficzno-historyczne osadnictwa miejskiego w Polsce w latach 1918–1993*. W: *Kierunki badań naukowych. Geografia osadnictwa i ludności w niepodległej Polsce. Lata 1918–1993*. T. 2. Red. S. LISZEWSKI. Łódź, Polskie Towarzystwo Geograficzne, s. 131–160.
- KOTER M., KULESZA M., 2007: *Morfologia miast – stan i tendencje rozwoju*. W: *XX Konwersatorium Wiedzy o Mieście: Polska geografia osadnictwa, dotychczasowy dorobek, program badań*. Red. I. JAŹDZEWSKA. Łódź, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, s. 303–314.
- KOTER M., KULESZA M., 2008: *Zastosowanie metod conzenowskich w polskich badaniach morfologii miast*. W: *Czas i przestrzeń w naukach geograficznych. Wybrane problemy geografii historycznej*. Red. M. KULESZA. Łódź, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, s. 255–272.
- KOTLIČKA J., 2008: *Przemiany morfologiczne terenów przemysłowych Łodzi*. Łódź, Łódzkie Towarzystwo Naukowe.
- KOZIARSKI S., 1990: *Rozwój historyczny sieci kolejowej na Górnym Śląsku*. Katowice, Muzeum Śląskie w Katowicach.
- KOZŁOWSKI S.J., 1977: *Zielona Góra: baza ekonomiczna i powiązania zewnętrzne*. W: „Prace Geograficzne IGiPZ PAN” nr 126. Wrocław, Wydawnictwo Ossolineum.
- KRASZEWSKI J.I., 1972: *Pamiętniki*. „Biblioteka Narodowa” nr 207, seria I. Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk, Zakład Narodowy im. Ossolińskich.
- KROSZEL J., 1971: *Struktura funkcjonalna miast w województwie opolskim*. W: *Struktury i procesy osadnicze*. Red. S. GOLACHOWSKI. Seria: „Region Opolski” T. 2. Opole–Wrocław, PWN, Instytut Śląski w Opolu, s. 177–215.
- KRZYSZTOFIK R., 2003a: *Dawna granica państwowa jako czynnik miastotwórczy niektórych osiedli na obszarze współczesnego Sosnowca*. W: *Granice. Obszary przygraniczne. Euroregiony*. Red. J. RUNGE. Katowice, Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, s. 217–228.
- KRZYSZTOFIK R., 2003b: *Pojęcie genotypu funkcjonalnego w badaniach nad układami lokalizacyjnymi miast – przegląd badań i próba modelu*. „Czasopismo Geograficzne” T. 74, z. 4, s. 325–344.
- KRZYSZTOFIK R., 2004: *Miasta-wrota. Zarys teorii i przegląd badań*. „Czasopismo Geograficzne” T. 75, z. 3, s. 213–231.
- KRZYSZTOFIK R., 2006: *Proces umiastowienia obszaru współczesnego Sosnowca i jego efekty*. „Rocznik Sosnowiecki” 2006. Sosnowiec, s. 85–106.
- KRZYSZTOFIK R., 2007: *Struktura przestrzenno-administracyjna konurbacji katowickiej*. „Czasopismo Geograficzne” T. 78, z. 4, s. 288–304.
- KRZYSZTOFIK R., 2008: *Przygraniczne aglomeracje miejskie w rozwoju osadniczym Polski*. W: *Czas i przestrzeń w naukach geograficznych. Wybrane problemy geografii historycznej*. Red. M. KULESZA. Łódź, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, s. 164–174.
- KRZYSZTOFIK R., 2012: *Umiastowienie obszaru Polski od XIII do XXI wieku. Interpretacja geograficzno-historyczna*. Katowice, Wydawnictwo „Śląsk”.
- KRZYSZTOFIK R., 2014: *Geneza aglomeracji miast na obszarze Polski*. Katowice, Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego.
- KRZYSZTOFIK R., SZMYTKIE R., 2010: *Studia nad procesami i strukturami osadniczymi sieci miast Polski południowej*. Sosnowiec, WNoZ Uniwersytetu Śląskiego.
- KŚIAŻEK F., 1937: *Przegląd historyczno-gospodarczy Mysłowic i okolicy, wydany z okazji X-lecia istnienia Polskiego Związku Samodzielnych Rzemieślników i Przemysłowców, Koło Mysłowice*. Mysłowice, Polski Związek Samodzielnych Rzemieślników i Przemysłowców, Koło Mysłowice.
- KUCIŃSKI K., 1994: *Geografia ekonomiczna. Zarys teoretyczny*. Warszawa, Oficyna Wydawnicza Szkoły Głównej Handlowej.
- KULESZA M., 2011: *Zagadnienia morfogenezy i rozplanowania miast średniowiecznych w Polsce*. Łódź, Wydawnictwo Ibidem.
- „Kurier Śląski”, 27 listopada 1909 r., nr 272. Katowice.
- „Kurier Śląski”, 22 maja 1910 r., nr 115. Katowice.
- „Kurier Śląski”, 6 marca 1913 r., nr 54. Katowice.
- „Kurier Śląski”, 28 marca 1913 r., nr 71. Katowice.
- „Kurier Śląski”, 29 lipca 1913 r., nr 179. Katowice.
- „Kurier Śląski”, 20 sierpnia 1913 r., nr 192. Katowice.
- „Kurier Śląski”, 29 sierpnia 1913 r., nr 200. Katowice.
- „Kurier Śląski”, 9 września 1913 r., nr 209. Katowice.
- „Kurier Śląski”, 12 października 1913 r., nr 238. Katowice.
- „Kurier Śląski”, 16 listopada 1913 r., nr 267. Katowice.
- „Kurier Śląski”, 22 listopada 1913 r., nr 271. Katowice.
- „Kurier Śląski”, 5 grudnia 1913 r., nr 282. Katowice.
- „Kurier Śląski”, 11 grudnia 1913 r., nr 286. Katowice.
- „Kurier Śląski”, 13 stycznia 1914 r., nr 9. Katowice.
- KUZIO-PODRUCKI A., 2010: *Mieroszewscy: Między Śląskiem a Małopolską*. Tarnowskie Góry, Oficyna MONOS – Krzysztof Kudlek.
- KWIATEK-SOŁTYS A., 1996: *Krzeszowice – studium funkcjonalne małego miasta*. „Czasopismo Geograficzne” T. 67, z. 3–4, s. 365–375.
- LAMPARSKA-WIELAND M., 2004: *Wybrane aspekty rozwoju struktur przestrzennych Zabrze, Chorzowa i Mysłowic od XIX do XX w.* W: *Przekształcenia Regionalnych Struktur Funkcjonalno-Przestrzennych*. T. 8/2. Red. E. JAKUBOWICZ, A. RACZYK. Wrocław, Uniwersytet Wrocławski, s. 249–258.
- LARKHAM P.J., 2006: *The study of Urban Form in Great Britain*. „Urban Morphology” no. 10(2), s. 117–141.
- LESZCZYCKI S., 1932: *Analiza fizjonomii miasta*. „Wiadomości Geograficzne” nr 3–5, s. 60–63.
- LIS M., 1993: *Górny Śląsk. Zarys dziejów do I wojny światowej*. Opole, Instytut Śląski w Opolu.

- LISOWSKI A., 2003: *Koncepcje przestrzeni w geografii człowieka*. Warszawa, Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego.
- LISZEWSKI S., 1977: *Tereny miejskie a struktura przestrzenna Łodzi*. Seria: „Acta Universitatis Lodzensis”. Łódź, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego.
- LISZEWSKI S., 1994: *Studia nad strukturami przestrzennymi miast*. W: *Geografia osadnictwa i ludności w niepodległej Polsce. Lata 1918–1993. Kierunki badań naukowych*. T. 2. Red. S. LISZEWSKI. Łódź, Polskie Towarzystwo Geograficzne, s. 181–199.
- LISZEWSKI S., 1997: *Miasto w kręgu zainteresowania geografów*. W: *IX Konwersatorium Wiedzy o Mieście: Współczesne przemiany struktur przestrzennych dużych miast*. Red. J. KACZMAREK. Łódź, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, s. 7–19.
- LISZEWSKI S., 2000: *Struktura przestrzenna miasta*. W: *Wielka Encyklopedia Geografii Świata*. T. 19: *Osadnictwo*. Red. S. LISZEWSKI, W. MAIK. Poznań, Wydawnictwo Kurpisz, s. 213–247.
- LISZEWSKI S., 2012: *Formy i struktury przestrzenne wielkich skupisk miejskich*. W: *Geografia urbanistyczna*. Red. S. LISZEWSKI. Warszawa, Wydawnictwo Naukowe PWN, s. 207–253.
- LÖSCH A., 1961: *Gospodarka przestrzenna. Teoria lokalizacji*. Warszawa, PWE.
- LUSTIG J., 1867: *Geschichte der Stadt Mysłowitz in Ober Schlesien*. Mysłowitz, In Kommission bei S. Schäfer.
- MACIEJOWSKA-BUJAK K., 2006: *Prawne możliwości ochrony integralności miasta historycznego*. W: *Integracja i dezintegracja w krajobrazie miast i miasteczek*. Materiały z konferencji zorganizowanej przez Oddział Wrocławski Stowarzyszenia Historyków Sztuki, Oddział Gdański Stowarzyszenia Historyków Sztuki, Główną Komisję Ochrony Zabytków Stowarzyszenia Historyków Sztuki, Muzeum Narodowe w Gdańsku. Wrocław – Gdańsk, 7–9 października 2005 r. Red. R. EYSYMONT. Wrocław, Stowarzyszenie Historyków Sztuki, s. 229–245.
- MAGA-JAGIELNICKA R., 2006: *Powstawanie placów miejskich jako zjawisk kulturowych w osadnictwie*. W: *Sieć osadnicza jako przedmiot badań*. Red. E. BĄGIŃSKI. Wrocław, Oficyna Wydawnicza Politechniki Wrocławskiej, s. 57–77.
- MAHONEY J., 2000: *Path Dependence in Historical Sociology*. „Theory and Society” Vol. 29, no. 4, s. 507–548.
- MAHONEY J., 2001: *Path-Dependent Explanations of Regime Change: Central America in Comparative Perspective*. „Studies in Comparative International Development” Vol. 36, no. 1, s. 111–141.
- MAIK W., 1992: *Podstawy geografii miast*. Toruń, Wydawnictwo Uniwersytetu Mikołaja Kopernika.
- MAIK W., 1998: *Metodologia polskiej geografii osadnictwa*. W: *X Konwersatorium Wiedzy o Mieście: Metodologia geografii osadnictwa na przełomie wieków*. Red. J. KACZMAREK. Łódź, KGMIT Uniwersytetu Łódzkiego, Łódzkie Towarzystwo Naukowe, s. 7–14.
- MAIK W., 2000: *Pojęcie i rozwój miast*. W: *Wielka Encyklopedia Geografii Świata*. T. 19: *Osadnictwo*. Red. S. LISZEWSKI, W. MAIK. Poznań, Wydawnictwo Kurpisz, s. 131–177.
- MAIK W., 2011a: *Ewolucja miejskich przestrzeni publicznych: od agory do świątyni konsumpcji*. W: *Współczesne problemy rozwoju miast i regionów*. Red. L. MIERZEJEWSKA, M. WDOWICKA. Poznań, Bogucki Wydawnictwo Naukowe, s. 91–98.
- MAIK W., 2011b: *Przestrzeń publiczna w mieście: pojęcie, ujęcia badawcze, funkcje i ewolucja zjawiska*. W: *XXIV Konwersatorium Wiedzy o Mieście: Przestrzeń publiczna*. Red. I. JAŻDZEWSKA. Łódź, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, s. 9–14.
- MAIK W., 2012: *Podstawy teoretyczno-metodologiczne studiów geograficzno-miejskich. Studium z metodologii geografii miast*. Bydgoszcz, Wydawnictwo Uczelniane Wyższej Szkoły Gospodarki.
- MAJER A., 2010: *Socjologia i przestrzeń miejska*. Warszawa, Wydawnictwo Naukowe PWN.
- MALISZ B., 1971: *Miasto jako przedmiot badań urbanistyki. Urbanistyka jako nauka o kształtowaniu układów osadniczych*. „Górnośląskie Studia Socjologiczne” T. 9, s. 259–284.
- MALISZOWA B., 1974: *Śródmieście. Wybrane zagadnienia planowania*. Warszawa, Wydawnictwo Arkady.
- Mapa Internetowa – Mysłowice, www.geodezja.myslowice.pl [dostęp: 20.04.2013].
- Mapa Topograficzna Polski. Katowice, (ark. M-34-63-A), skala 1:50 000, 1996. Warszawa, Główny Geodeta Kraju.
- Mapa Topograficzna Polski. Mysłowice, (ark. M-34-63-A-d-1), skala 1:10 000, 1996. Warszawa, Główny Geodeta Kraju.
- Mapa Topograficzna Polski. Oświęcim, (ark. M-34-63-C), skala 1:50 000, 1996. Warszawa, Główny Geodeta Kraju.
- MARCUSE P., 2008: *Globalization and the Forms of Cities*. In: *World Cities and Urban Form: Fragmented, polycentric, sustainable?* Eds. M. JENKS, D. KOZAK, P. TAKKANON. London–New York, Routledge Taylor & Francis Group, s. 25–40.
- MARTINEZ O.J., 1994: *Border people. Life and society in the U.S. – Mexico borderlands*. Tucson, University of Arizona Press.
- MATCZAK A., 1992: *Zmiany w strukturze funkcjonalnej miast Polski w latach 1973–1983*. W: *Funkcja administracyjna miast*. Red. S. LISZEWSKI. „Acta Universitatis Lodzensis”. Seria: „Folia Geographica” nr 17. Łódź, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, s. 9–25.
- MATCZAK A., 1999: *Studia nad strukturą funkcjonalno-przestrzenną miasta. Przykład Łasku*. Łódź, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego.
- MATCZAK A., SZYMAŃSKA D., 1997: *Studia nad strukturą przestrzenno-funkcjonalną miasta. Przykład Brodnicy*. Łódź, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego.
- MATCZAK A., SZYMAŃSKA D., 2000: *Baza ekonomiczna małych miast powiatowych w świetle pomiarów bezpośrednich. Studium porównawcze Brodnicy i Łasku*. W: *Społeczne, gospodarcze i przestrzenne przeobrażenia miast*. Red. J. SŁODCZYK. Opole, Wydawnictwo Uniwersytetu Opolskiego, s. 95–113.
- MATYKOWSKI R., 1990: *Struktura przestrzenna Gniezna i przemieszczenia jego mieszkańców*. „Prace Komisji Geograficzno-Geologicznej” T. 22. Warszawa–Poznań, Poznańskie Towarzystwo Przyjaciół Nauk, PWN.
- Miasta polskie w Tysiącleciu*. T. 1, 1965. Red. M. SIUCHNIŃSKI. Wrocław–Warszawa–Kraków, Wydawnictwo Ossolineum.
- Miejski Program Rewitalizacji dla Miasta Mysłowice na lata 2008–2013*, 2008. Mysłowice, Urząd Miasta Mysłowice.
- MISZEWSKA B., 1994: *Bloki urbanistyczne Wrocławia w różnych fazach cyklu miejskiego*. W: *Zagadnienia geografii historycznej osadnictwa w Polsce*. Red. M. KOTER, J. TKOCZ. Toruń–Łódź, Wydawnictwo Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, s. 111–129.
- MISZEWSKA B., 1995: *Wpływ ekspansji przestrzennej Wrocławia na sukcesję użytkowania ziemi i strukturę morfologiczną miasta*. „Czasopismo Geograficzne” T. 66, z. 3–4, s. 363–370.
- MISZEWSKA B., 2000: *Rodzaje sukcesji funkcjonalnej w mieście na przykładzie Wrocławia*. W: *Społeczne, gospodarcze i przestrzenne przeobrażenia miast*. Red. J. SŁODCZYK. Opole, Wydawnictwo Uniwersytetu Opolskiego, s. 293–305.

- MISZEWSKA B., 2002: *Zmiany struktury przestrzennej miast w warunkach gospodarki rynkowej na przykładzie Wrocławia*. W: *Przemiany bazy ekonomicznej i struktury przestrzennej miast*. Red. J. SŁODCZYK. Opole, Wydawnictwo Uniwersytetu Opolskiego, s. 298–310.
- MISZEWSKA B., 2005: *Badania morfologii miast śląskich na tle badań geograficzno-historycznych osadnictwa miejskiego w Polsce*. W: *Procesy i kierunki przemian w gospodarce, przestrzeni i społeczeństwie*. Red. M. BUCKA, J. SŁODCZYK. Opole, Wydawnictwo Uniwersytetu Opolskiego, s. 361–368.
- MISZEWSKA B., SZMYTKIE R., 2009: *Mikro- i makroprzestrzenne zmiany fizjonomiczne i funkcjonalne miast polskich w okresie gospodarki rynkowej*. W: *XXII Konwersatorium Wiedzy o Mieście: Duże i średnie miasta polskie w okresie transformacji*. Red. I. JAŻDŻEWSKA. Łódź, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, s. 23–34.
- MOUDON A.V., 1997: *Urban Morphology as an Emerging Interdisciplinary Field*. "Urban Morphology" no. 1, s. 3–10.
- MUZIOL-WĘCŁAWOWICZ A., 2009: *Rewitalizacja dzielnic śródmiejskich*. W: *Przestrzenne aspekty rewitalizacji – śródmieścia, blokowiska, tereny poprzemysłowe, pokolejowe i powojenne*. T. 4. Red. W. JARCZEWSKI. Kraków, Instytut Rozwoju Miast w Krakowie, s. 25–87.
- MYDEL R., 1977: *Strefy użytkowania ziemi miasta Krakowa. Ich wewnętrzna i zewnętrzna struktura*. W: „Folia Geographica”. Series: „Geographica-Oeconomica” T. 10, s. 49–65.
- MYDEL R., 1978: *Rozmiary oraz charakter przemian użytkowania przestrzeni miejskiej Krakowa w zależności od odległości od centrum w 125-lecie 1848–1973*. W: „Prace Geograficzne IG UJ” z. 516. „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego” z. 46. „Prace Instytutu Geograficznego UJ” z. 68, s. 145–163.
- MYDEL R., 1979a: *Rozwój terytorialny oraz formowanie się struktury przestrzennej miasta Krakowa*. W: „Folia Geographica”. Series: „Geographica-Oeconomica” T. 12, s. 43–59.
- MYDEL R., 1979b: *Rozwój struktury przestrzennej miasta Krakowa*. Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk, Polska Akademia Nauk – Oddział w Krakowie, Komisja Nauk Geograficznych, Wydawnictwo Ossolineum.
- MYDEL R., 1994a: *Rozwój urbanistyczny miasta Krakowa po drugiej wojnie światowej*. Kraków, Wydawnictwo „Secesja”.
- MYDEL R., 1994b: *Układ przestrzenny oraz zróżnicowanie struktury użytkowania przestrzeni miasta Krakowa i jego okolic w XVIII w.* W: *Zagadnienia geografii historycznej osadnictwa w Polsce*. Red. M. KOTER, J. TKOCZ. Toruń–Łódź, Wydawnictwo Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, s. 131–139.
- MYGA-PIĄTEK U., 2012: *Krajobrazy kulturowe: Aspekty ewolucyjne i typologiczne*. Katowice, Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego.
- Mysłowitz, skala 1:1 000, 1910, ze zbiorów Archiwum Państwowego w Katowicach, sygn. APK zb. kart. I 597/2.
- Mysłowice. *Zarys rozwoju miasta*, 1977. Red. W. DŁUGOBORSKI. Katowice, Śląski Instytut Naukowy w Katowicach, Wydawnictwo „Śląsk”.
- Neugestaltung des Bahnhofsvorplatz Mysłowitz*, skala 1:500, 1913. Mysłowitz, Kgl. Eisenbahn-Bauabteilung.
- NEWLING B.J., 1969: *The spatial variation of urban population densities*. "Geographical Review" no. 59.
- NOWOSIELSKA E., 1992: *Teoria Christallera – prawda i mity (w sprawie nieporozumień pojęciowych)*. W: „Dokumentacja Geograficzna IGIPZ PAN” z. 3. Wrocław, Wydawnictwo Ossolineum.
- Oberschlesisches Handels-Adressbuch*. Herausgegeben unter Benutzung des amtlichen Materials der Handelskammer für den Regierungsbezirk Oppeln, 1914. Kattowitz–Breslau–Leipzig–Berlin.
- OGRODNIK D., 2010: *Forma urbanistyczna węzłów integracyjnych na przykładzie: Mysłowic, Krzeszowic i Oświęcimia*. „Czasopismo Techniczne”. Seria: „Architektura” z. 3, r. 107, s. 263–272.
- Opracowanie ekofizjograficzne do planu zagospodarowania przestrzennego województwa śląskiego*, 2003. Red. J.B. PARUSEL. Katowice, Centrum Dziedzictwa Przyrody Górnego Śląska [maszynopis].
- Opracowanie ekofizjograficzne dla miasta Mysłowice*, 2005. Mysłowice, Urząd Miasta Mysłowice [maszynopis].
- ORMICKI W., 1932: *Miasto jako przedmiot badań geografii*. „Wiadomości Geograficzne” T. 10, z. 2, s. 31–33.
- OSTROWSKI W., 1973: *Zespoły zabudowy historycznej w mieście współczesnym*. W: *Miasto a oblicze czasu*. Red. E. GOLDZAMT. Warszawa–Moskwa, Instytut Planowania Przestrzennego Politechniki Warszawskiej, Instytut Naukowo-Badawczy Teorii, Historii i Problemów Perspektywicznych Architektury Radzieckiej, Wydawnictwo Arkady, s. 131–145.
- PACIONE M., 2009: *Urban Geography: A Global Perspective*. New York, Routledge.
- Pamiętniki emigrantów. Stany Zjednoczone*. T. 2, nr 28–51, 1977. Warszawa, Instytut Gospodarstwa Społecznego, Wydawnictwo „Książka i Wiedza”.
- PANCEWICZ A., 2001: *Rzeka w przestrzeni miejskiej. Próba określenia wzajemnych relacji*. W: *Rzeka: architektura i krajobraz*. Red. T. MARKOWSKI. Warszawa, KPZK PAN, s. 90–110.
- PARUSEL T., KARKOSZ D., MEISEL A., 2010: *Garb Dzieńkowic i Przełom Przemyśl (Wyżyna Śląska) jako potencjalne obszary turystyki ekologicznej – uwarunkowania przyrodnicze*. „Problemy Ekologii Krajobrazu”, T. 27, s. 313–319.
- PARUSEL T., KOWALCZYK A., BANASZEK J., DRAGAN W., 2014: *The applying of GIS in identification of structural-functional units at urban areas (Mysłowice town case study, Silesian Upland)*. In: *International Conference on Environmental Engineering (ICEE) Selected papers*. Eds. D. CYGAS, T. TOLLAZZI. Vilnius, Vilnius Gediminas Technical University Press “Technika”, http://leidykla.vgtu.lt/conferences/ENVIRO_2014/Articles/3/138_Parusel.pdf [dostęp: 8.05.2015].
- PARYSEK J.J., 2005: *Miasta polskie na przełomie XX i XXI wieku: rozwój, przekształcanie strukturalne*. Poznań, Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, Instytut Geografii Społeczno-Ekonomicznej i Gospodarki Przestrzennej, Bogucki Wydawnictwo Naukowe.
- PARYSEK J.J., 2006: *Stare i nowe obszary miast polskich*. W: *XLIX Konwersatorium Wiedzy o Mieście: Nowe przestrzenie w mieście ich organizacji i funkcji*. Red. I. JAŻDŻEWSKA. Łódź, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, s. 49–62.
- PARYSEK J.J., 2008: *Suburbanizacja i reurbanizacja: dwa bieguny polskiej urbanizacji*. W: *Region społeczno-ekonomiczny i rozwój regionalny*. Red. J.J. PARYSEK, T. STRYJAKIEWICZ. Poznań, Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, Instytut Geografii Społeczno-Ekonomicznej i Gospodarki Przestrzennej, Bogucki Wydawnictwo Naukowe, s. 261–285.
- PARYSEK J.J., MIERZEJEWSKA L., 2005: *Między dezurbanizacją a reurbanizacją: nowe oblicze urbanizacji w Polsce*. W: *XVIII Konwersatorium Wiedzy o Mieście: Współczesne procesy urbanizacji i ich skutki*. Red. I. JAŻDŻEWSKA. Łódź, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, s. 47–56.
- PĘSKI W., 2001: *Władza lokalna a przestrzeń publiczna w zrównoważonym rozwoju miasta*. W: *Rozwój regionalny i przestrzeń publiczna*. „Biuletyn KPZK PAN” nr 194, s. 51–68.

- PETRYSZYN J., 2005: *Instytucyjne podstawy ośrodków centralnych poziomu powiatowego w Polsce*. Sosnowiec, WNoZ Uniwersytetu Śląskiego.
- PETRYSZYN J., ZUZANŃSKA-ŻYSKO E., 2008: *Osadnictwo miejskie Górnośląskiego Związku Metropolitalnego*. W: *Górnośląski Związek Metropolitalny. Zarys geograficzny*. Red. R. DULIAS, A. HIBSZER. Sosnowiec, Polskie Towarzystwo Geograficzne Oddział Katowicki, s. 180–189.
- PIERSON P., 2000: *Increasing Returns, Path Dependence, and the Study of Politics*. "American Political Science Review" Vol. 94, no. 2, s. 251–266.
- PIRVELI M., 2011: *Od morfologii przez urbomorfologię do morfoznaku*. „Przegląd Geograficzny” T. 83, z. 4, s. 507–529.
- Plan miasta Myslowice: karton Centrum*, skala 1:10 000, 2009. Katowice, Wydawnictwo Kartograficzne PGK.
- Plan von einem Theile der Stadt Myslowitz*, skala 1:2 500, 1853, ze zbiorów Muzeum Miasta Myslowice, sygn. MMM/H/372.
- POCHMARA W., 1963: *Z dziejów Mysłowic*. Katowice, Wydawnictwo „Śląsk”.
- PODLEJSKI Ł., 2005: *Na południe Bobrek, Bór, Jezor, Modrzejów, Niwka*. Dąbrowa Górnicza, Agencja Wydawniczo-Reklamowa „Adore”.
- Podział hydrograficzny Polski*, 1983. Warszawa, Instytut Meteorologii i Gospodarki Wodnej.
- POLAK J., 2000: *Ziemia Pszczyńska. Rozwój gospodarczy od Piastów do Hochbergów*. Pszczyna, Bractwo Gospodarcze Związku Górnośląskiego.
- POPIOLEK K., 1959: *Rozwój kapitalistycznego przemysłu oraz położenie klasy robotniczej*. W: *Górny Śląsk*. Red. K. POPIOLEK, M. SUCHOCKI, S. WYSŁOUCH, S. ZAJCHOWSKI. Cykl: *Ziemie Staropolskie*. T. 5, cz. 1. Poznań, Instytut Zachodni, s. 190–210.
- Port nad Czarną Przemszą Myslowice – woj./śl.*, skala 1:10 000, 1930 [szac.].
- Prace nad aktualizacją Miejskiego Programu Rewitalizacji dla miasta Myslowice*, 2014, <http://www.myslowice.pl/page/1116,aktualnosci.html?id=943> [dostęp: 19.09.2015].
- Protokolarz albo „Czerwona Księga” Mysłowic*, 2002. Myslowice–Wrocław–Katowice, Urząd Miasta Myslowice, Centrum Badań Śląskoznawczych i Bohemistycznych Uniwersytetu Wrocławskiego, Societas Scientiarum Favendiis Silesiae Superioris, Instytut Górnośląski.
- PTASZYŃSKA-WOŁOCZKOWICZ M., 1984: *Miasto jako system. Próba identyfikacji problemu*. W: *Miasto i jego władze. Studia nad ekonomiczną teorią rozwoju miasta*. Red. J. REGULSKI. Wrocław, Wydawnictwo Ossolineum, s. 7–22.
- PUS W., 1997: *Miasto jako przedmiot badań historycznych w Polsce*. W: *IX Konwersatorium Wiedzy o Mieście: Współczesne przemiany struktur przestrzennych dużych miast*. Red. J. KACZMAREK. Łódź, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, s. 41–46.
- PYTEL S., SITEK S., 2012: *Granica – stymulanta czy bariera rozwoju lokalnego?* „Studia KPZK PAN” T. 140, cz. 2, s. 87–99.
- RACKI G., BARDZIŃSKI W., ZIELIŃSKI T., 1999: *Z kamiennej księgi pradziejów Górnego Śląska. Przewodnik geologiczny*. Katowice, Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego.
- RAHMONOV O., GAJOS M., CZUBAN R., PARUSEL T., 2014: *GIS Methods in Monitoring Succession Processes in Limestone and Dolomite Quarries*. "Polish Journal of Environmental Studies" Vol. 23, no. 2, s. 647–653.
- RAHMONOV O., PARUSEL T., 2011: *Vegetation succession and soil development in an area Transformed by human impact – reclaimed ash landfills*. In: *The 8th International Conference "Environmental Engineering". Selected papers*. Vol. 1. Eds. D. CYGAS, K.D. FROEHNER. Vilnius, Vilnius Gediminas Technical University, s. 323–330.
- RAJMAN J., 1998: *Pogranicze śląsko-malopolskie w średniowieczu*. Kraków, Wydawnictwo Naukowe Wyższej Szkoły Pedagogicznej w Krakowie.
- RAJMAN J., 2003: *Geografia ludności i osadnictwa. Słownik terminologiczny*. Kraków, Wydawnictwo Naukowe Akademii Pedagogicznej w Krakowie.
- REGULSKI J., 1980: *Rozwój miast w Polsce. Aktualne problemy*. Warszawa, Wydawnictwo Naukowe PWN.
- REGULSKI J., 1986: *Planowanie miast*. Warszawa, PWE.
- Rocznik Statystyczny Województwa Śląskiego*, 1991. Katowice, Wojewódzki Urząd Statystyczny w Katowicach.
- ROGOWSKA M., 2010: *Układ osadniczy. W: Współczesne koncepcje przestrzennego rozwoju gospodarki i społeczeństwa*. Red. S. KORENIK. Wrocław, Wydawnictwo Uniwersytetu Ekonomicznego, s. 101–118.
- RÓŻKOWSKI A., 1991: *Regiony hydrogeologiczne i ich charakterystyka. Region krakowsko-śląski*. W: *Hydrogeologia. Seria: „Budowa geologiczna Polski”* T. 7. Red. J. MALINOWSKI. Warszawa, Wydawnictwo Geologiczne, s. 157–176.
- RUNGE A., 2008: *Przemiany demograficzne w miastach Górnośląskiego Związku Metropolitalnego*. W: *Górnośląski Związek Metropolitalny. Zarys geograficzny*. Red. R. DULIAS, A. HIBSZER. Sosnowiec, Polskie Towarzystwo Geograficzne Oddział Katowicki, s. 141–159.
- RUNGE A., 2013: *Rola miast średnich w kształtowaniu systemu osadniczego Polski*. Katowice, Uniwersytet Śląski.
- RUNGE A., RUNGE J., 2008: *Słownik pojęć z geografii społeczno-ekonomicznej*. Katowice, Wydawnictwo Videograf Edukacja.
- RUNGE A., SITEK S., 2011: *Czynnik ekonomiczny w procesie suburbanizacji w wybranych przykładach miast średniej wielkości*. „Studia Miejskie” T. 3, s. 139–146.
- RUNGE J., 1999: *Osadnictwo*. W: *Studium wiedzy o regionie śląskim*. Red. A. SZAJNOWSKA-WYSOCKA. Katowice, Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, s. 51–83.
- RUNGE J., 2000: *Tendencje przemian społeczno-demograficznych w miastach województwa śląskiego*. W: *Spoleczne, gospodarcze i przestrzenne przeobrażenia miast*. Red. J. SŁODCZYK. Opole, Wydawnictwo Uniwersytetu Opolskiego, s. 69–80.
- RUNGE J., 2003: *Determinanty przemian społeczno-ekonomicznych regionu katowickiego*. W: *Wymiar i współczesne interpretacje regionu*. Red. I. SAGAN, M. CZEPczyŃSKI. Gdańsk–Poznań, Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego, s. 245–252.
- RUNGE J., 2005a: *Spoleczne uwarunkowania przemian gospodarczych w przestrzeni lokalnej miast woj. śląskiego – wybrane przykłady*. „Biuletyn KPZK PAN” nr 216, s. 71–85.
- RUNGE J., 2005b: *Urbanizacja i jej konsekwencje w regionie katowickim – mity a rzeczywistość*. W: *XVIII Konwersatorium Wiedzy o Mieście: Współczesne procesy urbanizacji i ich skutki*. Red. I. JAZDZEWSKA. Łódź, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, s. 193–202.
- RUNGE J., 2007: *Metody badań w geografii społeczno-ekonomicznej – elementy metodologii, wybrane narzędzia badawcze*. Katowice, Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego.
- RUNGE J., 2011a: *Kurczące się miasta konurbacji katowickiej*. W: „Stare i nowe» problemy badawcze w geografii społeczno-ekonomicznej” z. 2. Red. S. SITEK. Sosnowiec, Polskie Towarzystwo Geograficzne Oddział Katowicki, WNoZ Uniwersytetu Śląskiego, s. 101–112.
- RUNGE J., 2011b: *Miasta tradycyjnego regionu społeczno-ekonomicznego*. W: *Miasto. Księga jubileuszowa w 70. rocznicę urodzin Profesora Stanisława Liszewskiego*. Red. S. KACZMAREK. Łódź, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, s. 133–142.
- RUNGE J., 2011c: *Przestrzeń społeczna województwa śląskiego – problemy a potrzeby badawcze*. W: *Człowiek w prze-*

- strzeni zurbanizowanej. Red. M. SOJA, A. ZBOROWSKI. Kraków, IGiGP Uniwersytetu Jagiellońskiego, s. 55–68.
- RUNGE J., SPÓRNA T., 2011: *Przestrzeń publiczna w wybranych miastach województwa śląskiego*. W: *XXIV Konwersatorium Wiedzy o Mieście: Przestrzeń publiczna miasta*. Red. I. JAŻDŻEWSKA. Łódź, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, s. 231–243.
- RUNGE J., DRAGAN W., 2015: *Funkcja miejsca w kontekście re-witalizacji przestrzeni centralnej miasta na przykładzie Mysłowic*. „Problemy Ekologii Krajobrazu” T. 37, s. 51–58.
- RYBICKI P., 1971: *Miasto jako przedmiot badań socjologii*. „Górnośląskie Studia Socjologiczne” T. 9, s. 90–121.
- RYKIEL Z., 1985: *Zagadnienia regionalnych systemów osadniczych*. W: „Studia KPZK PAN” T. 88, Warszawa, PWE.
- RYKIEL Z., 1990: *Koncepcje granic w badaniach geograficznych*. „Przegląd Geograficzny” T. 63, z. 1–2, s. 23–35.
- RYKIEL Z., 1991: *Rozwój regionów stykowych w teorii i w badaniach empirycznych*. „Prace Habilitacyjne IGiPZ PAN”. Wrocław–Warszawa–Kraków, Wydawnictwo Ossolineum.
- RZEWICZOK U., 2006: *Zarys dziejów Katowic 1299–1990*. Katowice, Muzeum Historii Katowic.
- SCZANIECKA-MANIKOWSKA B., 1979: *Analiza związków między uprzemysłowieniem a urbanizacją w Konińskim Okręgu Przemysłowym*. W: *Struktura i funkcje układów przestrzenno-ekonomicznych*. Seria: „Geografia” nr 18. Red. Z. CHOJNICKI. Poznań, Wydawnictwo Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza, s. 97–113.
- SIEJKOWSKA-KOBERIDZE A., 2012: *Studia inwentaryzacji urbanistycznej*. W: *Geografia urbanistyczna*. Red. S. LISZEWSKI. Warszawa, Wydawnictwo Naukowe PWN, s. 409–428.
- SIERECKA-NOWAKOWSKA B., 2001: *Dziedzictwo przyrodniczo-kulturowe jako podstawa rozwoju przestrzeni publicznej miasta na przykładzie Łodzi*. „Biuletyn KPZK PAN” z. 194, s. 45–50.
- SIKORSKI D., 2012: *Zmiany funkcjonalne terenów przemysłowych i poprzemysłowych we Wrocławiu po 1989 roku*. W: *Przekształcenia przestrzeni miejskiej Wrocławia. Ujęcie geograficzne*. Vol. 1. Red. B. NAMYSŁAK, R. SZMYTKIE. Seria: „Rozprawy Naukowe Instytutu Geografii i Rozwoju Regionalnego” T. 24. Wrocław, Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, s. 33–53.
- SIMCHE Z., 1928: *O typach planów krajobrazowych miast*. „Przegląd Geograficzny” T. 8, z. 1–2, s. 67–76.
- SITEK S., 2010: *Stykowość obszaru i jej wpływ na przebieg procesów społeczno-ekonomicznych na przykładzie południowej części województwa śląskiego*. Katowice, Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego.
- SKWARA A., 2003: *Morfogeneza Maczek od powstania w XVIII wieku do czasów współczesnych*. Sosnowiec, WNoZ Uniwersytetu Śląskiego [maszynopis pracy magisterskiej].
- SŁODCZYK J., 2001: *Kierunki przemian funkcjonalno-przestrzennej struktury miast w Polsce po roku 1989*. W: *Człowiek i przestrzeń. Profesorowi Adamowi Jelonkowi w 70. rocznicę urodzin*. Red. B. KORTUS. Kraków, IGiGP Uniwersytetu Jagiellońskiego, s. 123–132.
- SŁODCZYK J., 2003: *Przestrzeń miasta i jej przeobrażenia*. Opole, Wydawnictwo Uniwersytetu Opolskiego.
- SŁODCZYK J., 2005: *Przeobrażenia miast w okresie postindustrialnym*. W: *Procesy i kierunki przemian w gospodarce, przestrzeni i społeczeństwie*. Red. M. BUCKA, J. SŁODCZYK. Opole, Wydawnictwo Uniwersytetu Opolskiego, s. 351–360.
- SŁODCZYK J., 2012: *Historia planowania i budowy miast*. Opole, Wydawnictwo Uniwersytetu Opolskiego.
- Słownik geograficzno-krajoznawczy Polski*, 2000. Red. I. SWENSON. Warszawa, Wydawnictwo Naukowe PWN.
- SOBALA-GWOSDZ A., 2005: *Ośrodki wzrostu i obszary stagnacji w województwie podkarpackim*. Kraków, IGiGP Uniwersytetu Jagiellońskiego.
- SOBCZYŃSKI M., 2008: *Polskie doświadczenia w zakresie badania granic reliktowych i krajobrazu pogranicza*. W: *Czas i przestrzeń w naukach geograficznych. Wybrane problemy geografii historycznej*. Red. M. KULESZA. Łódź, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, s. 66–78.
- SOCZÓWKA A., 2012: *Zróżnicowanie struktury przestrzennej komunikacji miejskiej w konurbacji katowickiej*. Sosnowiec, WNoZ Uniwersytetu Śląskiego.
- SOIDA K., DANYLUK Z., 2010: *Tramwaje górnośląskie*. T. 1: *Tramwaje katowickie do 1945 roku*. Rybnik, Wydawnictwo Eurosprinter.
- SOIDA K., KARNIEWSKI J., ROSZAK T., DĄBROWSKI H., PODLEJSKI Z., SZAFIRSKI T., 1997: *Dzieje katowickiego okręgu kolejowego*. Katowice, Śląska Dyrekcja Okręgowa Kolei Państwowych w Katowicach.
- SOKOŁOWSKI D., 2006: *Funkcje centralne i hierarchia funkcjonalna miast w Polsce*. Toruń, Wydawnictwo Uniwersytetu Mikołaja Kopernika.
- SPERKA J., 2011: *Dzieje gospodarcze Górnego Śląska w średniowieczu*. W: *Historia Górnego Śląska: Polityka, gospodarka i kultura europejskiego regionu*. Red. J. BAHLECKE, D. GAWRECKI, R. KACZMAREK. Gliwice, Dom Współpracy Polsko-Niemieckiej, s. 295–308.
- SPÓRNA T., 2012: *Model przemian urbanizacyjnych w województwie śląskim*. Sosnowiec, WNoZ Uniwersytetu Śląskiego.
- Stadtplan Myslowitz*, skala 1:4 000, 1904, ze zbiorów Archiwum Państwowego w Katowicach, APK sygn. zb. kart. I 598.
- Stadtplan Myslowitz*, skala 1:4 000, 1940, ze zbiorów Archiwum Państwowego w Katowicach, sygn. zb. kart. I APK 87.
- Stadtplan Myslowitz*, skala 1:4 000, 1940, ze zbiorów Archiwum Państwowego w Katowicach, sygn. zb. kart. I APK 601.
- Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego miasta Mysłowice*, 2008. Mysłowice, Urząd Miasta Mysłowice [maszynopis].
- STYK J., 2002: *Zarys dziejów czynników miastotwórczych*. W: *Stare i nowe struktury społeczne w Polsce. Czynniki miastotwórcze w okresach wielkich zmian społecznych*. T. 3. Red. W. MISZTAŁ, J. STYK. Lublin, Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, s. 11–24.
- SULIBORSKI A., 1983: *Niektóre problemy badań funkcji miast w świetle podstawowych założeń koncepcji systemowej*. W: „Acta Universitatis Lodzensis”. Seria: „Folia Geographica” nr 2. Łódź, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, s. 3–18.
- SULIBORSKI A., 1989: *Metodologiczne podstawy badań funkcji i struktury funkcjonalnej miast*. „Geografia w Szkole” z. 5, s. 291–300.
- SULIBORSKI A., 1991: *Przemiany funkcji i struktury funkcjonalnej Łodzi*. „Geografia w Szkole” z. 1, s. 24–33.
- SULIBORSKI A., 1994a: *Genetyczno-systemowe ujęcie funkcji i struktury funkcjonalnej miasta*. W: *Zagadnienia geografii historycznej osadnictwa w Polsce*. Red. M. KOTER, J. TKOCZ. Toruń–Łódź, Wydawnictwo Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, s. 39–45.
- SULIBORSKI A., 1994b: *Struktura i rola funkcji przemysłowych miast w integracji miejskiej sieci osadniczej województwa piotrkowskiego*. W: *Kształtowanie się struktury funkcjonalno-przestrzennej oraz więzi regionalnych województwa piotrkowskiego*. Red. M. KOTER, A. SULIBORSKI. „Acta Uni-

- versitatis Lodziensis". Seria: „Folia Geographica” nr 18. Łódź, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, s. 55–76.
- SULIBORSKI A., 2003: *Funkcje i struktura funkcjonalna miast. Studia empiryczno-teoretyczne. Komentarz do zbioru monograficznych publikacji stanowiących rozprawę habilitacyjną*. Łódź, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego.
- SULIBORSKI A., 2006: *Człowiek w geograficznych teoriach funkcjonalno-strukturalnych*. W: *Człowiek w badaniach geograficznych. Podstawowe idee i koncepcje w geografii*. T. 2. Red. W. MAIK, K. REMBOWSKA, A. SULIBORSKI. Bydgoszcz, Wydawnictwo Uczelniane Wyższej Szkoły Gospodarki, s. 59–76.
- SULIBORSKI A., 2010: *Funkcjonalizm w polskiej geografii miast: studia nad genezą i pojęciem funkcji*. Łódź, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego.
- SULIBORSKI A., 2011: *Przemiany funkcji miejsca w historycznej dzielnicy przemysłowej Łodzi – Posiadłach wodno-fabrycznych*. W: *Koncepcje i problemy badawcze geografii. Profesorowi Wiesławowi Maikowi w 70-lecie Urodzin*. Red. K. MARCINIAK, K. SIKORA, A. SOKOŁOWSKI. Bydgoszcz, Wydawnictwo Uczelniane Wyższej Szkoły Gospodarki, s. 161–183.
- SULIBORSKI A., 2012: *Funkcje miast*. W: *Geografia urbanistyczna*. Red. S. LISZEWSKI. Łódź, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, s. 255–302.
- SULIBORSKI A., WÓJCİK M., KULAWIAK A., 2011: *Przemiany funkcjonalne Łodzi na przełomie wieków – uwarunkowania systemowe*. W: *Miasto. Księga jubileuszowa w 70. rocznicę urodzin Profesora Stanisława Liszeńskiego*. Red. S. KACZMAREK. Łódź, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, s. 227–241.
- SULIK A., 1968: *Rozwój przestrzenny miasta Mysłowic do 1939*. W: *Sprawozdanie Komisji Urbanistyki i Architektury Polskiej Akademii Nauk w Krakowie*. Kraków, s. 379–380.
- SULIK A., 1969: *Pruskie prawodawstwo urbanistyczne i jego realizacja w miastach górnośląskich do 1918 roku*. „Śląski Kwartalnik Historyczny. Sobótka” nr 1, s. 27–42.
- SULIK A., 1971: *Wpływ przemysłu i położenia granicznego na rozwój przestrzenny Mysłowic w XIX i początkach XX wieku*. „Zeszyty Naukowe Wyższej Szkoły Ekonomicznej w Katowicach” 41(1), s. 105–122.
- SULIK A., 1977a: *Czynniki rozwoju gospodarczego miasta w XIX i początkach XX wieku*. W: *Mysłowice. Zarys rozwoju miasta*. Red. W. DŁUGOBORSKI. Katowice, Śląski Instytut Naukowy w Katowicach, Wydawnictwo „Śląsk”, s. 44–85.
- SULIK A., 1977b: *Ludność, terytorium i gospodarka komunalna w XIX i w początkach XX wieku*. W: *Mysłowice. Zarys rozwoju miasta*. Red. W. DŁUGOBORSKI. Katowice, Śląski Instytut Naukowy w Katowicach, Wydawnictwo „Śląsk”, s. 86–107.
- SULIK A., 1977c: *Powstanie i rozwój miasta feudalnego (do początków XIX wieku)*. W: *Mysłowice. Zarys rozwoju miasta*. Red. W. DŁUGOBORSKI. Katowice, Śląski Instytut Naukowy w Katowicach, Wydawnictwo „Śląsk”, s. 25–43.
- SULIK A., 1988: *Funkcje i specyfika rozwoju miasta nadgranicznego (na przykładzie Mysłowic)*. W: *Miasta w ciągu wieków. Wybrane przykłady*. Red. S. MICHAŁKIEWICZ. Katowice, Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego.
- SULIK A., 1989a: *Aglomeracja górnośląska w latach II wojny światowej*. W: *Pamiętnik XIV Powszechnego Zjazdu Historyków Polskich*. Łódź, s. 303–313.
- SULIK A., 1989b: *Rzemiosło górnośląskie w latach okupacji hitlerowskiej*. Katowice, Muzeum Śląskie w Katowicach.
- SULIK A., 2007: *Historia Mysłowic do 1922 r.* Mysłowice, Urząd Miasta Mysłowice.
- SULIK A., 2011: *Historia Mysłowic 1922–1945*. T. 2: *Miasto w Polsce odrodzonej 1922–1939 i Trzeciej Rzeszy niemieckiej 1939–1945*. Mysłowice, Wydawnictwo „Hejme”.
- ŚWIĘCICKI J., TARASIŃSKI A., NOCUN P., 2001a: *Sprawozdanie końcowe z badań archeologicznych na ulicy Grunwaldzkiej w Mysłowicach, woj. śląskie*. Paniówki [maszynopis].
- ŚWIĘCICKI J., TARASIŃSKI A., NOCUN P., 2001b: *Sprawozdanie końcowe z badań archeologicznych Rynku w Mysłowicach, woj. śląskie*. Paniówki [maszynopis].
- SZAJNOWSKA-WYSOCKA A., 1994: *Przemiany systemu instytucjonalnego Sosnowca*. W: *Wybrane zagadnienia z geografii społeczno-ekonomicznej*. T. 2. Red. S. DZIADEK, M. TKOCZ. Katowice, Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, s. 113–123.
- SZAJNOWSKA-WYSOCKA A., 1995: *Podstawy zorganizowania miast konurbacji katowickiej*. Katowice, Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego.
- SZAJNOWSKA-WYSOCKA A., 1997: *Procesy modernizacyjne*. W: *Przeobrażenia społeczne i ekonomiczne regionu katowickiego w okresie transformacji gospodarczej*. Red. E. DUŚ, F. KŁOSOWSKI, A. SZAJNOWSKA-WYSOCKA, M. TKOCZ. Katowice, Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, s. 14–50.
- SZCZEPAŃSKI M., SZCZEPAŃSKA D., 1990: *Rytm i cykl życia mieszkańców osiedla a zagospodarowanie jego przestrzeni*. W: *Region, miasto, osiedle*. Red. B. JAŁOWIECKI. Warszawa, Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego, s. 154–183.
- SZCZYPKA-GWIAZDA B., 2003: *Pomiędzy praktyką a utopią: trójmiasto Bytom – Zabrze – Gliwice jako przykład miasta przemysłowego czasów republiki Weimarskiej*. Katowice, Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego.
- Szkie z dziejów Mysłowic*, 1961. Red. W. DŁUGOBORSKI. Katowice, Śląski Instytut Naukowy w Katowicach, Wydawnictwo Artystyczno-Graficzne.
- SZMYTKIE R., 2005/2006: *Złepieńce miejsko-wiejskie jako gminy miejskie w Sudetach*. W: *Małe miasta – studium przypadków*. Red. K. HEFFNER, T. MARSZAŁ. Łódź, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, s. 173–184.
- SZMYTKIE R., 2008: *Funkcje miast-złepieńców*. W: *Współczesne problemy rozwoju ośrodków lokalnych*. Red. K. HEFFNER. Katowice, Akademia Ekonomiczna w Katowicach, s. 223–239.
- SZMYTKIE R., 2009: *Miasta-złepieńce na Śląsku Dolnym i Opolskim*. „Rozprawy Naukowe Instytutu Geografii i Rozwoju Regionalnego Uniwersytetu Wrocławskiego” T. 6. Wrocław, Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego.
- SZTOMPKA P., 1971: *Metoda funkcjonalna w socjologii i antropologii społecznej (studium analityczne)*. „Prace Komisji Socjologicznej PAN” nr 21. Oddział w Krakowie. Wrocław, PAN, Zakład Narodowy im. Ossolińskich.
- SZUL R., 1990: *Czynnik przestrzeni w funkcjonowaniu społeczeństwa, gospodarki i państwa*. W: *Region, miasto, osiedle*. Red. B. JAŁOWIECKI. Warszawa, Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego, s. 34–91.
- SZULC H., 1994: *Geografia historyczna osadnictwa dawniej i dziś*. W: *Zagadnienia geografii historycznej osadnictwa w Polsce*. Red. M. KOTER, J. TKOCZ. Toruń–Łódź, Wydawnictwo Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, s. 13–21.
- SZWEDA M., 2010: *Teraźniejszość i przyszłość Janowa Miejskiego w Mysłowicach*. Mysłowice, Wydawnictwo Związek Górnośląski – Koło Mysłowice-Janów.
- SZYMAŃSKA D., 2007: *Urbanizacja na świecie*. Warszawa, Wydawnictwo Naukowe PWN.
- SZYMAŃSKA D., 2009: *Geografia osadnictwa*. Warszawa, Wydawnictwo Naukowe PWN.
- TKOCZ M., 1995: *Katowice jako ośrodek regionalny w latach 1865–1995*. Katowice, Wydawnictwo „Śląsk”.

- Tkocz M., 1998a: *Funkcje miast strefy węzłowej aglomeracji górnośląskiej*. „Czasopismo Geograficzne” T. 69, z. 3–4, s. 309–321.
- Tkocz M., 1998b: *Przemiany funkcjonalne miast aglomeracji górnośląskiej*. W: *Geografia w kształtowaniu i ochronie środowiska oraz transformacji gospodarczej regionu górnośląskiego*. Red. M. RZĘTAŁA, T. SZCZYPEK. 47 Zjazd PTG Sosnowiec 23–26.09.1998. Referaty, komunikaty i postery. Sosnowiec, Polskie Towarzystwo Geograficzne Oddział Katowice, WNoZ Uniwersytetu Śląskiego, s. 286–288.
- TRZEPACZ P., 2005/2006: *Funkcjonalno-przestrzenne przemiany Gryfina w dobie transformacji społeczno-gospodarczych*. W: *Małe miasta – studia przypadków*. Red. K. HEFFNER, T. MARZĄŁ. Łódź, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, s. 99–114.
- UHORCZAK F., 1932: *Z metodyki badań nad osadnictwem*. „Czasopismo Geograficzne” z. 1/3, s. 11–28.
- Urzędowy Spis Abonentów Państwowej Sieci Telefonicznej Okręgu Dyrekcji i Poczty Telegrafów w Katowicach oraz miast Beuthen, Gleiwitz i Hindenburg, 1928/1929. Katowice, Wydawnictwo Dyrekcji Poczty i Telegrafów w Katowicach.
- Ustawa z dnia 28 marca 2003 r. o transporcie kolejowym, Dz. U. z 2003 r., Nr 86, poz. 789 z późn. zm.
- WALLIS A., 1977: *Miasto i przestrzeń*. Warszawa, Wydawnictwo Naukowe PWN.
- WEJCHERT K., 1947: *Miasteczka polskie jako zagadnienie urbanistyczne*. Warszawa, Wydawnictwo Ministerstwa Odbudowy.
- WERWICKI A., 1973: *Struktura przestrzenna średnich miast ośrodków wojewódzkich w Polsce*. W: „Prace Geograficzne IG PAN” nr 101. Wrocław, Wydawnictwo Ossolineum.
- WERWICKI A., 1994: *Monograficzne badania miast*. W: *Kierunki badań naukowych. Geografia osadnictwa i ludności w niepodległej Polsce. Lata 1918–1993*. Red. S. LISZEWSKI. Łódź, Polskie Towarzystwo Geograficzne, s. 231–249.
- WHITEHAND J.W.R., 2001: *British Urban Morphology: the Conzenian Tradition*. „Urban Morphology” no. 5(2), s. 103–109.
- WITECKA H., 2008: *Moje miasto Mysłowice*. Mysłowice, Muzeum Miasta Mysłowice.
- Województwo śląskie. *Zarys geograficzno-ekonomiczny*, 2008. Red. M. Tkocz. Sosnowiec, WNoZ Uniwersytetu Śląskiego.
- WOJTKIEWICZ J., 2009: *Działka miejska – zmiany funkcji i morfologii na przykładzie nieruchomości przy ulicy S. Kopcińskiego 31 w Łodzi*. W: *XXII Konwersatorium Wiedzy o Mieście: Duże i średnie miasta polskie w okresie transformacji*. Red. I. JAŁDZĘWSKA. Łódź, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, s. 183–196.
- WOJTOŃ A., 2003: *Morfogeneza Szczakowej od XIII wieku do czasów współczesnych*. Sosnowiec, WNoZ Uniwersytetu Śląskiego [maszynopis pracy magisterskiej].
- WOLANIUK A., 2012: *Centra miast*. W: *Geografia urbanistyczna*. Red. S. LISZEWSKI. Warszawa, Wydawnictwo Naukowe PWN, s. 303–341.
- WRÓBEL A., 1980: *Modele bazy ekonomicznej jako narzędzie analizy i planowania*. „Przegląd Geograficzny” T. 52, z. 4, s. 729–742.
- ZAGOŹDZON A., 1971: *Morfologia osiedli województwa opolskiego*. W: *Region opolski*. T. 2: *Struktury i procesy osadnicze*. Red. S. GOLACHOWSKI. Opole, Instytut Śląski w Opolu, Wydawnictwo Naukowe PWN, s. 331–373.
- ZAGOŹDZON A., 1988: *Osadnictwo – trwałość i zmienność*. W: *Procesy urbanizacji i przekształcania miast w Polsce*. Red. B. JAŁOWIECKI, E. KALTENBERG-KWIATKOWSKA. Wrocław, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, s. 57–74.
- ZAŁUSKI D., 2009: *Tereny pokolejowe PKP S.A. – szanse i możliwości przekształceń na nowe funkcje miejskie*. W: *Przestrzenne aspekty rewitalizacji – śródmieścia, blokowiska, tereny poprzemysłowe, pokolejowe i powojenne*. T. 4. Red. W. JARCZEWSKI. Kraków, Instytut Rozwoju Miast w Krakowie, s. 199–242.
- ZDROJEWSKI E.Z., 1994: *Zarys geografii osadnictwa. Przewodnik do ćwiczeń*. Słupsk, Wyższa Szkoła Pedagogiczna w Słupsku.
- ZIÓŁKOWSKI J., 1965: *Urbanizacja, miasto, osiedle. Studia socjologiczne*. Warszawa, Wydawnictwo Naukowe PWN.
- ZIOŁO Z., 1985: *Zastosowanie miernika syntetycznego w badaniach układów przestrzennych w geografii przemysłu*. W: *Seminarium Sekcji Geografii Przemysłu PTG*. Kraków, Wydawnictwo Wyższej Szkoły Pedagogicznej w Krakowie, s. 1–11.
- Zmiany administracyjne miast i osiedli 1918–1963, 1964*. Warszawa, Departament Statystyki Ludności i Badań Demograficznych GUS.
- Źródła internetowe**
- <http://www.gzm.org.pl/> [dostęp: 5.04.2014]
- http://www.wkz.katowice.pl/index.php?option=com_content&view=article&id=101&Itemid=98 [dostęp: 22.03.2014]
- www.bip.mzgk.myslowice.pl/ [dostęp: 29.03.2014]

Functional and Spatial Transformation of the Old Town in Mysłowice in the years 1913–2013

S u m m a r y

The scope of research in the book is the oldest part of Mysłowice, i.e. the Old Town, which, constitutes at the same time the historical core of the town. In the area of the Old Town two parts can be distinguished: the one with preserved medieval urban layout and the other, the so-called new town – which developed in the 19th century with the impact from the train station.

The book presents the changes in space and in function that occurred within the Mysłowice Old Town between 1913 and 2013. The lower end of the time range was included in the period referred to as the “golden years” of Mysłowice, dating back to the years 1862–1915. At that time, the town gained its momentum of development, when, next to the dynamic development of the mining and metallurgy industries, as well as spatial expansion, also the gateway function of the town strengthened due to its location on the border of three countries: Prussia, Russia and Austria. Unfortunately, the outbreak of World War I and, consequently, the shift of the state border to the west produced a situation that from the beginning of the 1920s, caused Mysłowice to take a negative path of development – today the town is almost unknown to the general public awareness.

Despite the well-developed research on functional and spatial structures of towns located in the Katowice region, there is a clear shortage of such studies for Mysłowice. The literature on the town under examination lacks comparative studies. This proves that the present study is complementary and enriches the field with its dynamic approach and the comparative and explanatory analysis of the town’s evolution. It also allows for an entirely fresh look at the research problem – namely from the geographical and historical points of view. Additionally, this work provides valuable information on urban planning and spatial development of the Old Town district, and points to the determinants of the development of modern functional and spatial structures of the studied area.

The book is theoretical and empirical in its character, which is also reflected in its layout. The first chapter contains the methodological and theoretical principles of the conducted research. Theoretical concepts explaining the functional and spatial structures of the towns were arranged in chronological order of their creation, which, in turn, allowed for obtaining a complete picture of the studied subject. The second chapter, on the other hand, presents a historical outline of the town’s development and the location of Mysłowice against the backdrop of the processes shaping other centres of the present Katowice conurbation.

The next two chapters relate to the empirical studies on restoring the functional and spatial arrangement of 1913 and 2013, and to determining the conditions affecting the development or regression of Mysłowice. Firstly, a reconstruction of the spatial arrangement and institutional base for 1913 was

made, and the town's role at that time was presented, as well as its international links. The whole of the analysis was closed with an attempt to clarify the nature of the spatial and functional arrangement of the town based on the concept of gateway towns.

The fourth chapter is devoted to contemporary research on the spatial and functional arrangement of the Old Town in Mysłowice, as well as the degree of degradation of the Old Town district and the processes of its regeneration and renewal. In explaining the recourse of the research area, a reference was made to the concept of dissipative structures in relation to the functions of Mysłowice.

The last chapter presents the dynamics of functional and spatial transformations. At this stage of the study, a comparative analysis was conducted for the two selected years, and an attempt was made to explain the resulting direction of transformations. On this basis, the transformations of spatial development, the transportation system and distribution of functions in the Old Town were described. What is more, generalizations were made in the form of a scheme of conditions, urban transformations from the Middle Ages to modern times and the evolution of the importance of Mysłowice. In addition, the end result of the conducted research was the model of functional and spatial structure transformations and functions of the Old Town, also relating to the whole process of spatial evolution and showing the sinusoidal character of urban transformations.

The author used a variety of methods that allowed for both the recreation of the two functional and spatial systems as well as to indicate transformations. The study included two types of research, namely the query of archival (cartographic and written) materials and an urban inventory. The result was the creation of an institutional base for two selected research periods (1913 and 2013), which were used for the reconstruction of the functional and spatial plan of the Old Town. In addition, during the compilation of empirical data, a series of statistical methods were applied that later allowed for the comparison of results for the two years, including Ziolo’s synthetic index, Pearson’s correlation coefficient, and Doi’s method, etc. However, in the interpretation of cartographic materials, the method of town plan analysis developed by Conzen was used, which was conducted based on the sequence of chronologically listed plans of Mysłowice.

The book uses both sources typical for historical research (diaries, newspapers), geographical research (cartographic materials) and urban research (sketches and urban planning documentation). In addition, iconographic sources proved to be helpful allowing for, among others visualizing the content of the literature and town plans. Cartographic materials consisted of archival plans and maps of Mysłowice, both large and small-scale, dating from the 19th, 20th and 21st century. The written materials, in turn, comprised mainly address books

(*Adressbuch*) of Mysłowice from 1901–1914, as well as *The Official List of Telephone Network Subscribers* of 1929. These materials were used to reconstruct the institutional base for 1913. Moreover, other written sources used in the study were historical monographs devoted to the town, the press, and even literary passages, for example *Pamiętniki (Diaries)* by Kraszewski.

The particularity of the research on spatial functionalism refers in the present study to the level of individual buildings, or parcels, of the Old Town district of Mysłowice. Such an approach was possible thanks to obtaining access to the above-mentioned historical source materials, as well as detailed field studies undertaken in 2013.

Each of the disciplines referenced to in this study provides a different perspective on the town. The geographical perspective refers to the attributes of space and relationships, the economic approach – to functional values, the historical view – to aspects of spatial transformations over time (historical dynamism), and the urban approach – to planning practicality. The conducted research and explanations refer to the evolutionary approach and also to the system approach by showing the transformations of the Old Town against the background of the whole urban centre. The basic theory, applied in the research, were the principles of the genetic and functional approach relating to the evolutionary research conduct. Moreover, in order to offer a fuller understanding of the direction of the ongoing changes of urban space, a reference was made to the theory

of dependency on the path of development, which allowed for explaining, in general terms, the direction of the economic and spatial evolution of the town. In turn, the difference between the two distinguished stages under examination required the use of another two theoretical approaches: the gateway cities concept (for 1913) and the notion of dissipative structures (for 2013). The preparation of models referring to the applied theoretical depictions after each stage of the research constituted a specific form of a summary and systematizing the ongoing changes. The book is one of the few studies combining various kinds of cartographic, written and material sources. This necessitated using methods that had to conform to the research relating to the past as well as the present.

The book presents a study based on two time frames “taken” from the course of the historical evolution of the town, therefore they could constitute a prelude to further, much more in-depth analyses. Moreover, such research can be conducted for other towns of the Katowice conurbation and even of the Upper Silesia region. This would allow for a comparative analysis of inner-city changes taking place in various urban centres and a determination of the trajectory of future changes. On the other hand, the studies on space and economy of the Old Town could be helpful in developing local regeneration programmes, zoning plans for the Old Town district and a study of conditions and directions of spatial development.

Key words: The Old Town, spatial pattern, functions, border, Mysłowice

Funktional-räumlicher Wandel der Altstadt in Myslowice (dt.: Mysłowitz) in dem Zeitraum 1913–2013

Zusammenfassung

Der Forschungsgegenstand des Buches ist der älteste Teil der Stadt Myslowice (dt.: Mysłowitz), d.h. die Altstadt, die den historischen Kern der Stadt bildet. Im Raum der Altstadt lassen sich zwei Teile unterscheiden, ein Teil mit erhalten gebliebenem mittelalterlichem Stadtaufbau und der andere Teil – sog. Neustadt – die im 19. Jh. u.a. dank der Eisenbahnstation entstanden worden ist.

Das Buch berücksichtigt Änderungen, die im Bereich der Altstadt in Mysłowitz in dem Zeitraum 1913–2013 stattfanden. Das untere Zeitfenster bildet „goldenes Zeitalter“ der Stadt in den Jahren 1862–1915, als die Stadt in Entwicklungsschwung kam und außer der sich dynamisch entwickelnden Bergbau- und Hüttenindustrie und der territorialen Expansion auch die Funktion der Stadt als einer im Grenzgebiet von drei Staaten: Preußen, Russland und Österreich liegenden Stadt-Pforte verstärkt wurde. Bedauerlicherweise haben der Ausbruch des ersten Weltkriegs und die daraus resultierende Verschiebung der Staatsgrenze verursacht dass, Mysłowitz von Anfang der zwanziger Jahre des 20. Jhs einen negativen Entwicklungsweg betreten hat und heutzutage ist es eine im gesellschaftlichen Bewusstsein fast unbekannte Stadt.

Obwohl die funktional-räumlichen Strukturen von den Städten der Kattowitzer Region schon gut genug erforscht worden sind, gibt es immer noch ein Defizit an solchen Forschungen über Mysłowitz. Es fehlen vor allem vergleichende Studien zu diesem Thema. Die vorliegende Monografie ist eine vervollständigende Arbeit und eine vergleichende Analyse, die die Weiterentwicklung der Stadt schildert und eine ganz neue – geographisch-historische Betrachtungsweise des Problems möglich macht. Sie bringt auch wertvolle Informationen über Stadtplanung und räumliche Wirtschaft der Altstadt und weist auf Entwicklungsdeterminanten der heutigen funktional-räumlichen Struktur auf dem zu untersuchten Gebiet hin.

Das Buch hat einen theoretisch-empirischen Charakter, was seine Widerspiegelung in seinem Aufbau findet. Im ersten Kapitel befinden sich methodologisch-theoretische Voraussetzungen der durchgeführten Forschungen. Theoretische Konzepte wurden hier chronologisch systematisiert, was die zu untersuchte Problematik vervollständigen ließ. Das zweite Kapitel schildert die Stadtentwicklung im historischen Abriss und vergleicht Mysłowitz mit anderen Zentren der gegenwärtigen Kattowitzer Konurbation.

Zwei nächste Kapitel betreffen empirische Forschungen, die bezweckten, den funktional-räumlichen Aufbau von Mysłowitz von 1913 und von 2013 zu rekonstruieren und die Faktoren zu nennen, die entweder eine Entwicklung oder einen Rückgang der Stadt bedingen. Zunächst werden der räumliche Aufbau und die institutionelle Grundlage der Stadt von 2013 rekonstruiert und die damalige Rolle der Stadt Mysłowitz in der Region und deren internationale Verbindungen dargestellt. Am Ende der Analyse versucht man, den Kern des funktional-

räumlichen Aufbaus der Stadt nach der Theorie der Städte-Pforten zu erläutern.

Das vierte Kapitel ist den Forschungen über den heutigen funktional-räumlichen Aufbau der Altstadt in Mysłowitz gewidmet. Hier werden auch das Ausmaß der Zerstörung und die Revitalisierung und die Sanierung der Altstadt besprochen. Bei Besprechung des funktionalen Rückgangs auf dem Forschungsgebiet bezieht sich die Verfasserin auf Theorie der dissipativen Strukturen in Bezug auf die Funktion der Stadt Mysłowitz.

Das letzte Kapitel schildert die Dynamik des funktional-räumlichen Wandels. Hier findet man die vergleichende Analyse von den zu untersuchten Jahren (1913 und 2013). Die Verfasserin bemüht sich, die Tendenz der erfolgenden Veränderungen zu klären. Auf der Grundlage bewertet sie räumliche Veränderungen im Bereich der Bebauung, des Verkehrsnetzes und der Verteilung von den einzelnen Funktionen der Altstadt. Zwecks einer Verallgemeinerung präsentiert sie ein Schema von den den Stadtwechsel bestimmenden Faktoren vom Mittelalter bis heute und die steigende Bedeutung der Stadt Mysłowitz. Infolge der durchgeführten Forschungen wurde ein Modell von den Veränderungen der funktional-räumlichen Struktur und Funktion der Altstadt entwickelt, das den ganzen Prozess der Weiterentwicklung des bestimmten Gebiets betrifft und den Sinuskurvencharakter der Stadtumwandlungen darstellt.

Die Verfasserin wendete verschiedene Methoden an, um die beiden funktional-räumlichen Strukturen wiederzugeben und auf Umwandlungen hinzuweisen. Ihre Forschungen umfassten die Recherche von Archivalien (kartografischen und schriftlichen) und die Stadtplanungsinventur. Auf der Grundlage entstand eine institutionelle Datenbank für beide Forschungsperioden (1913 und 2013), die dann der Rekonstruktion des funktional-räumlichen Aufbaus der Altstadt dienten. Bei Bearbeitung der empirischen Daten verwendete man eine ganze Reihe von statischen Methoden, die späteren Vergleich von den die beiden Perioden betreffenden Daten (u.a.: HDI von Zioło, Korrelationskoeffizient von Pearson, Methode von Doi usw.) möglich machten. Bei Deutung von kartographischen Archivalien wurde die Konzensus Methode der Analyse von Stadtplänen angewandt; die Analyse beruhte auf einer Kette von chronologisch zusammengesetzten Stadtplänen von Mysłowitz.

In dem Buch benutzte man sowohl die für historische Forschungen typischen Quellen (Memoiren, Zeitungen), als auch die den geographischen (kartografische Ausgaben) und urbanistischen Forschungen (Skizzen, Planungsdokumente) gebührenden Quellen. Sehr hilfreich waren auch ikonographische Quellen, die u.a. erlaubten, die in der Fachliteratur und an den Stadtplänen vorhandenen Daten zu visualisieren. Kartographische Archivalien umfassen Archivpläne und Landkarten von Mysłowitz, sowohl die großmaßstäbigen als auch die kleinmaßstäbigen, aus dem 19., 20. und 21. Jahrhundert.

Schriftliche Archivalien umfassen vor allem Adressbücher von Mysłowitz aus den Jahren 1901–1914, als auch *Amtliches Telefonkundenverzeichnis* von 1929. Dank dem Material konnte man die institutionelle Datenbank für das Jahr 1913 rekonstruieren. In dem Buch wurden auch die der Stadt Mysłowitz gewidmeten historischen Monografien, Zeitungen und sogar Fragmente der schönen Literatur, z.B.: *Pamiętniki (Memoiren)* von Kraszewski ausgenutzt.

Dank dem Zugang zu den oben genannten historischen Daten und infolge der im Jahre 2013 betriebenen Feldforschungen konnte die Verfasserin die einzelnen Häuser in der Altstadt in Mysłowitz detailliert beschreiben.

Jede Wissenschaftsdisziplin, auf die sich die Verfasserin im vorliegenden Buch berief, hat eine andere Betrachtungsweise der Stadt. Geographie knüpft an Attribute des Raumes und der Beziehungen an, die Wirtschaftswissenschaft – hebt funktionale Eigenschaften, Geschichtswissenschaft – temporale Aspekte der räumlichen Umwandlungen (historischer Dynamismus), Stadtplanung – Aspekte des Planungspraktizismus vor. Die durchgeführten Forschungen und die Erläuterung beziehen sich auf evolutionäre Auffassung und auf systemhafte Betrachtungsweise, indem sie die Umwandlungen der Altstadt im Vergleich mit der ganzen Stadt darstellen. Die Verfasserin ließ sich dabei von den Richtlinien der genetisch-funktionalen, evolutionäres Forschungsverfahren betreffenden Auffassung leiten. Um die Richtung der stattfindenden Umwandlungen des Stadtraumes zu verdeutlichen, berief sich die Verfasserin auf die Theorie der Abhängigkeit vom Entwicklungsweg, die

den Trend in wirtschaftlich-räumlicher Stadtentwicklung im Großen und Ganzen aufklärt. Da die beiden zu untersuchten Perioden unterschiedlich waren, musste sie wiederum zwei andere Theorien anwenden: von Städten-Pforten (für das Jahr 1913) und von dissipativen Strukturen (für das Jahr 2013). Zu Resümee- und Systematisierungszwecken entwickelte die Verfasserin nach jedem Forschungsstadium entsprechende Modelle der angewandten theoretischen Auffassungen. Das Buch ist eine von wenigen Abhandlungen, die verschiedenartige Quellen (kartografische, schriftliche und materielle) ausnutzen, deshalb musste seine Autorin die den sich sowohl auf Vergangenheit als auch auf Gegenwart beziehenden Forschungen entsprechenden Methoden anwenden.

Das Buch präsentiert die zwei Zeitabschnitte aus der historischen Entwicklung der Stadt umfassenden Forschungen, die weitere umfassendere Analysen einleiten können. Ähnliche Nachforschungen können auch für andere Städte der Kattowitzer Konurbation, ja – des oberschlesischen Gebiets – angestellt werden. Das würde eine vergleichende Analyse von den in den einzelnen Städten erfolgenden innerstädtischen Umwandlungen ermöglichen und deren Trajektorie bestimmen. Die Forschungen über Raum und Wirtschaft der Altstadt dagegen können bei der Anfertigung von lokalen Revitalisierungsplänen, Raumordnungsplänen der Altstadt und von den, den Bedingungen und den Tendenzen der Raumordnung gewidmeten Studien behilflich werden.

Schlüsselwörter: Altstadt, räumlicher Aufbau, Funktionen, Grenze, Mysłowitz

Spis fotografii

Fotografia 1. Pustostan po dawnym kinie (A) oraz opuszczone lokale gospodarcze (B) w Rynku .	73
Photography 1. Vacant building of the former cinema (A) and abandoned commercial premises on the Market Square (B)	73
Fotografia 2. Zabudowa wielorodzinna Starego Miasta w Mysłowicach wybudowana po 1945 r. przy ulicach: Kołłątaja (A), Bytomskiej (B) i Strumieńskiego (C)	75
Photography 2. Multi-family residential buildings of the Old Town in Mysłowice built after 1945 on Kołłątaja (A), Bytomska (B) and Strumieńskiego (C) Streets	75
Fotografia 3. Nieczynna wagonownia (A) i dworzec towarowy (B)	75
Photography 3. Closed railway engine shed (A) and freight station (B)	75
Fotografia 4. Degradacja zabudowy przy ul. Wałowej w Mysłowicach (Stare Miasto)	77
Photography 4. Degradation of the buildings on Wałowa Street in Mysłowice (the Old Town)	77
Fotografia 5. Przestrzenie publiczne Starego Miasta w Mysłowicach: plac dworcowy (A), Rynek (B) i pl. Wolności (C)	79
Photography 5. Public space of the Old Town in Mysłowice: the railway station forecourt (A), Market Square (B) and Wolności Square (C)	79
Fotografia 6. Zrewitalizowana historyczna część Parku Zamkowego w Mysłowicach	80
Photography 6. Revitalized historic part of the Park Zamkowy (Castle Park) in Mysłowice	80
Fotografia 7. Zabudowa mieszkaniowa oraz działalności gospodarcze w Starym Mieście (A), na południowych peryferiach (B) oraz na północno-zachodnich obrzeżach (C) Mysłowic	86
Photography 7. Residential and commercial buildings in the Old Town (A), on the southern outskirts (B) and the north-western outskirts (C) of Mysłowice	86
Fotografia 8. Współczesny stan terenu dawnej stacji emigracyjnej oraz Zastępczego Więzienia Policyjnego w Mysłowicach	97
Photography 8. Contemporary condition of the area of the former migration station and the Zastępcze Więzienie Policyjne (Interim Police Prison) in Mysłowice	97

Spis rycin

Rycina 1. Lokalizacja obszaru badań w przestrzeni administracyjnej Mysłowic	8
Figure 1. Location of the study site in the administrative area of Mysłowice	8
Rycina 2. Związki badań miejskich z poszczególnymi dyscyplinami naukowymi	14
Figure 2. Links between urban research and other scientific disciplines	14
Rycina 3. Schemat postępowania badawczego	25
Figure 3. Research procedures	25
Rycina 4. Fragment planu Mysłowic z 1911 r. oraz jego rekonstrukcja	26
Figure 4. Part of the town map of Mysłowice in 1911 and its reconstruction	26
Rycina 5. Rejon XVIII-wiecznego zespołu miejskiego Mysłowice – Modrzejów – Niwka	31
Figure 5. Area of the Mysłowice – Modrzejów – Niwka urban conurbation in the 18 th century	31
Rycina 6. Sieć kolejowa Górnośląskiego Zagłębia Węglowego w XIX w.	32
Figure 6. Railway network of the Upper Silesian Coal Basin in the 19 th century	32
Rycina 7. Hierarchia miejscowości w 1914 r.	34
Figure 7. Hierarchy of settlements in 1914	34
Rycina 8. Układ przestrzenny Mysłowic w XVI w.	39
Figure 8. Spatial layout of Mysłowice in the 16 th century	39
Rycina 9. Rozwój terytorialny Mysłowic w okresie kapitalistycznym (A), po 1945 r. (B) oraz rozpad administracyjny (C)	41
Figure 9. Territorial development of Mysłowice in the capitalist period (A), after 1945 (B) and the administrative disintegration (C)	41
Rycina 10. Kąt Trzech Cesarstw (Drei-Kaiser-Ecke) na początku XX w. (A) i w 2013 r. (B)	43
Figure 10. Three Emperors' Corner (Drei-Kaiser-Ecke) at the beginning of the 20 th century (A) and in 2013 (B)	43
Rycina 11. Kopalnia „Mysłowice” na początku XX w.	47
Figure 11. The “Mysłowice” coal mine at the beginning of the 20 th century	47
Rycina 12. Pogranicze rosyjsko-pruskie (widok z Modrzejowa na Mysłowice) – początek XX w.	48
Figure 12. The Russian-Prussian frontier (view from Modrzejów onto Mysłowice) at the beginning of the 20 th century	48
Rycina 13. Reklama firmy spedycyjnej M. Weichmanna (A) oraz emigranci z Europy Południowo-Wschodniej (B)	50
Figure 13. Advertisement of M. Weichmann's shipping company (A) and emigrants from South-Eastern Europe (B)	50
Rycina 14. Liczba wychodźców zarejestrowanych w myśłowickiej agenturze emigracyjnej na wyjazd do Ameryki w latach 1898–1914	51
Figure 14. The number of emigrants registered in the Mysłowice emigration agency intending to leave for America in the years 1898–1914	51
Rycina 15. Międzykontynentalne (A) i europejskie (B) powiązania emigracyjne Mysłowic	53
Figure 15. Intercontinental (A) and European (B) emigration links of Mysłowice	53

Rycina 16. Rola ulic i placów w tworzeniu struktury przestrzennej Starego Miasta w Mysłowicach w 1913 r.	55
Figure 16. The role of streets and squares in the spatial structure formation of the Old Town in Mysłowice in 1913	55
Rycina 17. Kościół pw. Narodzenia Najświętszej Maryi Panny (A), szpital górniczy przy Beuthenerstraße (ul. Bytomska) (B), pasażerski dworzec kolejowy (C) w Mysłowicach	56
Figure 17. Nativity of the Blessed Virgin Mary Church (A), miners hospital on Beuthenerstraße (Bytomska Street) (B), the passenger railway station (C) in Mysłowice	56
Rycina 18. Gęstość zabudowy na jednostkę powierzchni Starego Miasta w Mysłowicach w 1913 r.	57
Figure 18. Buildings density per area unit of the Old Town in Mysłowice in 1913	57
Rycina 19. Zależność między liczbą budynków i liczbą działalności gospodarczych tworzących strukturę funkcjonalno-przestrzenną ulic i placów Starego Miasta w Mysłowicach w 1913 r.	59
Figure 19. The relationship between number of buildings and number of economic activities forming the functional and spatial structure of streets and squares of the Old Town in Mysłowice in 1913	59
Rycina 20. Przemytnicy w lesie nieopodal Mysłowic na początku XX w.	61
Figure 20. Smugglers in a forest near Mysłowice at the beginning of the 20 th century	61
Rycina 21. Reklama sklepów przemysłowego (A) i odzieżowego (B) zlokalizowanych w Starym Mieście w Mysłowicach z początku XX w.	62
Figure 21. Advertisement of a hardware shop (A) and a clothing shop (B) located in the Old Town in Mysłowice at the beginning of the 20 th century	62
Rycina 22. Struktura handlu hurtowego Starego Miasta w Mysłowicach w 1913 r.	63
Figure 22. The structure of the wholesale trade in the Old Town in Mysłowice in 1913	63
Rycina 23. Użytkowanie lokali wzdłuż osi Ring – Plessersstraße – Wilhelmsplatz w Mysłowicach w 1913 r.	65
Figure 23. The use of premises located alongside the Ring – Plessersstraße – Wilhelmsplatz axis in Mysłowice in 1913	65
Rycina 24. Mysłowice jako miasto-wrota – ujęcie modelowe	67
Figure 24. Mysłowice as a gateway city – a model approach	67
Rycina 25. Rola ulic i placów w tworzeniu struktury przestrzennej Starego Miasta w Mysłowicach w 2013 r.	72
Figure 25. The role of streets and squares in the formation of the spatial structure of the Old Town in Mysłowice in 2013	72
Rycina 26. Gęstość zabudowy na jednostkę powierzchni Starego Miasta w Mysłowicach w 2013 r.	74
Figure 26. Buildings density per area unit of the Old Town in Mysłowice in 2013	74
Rycina 27. Zależność między liczbą budynków i liczbą działalności gospodarczych tworzących strukturę funkcjonalno-przestrzenną ulic i placów Starego Miasta w Mysłowicach w 2013 r.	83
Figure 27. The relationship between number of buildings and number of economic activities forming the functional and spatial structure of streets and squares of the Old Town in Mysłowice in 2013	83
Rycina 28. Użytkowanie lokali wzdłuż ciągu Rynek – ul. Grunwaldzka – pl. Wolności w Mysłowicach w 2013 r.	84
Figure 28. The use of premises located alongside the Market Square – Grunwaldzka Street – Wolności Square axis in Mysłowice in 2013	84
Rycina 29. Wizualizacja rozmieszczenia znaczących inwestycji gospodarczo-mieszkaniowych na terenie Mysłowic	87
Figure 29. Visualization of significant economic and residential investments in Mysłowice	87
Rycina 30. Układ przestrzenny tzw. nowego miasta w Mysłowicach w 1859 r. (A) i 1913 r. (B)	90
Figure 30. The spatial layout of the so-called “new town” in Mysłowice in 1859 (A) and in 1913 (B)	90
Rycina 31. Przemiany struktury przestrzennej Starego Miasta w latach 1913–2013	91
Figure 31. Transformations of the spatial structure of the Old Town in the years 1913–2013	91

Rycina 32. Przekształcenia morfologiczne ul. Krakowskiej (Modrzejowerstraße) w Mysłowicach: układ urbanistyczny z lat 40. XX w. (A) oraz widok ogólny ulicy z początków XX w. (B) i XXI w. (C)	92
Figure 32. Morphological transformation of Krakowska Street (Modrzejowerstraße) in Mysłowice: the urban layout of the 1940s (A) and general view of the street in the early 20 th (B) and 21 st centuries (C)	92
Rycina 33. Przemiany morfologiczne ul. Grunwaldzkiej w Mysłowicach w latach 1913–2013 – widok od strony północnej (A) i południowej (B)	93
Figure 33. Morphological transformations of Grunwaldzka Street in Mysłowice in the years 1913–2013 – view from the north (A) and south (B)	93
Rycina 34. Przemiany morfologiczno-przestrzenne dworca pasażerskiego i stacji kolejowej w Mysłowicach: fragment planów miasta z 1910 r. i 1940 r. (A), przemiany budynku dworca (B), nieczynne przejście podziemne (C), dawne fundamenty kładki (D)	94
Figure 34. Morphological and spatial transformations of the passenger railway station in Mysłowice: part of the town plans of Mysłowice from 1910 and 1940 (A), transformations of the railway station building (B), the closed underpass (C), the former foundations of the overpass (D)	94
Rycina 35. Układ urbanistyczny Rynku w Mysłowicach w 1913 r. (A) i 2013 r. (B)	98
Figure 35. The urban layout of the Market Square in Mysłowice in 1913 (A) and 2013 (B)	98
Rycina 36. Przemiany przestrzenne Rynku w Mysłowicach w latach 1913–2013	100
Figure 36. Spatial transformations of the Market Square in Mysłowice in the years 1913–2013	100
Rycina 37. Model uwarunkowań przemian funkcjonalno-przestrzennych Mysłowic	102
Figure 37. Model of determinants of functional and spatial transformations in Mysłowice	102

Spis tabel

Tabela 1. Badania nad strukturą funkcjonalno-przestrzenną miasta w świetle koncepcji – wybór .	21
Table 1. Research on functional and spatial structure of the town in view of theories – selection .	21
Tabela 2. Zmiany liczby ludności miast rdzenia konurbacji katowickiej w latach 1990–2012 . . .	36
Table 2. Population changes in towns of the Katowice conurbation core in the years 1990–2012 .	36
Tabela 3. Przekształcenia funkcji wybranych usługowo-przemysłowych budynków lub działek miejskich w latach 1913–2013	96
Table 3. Transformation of the function of selected economic and industrial buildings or urban parcels in the years 1913–2013	96
Tabela 4. Przemiany funkcji i struktury funkcjonalno-przestrzennej Starego Miasta w Mysłowicach – ujęcie modelowe	104
Table 4. Transformation of the functions and functional and spatial structure of the Old Town in Mysłowice – a model approach	104

Spis załączników

Załącznik I. Struktura przestrzenno-administracyjna konurbacji katowickiej	111
Appendix I. The spatial and administrative structure of the Katowice conurbation	111
Załącznik II. Wizualizacja niezrealizowanego portu węglowego nad Czarną Przemszą (Mysłowice – Modrzejów)	112
Appendix II. Visualization of the unaccomplished coal port on the Czarna Przemsza river (Mysłowice – Modrzejów)	112
Załącznik III. Plan Starego Miasta w Mysłowicach – struktura funkcjonalno-przestrzenna w 1913 r.	kieszeń
Appendix III. Map of the Old Town in Mysłowice – functional and spatial structure in 1913	pocket
Załącznik IV. Układ urbanistyczny okolicy dworca pasażerskiego w Mysłowicach przed przebudową rozpoczętą w 1910 r.	kieszeń
Appendix IV. The urban layout of the passenger railway station area in Mysłowice before the redevelopment that began in 1910	pocket
Załącznik V. Zestawienie działalności gospodarczych Starego Miasta (Mysłowice) w 1913 r.	113
Appendix V. Collation of the data on the business activities in the Old Town (Mysłowice) in 1913	113
Załącznik VI. Wskaźnik syntetyczny Ziolo wyznaczony na podstawie udziału liczby działalności gospodarczych według ulic i placów tworzących strukturę przestrzenną Starego Miasta	127
Appendix VI. Ziolo's synthetic index determined based on the percentage of the number of economic activities by streets and squares forming the spatial structure of the Old Town	127
Załącznik VII. Przykłady degradacji tkanki miejskiej Starego Miasta (Mysłowice): pustostan przy ul. Piastowskiej (A), pustostan przy ul. Bytomskiej (B), pustostany w tylnej części kamienicy Rynku (C), zdegradowana kamienica przy ul. Jagiellońskiej (D)	128
Appendix VII. Examples of degradation of the urban tissue of the Old Town (Mysłowice): vacant building on Piastowska Street (A), vacant building on Bytomska Street (B), vacant buildings in the back of a Market Square tenement building (C), degraded tenement house on Jagiellońska Street (D)	128
Załącznik VIII. Przykłady praktyk urbanistycznych po 1945 r.: plac budowy nowego centrum szkoleniowo-konferencyjnego (A), budynek Górnośląskiej Wyższej Szkoły Pedagogicznej (B), przejście podziemne (C), budynek mieszkalny należący do TBS (D)	129
Appendix VIII. Examples of urban planning practices after 1945: construction site of a new training and conference centre (A), the building of the Upper Silesian College of Pedagogical Education (B), underpass (C), TBS residential building (D)	129
Załącznik IX. Plan Starego Miasta w Mysłowicach – struktura funkcjonalno-przestrzenna w 2013 r.	kieszeń
Appendix IX. Map of the Old Town in Mysłowice – functional and spatial structure in 2013	pocket
Załącznik X. Architektura historycznej zabudowy Starego Miasta: kamienica przy ul. Bytomskiej (A), ratusz (B), willa (C)	130
Appendix X. The architecture of the historic buildings of the Old Town: tenement house on Bytomska Street (A), the town hall (B), villa (C)	130

Załącznik XI. Audyt miejski przeprowadzony w przestrzeniach publicznych Starego Miasta (Mysłowice)	131
Appendix XI. Urban audit carried out in the public spaces of the Old Town (Mysłowice)	131
Załącznik XII. Przykłady rewitalizacji i rewaloryzacji zabudowy Starego Miasta: budynek Komendy Miejskiej Policji (A), kamienica przy ul. Strumieńskiego (B), wejście do Sądu Rejonowego (C), dawna walcownia (D)	132
Appendix XII. Examples of regeneration and revaluation of the Old Town buildings: the building of the Municipal Police Headquarters (A), tenement house on Strumieńskiego Street (B), the entrance to the District Court (C), former rolling mill (D)	132
Załącznik XIII. Zestawienie działalności gospodarczych Starego Miasta (Mysłowice) w 2013 r.	133
Appendix XIII. Collation of the data on the economic activities in the Old Town (Mysłowice) in 2013	133
Załącznik XIV. Lokalizacja starego ratusza na tle współczesnego układu urbanistycznego Rynku (Mysłowice)	152
Appendix XIV. The location of the old town hall compared to the contemporary urban layout of the Market Square (Mysłowice)	152

Spis treści

Wstęp	5
Rozdział 1	
Założenia metodologiczne opracowania	11
Pojęcie miasta i złożoność kryteriów jego identyfikacji w dotychczasowej literaturze przedmiotu	11
Problemy badawcze miasta. Ujęcie strukturalne	13
Przestrzeń miasta i jej własności	16
Kryteria i podziały koncepcji badawczych dotyczących przestrzeni miejskiej	17
Struktura funkcjonalno-przestrzenna miasta w świetle literatury przedmiotu	21
Badania własne	24
Rozdział 2	
Zarys fizyczno-geograficzny i rys historyczny rozwoju Mysłowic	29
Środowiskowe uwarunkowania rozwoju miasta	29
Mysłowice na tle kształtowania się miast konurbacji katowickiej	30
Zarys rozwoju funkcjonalno-przestrzennego miasta	37
Kształtowanie się historycznego styku trzech cesarstw	42
Rozdział 3	
Mysłowice w 1913 r. jako miasto o znaczeniu międzynarodowym	45
Uwarunkowania rozwoju funkcjonalno-przestrzennego miasta	45
Międzynarodowa ranga Mysłowic jako wyraz funkcji granicznych	49
Układ przestrzenny Starego Miasta	54
Przestrzeń gospodarcza Starego Miasta	57
Modelowe ujęcie Mysłowic jako miasta nadgranicznego	66
Rozdział 4	
Mysłowice w 2013 r. jako miasto o znaczeniu lokalnym	69
Uwarunkowania regresu funkcjonalno-przestrzennego miasta	69
Układ przestrzenny Starego Miasta	71
Degradacja i rewitalizacja przestrzeni Starego Miasta	76
Przestrzeń gospodarcza Starego Miasta	80
Modelowe ujęcie regresu funkcjonalnego Mysłowic	84
Rozdział 5	
Dynamika przemian struktury funkcjonalno-przestrzennej Starego Miasta	89
Przemiany struktury funkcjonalno-przestrzennej Starego Miasta	89
Przemiany funkcjonalno-przestrzenne Rynku	98
Modelowe ujęcie przemian struktury funkcjonalno-przestrzennej Starego Miasta w Mysłowicach	101

Podsumowanie i wnioski	107
Aneks	111
Literatura i materiały źródłowe	153
Summary	165
Zusammenfassung	167
Spis fotografii	169
Spis rycin	171
Spis tabel	175
Spis załączników	177

Contents

Introduction	5
Chapter 1	
Methodological Principles of the Book	11
Notion of the town and the complexity of the criteria for its identification in the subject literature	11
Research problems concerning towns. A structural approach	13
Urban space and its properties	16
Criteria and divisions of research concepts on urban space	17
The functional and spatial structure of town in view of the subject literature	21
Author's own research	24
Chapter 2	
Physical and Geographical Outline and Historical View of Myslowice's Development	29
Environmental determinants of town development	29
Myslowice against the backdrop of the formation of towns of the Katowice conurbation	30
An outline of the functional and spatial development of the town	37
Formation of the historical crossroads of three empires	42
Chapter 3	
Myslowice in 1913 as a Town of International Importance	45
Drivers of functional and spatial development of the town	45
International importance of Myslowice as an expression of its frontier functions	49
Spatial layout of the Old Town	54
Economic space of the Old Town	57
Model approach of Myslowice as a frontier town	66
Chapter 4	
Myslowice in 2013 as a Town of Local Importance	69
Drivers of functional and spatial development of the town	69
Spatial layout of the Old Town	71
Degradation and regeneration of the Old Town	76
Economic space of the Old Town	80
Model approach of the functional regression of Myslowice	84
Chapter 5	
Dynamics of transformations of the functional and spatial structure of the Old Town	89
Transformation of the functional and spatial structure of the Old Town	89
Functional and spatial transformations of the Market Square	98
Model approach of the transformations of the functional and spatial structure of the Old Town in Myslowice	101

Summary and Conclusion	107
Appendices	111
Reference	153
Summary	165
Zusammenfassung	167
List of Photographs	169
List of Figures	171
List of Tables	175
Table of Appendices	177

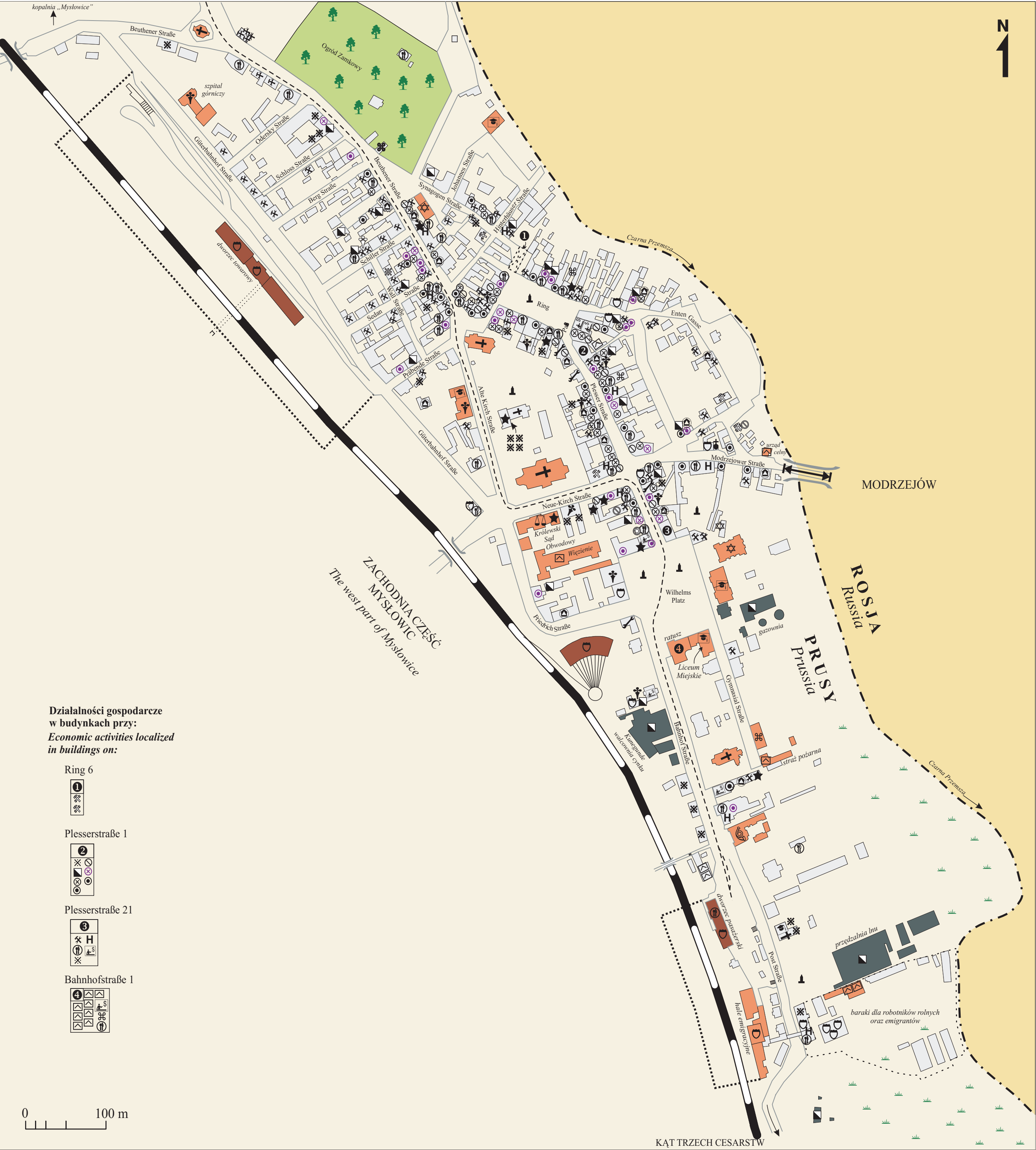
Inhaltsverzeichnis

Einleitung	5
Abschnitt 1	
Methodologische Voraussetzungen der Monografie	11
Der Begriff „Stadt“ und vielseitige Kriterien dessen Identifizierung in der bisher vorhandenen Fachliteratur	11
Forschungsprobleme der Stadt. Strukturelle Auffassung	13
Der Stadtraum und dessen Eigenschaften	16
Die Einteilung und die Kriterien der Forschungstheorien über den Stadtraum	17
Die funktional-räumliche Struktur der Stadt nach der Fachliteratur	21
Eigene Forschungen	24
Abschnitt 2	
Physikalisch-geographischer und historischer Abriss der Entwicklung von der Stadt Myslowitz	29
Die die Stadtentwicklung determinierenden Umweltfaktoren	29
Myslowitz im Vergleich mit anderen Städten der Kattowitzer Konurbation	30
Funktional-räumliche Entwicklung der Stadt im Überblick	37
Die Entstehung der historischen Berührungsfläche zwischen den drei Kaiserreichen	42
Abschnitt 3	
Myslowitz im Jahre 1913 als eine Stadt von internationaler Bedeutung	45
Die eine funktional-räumliche Entwicklung der Stadt begünstigenden Faktoren	45
Internationale Bedeutung der Stadt Myslowitz als Ausdruck ihrer Grenzfunktionen	49
Räumlicher Aufbau der Altstadt	54
Wirtschaftsraum der Altstadt	57
Modellauffassung von Myslowitz als einer Grenzstadt	66
Abschnitt 4	
Myslowitz im Jahre 2013 als eine Stadt von lokaler Bedeutung	69
Die den funktional-räumlichen Rückgang der Stadt begünstigenden Faktoren	69
Räumlicher Aufbau der Altstadt	71
Zerstörung und Revitalisierung des Altstadtgebiets	76
Wirtschaftsraum der Altstadt	80
Modellauffassung des funktionalen Regresses von Myslowitz	84
Abschnitt 5	
Die Dynamik der funktional-räumlicher Struktur der Altstadt	89
Der Wandel von funktional-räumlicher Struktur der Altstadt	89

Funktional-räumlicher Wandel des Marktplatzes	98
Modellauffassung des Wandels von funktional-räumlicher Struktur der Altstadt in Myslowitz .	101
Resümee und Schlüsse	107
Anhänger	111
Literatur und Quellenmaterial	153
Summary	165
Zusammenfassung	167
Liste der Fotos	169
Liste der Abbildungen	171
Liste der Tabellen	175
Liste der Anhänger	177

Załącznik III. Plan Starego Miasta w Mysłowicach – struktura funkcjonalno-przestrzenna w 1913 r.

Appendix III. Map of the Old Town in Mysłowice – functional and spatial structure in 1913

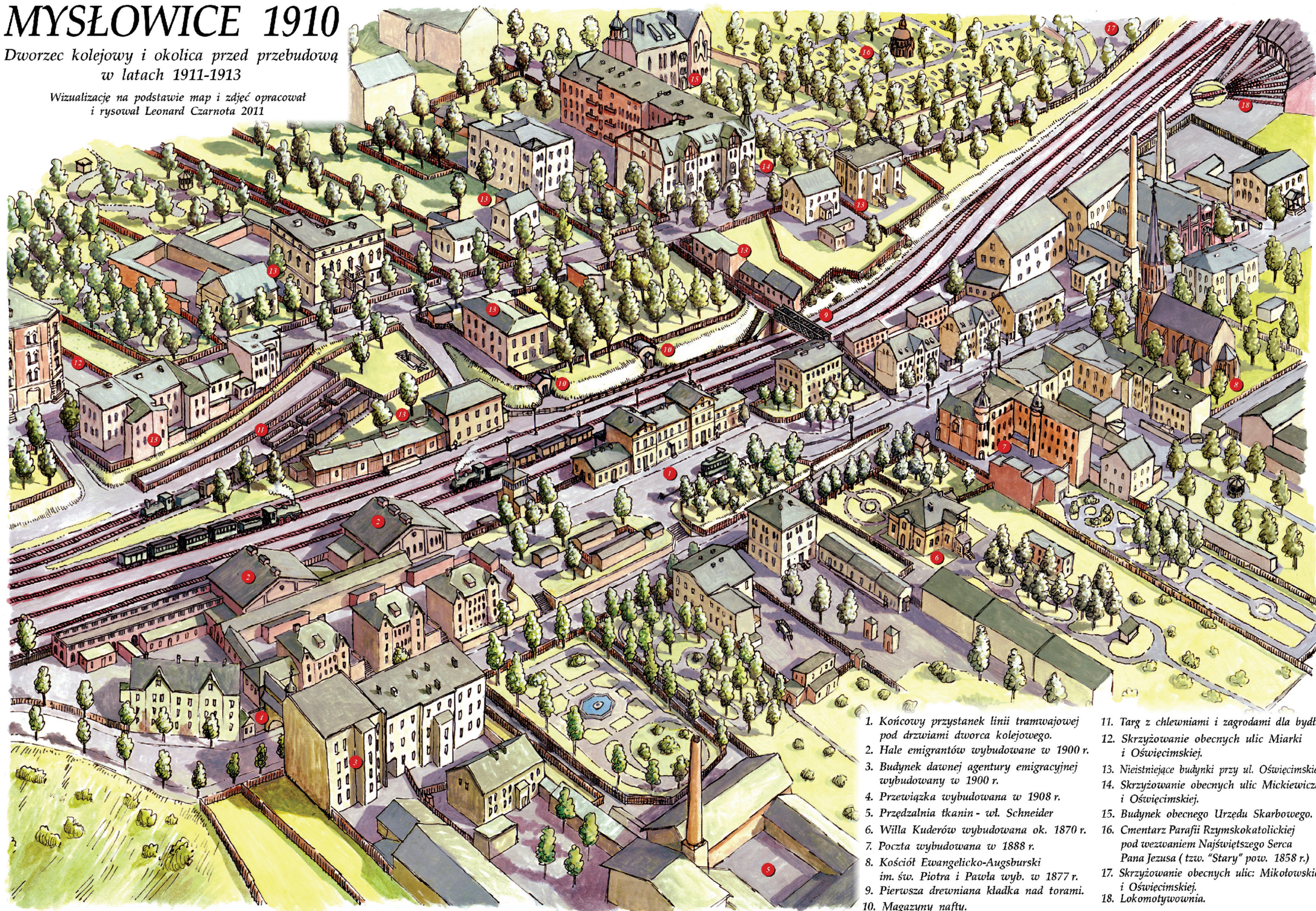

	zabudowa buildings		schody stairs		religia katolicka i ewangelicka, religia żydowska, kaplice Catholicism and Evangelicalism, Judaism, chapels
	budynki użytku publicznego public buildings		pomniki i fontanny monuments and fountains		gastronomia establishments serving food and drink
	zabudowa przemysłowa industrial buildings		obszar Prus territory of Prussia		działalność związana z zakwaterowaniem accommodation services
	zabudowa kolejowa railway buildings		obszar Rosji territory of Russia		przemysł ciężki i lekki, budownictwo, zaopatrzenie w energię, gaz i wodę heavy and light industry, building and construction industry, energy, gas and water supply
	granica państwa/rzeka state border/river	Działalności gospodarcze: <i>Economic activities:</i>			siedziby i biura: instytucji, stowarzyszeń, klubów headquarters and offices of institutions, associations, clubs
	linia kolejowa railway line		rzemiosło craft		handel art. spożywczymi food trade
	obszar dworca kolejowego railway station area		naprawa pojazdów, art. użytku osobistego i domowego repair of vehicles, personal and household items		handel art. przemysłowymi hardware and home goods trade
	obszar stacji emigracyjnej migration station area		transport i spedycja, wynajem pojazdów oraz poczta transport and shipping, car rental, post office		handel art. odzieżowymi i tekstylnymi clothing and textile trade
	linia tramwajowa tram line		sąd, administracja i działalności związane z porządkiem publicznym law court, administration, public order sector		handel hurtowy wholesale trade
	ulice streets		edukacja i działalność profesjonalna education and professional services		brak dokładnej lokalizacji działalności no exact location of the establishments
	przeście graniczne border crossing point		ochrona zdrowia i opieka socjalna health and social care		
	łąki meadows		finanse i ubezpieczenia finance and insurance sector		
	Ogród Zamkowy The Castle Garden urban park		kultura, rozrywka, sport i rekreacja culture, entertainment, sports and recreation		
	budynek nieistniejący now-defunct building		obsługa nieruchomości i usługi związane z prowadzeniem własnej działalności gospodarczej real estate services and services associated with running a business		
	przeście podziemne underpass				

MYSŁOWICE 1910

Dworzec kolejowy i okolica przed przebudową
w latach 1911-1913

Wizualizację na podstawie map i zdjęć opracował
i rysował Leonard Czarnota 2011

1. Końcowy przystanek linii tramwajowej pod drzwiami dworca kolejowego.
2. Hale emigrantów wybudowane w 1900 r.
3. Budynek dawnej agentury emigracyjnej wybudowany w 1900 r.
4. Przewiązka wybudowana w 1908 r.
5. Przędzalnia tkanin - wł. Schneider
6. Willa Kuderów wybudowana ok. 1870 r.
7. Poczta wybudowana w 1888 r.
8. Kościół Ewangelicko-Augsburski im. św. Piotra i Pawła wyb. w 1877 r.
9. Pierwsza drewniana kładka nad torami.
10. Magazyny nafty.
11. Targ z chlewniami i zagrodami dla bydła.
12. Skrzyżowanie obecnych ulic Miarki i Oświęcimskiej.
13. Nieistniejące budynki przy ul. Oświęcimskiej.
14. Skrzyżowanie obecnych ulic Mickiewicza i Oświęcimskiej.
15. Budynek obecnego Urzędu Skarbowego.
16. Cmentarz Parafii Rzymskokatolickiej pod wezwaniem Najświętszego Serca Pana Jezusa (tzw. "Stary" pow. 1858 r.)
17. Skrzyżowanie obecnych ulic: Mikołowskiej i Oświęcimskiej.
18. Lokomotywnia.

Załącznik IX. Plan Starego Miasta w Mysłowicach - struktura funkcjonalno-przestrzenna w 2013 r.
Appendix IX. Map of the Old Town in Mysłowice - functional and spatial structure in 2013

Praca jest interesującym studium przemian funkcjonalno-przestrzennych Starego Miasta w Mysłowicach w okresie ostatnich stu lat. Autorka przemiany te obrazuje na tle zmian struktury funkcjonalno-przestrzennej całego miasta, którego częścią jest Stare Miasto. Takie ujęcie wskazuje na systemowe podejście do przeprowadzonych badań Mysłowic i ich starówki. Z punktu widzenia metodologicznego recenzowana praca mieści się w nurcie nowego paradygmatu, w literaturze ekonomicznej i geograficzno-ekonomicznej określanego mianem ewolucyjnego. [...] Podjęcie przez Autorkę i przedstawienie pracy w ramach paradygmatu ewolucyjnego uważam za ujęcie nowatorskie [...].

Osiągnięte wyniki są interesujące. Odwołania do szerszych koncepcji badawczych (miast-wrót, struktur dyssypatywnych itp.) wskazują nie tylko na znajomość literatury przedmiotu, lecz również na własne, interesujące poszukiwania intelektualne Autorki pracy.

Z recenzji prof. dr. hab. Andrzeja Matczaka

Będąca podstawą niniejszego studium praca magisterska otrzymała:

**Główną Nagrodę Towarzystwa
Urbanistów Polskich**
w kategorii GOSPODARKA
PRZESTRZENNA w dorocznym
konkursie prac dyplomowych
z zakresu urbanistyki, planowania
i gospodarki przestrzennej
w 2015 r.

**II Nagrodę w XXXI Konkursie
Polskiego Towarzystwa
Geograficznego** za najlepsze
prace magisterskie z zakresu
geografii w 2015 r.

Więcej o książce

CENA 32 ZŁ | ISSN 0208-6336
(+ VAT) | ISBN 978-83-8012-884-2